

ПРИЧОРНОМОРСЬКИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
ЕКОНОМІКИ ТА ІННОВАЦІЙ

ІНФРАСТРУКТУРА РИНКУ

Електронний науковий журнал

Випуск 1

**Одеса
2016**

Головний редактор:

Шапошников Костянтин Сергійович – доктор економічних наук, професор.

Заступник головного редактора:

Кузьминчук Наталія Валеріївна – доктор економічних наук, професор.

Відповідальний секретар:

Логвиновський Єгор Ігорович – кандидат економічних наук.

Члени редколегії видання:

Барна Марта Юріївна – доктор економічних наук, доцент.

Верхоглядова Наталія Ігорівна – доктор економічних наук, професор.

Войт Сергій Миколайович – доктор економічних наук.

Гавкалова Наталія Леонідівна – доктор економічних наук, професор.

Гулей Анатолій Іванович – доктор економічних наук.

Князева Олена Альбертівна – доктор економічних наук, професор.

Коваленко Олена Валеріївна – доктор економічних наук, професор.

Миронова Лариса Геннадіївна – доктор економічних наук.

Скірко Юрій Іванович – доктор економічних наук, професор.

Скидан Олег Васильович – доктор економічних наук, доцент.

Шмиголь Надія Миколаївна – доктор економічних наук, професор.

Ліна Пілелієне – Ph.D., професор економіки.

Натія Гоголаурі – доктор економічних наук, професор.

Анджей Паулік – доктор економіки хабілітований, професор.

Катерина Нацвлішвілі – доктор економічних наук, професор.

Електронна сторінка видання – www.market-infr.od.ua

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Причорноморського науково-дослідного інституту
економіки та інновацій (протокол № 6 від 27.06.2016 року).**

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

Верхоглядова Н.І.

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМКИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНКУРЕНТОСТІЙКОСТІ
В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....5

РОЗДІЛ 2. СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Бузько І.Р., Д'яченко Ю.Ю., Немашкало О.А.

ІНСТИТУЦІЙНІ РЕФОРМИ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ПЕРСОНАЛУ
МІЖНАРОДНИХ КОМПАНІЙ У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ.....10

Вишневська О.М., Недова О.М., Сокірка Л.І.

ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ВИКЛИКИ У ГАРАНТУВАННІ
ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ.....14

Ключник А.В.

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПОГЛЯДІВ НА ВИЗНАЧЕННЯ
МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ 20

Стройко Т.В., Гордєєва Т.Ф., Євдоченко О.О.

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФІНАНСОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ
РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ЄС 28

РОЗДІЛ 3. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Кирилов Ю.Є.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНОГО СЕКТОРУ
ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....33

Kuzmynchuk N.V.

AXIOLOGICAL APPROACHES FOR GROUNDING OF STRATEGIC BENCHMARKS
OF REGION DEVELOPMENT AS A BASIS FOR STATE REGULATION DIRECTING.....41

Маслак О.І.

НАПРЯМИ РЕГУЛЮВАННЯ СЕРЕДОВИЩА КОНКУРЕНЦІЇ
НА ВІТЧИЗНЯНОМУ РИНКУ СВІТЛИХ НАФТОПРОДУКТІВ.....52

Наумова Л.М.

МЕХАНІЗМИ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ МОРСЬКОГО
ПОРТОВОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ: ІНСТИТУЦІЙНИЙ АСПЕКТ.....57

Степочкин А.И.

УСТОЙЧИВОЕ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ:
СУЩНОСТЬ И МЕТОДИКА ОЦЕНКИ.....61

РОЗДІЛ 4. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Верхоглядова Н.І., Кононова І.В.

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ПІДХОДІВ ДО ТРАКТУВАННЯ РОЗВИТКУ
БУДІВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА 67

Гавкалова Н.Л.

УПРАВЛІННЯ МАРКЕТИНГОВИМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ
НА СТАДІЯХ ЖИТТЄВОГО ЦИКЛУ ТОВАРУ.....75

Глєбова Н.В.

ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
КРЕДИТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКУ.....80

Костирко А.Г.

АГРОЛІЗИНГ ЯК ДЖЕРЕЛО ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ.....86

Орленко О.В.

СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ БЕЗПЕЧНІСТЮ ХАРЧОВОЇ ПРОДУКЦІЇ:
ЗАПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ ХАССП НА ПІДПРИЄМСТВАХ КРУП'ЯНОЇ ІНДУСТРІЇ 91

Шмиголь Н.М. ОСНОВНІ АСПЕКТИ МОНИТОРИНГУ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА.....	98
РОЗДІЛ 5. РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА	
Барна М.Ю. СПОСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ВНУТРІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	103
Стегней М.І. ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ЯК ПЕРЕДУМОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ.....	109
РОЗДІЛ 6. ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА	
Князева О.А., Кривцова О.Б. СУЧАСНІ СКЛАДОВІ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ	117
РОЗДІЛ 7. ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ	
Горлов С.Н. НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ МЕЖДУНАРОДНОГО ДЕНЕЖНОГО ОБРАЩЕНИЯ.....	123
Данік Н.В. БІЗНЕС-ПЛАНУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗДІЙСНЕННЯ ФІНАНСОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ.....	129
Коваленко О.В., Отечко Ю.С. ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФОРМУВАННЯ І ВИКОРИСТАННЯ ОБОРОТНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА.....	133
РОЗДІЛ 8. МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ	
Shaposhnykov K.S. LATEST TRENDS OF STATE REGULATION IN TELECOMMUNICATIONS.....	140

РОЗДІЛ 1. ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМКИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНКУРЕНТОСТІЙКОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

THE PERSPECTIVE RESEARCH DIRECTIONS OF COMPETITIVE-STABILITY IN MODERN CONDITIONS

УДК 339.17

Верхоглядова Н.І.

д.е.н., професор,
проректор з науково-педагогічної
та навчальної роботи
Придніпровська державна
академія будівництва та
архітектури

Стаття присвячена виявленню перспективних напрямків дослідження конкурентостійкості в сучасних умовах. Висвітлено основні підходи до визначення сутності поняття конкурентостійкості. Досліджено основні ознаки, притаманні конкурентостійкості, як об'єкту наукового пізнання.

Ключові слова: конкуренція, конкурентоспроможність, конкурентостійкість, ознака, управління.

Статья посвящена выявлению перспективных направлений исследования конкурентоустойчивости в современных условиях. Освещены основные подходы к определению сущности понятия конкуренто-

стойчивости. Исследованы основные признаки, присущие конкурентоустойчивости, как объекту научного познания.

Ключевые слова: конкуренция, конкурентоспособность, конкурентоустойчивость, признак, управление.

The article is devoted to identifying promising areas of research competitive-stability in modern conditions. When covering the main approaches to defining the essence of the concept competitive-stability, as an object of scientific knowledge were researched.

Key words: competition, competitiveness, competitive-stability, feature, management.

Постановка проблеми. Конкуренція виступає рушійною силою будь-яких змін, задаючи спрямування розвитку та визначаючи можливі його траєкторії. Саме тиск з боку конкурентів змушує суб'єктів ринку оновлювати техніку, впроваджувати новітні технології, шукати нові, більш прогресивні методи підвищення власної ефективності. Водночас, в ринкових умовах лише конкурентоспроможні суб'єкти здатні розвиватися, незважаючи на протидію конкурентів. Тому розвиток підприємства в умовах конкурентного середовища безпосередньо залежить від здатності забезпечити високий рівень його конкурентоспроможності та утримати його протягом тривалого періоду часу. Отже постає нагальна проблема дослідження конкурентостійкості підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сутність поняття конкурентостійкості підприємства досліджувалася багатьма вченими. Так, Єфременко О.В. [3] здійснено морфологічний аналіз сутності поняття «конкурентостійкість підприємства», вивчено

види конкурентостійкості. Докладно сутність поняття конкурентостійкості досліджували в своїх роботах Сімех Ю.А. [4], Дикань В.Л. [2], Тридід О.М. [5], Чернега В.В. [6]. Чорна М.В. досліджувала конкурентостійкість підприємств, виділяючи ознаки та умови її виникнення [8] та досліджено методологію оцінки конкурентостійкості на прикладі підприємств торговельної галузі [9]. Крім того, авторкою встановлено взаємозв'язок основних понять теорії конкурентоспроможності, серед яких конкурентний потенціал, конкурентна перевага, ключові компетенції, конкурентоспроможність та конкурентостійкість [7]. На основі ґрунтовної оцінки конкурентоспроможності та конкурентостійкості пропонує здійснювати вибір конкурентної стратегії підприємства, розробивши власний методичний підхід Булах І.В. [1]. На галузевому рівні проблеми управління конкурентостійкістю розглянуто в роботах В.Г. Щербак, зокрема в статті [10], розглянуто фактори впливу на конкурентостійкість, одним з яких є бренд-капітал галузі. Поняття конкурентостійкості тісно пов'язано з

поняттям конкурентоспроможності, сутність та методи оцінки якої досліджено в роботах багатьох науковців. Незважаючи на велику кількість наукових досліджень в зазначеній сфері, багато проблем пов'язаних з визначенням сутності конкурентостійкості та проведенням її оцінки лишаються нерозв'язаними.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати завдання, яке полягає у висвітленні перспективних напрямків дослідження конкурентостійкості підприємств в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасних умовах мінливість складного та турбулентного середовища функціонування сучасних підприємств обумовлюють необхідність пошуку нових способів їх виживання. Надзвичайної актуальності, в цьому контексті постає проблема забезпечення конкурентостійкості підприємств. При цьому існують досить різноманітні підходи до визначення сутності поняття конкурентостійкості.

Відмінності в підходах економістів щодо сутності конкуренції знаходять своє відображення і при розгляді категорії конкурентостійкості. Основне завдання кожного дослідника, який вивчає проблеми конкурентоспроможності підприємства, полягає у визначенні критеріїв, а також знаходженні джерел і чинників конкурентостійкості. Однак тут очевидно стає колосальна смислова заплутаність, невизначеність понять і значень.

Так, Булах І.В. визначає конкурентостійкість як забезпечення мінімального рівня тактичної конкурентоспроможності [1, с. 5], тобто розглядає конкурентостійкість у взаємозв'язку з поняттям конкурентоспроможності на тактичному рівні управління. Водночас, можна дискутувати щодо того, що конкурентостійкість стосується забезпечення лише тактичної конкурентоспроможності, не характеризуючи її стратегічний рівень.

Єфременко О.В. трактує конкурентостійкість як здатність зберегти протягом певного проміжку часу свою конкурентоспроможність та її запас за допомогою використання, формування, підтримки або розвитку конкурентних переваг [3]. Таке визначення є більш широким і досить повно характеризує конкурентостійкість та її сутність, враховуючи динамічний характер цієї категорії та її зв'язок з конкурентоспроможністю.

Висновки щодо динамічного характеру поняття конкурентостійкості дотримуються й інші науковці. Так, в своїх дослідженнях Дикань В.Л. стверджує, що конкурентостійкість відображає динаміку змін конкурентоспроможності підприємства та характеризується як динамічний процес специфічних відносин між виробниками однієї й тієї ж або аналогічної продукції, тобто мова йде про сталість положення на ринку одного виробника стосовно до іншого [2].

Дещо спрощеною є трактовка Чернеги В.В., згідно якої конкурентостійкість відображає сучасний стан підприємства і є можливістю підприємства втримати свою нішу на ринку товарів та/або розширити її [6, с. 15]

Сімах Ю.А. розглядає конкурентостійкість підприємства трохи з інших позицій, трактуючи її як комплексну економічну характеристика ефективного функціонування підприємств в умовах конкуренції у довгостроковій перспективі. При цьому, на її думку конкурентостійкість забезпечується не лише наявністю конкурентоспроможності, але й стійкості суб'єкта господарювання [4, с. 15].

На думку Чорної М.В. конкурентоспроможність відображає здатність підприємства забезпечувати конкурентоспроможність і підтримувати цей стан в умовах впливу зовнішніх факторів [7, с. 188]. Тридід О.М. характеризує це поняття як здатність підприємства протистояти дестабілізуючому впливу факторів зовнішнього середовища в порівнянні з конкурентами [5, с. 76].

Під конкурентостійкістю суб'єкта підприємницької діяльності розуміється здатність збереження та відтворення параметрів якісної і кількісної визначеності його конкурентних позицій протягом фіксованого проміжку часу. Стійкість конкурентних позицій є самостійною конкурентною перевагою підприємства.

Конкурентна позиція може виявитися рівною мірою стійкою або нестійкою до впливу різних обставин, обумовлених рівнем конкурентоспроможності підприємства, ступенем інтенсивності власних конкурентних дій, а також станом його зовнішнього оточення, а також зміною сили її конкурентів. Кожне підприємство впливати на своє оточення, але одночасно воно само, постійно долаючи різні бар'єри конкурентного позиціонування, піддається зовнішньому впливу. Віра у власну пер-

манентну конкурентну стійкість недоречна в серйозному бізнесі. Досвідчений суб'єкт бізнесу зазвичай діє, ґрунтуючись на припущенні про те, що його позиції є нестійкими, а нерідко – і вельми нестійкими, і йому, отже, необхідно постійно дбати про стримування конкурентів, а також про посилення власної конкурентоспроможності та інтенсифікації конкурентних дій.

Ставка на інтенсифікацію конкуренції не може бути успішною, якщо суб'єкти бізнесу забувають про ступінь результативності, раціональності, послідовності і обґрунтованості конкурентних дій. Ступінь результативності конкурентних дій виявляється в величині конкурентних переваг, завдяки яким фірма виявляється спроможною здійснювати захоплення і утримання конкурентних позицій. Необхідність утримання конкурентних позицій як наслідок їх захоплення обумовлює важливість забезпечення стійкості цих позицій.

Ступінь стійкості конкурентних позицій залежить від двох груп чинників. Перша група чинників пов'язана з внутрішніми умовами ділової діяльності. Такими є конкурентний потенціал суб'єктів підприємницького бізнесу, рівень їх реальної конкурентоспроможності, характер застосовуваних напрямків, видів і методів конкурентних дій.

Найперспективніший метод визначення міцності конкурентної позиції підприємства – кількісна оцінка ключових факторів успіху, конкурентних ресурсів і можливостей. Велику частину інформації для оцінки конкурентного становища підприємства дають такі етапи дослідження, як аналіз галузі і конкуренції, що виявляє ключові чинники успіху і конкурентні можливості, що визначають лідерство або відставання підприємства від своїх конкурентів. Вивчення і порівняльна оцінка конкурентів дозволяють виявити переваги та можливості суперників у витратах, якості товару, споживчій цінності, іміджі і репутації підприємства, фінансовій стійкості, технологічних можливостях, швидкості виведення на ринок нових товарів, можливості поширення, наявності конкурентно значущих ресурсів і можливостей.

Аналіз ланцюжка цінності, стратегічний аналіз витрат і інші види визначення конкурентоспроможності підприємства по витратах – необхідні заходи, але їх недостатньо.

Для більш точної оцінки конкурентних можливостей і позицій, підприємству слід вивчити ряд додаткових факторів, а саме: перспективи зміцнення (послаблення) конкурентної позиції підприємства при збереженні діючої стратегії; місце підприємства серед основних конкурентів за наявністю ключових факторів успіху, міцності конкурентної позиції і ресурсних можливостей; наявність (відсутність) конкурентної переваги; стійкість підприємства до рухів у галузі, конкурентного тиску, можливих дій конкурентів.

В даний час ринок неможливий без конкуренції. Вона є своєрідною силою, яка штовхає виробника на скорочення витрат виробництва, нарощування обсягу збуту, поліпшення якості продукції в боротьбі за споживача. Цим пояснюється актуальність пошуку і реалізації оптимальної конкурентної стратегії поведінки підприємства на ринку.

Конкурентна стратегія компанії будується на використанні сильних в конкурентному відношенні сторін і зміцненні слабких. Крім того, ті сильні сторони компанії, які є слабкими сторонами конкурентів, – кращий плацдарм для наступальних ініціатив.

Варто виділити наступні визначальні характеристики конкурентостійкості підприємства:

1. Конкурентостійкість одночасно є характеристикою реального і потенційного стану суб'єкта підприємницької діяльності, що відбиває як його поточний стан, так і динаміку розвитку.

2. Конкурентостійкості властивий елемент мінливості. Конкурентна сила і фактори успіху, які забезпечують конкурентостійкість суб'єкта підприємницької діяльності сьогодні, завтра вже не зможуть бути перевагами конкурентних позицій суб'єкта підприємництва.

3. Конкурентостійкість – поняття відносне і не є іманентною якістю суб'єкта підприємництва. Це означає, що конкурентостійкість організації може бути виявлена (оцінена) лише в рамках групи суб'єктів підприємницької діяльності, що займаються певним видом економічної діяльності. Конкурентні позиції можна виявити тільки порівнянням між собою суб'єктів підприємництва, як в масштабі регіону так і в масштабі країни.

4. Відносні характеристики даного явища завжди характеризують рівень розвитку. Тому

найбільш складним є оцінка рівня конкурентних позицій, тобто виявлення характеристик конкурентної переваги.

5. Конкурентостійкість суб'єкта підприємницької діяльності відображає її відмінність від суперників протягом тривалого періоду часу, тобто має стратегічний характер.

6. Конкурентостійкість – поняття, яке підлягає дослідженню на різних рівнях. При цьому, на початковому рівні досліджується – конкурентоспроможність товарів підприємства, на наступному – конкурентостійкість суб'єкта підприємницької діяльності. Між цими рівнями існує взаємозв'язок.

7. Конкурентостійкість суб'єктів підприємницької діяльності оцінюється не тільки споживачем, і самим виробником, а й іншими зацікавленими сторонами в діяльності суб'єкта підприємницької діяльності.

8. Для суб'єктів підприємництва, економічна діяльність яких пов'язана з виробництвом, конкурентні позиції відображає продуктивність використання ресурсів суб'єктом підприємницької діяльності.

Таким чином, конкурентостійкість суб'єкта підприємницької діяльності багаторівнева і багатофакторна категорія. Для аналізу і оцінки конкурентних позицій суб'єктів підприємства необхідно структурувати суб'єкт конкурентної боротьби, виділити чинники конкурентоспроможності чіткіше охарактеризувати склад елементів конкурентних позицій, виявити їх взаємозв'язок.

Аналіз економічної літератури показує, що конкурентостійкість підприємства як економічна категорія знаходить свою опрацювання в працях економістів в недостатній мірі. При цьому більшість дослідників фокусує свою увагу на розгляді або конкурентоспроможності продукції, або конкурентоспроможності підприємств.

Так, при оцінці конкурентостійкості суб'єкта підприємницької діяльності використовуються два основні підходи. Згідно першого оцінка конкурентостійкості суб'єкта підприємницької діяльності пов'язують з оцінкою його конкурентоспроможності в цілому та оцінкою конкурентоспроможності його продукції, за іншим – оцінку конкурентостійкості суб'єкта підприємницької діяльності пов'язують з оцінкою ефективності його діяльності.

Будучи тісно взаємопов'язаними, ці підходи оцінки мають і суттєві відмінності. По-перше, конкурентоспроможність продукції може оцінюватися і досліджуватися в будь-який малий з економічної точки зору проміжок часу (місяць, тиждень, день). При визначенні конкурентоспроможності, а отже і конкурентостійкості суб'єктів підприємницької діяльності розглядається більш тривалий проміжок часу (рік, життєвий цикл продукції); по-друге, конкурентоспроможність нової продукції, що випускається суб'єктом підприємницької діяльності, може бути «заздалегідь» високою, адже вона пов'язана з хорошим іміджем суб'єкта підприємницької діяльності як виробника високоякісної продукції; по-третє, аналіз рівня конкурентостійкості суб'єкта підприємницької діяльності здійснюється ним самим, а оцінка конкурентоспроможності продукції – прерогатива споживача цього товару; по-четверте, конкурентоспроможність продукції розглядається стосовно кожного її виду, а конкурентні позиції суб'єкта підприємництва охоплюють всю різноманітну номенклатуру продукції, а отже конкурентостійкість суб'єктів підприємницької діяльності є значно ширшим поняттям, ніж оцінка конкурентоспроможності його продукції.

У ринковій системі господарювання, категорії «конкурентостійкості» і «конкурентоспроможності» є одними з ключових, тому що в них виражаються економічні, науково-технічні, виробничі, організаційно-управлінські, маркетингові можливості не тільки окремого підприємства, галузі, а й економіки країни. Ці можливості реалізуються в товарах і послугах, що конкурують з аналогами як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку. Розглянуті категорії, характеризують систему державного і суспільного устрою країни, міру її здатності забезпечити стійкий динамічний розвиток економіки і пов'язаний з цим добробут суспільства.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Поняття конкурентостійкості дозволяє створювати, контролювати розвиток і формувати потенціал виробничої системи за всіма його складовими на високому якісному рівні. Забезпечуючи конкурентостійкість виробничої системи необхідно орієнтуватися на параметри ведучого конкурента галузі та міжнародні нормативи і стандарти.

Конкурентостійкість залежить від наявності конкурентних переваг, конкурентоспроможного потенціалу та конкурентоспроможності товару, крім того повинна бути досягнута фінансово-економічна стійкість функціонування виробничої системи. Для досягнення конкурентостійкості важливим моментом є дотримання алгоритму дій щодо вибору зони господарювання, сектора, ринкової ніші залежно від привабливості для виробника і споживача. Потенціал підприємства визначає конкурентний статус, який повинен забезпечувати стійку виробничо-господарську діяльність у вибраному сегменті ринку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Булах І.В. Вибір конкурентної стратегії підприємства: методичний підхід / І.В. Булах // *Економіка і організація управління*. – Випуск № 2 (8). – 2010. – С. 25-32.
2. Дикань В.Л. Обеспечение конкурентоспособности предприятия: Монография. – Х.: Основа, 1995. – 160 с.
3. Єфременко О.В. Конкурентостійкість підприємства: поняття та види [Електронний ресурс] / О.В. Єфременко // *Вісник Східноукраїнського національного університету імені В. Дала*. – № 2. – Ч. 2. – 2010. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/VSUNU/2010_2_2/Index.htm
4. Сімах Ю.А. Визначення поняття конкурентостійкості підприємства / Ю.А. Сімах // *Вісник Міжнародного Слов'янського університету. Серія «Економічні науки»*. – 2007. – Т. X, № 1. – С. 12-16.
5. Тридід О.М. Комплексна оцінка конкурентного статусу підприємства // *Економіка розвитку. ХНЕУ*. – 2002. – № 2 (22). – С. 75-76.
6. Чернега В.В. Формування механізму забезпечення стійкості підприємства на основі розвитку підприємництва: Автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. екон. наук (08.06.01) / Нац. ун-т харч. техн. – Київ, 2006. – 21 с.
7. Чорна М.В. Взаємозв'язок основних понять теорії конкурентоспроможності / М.В. Чорна // *«Вісник СумДУ. Серія Економіка»*. – № 2. – 2009. – С. 186-191.
8. Чорна М.В. Конкурентостійкість підприємств: ознаки та умови виникнення / М.В. Чорна // *Вісник Хмельницького національного університету*. – № 1. – 2009. – С. 41-44.
9. Чорна М.В. Методологія оцінки конкурентостійкості підприємств торгівлі / М.В. Чорна // *Вісник Хмельницького національного університету*. – № 4. – Т. 1. – 2009. – С. 218-221.
10. Щербак В.Г. Оцінка впливу величини бренд-капіталу галузі на його конкурентостійкість / В.Г. Щербак // *Економіка і управління*. – № 2. – 2010. – С. 87-92.

REFERENCES:

1. Bulakh I.V. Vybir konkurentnoyi stratehiyi pidpryyemstva: metodychnyy pidkhid / I.V. Bulakh // *Ekonomika i orhanizatsiya upravlinnya*. – Vypusk No 2 (8). – 2010. – S. 25-32.
2. Dykan' V.L. Obespechenye konkurentnostoychyvosty predpryyatyya: Monohrafyya. – Kh.: Osnova, 1995. – 160 s.
3. Yefremenko O.V. Konkurentostiykist' pidpryyemstva: ponyattya ta vydy [Elektronnyy resurs] / O.V. Yefremenko // *Visnyk Skhidnoukrayins'koho natsional'noho universytetu imeni V. Dalya*. – No 2. – Ch. 2. – 2010. – Rezhym dostupu: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/VSUNU/2010_2_2/Index.htm
4. Simekh Yu.A. Vyznachennya ponyattya konkurentostiykist' pidpryyemstva / Yu.A. Simekh // *Visnyk Mizhnarodnoho Slov'yans'koho universytetu. Seriya «Ekonomichni nauky»*. – 2007. – T. X, No 1. – S. 12-16.
5. Trydid O.M. Kompleksna otsinka konkurentnoho statusu pidpryyemstva // *Ekonomika rozvytku. KhNEU*. – 2002. – No 2 (22). – S. 75-76.
6. Cherneha V.V. Formuvannya mekhanizmu zabezpechennya stiykosti pidpryyemstva na osnovi rozvytku pidpryyemnystva: Avtoref. dys. na zdob. nauk. stup. kand. ekon. nauk (08.06.01) / Nats. un-t. kharch. tekhn. – Kyiv, 2006. – 21 s.
7. Chorna M.V. Vzayemozv'yazok osnovnykh ponyat' teorii konkurentnospromozhnosti / M.V. Chorna // *«Visnyk SumDU. Seriya Ekonomika»*. – No 2. – 2009. – S. 186-191.
8. Chorna M.V. Konkurentostiykist' pidpryyemstv: oznaky ta umovy vynyknennya / M.V. Chorna // *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu*. – No 1. – 2009. – S. 41-44.
9. Chorna M.V. Metodolohiya otsinky konkurentostiykosti pidpryyemstv torhivli / M.V. Chorna // *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu*. – No 4. – T. 1. – 2009. – S. 218-221.
10. Shcherbak V.H. Otsinka vplyvu velychyny brend-kapitalu haluzi na yoho konkurentostiykist' / V.H. Shcherbak // *Ekonomika i upravlinnya*. – No 2. – 2010. – S. 87-92.

РОЗДІЛ 2. СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

ІНСТИТУЦІЙНІ РЕФОРМИ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ПЕРСОНАЛУ МІЖНАРОДНИХ КОМПАНІЙ У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

INSTITUTIONAL REFORMS AND ENSURING OF PERSONNEL DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL ENTERPRISES IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION

УДК 339.9

Бузько І.Р.

д.е.н., професор, проректор
з науково-педагогічної роботи
Східноукраїнський
національний університет
імені Володимира Даля

Д'яченко Ю.Ю.

к.т.н., доцент, доцент кафедри
міжнародної економіки
Східноукраїнський
національний університет
імені Володимира Даля

Немашкало О.А.

к.е.н., доцент, доцент кафедри
міжнародної економіки
Східноукраїнський
національний університет
імені Володимира Даля

На базі нової інституційної теорії проаналізовано вплив європейської інтеграції як фактора зовнішнього середовища підприємства на вимоги до розвитку персоналу підприємства. Зроблено висновок, що реформування економічних інститутів в Україні в рамках євроінтеграції за підтримки Європейського Союзу може забезпечити функціонування ефективної економіки на базі вторинної модернізації – переходу до постіндустріального соціально-технологічного укладу.

Ключові слова: нова інституційна теорія, персонал підприємства, європейська інтеграція.

На базе новой институциональной теории проанализировано влияние европейской интеграции как фактора внешней среды предприятия на требования к развитию персонала предприятия. Сделан вывод, что реформирование экономических институтов в Украине в рамках

евроинтеграции при поддержке Европейского Союза может обеспечить функционирование эффективной экономики на базе вторичной модернизации – перехода к постиндустриальному социально-технологическому укладу.

Ключевые слова: новая институциональная теория, персонал предприятия, европейская интеграция.

Based on the new institutional theory to analyze the influence of European integration as an enterprise environmental factors on the development of requirements for plant personnel. It is concluded that the reform of economic institutions in Ukraine within the framework of European integration, with the support of the European Union to ensure that an efficient economy based on secondary modernization – the transition to a post-industrial socio-technological system.

Key words: new institutional theory, personnel, European integration.

Постановка проблеми. На сучасному етапі діяльність українських підприємств знаходиться під суттєвим впливом євроінтеграційних процесів. Українська промислова продукція користується попитом на внутрішньому та зовнішньому ринку, проте підтримання її конкурентоспроможності вимагає здатності пристосовуватись до змін ринкової кон'юнктури. Поглиблення євроінтеграційних процесів у поєднанні з відкритим характером економіки та значною експорторієнтованістю промисловості України супроводжується загостренням конкуренції на внутрішньому та зовнішньому ринках підприємства. У цих умовах найбільш важливим і одночасно вразливим елементом є персонал підприємства. Інструментом адаптації персоналу до високодинамічних непрогнозованих змін

зовнішнього середовища підприємства в контексті євроінтеграційних процесів слід вважати розвиток персоналу [1] шляхом вдосконалення його структури у формі внутрішньої мобільності персоналу та формування принципово більш високого освітнього рівня, який би відповідав вимогам євроінтеграції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За одним з визначень, розвиток персоналу складається з професійного навчання, підвищення кваліфікації та перепідготовки персоналу [2, с. 299]. Сучасна система розвитку персоналу забезпечує зміну структури персоналу у відповідності до стратегії підприємства. Структура персоналу може розглядатись в організаційному та освітньому аспектах. Зміна організаційної структури персоналу реалізується шляхом внутрішньої

мобільності персоналу за допомогою управління кар'єрою. Зміна освітньої структури персоналу реалізується шляхом навчання персоналу [3]. Тобто, розвиток персоналу є процесом навчання, організаційного розвитку та професійного зростання персоналу, спрямованим на вирішення поточних та стратегічних задач компанії шляхом досягнення більш високої індивідуальної та організаційної ефективності, розвиток співробітників з точки зору їх вкладу в розвиток компанії. У роботах вітчизняних та закордонних вчених-економістів: О.А. Грішнєвої [4], Дж. Джой-Метьюза [5], В.А. Савченка [6], Р. Свансона [7], П. Сенге [8], П. Форсайта [9] проаналізовано теоретичні підходи та практичні аспекти розвитку персоналу.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Постановка завдання. Питання вивчення впливу динаміки інституційного середовища на вимоги до розвитку персоналу підприємств у контексті забезпечення конкурентоздатності економіки в умовах глобалізації потребують подальшого вивчення. **Метою статті** є аналіз на базі нової інституційної теорії впливу на вимоги до розвитку персоналу підприємства європейської інтеграції як фактора зовнішнього середовища підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Домінуючий у країні соціально-технологічний уклад як система суспільних відносин, яка виникає на базі сукупності технологій, характерних для певного рівня розвитку виробництва й визначає конкурентоздатність економіки країни. Перехід між цими укладами китайський вчений Хе Чуаньци називає модернізацією. Модернізація являє собою одночасно і глибоку зміну людської цивілізації починаючи з XVIII століття і міжнародне змагання в прагненні досягти і утримати високий за світовими мірками рівень розвитку [10, с. 15]. У процесі модернізації виділяються дві стадії: первинну і вторинну. Кожна стадія пов'язана з відповідною епохою цивілізаційного процесу: первинна модернізація – з індустріальною ерою, вторинна – з інформаційною епохою, або ерою знань [10, с. 8].

Китайські економісти запропонували систему оцінки, яка дозволяє визначити індекс стадій модернізації, і використали її для всіх країн світу [11]. Відповідно, для України соціально-економічна обстановка така: первинну модернізацію в країні загалом завершено. Переважна більшість показників мають значення не нижче 95%, тобто в Україні розквіт первинної модернізації, яка триватиме приблизно до 2020 р. [11]. У групі середньо розвинених країн Україна далеко відстала від лідерів: за індексом первинної модернізації –

41-е місце (на одному рівні з Росією і трохи вище за Білорусь та Болгарію), вторинної – 37-е місце (на рівні з Польщею, знову Білоруссю та Хорватією) і, найголовніше – відставання від країн Європейського Союзу залишається значним [11]. Найбільша небезпека зі зволіканням з оновленням економіки країни полягає в тому, що потенціал первинної модернізації буде повністю вичерпано, і тоді розпочнеться стагнація, а потім – де модернізація [11]. Тому ситуація, що склалась вимагає негайного переходу до вторинної модернізації. Розглянемо фактори, які можуть вплинути на динаміку суспільних процесів, зокрема, модернізації.

Динаміка модернізації, напрям розвитку спільнот, стверджують американські вчені Д. Асеємоглу та Дж. Робінсон [12], визначається типом політичних та економічних інститутів як відносин між акторами, систем створення, збереження та відтворення цих відносин та засобів їх інтерпретації і оцінки, які формують стимули і мотивацію поведінки людей та створюються чи трансформуються в моменти, коли з тих або інших причин відкривається «вікно можливостей» для їх зміни [13]. Як показано Д. Асеємоглу та Дж. Робінсоном [12], ефективними є інклюзивні (inclusive) економічні інститути, що залучають широкі верстви населення, забезпечують недискримінаційний контроль над доступом і розподілом ресурсів, дозволяють чесну конкуренцію і забезпечують збереження приватної власності [13]. Українські інститути тяжіють до характеру екстрактивних (extractive) – вилучаючих інститутів, що не залучають широкі верстви населення до активної участі та контролю економічних процесів при одночасній зосередженості влади в руках еліти, яка перерозподіляє багатство на свою користь і обмежує вплив інших громадян.

Модернізація супроводжується зміною інституційної системи на користь більш ефективної [14]. Найпоширенішим шляхом переходу до інклюзивних інститутів є зовнішній вплив [12] у вигляді військових або економічних загроз чи приєднання до міждержавного об'єднання, яке стимулює перехід до більш ефективних інститутів. На сьогодні одна з реальних можливостей запровадження в Україні інклюзивних інститутів – це інтеграція в Європейський Союз, який є спільнотою з відкритими інститутами, у рамках яких цінується та стимулюється розвиток ділових компетенцій працівників, забезпечується як інституційна мобільність, так і фізична мобільність на найбільшому ринку у світі [13]. Європейська спільнота поставила перед собою

завдання шляхом здійснення спільної політики чи діяльності сприяти: гармонійному, збалансованому розвитку економічної діяльності; стійкому зростанню поваги до навколишнього середовища; високій економічній продуктивності; підвищенню рівня зайнятості і соціального захисту; підвищенню рівня життя і якості життя; економічній, соціальній згуртованості та солідарності між державами-членами, а пріоритетними напрямками діяльності Європейського Союзу стали: спільна економічна політика; спільна зовнішня політика та політика безпеки (зміцнення єдності та незалежності Європи); співпраця в сфері юстиції та внутрішніх справ [15]. Інструментом реалізації зближення України та ЄС є Угода про асоціацію, яка має на меті оновити спільні інституційні рамки співпраці України та Європейського Союзу, сприяти поглибленню партнерства у всіх сферах, посилити політичну асоціацію й економічну інтеграцію на основі взаємних прав та обов'язків. Створення всебічної та поглибленої зони вільної торгівлі з масштабним наближенням регуляторного законодавства України до стандартів Європейського Союзу сприятиме поступовій інтеграції України до Європейського Союзу. Важливою складовою частиною нової Угоди з Європейським Союзом є створення зони вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом як складової частини Угоди про асоціацію й визначатиме правову базу для вільного переміщення товарів, послуг, капіталів, частково робочої сили між Україною та Європейським Союзом, а також регуляторного наближення, спрямованого на поступове входження економіки України до спільного ринку Європейського Союзу [16]. Приєднання до Зони вільної торгівлі надає можливість зміцнити інституційну структуру бізнес-середовища внаслідок того, що Україна зобов'язується привести значну частину свого торгового законодавства до відповідності з нормами і правилами Європейського Союзу, забезпечити прозорість змін до законодавства і встановити чіткі процедури врегулювання суперечок [17].

Приєднання України до поглибленої і всеохоплюючої зони вільної торгівлі з Європейським Союзом потребує чималих фінансових і людських ресурсів, а також інституційних і законодавчих змін: пристосування до нових стандартів і правил гри вимагатиме від українських виробників збільшення витрат у короткостроковій перспективі. При цьому європейські виробники будуть мати певні переваги, у тому числі й на українському ринку, що певною мірою може розглядатись як погіршення ситуації щодо

економічного розвитку, проте в довгостроковій перспективі повинно сприяти підвищенню рівня конкурентоспроможності національної продукції та, як наслідок, збільшенню її експорту, крім того, поліпшення якості продукції зміцнить позиції вітчизняних виробників на внутрішньому ринку [18].

Висновки. Реформування економічних інститутів в Україні в рамках євроінтеграції за підтримки Європейського Союзу може забезпечити функціонування ефективної економіки на базі вторинної модернізації – переходу до постіндустріального соціально-технологічного укладу.

Відповідно, розвиток персоналу підприємства в цих умовах має відповідати умовам постіндустріального соціально-технологічного укладу:

- акцент на інвестиції в людський та соціальний капітал у порівнянні з фізичним;
- широке застосування інформаційно-комунікаційних технологій;
- постійне оновлення знань, вмінь та навичок й розвиток здатностей до спілкування та колективної роботи.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Вплив євроінтеграційних процесів у сфері освітніх послуг на формування персоналу підприємств. Монографія / І.Р. Бузько, Т.В. Шаповалова, В.Л. Гайрапетян, Ю.Ю. Д'яченко. – Луганськ: ЛІПСТ, 2008. – 300 с.
2. Управление персоналом: Энциклопедический словарь / Под ред. А.Я. Кибанова. – М.: Инфра-М, 1998. – 453 с.
3. Бузько І.Р. Оцінювання людського капіталу як інструмент управління навчанням персоналу / І.Р. Бузько, Ю.Ю. Д'яченко, О.А. Немашкало // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 2. – С. 117-124.
4. Грішнова О.А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки / О.А. Грішнова. – К.: Знання, 2001. – 254 с.
5. Джой-Меттьюз Д. Развитие человеческих ресурсов / Д. Джой-Меттьюз, Д. Меггинсон, М. Сюрте. – М.: Эксмо, 2006. – 432 с.
6. Савченко В.А. Развитие персонала. – К.: КНЕУ, 2008. – 512 с.
7. Swanson R.A., Holton E.F. Foundations of Human Resource Development. 2nd Edition. – San Francisco: Berrett-Koehler, 2009. – 538 p.
8. Сенге П. Пятая дисциплина: искусство и практика самообучающейся организации. – М.: Олимп-Бизнес, 1999. – 408 с.
9. Форсиф П. Развитие и обучение пер-

сонала. – СПб.: Издательский Дом «Нева», 2004. – 192 с.

10. Обзорный доклад о модернизации в мире и Китае (2001-2010) / Пер. с англ. под общей редакцией Н.И. Лапина / Предисл. Н.И. Лапин, Г.А. Тосунян. – М.: Издательство «Весь Мир», 2011. – 256 с.

11. Шибалов Є., Котов Є., Ляшенко А. Майбутнє України через китайську призму // Дзеркало тижня. – 2013. – № 32.

12. Acemoglu D., Robinson J. Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty. – NY.: Crown Business, 2012. – 544 p.

13. Філіпчук В. Яке майбутнє чекає Україну // Дзеркало тижня. – 2013. – № 32.

14. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Д. Белл. – М.: Academia, 1999. – 956 с.

15. The Maastricht treaty [Електронний ресурс]: provisions amending the treaty establishing The European Economic Community with a view to establishing The European Community. – Maastricht, 1992. – 59 p. – Режим доступу: <http://www.eurotreaties.com/maastrichtec.pdf>.

16. Угода про асоціацію між Україною та ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/publication/content/19151.htm>.

17. Зарембо К. Зона вільної торгівлі між Україною та ЄС: що думають олігархи? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eu-http://iwp.org.ua/img/Policy_brief_01_12pravka.pdf.

18. Юхименко В.В. Сучасна геополітична ситуація та українські національні економічні пріоритети В.В. Юхименко // Пріоритети національного економічного розвитку в контексті глобалізаційних викликів: монографія. Ч. 1 / за ред.: В.М. Гейця, А.А. Мазаракі. – К.: КНТЕУ, 2008. – 389 с.

REFERENCES:

1. Vplyv yevrointehratsiynykh protsesiv u sferi osvity posluh na formuvannya personalu pidpryyemstv. Monohrafiya / I.R. Buz'ko, T.V. Shapovalova, V.L. Hayrapetyan, Yu.Yu. D'yachenko. – Luhans'k: LIPST, 2008. – 300 s.

2. Upravlyenye personalom: Entsiklopedychesky slovar' / Pod red. A.Ya. Kybanova. – M.: Ynfra-M, 1998. – 453 s.

3. Buz'ko I.R. Otsyniyuvannya lyuds'koho kapitalu yak instrument upravlinnya navchanniam personalu / I.R. Buz'ko, Yu.Yu. D'yachenko, O.A. Nemashkalo // Aktual'ni problemy ekonomiky. – 2011. – No 2. – S. 117-124.

4. Hrishnova O.A. Lyuds'ky kapital: formuvannya v systemi osvity i profesiynoyi pidhotovky / O.A. Hrishnova. – K.: Znannya, 2001. – 254 s.

5. Dzhoy-Mett'yuz D. Razvytye chelovecheskykh resursov / D. Dzhoy-Mett'yuz, D. Mehynson, M. Syurte. – M.: Eksmo, 2006. – 432 s.

6. Savchenko V.A. Rozvytok personalu. – K.: KNEU, 2008. – 512 s.

7. Swanson R.A., Holton E.F. Foundations of Human Resource Development. 2nd Edition. – San Francisco: Berrett-Koehler, 2009. – 538 p.

8. Senhe P. Pyataya dystsyplina: yskusstvo y praktyka samoobuchayushcheysoy orhanyzatsyy. – M.: Olymp-Byznes, 1999. – 408 s.

9. Forsyf P. Razvytye y obuchenye personala. – SPb.: Yzdatel'sky Dom «Neva», 2004. – 192 s.

10. Obzornyy doklad o modernyzatsyy v myre y Kytae (2001-2010) / Per. s anhl. pod obshchey redaktsyey N.Y. Lapyna / Predysl. N.Y. Lapyn, H.A. Tosunyan. – M.: Yzdatel'stvo «Ves' Myr», 2011. – 256 s.

11. Shybalov Ye., Kotov Ye., Lyashenko A. Maybutnye Ukrayiny cherez kytays'ku pryzmu // Dzerkalo tyzhnya. – 2013. – No 32.

12. Acemoglu D., Robinson J. Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty. – NY.: Crown Business, 2012. – 544 p.

13. Filipchuk V. Yake maybutnye chekaye Ukrayinu // Dzerkalo tyzhnya. – 2013. – No 32.

14. Bell D. Hryadushchee postyndustrial'noe obshchestvo. Опыт sotsyal'nogo prohozyrovannya / D. Bell. – M.: Academia, 1999. – 956 s.

15. The Maastricht treaty [Elektronnyy resurs]: provisions amending the treaty establishing The European Economic Community with a view to establishing The European Community. – Maastricht, 1992. – 59 p. – Rezhym dostupu: <http://www.eurotreaties.com/maastrichtec.pdf>.

16. Uhoda pro asotsiatsiyu mizh Ukrayinoyu ta YeS [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/publication/content/19151.htm>.

17. Zarembo K. mizh Ukrayinoyu ta YeS: shcho dumayut oliharkhy? [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: http://eu-http://iwp.org.ua/img/Policy_brief_01_12pravka.pdf.

18. Yukhymenko V.V. Suchasna heopolitychna sytuatsiya ta ukrayins'ki natsional'ni ekonomichni priorytety V.V. Yukhymenko // Priorytety natsional'nogo ekonomichnoho rozvytku v konteksti hlobalizatsiynykh vyklykiv: monohrafiya. Ch. 1 / za red.: V.M. Heytsya, A.A. Mazaraki. – K.: KNEU, 2008. – 389 s.

ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ВИКЛИКИ У ГАРАНТУВАННІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

GLOBAL CHANGES IN THE GUARANTEE OF ECONOMIC SECURITY OF THE COUNTRY

У статті розглянуто теоретичні і методологічні аспекти щодо соціально-економічного розвитку країн з урахуванням впливу гео економічних чинників (факторів) впливу з метою виявлення потенційних переваг і мінімізації загроз. Обґрунтовано, що світові глобалізаційні потоки і процеси в економічній, фінансовій, виробничій, соціальній, екологічній і інших сферах виступають орієнтирами розвитку будь-якої національної економіки на перспективу. Виявлено, що ігнорування глобалізаційних змін і тенденцій буде обмежувати можливості у отриманні переваг на загальнодержавному рівні. Національна економіка як складова частина світової господарської системи активізувала окремі елементи цілісної світової системи, але їхній розвиток відбувається повільно. Саме тому нами обґрунтовано, що чинниками негативного впливу залишається невирішеність питання щодо регулювання внутрішнього ринку, процесу ціноутворення, якості і стандартизації створеної продукції, а також повільність інтеграційних процесів, формування адаптованих до зовнішніх умов організаційно-економічних структур.

Ключові слова: глобалізація, гео економічні чинники, гео економічний підхід, зовнішні ризики, гео економічний простір.

В статье рассмотрены теоретические и методологические аспекты социально-экономического развития с учетом влияния геоэкономических факторов воздействия с целью выявления потенциальных преимуществ и минимизации рисков. Обосновано, что мировые глобализационные потоки и процессы в экономической, финансовой, производственной, социальной, экологической и других сферах выступают ориентирами развития любой национальной экономики на перспективу. Выявлено, что игнорирование глобализационных изменений и тенденций будет огра-

ничивать возможности в получении преимуществ на общегосударственном уровне. Национальная экономика как составная часть мировой хозяйственной системы активизировала отдельные элементы целостной мировой системы, но их развитие происходит медленно. Именно поэтому нами обосновано, что факторами негативного влияния остается нерешенность вопроса по регулированию внутреннего рынка, процесса ценообразования, качества и стандартизации созданной продукции, а также медлительность интеграционных процессов, формирования адаптированных к внешним условиям организационно-экономических структур.

Ключевые слова: глобализация, геоэкономические факторы, геоэкономический подход, внешние риски, геоэкономическое пространство.

The article deals with theoretical and methodological aspects of the development with the influence of geo-economic factors influence in order to identify potential benefits and minimize the economic and environmental risks. Proved that the world globalization flows and processes in the economic, financial, social, environmental and other areas are the benchmarks of any national economy for the future. Found that ignoring globalization changes and trends will limit the possibilities of obtaining benefits at the national level. The national economy as part of the global economic system has activated some elements of an integrated world system, but their development is slow. Therefore, we proved that the negative factors affecting the issue remains unresolved to regulate the internal market, the process of pricing, quality and standards established products as well as slow the integration process, the formation adapted to external conditions Organizational and economic structures.

Key words: globalization, geo-economic factors, geo-economic approach, external risks, geo-economic space.

УДК 338.43(477):339.9

Вишневська О.М.

д.е.н., професор,
декан обліково-фінансового факультету
Миколаївський національний аграрний університет

Недова О.М.

магістр обліково-фінансового факультету
Миколаївський національний аграрний університет

Сокірка Л.І.

магістр обліково-фінансового факультету
Миколаївський національний аграрний університет

Постановка проблеми. Глобалізація є всеохоплюючим процесом світової політичної, економічної і соціальної інтеграції. Глобалізаційні процеси направлені на

отримання відповідних глобальних переваг у подальшому розвитку світової спільноти, а також розвитку окремих державних систем. Останні роки розвитку світової

економіки характеризуються все більшим охопленням світової систем різних рівнів ознаками транзитивності, хаотичності у розвитку, що спричиняє все більш глибокі наслідки кризових явищ у різних площинах розвитку світової спільноти. Загострюються питання щодо геополітичних змін, у тому числі у напрямку територіальної перебудови світу. Подібні процеси пов'язані у першу чергу із різним рівнем розвитку окремих держав, фінансовими можливостями, рівнем енергетичної залежності національних економік, перенаселенням окремих територій, відповідними національними інтересами окремих держав та світових геополітичних лідерів.

Процеси глобалізації істотно впливають на зміст і темпи формування нових типів відносин у сучасному суспільстві. Глобальні зміни, разом з іншими об'єктивними факторами, сприяють пошуку ефективних напрямів зменшення несприятливих наслідків, надійних методів прогнозування можливих змін з метою адаптації і подальшого розвитку держав.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Динамічні глобалізаційні зміни досліджуються вітчизняними і зарубіжними вченими, які обґрунтовують нове наукове знання, яке дозволяє дослідити світовий економічний простір як своєрідний синтез важливих сфер діяльності людства за умов глобалізаційних трансформацій, виявити їхній вплив і пріоритетність у подальшому розвитку світової спільноти. Значний внесок у розвиток наукового знання зробили: Богатуров О.Д., Буянов В.С., Вафіна Н.Х., Долгов С.І., Думная Н.Н., Євстигнєєв В.Р., Замятін Д.Н., Колесов В.П., Кочетов Е.Г., Моїсєєв М.М., Савчук В.К., Сапір Є.В., Соколов В.В., Чешков М.О., Яковець Ю.В.

Враховуючи глобалізаційні зміни і тенденції існує необхідність щодо виявлення переваг у співіснуванні окремих держав, перспектив подальшого розвитку з метою збереження територіальної цілісності країн та їх соціально-економічного розвитку, екологічної стабільності екосистем світу.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є обґрунтування теоретичних

і методологічних основ щодо гарантування економічної безпеки держави у геоекономічному середовищі, виявлення потенційних переваг і мінімізації загроз, можливих зовнішніх ризиків, напрямів і складових адаптації країн світу до умов геоекономічного середовища. Необхідність дослідження пов'язана із тим, що світові глобалізаційні потоки і процеси в економічній, фінансовій, виробничій, соціальній, екологічній і інших сферах виступають орієнтирами розвитку будь-якої національної економіки на перспективу. У свою чергу, ігнорування зазначених тенденцій буде обмежувати можливості у отриманні переваг від глобалізаційних змін на загальнодержавному рівні.

Основним завданням дослідження є виявлення основних геоекономічних аспектів подальшого соціально-економічного розвитку та гарантування економічної безпеки держави. Існуючі дослідження геоекономічних аспектів обмежуються загальними характеристиками процесів і явищ без урахування галузевих особливостей національної економіки. Саме тому ми продовжуємо дослідження з метою виявлення галузевих особливостей і тенденцій їх зміни під впливом геоекономічного середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «глобалізація» вперше був введений американським економістом Т. Левіттом у статті, яку він опублікував у 1983 році, з метою означення феномену злиття ринків окремої продукції. Свій подальший розвиток поняття глобалізації дістало завдяки книзі консультанта Гарвардської школи бізнесу японця К. Оме «Мир без границь» у 1990 році. Автор стверджував, що тенденції розвитку світової економіки неминуче призведуть до того, що транснаціональні фінансово-промислові групи все більш рішуче витісняють зі світового ринку національні корпорації. Цей процес неминуче призведе до інтернаціоналізації і глобалізації всієї системи світової економіки та її ринків. Інакше кажучи, світ опиниться на порозі нового етапу свого цивілізаційного розвитку Серед наукових категорій, якими оперують

сучасні дослідники у галузі соціально-економічних і політичних процесів, на перше місце стрімко виходить поняття «глобалізація» [1].

Існують різні точки зору щодо сутності і особливостей глобалізаційних процесів, їх переваг і недоліків. Так, «антиглобалісти» наголошують на негативних наслідках домінування у світовому масштабі ТНК (транснаціональних корпорацій) та єдиної на сьогодні «наддержави», а також на численних недоліках, що супроводжують цей процес: різке зростання безробіття, посилення соціальної напруги, тенденція до популяризації світового співтовариства і маргіналізації на планетарному рівні, тероризм, «кримінальна глобалізація», територіальний перерозподіл та загострення військових конфліктів у багатьох регіонах світу.

Глобалізація є порівняно новою і найвищою стадією розвитку давно відомого процесу інтернаціоналізації (транснаціоналізації) численних аспектів суспільного життя. Вона відображає об'єктивний процес активізації взаємопроникнення та взаємозалежності сучасних соціально-економічних і суспільно-політичних процесів у світовому масштабі, які не лише долають національні бар'єри, а й поєднують на перший погляд несхожі й різновекторні явища.

Національні політичні інститути знаходяться в епіцентрі глобалізаційних процесів. Тривалий час вважалося, що національна держава є неодмінною основою політичної організації людства. Проте події останніх десятиріч віддали цей постулат під великий сумнів. Глобальні масштаби взаємозв'язків та взаємозалежностей не лише прискорюють еволюційний розвиток національних політичних інститутів, але надають їм нових якостей, як консолідуючих, так і руйнівних.

Основними геополітичними та геоекономічними гравцями залишаються США, країни ЄС та Японія, але останні роки свідчать про істотні зміни глобальної світової системи. На позиції лідерів виходять країни, які динамічно розвиваються, у тому числі Китайська Народна Республіка, Індія.

З урахуванням існуючих тенденції слід відмітити, що на перші позиції у геополі-

тичному середовищі виходять не лише країни «великої вісімки», а з 2014 року «великої сімки», а і країни, які мають найвищі темпи економічного розвитку, які представлено країнами об'єднання BRICS. На країни об'єднання припадає майже 30,0% території суші та більше 42,0% усього населення світу.

Країни, що входять до так званої групи BRICS: Бразилія, Росія, Індія, Китай і Південно-Африканська республіка, домовилися про створення Банку розвитку і резервного фонду, його капітал становитиме більше ста мільярдів доларів. Штаб-квартира Банку знаходиться у китайському Шанхаї. Його першим президентом стане представник Індії. Нові структури BRICS є аналогом Світового Банку та Міжнародного Валютного фонду, у яких домінують інші країни – США і країни ЄС.

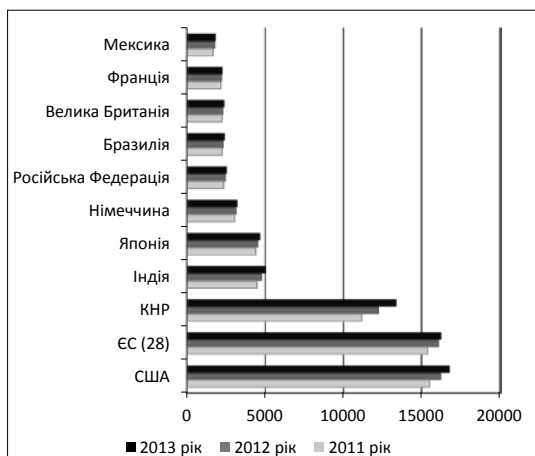
Подібне об'єднання країн свідчить про вагомий результат співпраці, у тому числі у напрямку зміни пріоритетів основної світової валюти – долара США. У розрахунках країни BRICS використовують власну валюту, що надає можливість зміцнити позиції економік країн у геоекономічному середовищі.

Вагомим фактором є ментальність народів, які об'єдналися з метою отримання переваг від подібної співпраці. Так, Дуглас Норт у своїй праці «Понимание процесса экономических изменений», робить акцент на вагомості даного чинника та його впливу на соціально-економічний розвиток країн [4]. Взаємозв'язок усіх чинників у геоекономічному середовищі забезпечив країнам можливість щодо гарантування або забезпечення економічної безпеки, яка є основою національної та орієнтована на адаптацію держави до зовнішніх змін, нейтралізацію негативних тенденцій та унеможливлення депресивного стану.

Слідством гарантування економічної безпеки і отримання відповідних національних інтересів відображаються у рейтингу країн світу за рівнем валового внутрішнього продукту (рис. 1).

У першу десятку країн світу за даними Міжнародного Валютного Фонду увійшли чотири країни BRICS, а саме: Китайська

Рис. 1. Рейтинг країн світу за рівнем ВВП в динаміці, млрд. дол. США (10 країн світу із загальної кількості в оцінці 188)

Джерело: за даними Міжнародного Валютного Фонду

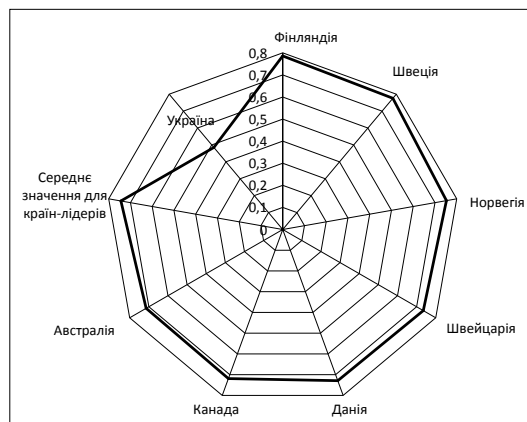
Народна Республіка – 3 місце у рейтингу, Індія – 4 місце у рейтингу, Російська Федерація – 7 місце у рейтингу та Бразилія – 8 місце у рейтингу. Південно-Африканська республіка займає 25 місце у рейтингу країн світу. Позиції України є дещо меншими – 41 місце у рейтингу, але серед 188 країн, які підлягали оцінці, це достатньо високе значення показника, що свідчить про високі базові (вхідні) умови до можливості нарощування сукупного потенціалу національної економіки.

У сукупності модель глобалізації національних економік включає великий національний бізнес, середній і малий бізнес, транснаціональні компанії, а також вагові коефіцієнти, які визначають частку відповідного бізнесу у структурі національної економіки країни. До десяти країн світу, які мають найкращі позиції за індексом сталого розвитку, належать: Фінляндія, Ісландія, Швеція, Норвегія, Швейцарія, Люксембург, Данія, Канада, Ірландія та Австралія. Представимо причинно-наслідкові зв'язки у забезпеченні сталого розвитку національної економіки і галузей народного господарства (рис. 2).

Слід відмітити, що глобалізація використовується насамперед світовими економічними лідерами для підвищення своєї конкурентоспроможності. Основу валового

внутрішнього продукту формують країни «великої вісімки» – до 45,0%, все інше припадає на інші країни світу. З урахуванням усіх факторів впливу умови сьогодення характеризують національну економіку за індексом сталого розвитку як таку, що потребує активізації інноваційно-інвестиційного розвитку усіх галузей народного господарства. За сукупним показником національна економіка України займає 45 місце у світі серед 233 країн.

Характерною особливістю країн-лідерів є наявність у структурі доданої вартості їхньої економіки значної частки інтелектуальної і високотехнологічної праці, що відображено через індекси конкурентоспроможності і екологічного виміру, за індексом суспільства, заснованого на знаннях, за активністю в інноваційній діяльності, спрямовуючи близько 3,0% валового внутрішнього продукту на дослідження і розвиток.

Рис. 2. Порівняна оцінка економік країн світу за індексом сталого розвитку

Джерело: за даними Світового Банку

Гарантування економічної безпеки на державному рівні має тісний зв'язок із соціально-економічними і екологічними аспектами, що вимагає реалізації відповідних дій у напрямку активізації зовнішньоекономічної діяльності з урахуванням гео-економічних змін і тенденцій. Позиції країн світу гео-економічному середовищі характеризуються у першу чергу спроможністю національних економік до швидкої адаптації до зовнішніх змін і тенденцій. Саме тому

орієнтація подальшого розвитку повинна бути зорієнтована на диверсифікацію національної економіки з метою підвищення конкурентних ознак галузей, інтеграційні процеси з метою отримання відповідних переваг та гарантування економічної безпеки у довгостроковій перспективі (рис. 3).

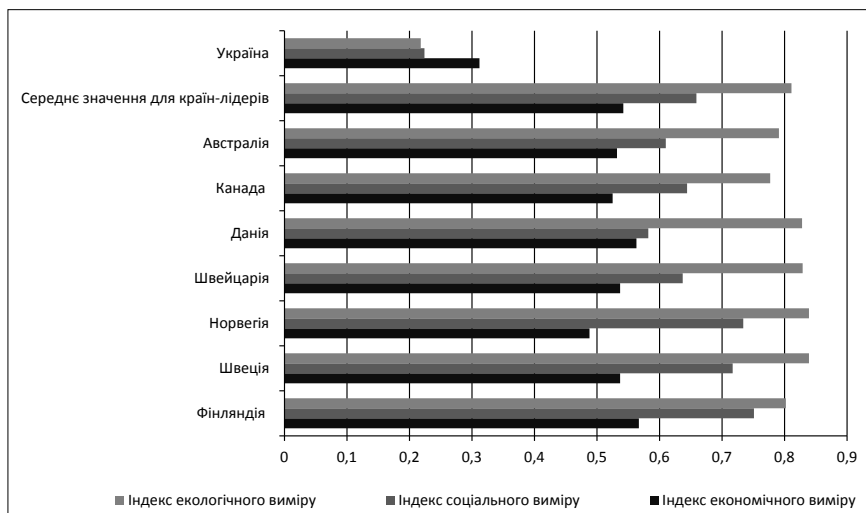
Враховуючи рівень природно-ресурсного забезпечення, який оцінено у розмірі 460,0 тис. дол. США на кожного громадянина, Україна до 2020 року може увійти до двадцятки найбільших країн. Основою розвитку є аграрний сектор, як базис у формуванні продовольчої основи і відповідного експортного потенціалу. Враховуючи зазначене саме аграрний сектор може бути базовою основою забезпечення соціально-економічного розвитку та гарантування економічної безпеки держави, виявлення і реалізації можливостей щодо адаптації до глобалізаційних змін і тенденцій.

Висновки. Нами виявлено, що неможливо уникнути впливу глобалізаційних процесів і явищ, до них треба адаптуватися з метою отримання національних інтересів та забезпечення соціально-економічного розвитку у довгостроковій перспективі. Дієвість напрямів розвитку може бути доведена лише шляхом залучення інно-

ваційних рішень та максимальною нейтралізацією негативних тенденцій у політичному, економічному, соціальному та екологічному спрямуванні.

Гарантування економічної безпеки держави пов'язане із реалізацією комплексу заходів на міждержавному і державному рівнях щодо забезпечення відповідного рівня соціальної, політичної і оборонної безпеки, охорони та цілісності території, забезпечення розвитку галузей економіки на інноваційних засадах, невразливості і незалежності національних інтересів відповідно до виникнення зовнішніх і внутрішніх загроз, в першу чергу глобалізаційних, унеможливлення військових конфліктів. Подібний підхід дозволить мінімізувати загрози та забезпечити відповідну адаптацію до глобалізаційних змін та тенденцій.

Враховуючи результати проведених нами досліджень виявлено, що всі гео-економічні чинники у соціально-економічному розвитку країни та гарантуванні економічної безпеки, від зовнішньоекономічних до технологічних, повинні бути зорієнтовані на внутрішню природно-ресурсну основу, враховувати економічні, соціальні, культурні, екологічні особливості з метою мінімізації ризиків і активізації переваг від гео-економічного середовища. Вини-

Рис. 3. Порівняна оцінка економік країн світу за Індексом соціально-економічного та екологічного виміру

Джерело: за даними Світового Банку

кає нагальна потреба у дієвому поєднанні внутрішньої основи у розвитку галузей економіки, відповідної технологічної готовності до запровадження інновацій і адаптації до глобалізаційних тенденції, гарантування економічної, соціальної, енергетичної, продовольчої, оборонної безпеки держави.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Кочетов Э.Г. Геоэкономика. Освоение мирового экономического пространства / Э.Г. Кочетов. – М. : Норма, 2010. – 528 с.
2. Звіт про конкурентоспроможність регіонів України. Фонд «Ефективне управління» Всесвітній економічний форум [Електронний ресурс] // <http://feg.org.ua>
3. Статистичний збірник. Україна в цифрах. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Норт Д. Понимание процесса экономических изменений / Д. Норт – М. – Высшая школа экономики, 2010. – 256 с.
5. Методы оценки странового риска [Електронний ресурс] <http://www.riskovik.com/riski/stranovye/full/26/>
6. Месси Д. Линейная модель инноваций: за и против / Д. Месси, П. Квинтас, Д. Уилд. Трансфер технологий и эффективная реализация инноваций. – М.: Вершина, 2005. – 158 с.

REFERENCES:

1. Kochetov Э.Н. Неэкономыка. Osvoenye myrovoho ekonomycheskohoprostranstva / Э.Н. Kochetov. – М. : Norma, 2010. – 528 s.
2. Zvit pro konkurentospromozhnist' rehioniv Ukrayiny. Fond «Efektivne upravlinnya» Vsesvitniy ekonomichnyy forum [Elektronnyy resurs] // <http://feg.org.ua>
3. Statystychnyy zbirnyk. Ukrayina v tsyfrakh. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Nort D. Ponymanyeprotsessaekonom ycheskykhyzmeneny / D. Nort – М. – Vysshaya shkola ekonomyky, 2010. – 256 s.
5. Metody otsenky stranovoho ryska [Elektronnyy resurs] <http://www.riskovik.com/riski/stranovye/full/26/>
6. Messy D. Lyneynaya model' ynnovatsyy: za y protyv / D. Messy, P. Kvyntas, D. Uylid. Transfer tekhnolohyy y efektyvnaya realizatsyya ynnovatsyy. – М.: Vershyna, 2005. – 158 s.

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПОГЛЯДІВ НА ВИЗНАЧЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ

THEORETICAL ANALYSIS OF VIEWS ON THE DEFINITION OF INTERNATIONAL TOURISM

У статті наведено аналіз поглядів вчених економічної науки на визначення понять «туризм» та «міжнародний туризм» та уточнено їх зміст. Досліджено етапи розвитку туризму та міжнародного туризму. Досліджено класифікацію міжнародного туризму та охарактеризовані основні його види.

Ключові слова: туризм, міжнародний туризм, функції міжнародного туризму, види міжнародного туризму, етапи розвитку туризму.

В статье приведен анализ взглядов ученых экономической науки на определение понятий «туризм» и «международный туризм» и уточнены их содержание. Исследованы этапы развития туризма и международного туризма. Исследована классифика-

ция международного туризма и охарактеризованы основные его виды.

Ключевые слова: туризм, международный туризм, функции международного туризма, виды международного туризма, этапы развития туризма.

The paper presents an analysis of the views of economics scholars on the definition of "tourism" and international tourism and specifies their content. The author has studied the stages of development of tourism and international tourism, investigated the classification of international tourism and described its main types.

Key words: tourism, international tourism, international tourism functions, types of international tourism, tourism development stages.

УДК 338.24.01

Ключник А.В.

д.е.н., доцент

Миколаївський національний аграрний університет

У сучасному світі туризм – це багатогранне явище, тісно пов'язане з економікою, історією, географією, архітектурою, медициною, культурою, спортом та іншими науками. Однак жодна з них не може повністю і вичерпно схарактеризувати його як об'єкт власних досліджень і жоден з існуючих соціально-економічних інститутів не в змозі самостійно розв'язати комплекс його проблем.

Проблеми розвитку міжнародного туризму розглядаються в працях певної частини науковців, серед яких: Т. Божидарнік, Н. Божидарнік, Т. Вісіна, Н. Галазюк, О. Кравчук, О. Лютак, Т. Никитюк, Н. Решетило, Л. Саво, О. Урбан, В. Федосова, Школа І.М. та ін.

Існує багато поглядів на туризм як на галузь господарства, так і на міжгалузевий комплекс або ринок, де туристичне підприємство з продукції різних галузей формує туристичний продукт. Однозначно прийнятого визначення щодо термінів «туризм» та «міжнародний туризм» немає. Тому метою дослідження є розвиток теоретичних основ міжнародного туризму.

Рух у просторі та постійна необхідність творити його є невід'ємною потребою людського організму. Щоб задовольнити цю

потребу люди почали мандрувати. З часом ці подорожі ставали дедалі популярнішими. Поняття «туризм» почало формуватися з початком масового переміщення людей з метою змістовного проведення дозвілля.

Туризм зародився в давні часи. В історії його розвитку розрізняють чотири етапи (див. рис. 1).

В середині ХХ століття уряди багатьох країн світу звернули серйозну увагу на розвиток туризму, і в 1947 р. розрізнені міжнародні туристичні організації були об'єднані в Міжнародний союз офіційних туристичних організацій (МСОТО). Його дійсними членами стали як державні, так і недержавні офіційні національні організації 116 країн світу.

Необхідність постійних міжнародних контактів з метою розвитку і координації туристичних обмінів, погодження політичних, економічних, соціальних і культурних аспектів діяльності стала причиною реорганізації в 1969 р. згідно з резолюцією Генеральної асамблеї ООН неурядової організації МСОТО в міжурядову Всесвітню туристичну організацію (ВТО).

ВТО – провідна спеціалізована міжнародна міжурядова організація у сфері подо-

рожей та туризму, що діє під патронатом ООН, об'єднує 159 країн – дійсних членів (станом на 02.03.2013 р.), представлених відомствами з туризму, а також 88 асоційованих членів і 350 приєднаних членів. Важливими документами, що були прийняті ВТО є: Резолюція конференції ООН з міжнародного туризму і подорожей, Манільська Декларація зі світового туризму (Філіппіни, 1980 р.), Документ Акапулько, прийнятий Всесвітнім форумом з туризму (Мексика, 1982 р.), Хартія туризму і Кодекс туриста, ухвалені VI сесією ГА ВТО (Болгарія, 1985 р.), Гаазька Декларація з питань туризму, прийнята Міжпарламентською конференцією з питань туризму

(1989 р.), Глобальний етичний кодекс туриста, прийнятий XIII сесією ГА ВТО (Чилі) [12].

Нині вже можемо говорити про туризм як про суспільне явище, пов'язане з добровільною тимчасовою зміною місця перебування, ритму і середовища життя, а також безпосереднім контактом із середовищем (природним, культурним чи суспільним). Це суспільне явище настільки багатогранне, що дати йому єдине точне та повне визначення практично неможливо [13].

Термін «туризм» походить від латинського *turnus* (рух по колу; крутити). В широкому розумінні воно означає переміщення з одночасною зміною побуту людей [7].

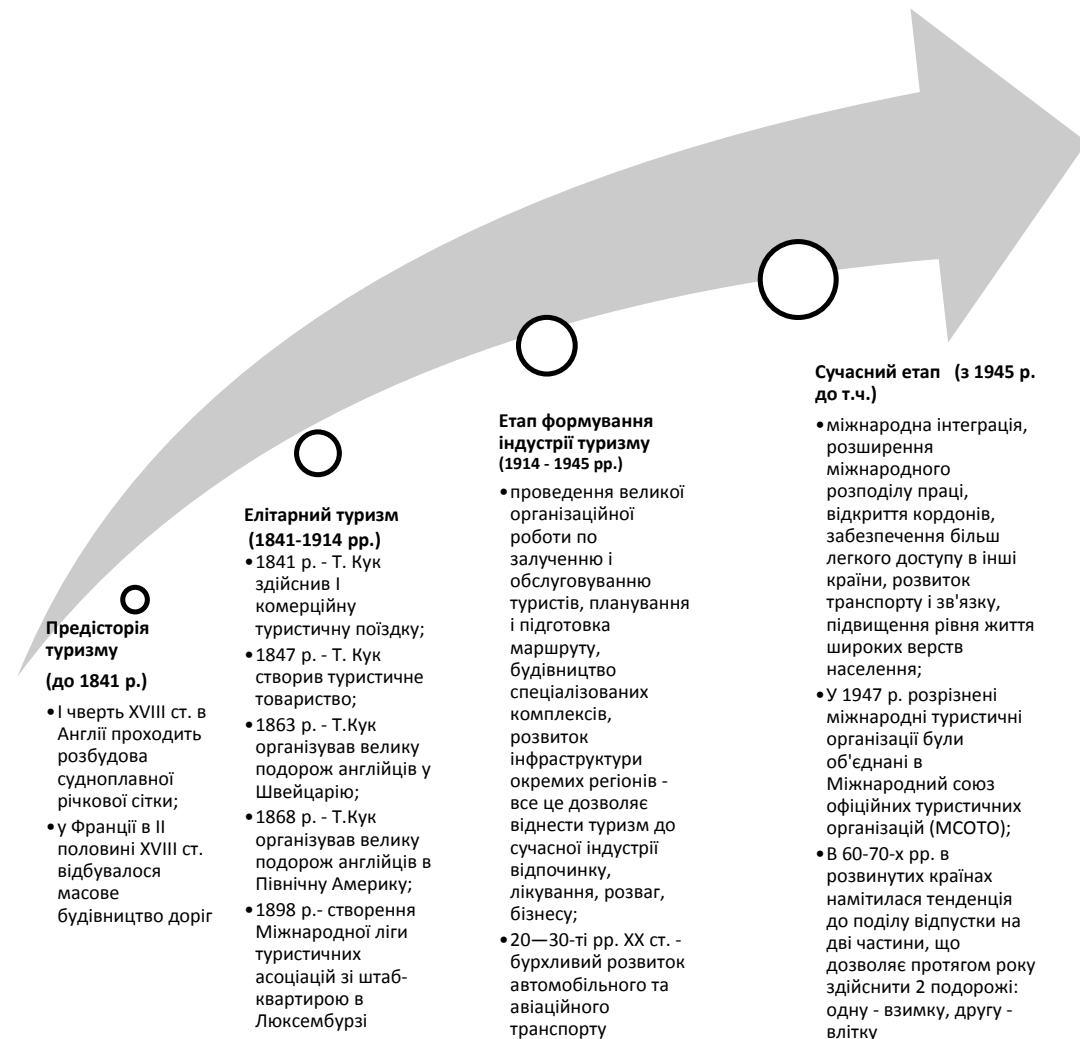

Рис. 1. Етапи розвитку туризму [15]

У сучасній науковій літературі можемо знайти багато визначень поняття «туризм», що суттєво відрізняються одне від одного насамперед тому, що їх автори розглядають туризм із різних аспектів, а саме як :

- особливу форму пересування людей за визначеним маршрутом з метою відвідання конкретного об'єкта або задоволення своїх інтересів і повернення на постійне місце проживання [4];
- форму розвитку особистості, яка реалізується через соціально-гуманітарні функції (виховну, навчальну, оздоровчу та спортивну) [1];
- форму організації відпочинку, проведення дозвілля [5];
- галузь господарства, пов'язану з обслуговуванням людей, що тимчасово перебувають поза межами постійного місця проживання [9];
- сегмент ринку, в якому функціонують підприємства різних аспектів діяльності (транспорт, харчування, готельне господарство, культура торгівля тощо) [19];
- явище, що виходить за межі традиційних уявлень, які асоціюються виключно з відпочинком [8].

У законі України «Про туризм», туризм трактується, як тимчасовий виїзд (подорож) осіб з постійного місця проживання з пізнавальною, оздоровчою, професійно-діловою, спортивною, релігійною та іншою метою на термін від 24 годин до одного року без здійснення будь-якої оплачуваної діяльності та із зобов'язанням залишити країну або місце перебування в зазначений термін [6].

В основу визначення туризму, сформульованого Організацією Об'єднання Націй (Конференція з туризму та міжнародних подорожей, Рим, 1963 р. та Комісією зі статистики ООН (квітень 1998 р.), переглянутого та схваленого на конференції Всесвітньої туристичної організації зі статистики подорожей та туризму в Оттаві (Канада) 1991 р., покладено аспект попиту: «Діяльність осіб, що подорожують та здійснюють перебування в місцях які знаходяться поза межами звичного середовища перебування, на період не більше одного року поспіль з метою відпочинку, лікування, діловими та іншими цілями» [14].

Одне з найперших та, мабуть, найточніших визначень туризму запропонували професори Бернського університету Гудзікер і Крап, згодом його схвалила Міжнародна асоціація наукових експертів туризму. Вчені вважали, що туризм можна розглядати як низку явищ і взаємовідносин, які виникають у результаті подорожі, якщо вона не призводить до постійного місця перебування у визначеному місці та не пов'язана з отримання прибутку [18].

Узагальнюючи наукові думки щодо сутності досліджуваного терміну, ми вважаємо, що туризм – це:

- багатогранне явище, що поєднує економічні, соціальні, культурні та екологічні аспекти, має невичерпний потенціал для постійного прогресу, пов'язане з багатьма галузями економіки, що зумовлює його провідне місце у соціально-економічному житті країн і народів;
- найдинамічніше сфера людської діяльності чинник економічного та культурного розвитку, захисту навколишнього середовища та історико-культурної спадщини, міжнародного взаєморозуміння, миру, дотримання прав людини та основних свобод без різниці у расі, статі, мові та релігії;
- економічне джерело створення нових робочих місць та отримання прибутку, розвитку інфраструктури промисловості;
- невід'ємна складова загального міжнародного ринку.

Існує безліч класифікаційних ознак туризму. Найбільш поширеною є його поділ на:

- внутрішній (регіональний) туризм – пов'язаний із тимчасовим виїздом громадян до місць відпочинку в межах своєї країни, держави, регіону;
- міжнародний туризм – здійснюють із туристичною метою, але він пов'язаний з виїздом за межі країни постійного місця проживання.

З розвитком туризму з'являється і набирає значного розвитку міжнародний туризм. Школа І.М. виділяє такі поняття як «іноземний туризм», «міжнародний туризм», «світовий туризм» [17]:

- іноземний туризм – система подорожей та обміну, що здійснюється на основі міждержавних договорів з врахуванням чин-

них міжнародних норм. Іноземний туризм реалізується шляхом здійснення міжнародних туристичних зв'язків на основі організації прийому туристів у конкретній країні, поїздок громадян даної країни за кордон;

- міжнародний туризм – важливий напрямок міжнародного співробітництва у конкретній діяльності на основі поваги до національної культури та історії кожного народу його основних інтересів кожної держави; сфера розвитку туристичних відносин між народами різних країн і ознайомлення з досягненнями інших держав у різних галузях;

- світовий туризм – частина світогосподарських зв'язків і відносин у галузі пересування, відпочинку і подорожей; одна з основних галузей світової економічної діяльності, важливий показник світового розвитку.

Український вчений В.Ф. Данильчук [4] виділяє чотири етапи розвитку міжнародного туризму – початковий етап (до 1841 р.), що пов'язаний з появою товарно-грошових відносин, поділом праці, розвитком торгівлі, мистецтва, релігій, спорту, шляхового будівництва і нових видів транспорту; етап становлення туризму як галузі (1841-1914 рр.), що характеризується видатними науковими відкриттями та впровадженням їх у практику, підвищенням продуктивності та інтенсивності праці, вивільненням робочих рук, початком розвитку сфери послуг; етап формування індустрії туризму (1918-1939 рр.), пов'язаний із комерційною спрямованістю діяльності туристичних фірм, появою можливостей для мандрівок у середнього класу; етап монополізації туристичної індустрії (від 1945 р. – до т.ч.), що пов'язаний із інтенсифікацією процесів науково-технічного, торгового, економічного та ін. співробітництва між країнами практично всіх континентів.

Враховуючи історичні факти вважаємо за необхідне виділити п'ятий етап розвитку

міжнародного туризму, що характерний саме для України (рис. 2) – розвиток міжнародного туризму в Україні, як суверенної незалежної держави (1991 р. – до т.ч.), який пов'язаний з розпадом СРСР та створення СНД, а також визнання України самостійною і незалежною державою.

Пройшовши тривалу історію розвитку, поняття «міжнародний туризм» до сьогодні по-різному трактується не тільки окремими фахівцями, а й туристичними організаціями.

Міжнародний туризм може розглядатися як соціально-економічний процес, пов'язаний із наданням туристичних послуг особам за межами країни їх постійного проживання і спрямованого на задоволення духовних, фізичних та інших некомерційних потреб.

Масовий туризм став феноменом ХХ сторіччя завдяки його стрімкому розвитку, про що свідчать дані зростання обсягів туристичних послуг і туристичних потоків. Прискорений розвиток міжнародного туризму відбувся переважно у країнах, де були створені належні економічні та організаційні умови.

Реалізація функцій міжнародного туризму і забезпечення належних умов його функціонування та розвитку відбуваються під впливом низки чинників: економічних; соціальних; демографічних; науково-технічних; міжнародних; суспільної думки. Вони потребують окремої уваги та дослідження [16].

Міжнародний туризм характеризується рядом особливостей (табл. 1).

У міжнародному туризмі залежно від напрямку туристського потоку виокремлюють дві форми – в'їзний і виїзний. Одного і того ж туриста можна класифікувати і як в'їзного, і як виїзного залежно від того, відносно якої країни описується його переміщення. Розрізняють країну походження туриста, тобто ту, яку він залишає, і країну призначення – до якої прибуває. У першому випадку йдеться про виїз-

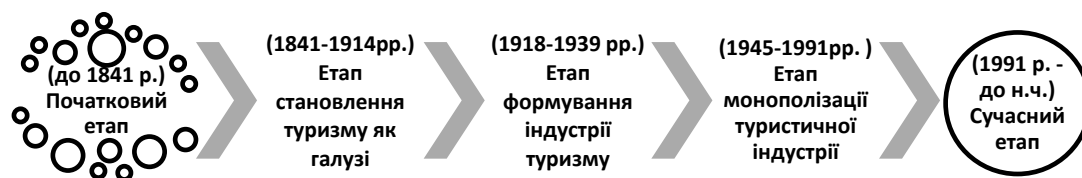

Рис. 2. Етапи розвитку міжнародного туризму, характерних для України

ний, у другому – про в'їзний туризм. Ці терміни вживаються стосовно закордонної подорожі на початку поїздки. На зворотному шляху турист просто повертається додому [12].

Також міжнародний туризм класифікують за метою здійснення подорожей на: діловий; лікувально-оздоровчий; культурно-пізнавальний; туризм з метою відпочинку та розваг; приватний; фестивальний; спортивний; релігійний; екологічний; пригодницький; екстремальний; космічний туризм [2].

Далі розглянемо докладніше наведені вище види міжнародного туризму:

1) діловий туризм. Діловий туризм – один з найперспективніших напрямів сучасного туризму. Бізнесмени все частіше шукають і знаходять ділових партнерів за кордоном. Але, рушаючи в подібну подорож, вони хочуть не просто побувати на виставці, семінарі, конференції – вони їдуть за новими можливостями для свого бізнесу. Виходячи з практики міжнародного туризму, поняття «діловий туризм» охоплює досить широке коло поїздок [16];

2) лікувально-оздоровчий. Лікувально-оздоровча мета здійснюється в процесі рекреаційного, реабілітаційного та зеленого туризму.

Зелений туризм має на меті прилучити жителів міст до відпочинку у екологічно-чистому районі сільської місцевості. Такі подорожі в основному здійснюються сім'ями. Позитивні сторони цих подорожей: чисте повітря, екологічно-чисте харчування, розміреність та неспішність життя тощо.

Рекреаційний туризм це відновлення фізичних й психічних сил людини засобами

туризму. Це туризм активного відпочинку й оздоровлень, тому його часто називають оздоровчим.

Реабілітаційний туризм має цільову функцію – лікування визначених захворювань засобами туризму. При цьому використовуються необхідні кліматичні умови різних місць перебування туристів, цілющі джерела, дозоване навантаження на прогулянках, тощо [3];

3) хобі-туризм. Цей вид міжнародного туризму дає можливість зайнятися улюбленою справою у колі однодумців під час відпочинку або подорожі. Як правило, такі тури організуються у вигляді групових поїздок [16];

4) пригодницький туризм. Цей вид туризму забезпечує перебування туристів у привабливій для них місцевості і зайняття незвичайною справою. Пригодницькі тури поділяються на три види: похідні експедиції; сафари-тури; навколосвітнє плавання. Тематика і географія пригодницьких турів дуже різноманітна. Як правило, це групові тури. Пригодницький туризм належить до елітних видів туризму і коштує досить дорого;

5) спортивний туризм. Основними споживачами спортивних турів є різні спортивні товариства, а основними крупними сегментами ринку спортивного туризму – любителі спорту, спортсмени, туристи-похідники. Спортивний туризм має за мету спортивне удосконалення в подоланні природних перешкод. Для реалізації цієї мети здійснюють подорожі, насичені природними перешкодами, що дає змогу класифікувати їх як спортивні походи [3];

6) навчальні тури. Цей вид туризму орієнтується на вік клієнтів і мотивацію вибору. В

Таблиця 1

Класифікація міжнародного туризму

За масштабом охоплення території	За джерелами фінансування	За характером організації	За інтенсивністю туристичних потоків
Внутрішньо-континентальний Міжконтинентальний Кругосвітній	Комерційний Соціальний	Організований Неорганізований Груповий Індивідуальний	Постійний Сезонний Літній Зимовий
За тривалістю подорожі	За дальністю подорожі	За способом розміщення	За віком туристів
Короткостроковий Середньостроковий Довгостроковий	Близький Далекий	Готельного типу Неготельного типу	Дитячий; молодіжний; туризм осіб середнього та похилого віку

основному, це «мовні» тури, але можуть бути також тури з навчанням спорту, спортивним іграм, менеджменту або тури з підвищення кваліфікації. Всі програми навчальних турів включають у себе по 2-4 години занять в день, у першій половині дня. Інший час – відпочинок, спорт, дозвілля, розваги тощо [16];

7) релігійний туризм. Історично це найдавніший вид міжнародного туризму. На сьогоднішній час відзначається прагнення туризму і релігії до більш тісного співробітництва. У туризмі з релігійними цілями можна окреслити такі види поїздок: паломництво, тобто відвідування святих місць з метою поклоніння церковним реліквіям, святиням і з ціллю відправлення релігійних обрядів; пізнавальні поїздки з ціллю знайомства з релігійними пам'ятниками, історією релігії і релігійною культурою; наукові поїздки – поїздки науковців, які займаються питаннями релігії [16];

8) розважальні тури. Це найрізноманітніші та найпопулярніші тури в усьому світі. Як правило, вони не довготривалі (2-4 дні) і можуть бути періодичними та регулярними. В Європі дуже популярними є різдвяні тури. Програми таких турів – це, в основному, розваги (відвідування святкових заходів, концертів, виставок, концертів тощо);

9) пізнавальні тури. Пізнавальні міжнародні тури є найбільш розповсюдженими і не залежить від вікової та соціальної приналежності туристів. Пізнавальні тури мають велику кількість різновидів: історичні, літературні, знайомство з живописом, балетом, оперою, з місцями діяльності відомих літературних персонажів і творів тощо. Програма будується залежно від тематики туру, але завжди з перевагою тематично-пізнавальних і культурних заходів. Такі тури, як правило, короткотермінові;

10) подорожі для людей старшого віку. До 80% подорожей туристи старшого віку здійснюють з метою відпочинку; при цьому значну частку займають короткотермінові тури. Близько 70% цих туристів подорожують влітку. Надають перевагу готелям першого і середнього класу [16].

Крім наведених вище видів міжнародного туризму, значне місце в світі зараз займає молодіжний туризм зі своєю специфікою організації та обслуговування.

В останні роки в практиці міжнародного туризму швидкими темпами розвиваються нові види туризму, такі як парадорес, таймшер, темний, зелений та сільський туризм і т.д.

Темний туризм (чорний туризм, туризм суму, танатотуризм, туризм по в'язницях) – різновид туризму, що передбачає переміщення до місць, які пов'язані зі смертю та стражданнями. До темного туризму відносять знамениті замки в Шотландії, Англії, Франції, де відбувалися страти та вбивства; місця насильницької смерті; відвідування колишніх в'язниць, концтаборів, камер смертників. Одне з найбільш популярних місць темного туризму – нацистські табори смерті в Польщі, місця Голокосту та Голодомору в Україні, в'язниця Алькатрас в США [9].

Сільський зелений туризм – це проведення вільного часу в сільському середовищі, якому притаманна відповідна забудова, сільський побут, мальовничий ландшафт. Зелений він тому, що туристичні заняття у вигляді пішохідних і кінних прогулянок, спортивних та оздоровчих подорожей (навіть полювання і рибальство) відбуваються у сільській місцевості серед живої зеленої природи. Термін «зелений туризм» іспанець Монтанер Х. Монтехано трактує як «діяльність, що відбувається у контакті з природою, життям у таборах або поселеннях. Це діяльність, поєднана із сільськогосподарськими роботами, знайомством із життям невеликих поселень, пішими екскурсіями, вивченням флори і фауни» [11].

Сільський зелений туризм часто ототожнюють з агротуризмом. На думку М. Рутинського і Ю. Зінька, знак рівності між цими поняттями ставити не можна, бо поняття «сільський зелений туризм» за змістом значно ширше порівняно з поняттям «агротуризм» [29]. Агротуризм – форма сільського туризму, оскільки він має тісний зв'язок саме із сільським фермерським господарством, де відпочинок пов'язаний з активним залученням його учасників до традиційних форм господарювання на селі (збір винограду, сіна, догляд за худобою тощо).

У науково-популярній літературі часто використовують поняття «екологічний туризм». Навіть видані підручники, які розкривають його суть, зауважують, що екологічний туризм – важливе явище у світовому туризмі

й гостинності [19]. Суть екологічного туризму зводиться до організації туризму на малозміненних людиною ландшафтах без заподіяння шкоди навколишньому середовищу. Саме до таких відносяться території національних та ландшафтних парків, де здійснюються без шкоди екології тури в природу. Оскільки екотуризм і сільський зелений туризм спрямовані на збереження екосистем, то між екотуризмом і сільським туризмом існують паралелі. Останнім часом навіть з'явилося нове поняття – екоагротуризм (поєднує використання агроосель як головного об'єкта розміщення туристів, котрі беруть участь у сільському зеленому туризмі, з використанням екотуристичних програм). На думку дослідників, сільський зелений туризм відрізняється від екотуризму основною метою – відповідним використанням вільного часу: сільський туризм – це вид проведення вільного часу як стаціонарного відпочинку у сільській місцевості з невеликими радіальними маршрутами, а екотуризм – проведення вільного часу на маршруті, під час якого люди знайомляться з природними чи історико-культурними пам'ятками території.

Міжнародний туризм активно впливає на економіку країн, зокрема тих, які мають атрактивні туристичні ресурси і завдяки їм задіяні у світовий туристичний простір. Вплив туризму на їх економіку виявляється у тому, що він: надійне джерело валютних надходжень і засіб підвищення зайнятості населення; розширює відрахування у платіжний баланс та ВНП країни; сприяє диверсифікації економіки, зокрема будівництву, торгівлі, сільському господарству, виробництву сувенірів, зв'язку й інших галузей виробництва; вагомий чинник посилення престижу країни у світі.

Якщо проаналізувати розвиток міжнародного туризму за останні роки, то ми бачимо, що туризм перетворився в перспективну галузь міжнародного бізнесу з багатьма напрямками свого розвитку, індустрією курортів, особливими фінансовими інструментами, системою комунікацій; став складовою частиною стратегічних, економічних і соціальних концепцій розвитку країн світу; сприяє розвитку багатьох пов'язаних з ним галузей економіки; допомагає створювати робочі місця і, таким чином, вирішує проблему зайнятості

працевдатного населення; потребує державної підтримки для свого подальшого розвитку як індустрії, яка ефективно організує не тільки відпочинок, але й оздоровлення людей.

У теоретичному напрямку ми прийшли до таких висновків: а) у наукових працях вітчизняних і закордонних авторів немає єдиного тлумачення туристичної термінології. У зв'язку з цим нами визначені поняття: “туризм”, “міжнародний туризм”; б) визначили етапи розвитку міжнародного туризму, характерних для України; в) реалізація функцій міжнародного туризму відбуваються під впливом низки чинників: економічних; соціальних; демографічних; науково-технічних; міжнародних; суспільної думки; г) у міжнародному туризмі залежно від напрямку туристського потоку виокремлюють дві форми – в'їзний і виїзний. Міжнародний туризм також класифікують за метою здійснення подорожей на: діловий; лікувально-оздоровчий; культурно-пізнавальний; туризм з метою відпочинку та розваг; приватний; фестивальний; спортивний; релігійний; екологічний; пригодницький; екстремальний; космічний туризм.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Барчукова Н.С. Международное сотрудничество в области туризма. – М.: Международные отношения, 1986. – 176 с.
2. Божидарнік Т.В. Міжнародний туризм / Божидарнік Т.В., Божидарнік Н.В., Савош Л.В. – Луцьк: Редакційно-видавничий відділ ЛНТУ, 2011. – 352 с.
3. Грабовський Ю.А. Спортивний туризм: навчальний посібник / Ю.А. Грабовський, О.В. Скалій, Т.В. Скалій. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2009. – 304 с.
4. Данильчук В.Ф. Мировой рынок услуг турбизнеса / В.Ф. Данильчук. – Донецк: ДИТБ, 2010. – 146 с.
5. Дурович А. П., Копанев А. С. Маркетинг в туризмі: Учеб. посібник / Під загальною ред. З. М. Горбилевой. – К: «Економпрес», 1998. – 400 с.
6. Закон України «Про туризм» / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К. : Парлам. вид-во, від 15.09.1995 № 959-XII. (Бібліотека офіційних видань).
7. Квартальнов В.А. Международный туризм: политика развития / В.А. Кварталь-

нов, А.А. Романов. – М.: Советский спорт, 1998. – 142 с.

8. Кифяк В.Ф. Організація туристичної діяльності в Україні: навчальний посібник / В.Ф. Кифяк – Чернівці: Книги-XXI. – 2003. – 300 с.

9. Кляп М.П. Сучасні різновиди туризму: підручник / М.П. Кляп, Ф.Ф. Шандор. – К., 2013. – 334 с.

10. Кузик С. П. Географія туризму : навч. посіб. / С. П. Кузик ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, Геогр. ф-т. – К. : Знання, 2011. – 271 с.

11. Любіцева О.О. Методика розробки турів : навчальний посібник / О.О. Любіцева. – К : «Альтерпрес», 2008.

12. Мальська М.П. Міжнародний туризм і сфера послуг: підручник / М.П. Мальська, Н.В. Антонюк – К., 2008. – 661 с.

13. Меренкова И. Н. Устойчивое развитие сельских территорий: теория, методология. практика / И. Н. Меренкова. А-реф диссерт. на соиск. учен. степ. докт. экон. наук по спец. 08. 00. 05 Экономика и управление народным хозяйством. – Воронеж, 2011. – 18 с.

14. Папирян Г.А. Міжнародні економічних відносин. Економіка туризму / Г.А. Папирян – М.: Фінанси і статистика, 2000.

15. Темник І.О. Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка» – «Умови та чинники розвитку міжнародного туризму».

16. Школа І.М. Менеджмент туристичної індустрії: Навч. посібник / За ред. проф. І.М. Школи. – Чернівці: ЧТЕІ КНТЕУ, 2003. – 662 с.

17. <http://www.nbu.gov.ua>

18. <http://www.tourvest.ru/articles/article0003>

19. Sznajder M. Agroturystyka / M. Sznajder, L. Przebyska. – Warszawa: PWE, 2006.

REFERENCES:

1. Barchukova N.S. Mezhdunarodnoe sotrudnychestvo v oblasti turizma. – М.: Mezhdunarodnye otnosheniya, 1986. – 176 s.

2. Bozhydarnik T.V. Mizhnarodnyy turizm / Bozhydarnik T.V., Bozhydarnik N.V., Savosh L.V. – Luts'k: Redaktsiyno-vydavnychy viddil LNTU, 2011. – 352 s.

3. Hrabovs'kyu Yu.A. Sportyvnyy turizm: navchal'nyy posibnyk / Yu.A. Hrabovs'kyu, O.V. Skaliy, T.V. Skaliy. – Ternopil': Navchal'na knyha – Bohdan, 2009. – 304 s.

4. Danyl'chuk V.F. Myrovoy rynek usluh turbyznesa / V.F. Danyl'chuk. – Donetsk: DYTБ, 2010. – 146 s.

5. Durovych A. P., Kopanев A. S. Marketynh v turyzmi: Ucheb. posibnyk / Pid zahal'noyu red. 3. M. Horbylevoy. – K: «Ekonompress», 1998. – 400 s.

6. Zakon Ukrayiny «Pro turizm» / Verkhovna Rada Ukrayiny. – Ofits. vyd. – K. : Parlam. vyd-vo, vid 15.09.1995 No 959-XII. (Biblioteka ofitsiynykh vydan').

7. Kvartal'nov V.A. Mezhdunarodnyy turizm: polityka razvytyya / V.A. Kvartal'nov, A.A. Romanov. – М.: Sovet'sky sport, 1998. – 142 s.

8. Kyfyak V.F. Orhanizatsiya turystychnoy diyal'nosti v Ukrayini: navchal'nyy posibnyk / V.F. Kyfyak – Chernivtsi: Knyhy-KhKhI. – 2003. – 300 s.

9. Klyap M.P. Suchasni riznovydy turizmu: pidruchnyk / M.P. Klyap, F.F. Shandor. – К., 2013. – 334 с.

10. Kuzyk S. P. Heohrafiya turizmu : navch. posib. / S. P. Kuzyk ; L'viv. nats. un-t im. I. Franka, Heohr. f-t. – K. : Znannya, 2011. – 271 s.

11. Lyubitseva O.O. Metodyka rozrobky turiv : navchal'nyy posibnyk / O.O. Lyubitseva. – K : «Al'terpres», 2008.

12. Mal's'ka M.P. Mizhnarodnyy turizm i sfera posluh: pidruchnyk / M.P. Mal's'ka, N.V. Antonyuk – К., 2008. – 661 s.

13. Merenkova Y. N. Ustoychyvye razvytye sel'skykh terrytoryy: teoryya, metodolohyya. praktyka / Y. N. Merenkova. A-ref dysstert. na soysk. uchen. step. dokt. yekonon. nauk po spets. 08. 00. 05 Ekonomyya y upravlenye narodnym khazyaystvom. – Voronezh, 2011. – 18 s.

14. Papyryan H.A. Mizhnarodni ekonomichnykh vidnosyn. Ekonomika turizmu / H.A. Papyryan – М.: Finansy i statystyka, 2000.

15. Temnyk I.O. Elektronne naukovе fakhove vydannya «Efektyvna ekonomika» – «Umovy ta chynnyky rozvytku mizhnarodnoho turizmu».

16. Shkola I.M. Menedzhment turystychnoy industriyi: Navch. posibnyk / Za red. prof. I.M.Shkoly. – Chernivtsi: ChTEI KNTEU, 2003. – 662 s.

17. <http://www.nbu.gov.ua>

18. <http://www.tourvest.ru/articles/article0003>

19. Sznajder M. Agroturystyka / M. Sznajder, L. Przeburska. – Warszawa: PWE, 2006.

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФІНАНСОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ЄС

STRATEGIC DIRECTIONS OF FUNCTIONING OF FINANCIAL INSTRUMENTS OF REGIONAL POLICY OF EU

УДК 338.439.02:631.57

Стройко Т.В.

д.е.н., доцент,
завідувач кафедри міжнародної
економіки

Миколаївський

національний університет
імені В.О. Сухомлинського

Гордєєва Т.Ф.

к.е.н., доцент кафедри
міжнародної торгівлі
Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана

Євдоченко О.О.

к.е.н., доцент кафедри
міжнародної торгівлі
Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана

Досліджено основні принципи європейської політики регіонального розвитку. Визначено сутність регіональної політики ЄС. Систематизовано основні фінансові інструменти регіональної політики ЄС до 90-х років ХХ століття. Визначено основні напрями сучасної регіональної політики ЄС. Розглянуто функціональне призначення основних структурних фондів, їх роль в умовах реалізації сучасної стратегії розвитку ЄС «Європа 2020».

Ключові слова: регіональний розвиток, інструменти, механізми, європейська політика.

Исследованы основные принципы европейской политики регионального развития. Определена сущность региональной политики ЕС. Систематизированы основные финансовые инструменты региональной политики ЕС до 90-х годов ХХ века. Определены основные направления современной регио-

нальной политики ЕС. Рассмотрено функциональное назначение основных структурных фондов, их роль в условиях реализации современной стратегии развития ЕС «Европа 2020».

Ключевые слова: региональное развитие, инструменты, механизмы, европейская политика.

Basic principles of European policy of regional development are investigated. Essence of regional policy of EU is determined. Are systematized the basic financial instruments of regional policy of EU until the 90th of XX of century. Basic directions of modern regional policy of EU are determined. The functional meaning of basic structural funds is looked through, their role under the conditions of realization of EU development modern strategy «Europe 2020».

Key words: regional development, instruments, mechanisms, European policy.

Постановка проблеми. Вирівнювання розвитку регіонів є важливим аспектом європейської ринкової економіки і визначає політику Європейського Союзу у сфері регіонального розвитку. У Європейському Союзі питанням регіональної політики увага приділяється з 50-х років ХХ ст. Протягом тривалого проміжку часу країни ЄС орієнтувалися на цілі рівності у розробці регіональної політики, проте з середини 1970-х років поступово все більше уваги почали приділяти економічній ефективності. Регіональна політика почала орієнтуватися на економічне зростання через розвиток конкуренції і зменшення безробіття. Саме тому дослідження стратегічних напрямів функціонування фінансових інструментів регіональної політики ЄС є особливо актуальними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням основ регіонального розвитку та формуванням методології регіональних досліджень займалися такі відомі зарубіжні та вітчизняні вчені М. Сторпер, Р. Уолкер [1], Г. Річардсон [2], Ф. Перру [3] Б. Буркинський

[4], В. Геєць [5], Герасимчук З.В. [6], М. Долішній [7], Чужиков В.І. [8] та ін. Але регіональні дослідження характеризуються постійним динамізмом та структурними змінами, що робить їх особливо актуальними.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Оцінюючи дане питання доцільно звернути увагу на основні аспекти функціонування фінансових інструментів та механізмів регіональної політики ЄС в умовах реалізації стратегічної програми Європа 2020.

Метою статті стало є обґрунтування стратегічних напрямів функціонування фінансових інструментів регіональної політики ЄС.

Виклад основного матеріалу. Європейська політика регіонального розвитку базується на політичному принципі, згідно якого багатші країни і регіони мають забезпечувати солідарність з біднішими країнами і регіонами, а також на економічному принципі, згідно якого нижчі обсяги виробництва в бідних країнах-учасниках і регіонах, або країнах і регіонах з високими рівнями безробіття є

втратаю потенціалу та можливості для Європейського Союзу в цілому.

Принципи регіонального розвитку перевірялись та неодноразово удосконалювалися протягом багатьох років, щоб можна було розробити різноманітні стратегії, спрямовані на розв'язання економічних і соціальних проблем, а також досягнення екологічних цілей. Успіх цієї політики базується на партнерствах в рамках ЄС, плануванні та належному управлінні. У разі застосування цих принципів управління програмами розвитку може здійснюватись децентралізовано.

Регіональна політика ЄС найкраще може бути означена як тематично впорядкована, визначена об'єднуючим (наднаціональним) осередком діяльності, що має на меті за допомогою комплексу правових та фінансових інструментів усунення диспропорцій в економічному і соціальному розвитку регіонів у ЄС, а також забезпечення збалансованого зростання всіх його територій зі збереженням внутрішньої господарської та соціальної єдності.

Основними інструментами регіональної політики в Європейському Союзі на наднаціональному рівні є структурні фонди. Вони відповідають за перерозподіл фінансових ресурсів за принципом: від «багатих» регіонів до «бідних». До 90-х років в ЄС фінансуванням регіонального розвитку займалися декілька фондів:

- Європейський фонд регіонального розвитку (European Regional Development Fund – ERDF) – створений у 1975 році. Головним завданням ERDF є зменшення диспропорцій у розвитку різних регіонів країн ЄС. В першу чергу націлений на підтримку і розвитку депресивних і периферійних регіонів;

- Європейський соціальний фонд (Європейський соціальний фонд – ESF) – створений у 1960 році для надання допомоги представникам певних районів, галузей і професій, які опинилися у тяжкому стані в результаті перебудови промисловості у ЄС. Ресурси фонду спрямовують на реалізацію програм із скорочення безробіття, подолання соціальної нерівності, гармонізації професійного і сімейного життя жінок;

- Європейський фонд орієнтації і гарантій в сфері сільського господарства (European Agricultural Guidance and Guarantee Fund –

EAGGF) – створений у липні 1964 року. Фінансує загальні та конкретні заходи сільськогосподарської політики ЄС.

На початку 90-х років Єврокомісія виступила з новими пропозиціями («Пакет Делора II») щодо створення Фонду згуртування (він передбачався Маастрихтським договором) і збільшення фінансування регіональної політики. Фонд згуртування (Cohesion Funds) був створений у 1993 році з метою співфінансування та реалізації окремих проектів в галузі захисту довкілля та розвитку транспорту у менш розвинутих країнах ЄС. У 1992 році Європейська рада розробила бюджет на 1994-1999 роки, в якому 153 млрд. ЕКЮ виділялося старим фондам регіональної політики, а 15 мільярдів – Фонду згуртування (Cohesion Funds). Крім того, у 1994 році з метою підвищення конкурентоспроможності рибальства у країнах-членах ЄС був створений Фінансовий інструмент підтримки рибальства (Financial Instrument for Fisheries Guidance – FIFG).

Фонд згуртування використовувався для країн, чий ВВП становив менше 90% від середнього показника по ЄС, за умови, що вони представляють програми економічного розвитку, які відповідають критеріям економічного і монетарного союзу, викладеним у договорі про ЄС. Пріоритетні напрями регіональної політики залишилися незмінними, але в 1995 році до них додалася допомога регіонам з надзвичайно малою щільністю населення. Наприклад, по цьому напрямку Швеція і Фінляндія отримали 697 млн. ЕКЮ. Отже, протягом всієї історії існування ЄС переглядалися цілі та методи фінансової підтримки, трансформувалися пріоритети регіонального розвитку.

Сучасна регіональна політика ЄС має три основні напрямки: 1) сприяння економічній конвергенції (зменшення різниці) менш розвинених регіонів (які розташовані, в основному, в нових країнах-членах) від більш розвинених. 2) реалізація заходів, спрямованих на покращення регіональної конкурентоспроможності і зайнятості. 3) сприяння співпраці між регіонами і країнами задля зменшення економічного значення національних кордонів.

З прийняттям стратегії «Європа 2020» над досягненням мети забезпечення еконо-

мічного розвитку в усіх країнах ЄС продовжують використовуватися три основних фонди (Європейський фонд регіонального розвитку (ERDF), Європейський соціальний фонд (ESF), Фонд згуртування (Cohesion Funds)) та додатково два секторальних (Європейський сільськогосподарський фонд для розвитку сільських районів (EAFRD), Європейський Морський фонд та фонд рибальства (EMFF)). Разом з тим, регіони можуть отримати допомогу від Фонду солідарності (EUSF), до якого країни можуть звернутися у разі великих стихійних лих.

Таким чином, розглядаючи більш детально функціональне призначення основних структурних фондів слід розуміти роль, яку вони відіграють в умовах реалізації сучасної стратегії розвитку ЄС «Європа 2020», а саме:

- Європейський фонд регіонального розвитку (ERDF: European Regional Development Fund – € 201 млрд.) – націлений на регіональний розвиток, розвиток депресивних індустріальних чи сільських місцевостей, посилення конкурентоспроможності та сприяння співробітництву. Зосереджується, в основному, на ініціативах, пов'язаних з економічним зростанням, зайнятістю і конкурентоспроможністю, включаючи інвестиції в інфраструктуру. Відповідно до програми «Європа 2020» діяльність Європейського фонду регіонального розвитку має зосередитися на *чотирьох пріоритетах*:

- інновації та дослідження,
- розвиток цифрових технологій,
- підтримка малих і середніх підприємств,
- розвиток низьковуглецевої економіки.

Ресурси з цього фонду не обов'язково мають використовуватися тільки на ці чотири цілі. Але країни-реципієнти мають дотримуватися певних правил. Зокрема, в групі розвинених держав не менше 80% виділених коштів необхідно витратити на принаймні 2 зазначених пріоритети з 4-х, в перехідних регіонах – не менше 60%, а в малорозвинених – не менше 50%. Також встановлено мінімальний відсоток коштів, які потрібно вкласти в розвиток низьковуглецевої економіки.

- Європейський соціальний фонд (ESF: European Social Fund – € 74 млрд.) – спрямований на сприяння зайнятості, соціаль-

ної інтеграції та боротьбу з дискримінацією, інвестиції в людський капітал у сфері освіти і професійної підготовки. За допомогою Європейського соціального фонду ЄС сприятиме досягненню своїх цілей в сфері зайнятості та боротьби з бідністю. ESF може використовуватися в будь-якій країні ЄС залежно від її потреб.

- Фонд згуртування (Cohesion Fund – € 75 млрд.) – покриває потреби країн-нових членів ЄС, Греції та Португалії, а також опікується проблемами навколишнього середовища, зосереджується на транспортній та екологічній інфраструктурі, включаючи відновлювальні джерела енергії. Розвиток транс'європейських транспортних мереж та проектів екологічної спрямованості в галузі енергетики та транспорту – пріоритет Фонду згуртування.

Структурні фонди приймають до розгляду будь-які заявки, що відповідають їх вимогам, а також в обов'язковому порядку публікують списки бенефіціарів задля унеможливлення маніпуляцій з коштами фондів.

В цілому найменш розвинені країни отримують у 2014-2020 роках 185,37 млрд. євро, перехідні країни – 36,16 млрд., розвинені – 55,52 млрд. На додаток малонаселеним і віддаленим районам виділено 1,56 млрд, на міжрегіональний розвиток – 10,23 млрд. Усі суми виражені в поточних цінах і не враховують розподіл Фонду згуртування. Більше за інших із зазначених коштів отримує Польща (82,27 млрд євро), Італія (33,08 млрд.) та Іспанія (28,31 млрд. євро).

Згідно з бюджетом на 2014-2020 роки політика згуртування отримує 325 млрд. євро в цінах 2011 року (366,8 мільярда євро в поточних цінах). Кошти будуть спрямовані на підвищення економічного зростання і створення нових робочих місць, боротьбу зі зміною клімату, енергетичною залежністю і соціальними проблемами. Інвестиції будуть спрямовані в усі регіони ЄС, але з урахуванням рівня їх розвитку. Архітектура політики згуртування згідно програми Європа 2020 представлена в табл. 1.

Проекти (особливо ті, які здатні забезпечувати певні надходження) все частіше фінансуються за рахунок комбінації грантів і позик або інших фінансових механізмів, зокрема участі у капіталі.

Структура інструментів та механізмів регіональної політики ЄС на період 2014-2020 зображена на рис. 1.

У період з 2014–2020 рр. ЄС планує інвестувати в цілому 351 млрд. € в регіони Європи з метою: сприяння розвитку малого та середнього бізнесу, підтримки досліджень та інновацій, інвестування в більш чисте навколишнє середовище, забезпечення збереження довкілля, поліпшення доступу до цифрових технологій, розробки нових продуктів і методів виробництва, забезпечення енергозберігаючих технологій та боротьби зі зміною клімату, підвищення освіти і кваліфі-

кації, поліпшення транспортного сполучення з віддаленими регіонами.

На період 2014-2020 рр. Європейською комісією як продовження Програми CIP (Competitiveness and Innovation Framework Programme – «Конкурентоспроможність та інновації») розроблено Програму COSME (EU Programme for the Competitiveness of Enterprises and Small and Medium-sized Enterprises – Програма ЄС з конкурентоспроможності підприємств, в тому числі, малих і середніх), з плановим бюджетом € 2,3 млрд. Заплановані області діяльності: кращий доступ до фінансів для малих і серед-

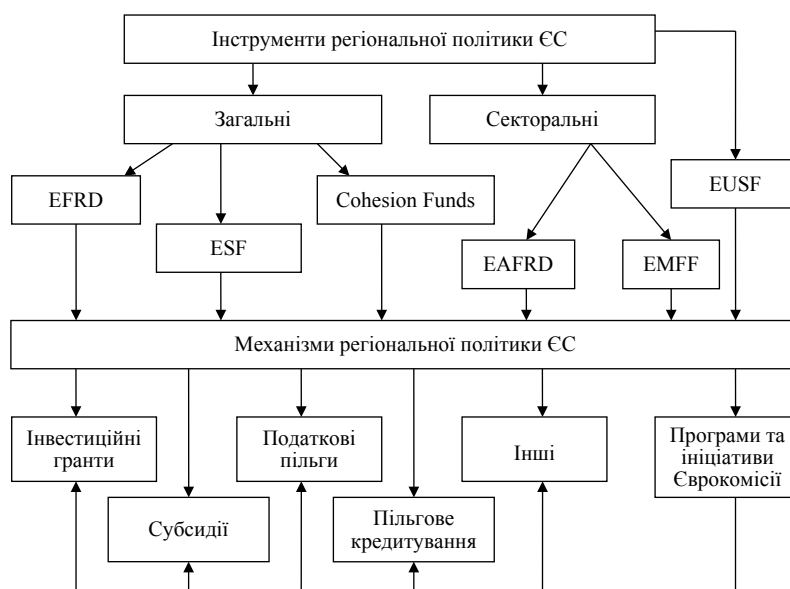

Рис. 1. Структура інструментів та механізмів регіональної політики ЄС

Таблиця 1

Архітектура політики згуртування

2014-2020 роки		
Мета	Категорія регіону	Фонди, з яких відбувається фінансування
Економічне зростання та створення нових робочих місць	Найменш розвинені (ВВП менше 75% середнього по союзу)	Фонд регіонального розвитку Соціальний фонд Фонд згуртування
	Перехідні (ВВП між 75% і 90% середнього по союзу)	
	Розвинені (ВВП понад 90% середнього по союзу)	Фонд регіонального розвитку, Соціальний фонд
Територіальне співробітництво		Фонд регіонального розвитку

ніх підприємств; доступ до ринків країн ЄС та зовнішніх ринків; підтримка підприємництва; більш сприятливі умови для створення і розвитку бізнесу.

Крім того, на цей період Єврокомісія для розвитку сфери досліджень, розробок, інновацій запропонувала також програму HORIZON 2020 (ГОРИЗОНТ 2020), яка є Рамковою програмою досліджень та інновацій з найбільшим фінансуванням (на період 2014-2020 рр. 80 млрд. €), яке надається на додаток до приватних інвестицій, що залучаються також. Вона має сприяти більшій кількості проривів і відкриттів у науці, світовим інноваціям шляхом підтримання оригінальних ідей від лабораторій до ринку. Виконання програми має на меті забезпечення глобальної конкурентоспроможності Європи.

Висновки. Регіональний розвиток в Європі отримує вигоди від широкого спектру різноманітних можливостей фінансування. Крім основних джерел фінансування, існують й інші засоби залучення капіталу. На відміну від періоду реалізації програми 2007-2013 років, у правилах щодо застосування фінансових механізмів та інструментів, прийнятих для програми 2014-2020, жорстко не визначено сектори, бенефіціарів, типи проектів і заходів, які мають бути підтримані. У рамках нової системи також містяться чіткі правила, які дозволяють краще поєднати фінансові механізми з іншими формами підтримки, зокрема, з грантами.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Walker R. Capital and Industrial Location. In *Progressive Human Geography* / R. Walker, M. Storper. – NY, 1981. – P. 473-509.
2. Richardson H. *Regional Crown Theory* / H. Richardson. – London, 1973. – 495 p.
3. Перру Ф. *Экономическая история: теория и перспективы* / Ф. Перру. – ТНЕСІS, Зима, 1993. Вып. 1. – Т. 1.
4. Буркинський Б. В. Інноваційна стратегія у соціально-економічному розвитку регіону / Б. В. Буркинський, Є. В. Лазарева. – Одеса: Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, 2007. – 140 с.
5. Геєць В. М. Трансформація моделі економіки України (ідеологія, протиріччя, перспективи) / В. М. Геєць. – К.: Логос, 1999. – 500 с.

6. Герасимчук З. В. Регіональна політика сталого розвитку: методологія формування, механізми реалізації: [монографія] / З. В. Герасимчук. – Луцьк: Надстр'я, 2001. – 528 с.

7. Долішній М. І. Регіональна політика на рубежі ХХ-ХХІ століть: нові пріоритети: [монографія] / М. І. Долішній. – К.: Наукова думка, 2006. – 512 с.

8. Чужиков В. І. Регіональний розвиток у європейському спільному економічному просторі (динамізація та структурні зміни): автореф. дис. доктора екон. наук: спец. 08.10.01 «Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка» / В. І. Чужиков. – К., 2003. – 33 с.

9. U 2020 strategy and the 2014-2020 Programming period/ http://www.eetaa.gr/eu2020/europe2020/04_eurada_eu2020_strategy_and_the_new_programming_period.pdf

REFERENCES:

1. Walker R. Capital and Industrial Location. In *Progressive Human Geography* / R. Walker, M. Storper. – NY, 1981. – P. 473-509.
2. Richardson H. *Regional Crown Theory* / H. Richardson. – London, 1973. – 495 p.
3. Perru F. *Экономическая история: теория и перспективы* / F. Perru. – ТНЕСІS, Зима, 1993. Вып. 1. – Т. 1.
4. Burkyns'kyy B. V. *Innovatsiyna stratehiya u sotsial'no-ekonomichnomu rozvytku rehionu* / B. V. Burkyns'kyy, Ye. V. Lazaryeva. – Odesa: Instytut problem rynku ta ekonomikoekologichnykh doslidzhen' NAN Ukrayiny, 2007. – 140 s.
5. Heyets' V. M. *Transformatsiya modeli ekonomiky Ukrayiny (ideolohiya, protyrichchya, perspektyvy)* / V. M. Heyets'. – K.: Lohos, 1999. – 500 s.
6. Herasymchuk Z. V. *Rehional'na polityka staloho rozvytku: metodolohiya formuvannya, mekhanizmy realizatsiyi*: [monohrafiya] / Z. V. Herasymchuk. – Luts'k: Nadstr'ya, 2001. – 528 s.
7. Dolishniy M. I. *Rehional'na polityka na rubezhi KhKh-KhKhI stolit': novi priorytety*: [monohrafiya] / M. I. Dolishniy. – K.: Naukova dumka, 2006. – 512 s.
8. Chuzhykov V. I. *Rehional'nyy rozvytok u yevropeys'komu spil'nomu ekonomichnomu prostori (dynamizatsiya ta strukturni zminy): avtoref. dys. doktora ekon. nauk: spets. 08.10.01 «Rozmishchennya produktyvnykh syl i rehional'na ekonomika»* / V. I. Chuzhykov. – K., 2003. – 33 s.
9. U 2020 strategy and the 2014-2020 Programming period/ http://www.eetaa.gr/eu2020/europe2020/04_eurada_eu2020_strategy_and_the_new_programming_period.pdf

РОЗДІЛ 3. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

ENSURING THE COMPETITIVENESS OF THE AGRICULTURAL SECTOR UKRAINE IN CONDITIONS OF GLOBALIZATION

У статті на основі виявлення та аналізу проблем розвитку аграрного сектору економіки України запропоновано заходи щодо забезпечення його конкурентоспроможності в умовах глобалізації. Розкрито сутність та особливості процесів глобалізації, відображено вплив цих процесів на розвиток вітчизняного сільськогосподарства. Визначено потенційні та пріоритетні напрями підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору економіки.

Ключові слова: глобалізація, конкурентоспроможність, аграрний сектор, експорт, сільськогосподарська продукція, конкурентні переваги, потенціал.

В статье выявлены и проанализированы проблемы развития аграрного сектора экономики Украины, предложены меры по обеспечению его конкурентоспособности в условиях глобализации. Раскрыта сущность и особенности процессов глобализации, отражено вли-

яние этих процессов на развитие отечественного сельского хозяйства. Определены потенциальные и приоритетные направления повышения конкурентоспособности аграрного сектора экономики.
Ключевые слова: глобализация, конкурентоспособность, аграрный сектор, экспорт, сельскохозяйственная продукция, конкурентные преимущества, потенциал.

On the basis of the establishment and analysis of the problems of the agricultural sector of Ukraine proposed measures to ensure its competitiveness in a globalizing world. The essence and characteristics of the globalization process, reflected the impact of these processes on the development of domestic agriculture. Identified potential and priorities of improving the competitiveness of the agricultural sector.

Key words: globalization, competitiveness, agriculture, exports, agricultural products, the competitive advantage, potential.

УДК 338.43:316.32

Кирилов Ю.Є.
к.е.н., доцент
Херсонський державний
аграрний університет

Постановка проблеми. Глобалізація – процес зменшення перешкод для економічної, політичної та культурної взаємодії країн і народів, утворення більш гомогенного світового простору. Термін «глобалізація» походить від французького «global», тобто планетарний, всеосяжний та означає всеохоплюючий процес трансформації світового співтовариства у відкриту цілісну систему інформаційно-технологічних, фінансово-економічних, суспільно-політичних, соціально-культурних взаємозв'язків та взаємозалежностей [1, с. 126]. Глобалізація стала важливим аспектом функціонування сучасної світової системи, однією з найвпливовіших сил, що визначають подальший розвиток людства. Вона охоплює всі галузі суспіль-

ного життя, включаючи економіку, політику, соціальну сферу, культуру, екологію, безпеку; впливає на виробництво товарів і послуг, використання робочої сили, інвестиції, технології.

Україна, її економічна система теж знаходиться під впливом глобалізації, міжнародного руху капіталів, робочої сили, діяльності транснаціональних корпорацій. Тому подальші організаційно-управлінські зміни та реформи в існуючій системі господарювання слід здійснювати з огляду на дослідження й осмислення впливу глобалізації на розвиток національної економіки.

Активна економічна глобалізація викликає суперечливе сприйняття її перспектив і наслідків, а це вимагає чіткого усвідомлення

та глибокого осмислення суті та механізмів соціально-економічних процесів, які відбуваються у світовому економічному просторі. Дані обставини є важливими для розуміння ролі глобалізаційних факторів у формуванні нової якості управлінської складової національних економічних систем [2, с. 58].

Глобалізація виступає об'єктивним і невідворотним процесом, і Україна вже нині активно до нього залучена. Зокрема, за результатами досліджень при визначенні індексу глобалізації KOF Index of Globalization Україна в рейтингу країн за рівнем економічної глобалізації, що перевищує середнє значення (50%), у 2012 р. зайняла 61 місце зі 148 країн із показником 67,4%. З урахуванням географічного розташування, політичної позиції та економічної необхідності важливо враховувати цю тенденцію економічного розвитку для того, щоб вчасно створити власну стратегію розвитку і стати повноцінним учасником світового господарства. Переваги економічної глобалізації реалізуються не автоматично і не всі країни в рівній мірі їх відчують, стійке економічне зростання, у першу чергу, залежить від внутрішніх умов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Глобалізація як об'єктивна закономірність розвитку людства привертає все більшу увагу вітчизняних та зарубіжних дослідників. З середини 1960-х рр. ХХ ст. ціла плеяда науковців застосовує термін «глобальний» [3-7]. Значний внесок у розвиток глобалістики зробили вітчизняні вчені О. Білорус, В. Власов, Б. Губський, Ю. Пахомов, В. Сіденко, А. Чухно, А. Філіпенко та ін. Специфіка глобалізаційних процесів в умовах трансформаційного розвитку української економіки розглядаються в працях В. Будкіна, І. Бураковського, А. Гальчинського, В. Гейця, А. Кредісова, Д. Лук'яненка, В. Новицького, С. Соколенко та ін.

Процес глобалізації за своїм змістом та структурою є настільки складним та неоднозначним, що навіть серед фахівців, які займаються цією проблемою вже багато років, спостерігаються значні розбіжності в позиціях щодо сутності, етапів розвитку, основних чинників, проявів та шляхів розв'язання суперечностей означеного процесу. У наукових публікаціях на сьогодні відсутнє єдине визначення процесу глобалізації, враховуючи

його комплексний, багатогранний характер. Одні автори вважають його процесом зростання взаємозв'язків та взаємозалежностей окремих країн та їх економік, який мав прецеденти і в минулому, інші – стверджують, що глобалізація – це новітній процес, який бере початок в останній чверті ХХ ст., хоча й є органічно пов'язаним із більш загальним процесом інтернаціоналізації господарського життя (глобалізація означає не лише новий кількісний вимір ступеня інтенсивності взаємних зв'язків окремих країн та їх економік, а головним чином – нову якість таких зв'язків, коли формується фактично новий, глобальний рівень економічної організації).

Ніякі специфічні умови, особливості національного розвитку, кризові стани і внутрішні трансформації не можуть ані відмінити, ані відкласти дію об'єктивних законів глобалізації розвитку [8, с. 12]. Феномен глобалізації вже виходить за суто економічні межі, в яких її схильні трактувати більшість дослідників цієї теми, і охоплює практично всі основні сфери суспільної діяльності, включаючи політику, ідеологію, культуру, спосіб життя, а також самі умови існування людства.

За сучасних умов конкурентоспроможною може бути лише та національна економіка, що найефективніше використовує можливості глобалізації. Аграрний сектор, як і інші сфери економіки, знаходиться під впливом глобалізації, міжнародних потоків капіталу та інвестицій, транснаціональних корпорацій [9, с. 27]. Питання забезпечення конкурентоспроможності вітчизняного аграрного сектору в контексті глобалізації залишаються актуальними, що потребує подальшого дослідження.

Метою статті є розробка заходів щодо забезпечення конкурентоспроможності аграрного сектору економіки України в умовах глобалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. За результатами дослідження стану аграрного сектору економіки України виявлено основні проблеми та негативні тенденції його розвитку [10-12]. Серед них:

- нерівномірність розвитку різних форм господарювання з одночасним послабленням позицій середніх сільськогосподарських товаровиробників внаслідок створення для різних за розмірами та соціальним наванта-

женням сільськогосподарських товаровиробників формально однакових, але не рівних умов господарювання;

- зміни в організаційній структурі агро-сфери в напрямі її холдингізації, надання преференцій розвитку переважно великотоварним господарствам і витіснення з неї середніх та малих форм господарювання;

- відсутність мотивації до кооперації та укрупнення дрібних сільськогосподарських товаровиробників у межах сільських громад, ослаблення економічного підґрунтя розвитку сільських громад;

- низький загальний рівень техніко-технологічного переоснащення сільського господарства;

- наявність ризиків збільшення виробничих витрат внаслідок зростання рівня зношеності техніки, переважання використання застарілих технологій, збільшення вартості невідновлюваних природних ресурсів у структурі собівартості виробництва вітчизняної сільськогосподарської продукції;

- втрати продукції внаслідок недосконалості системи логістики її зберігання та інфраструктури аграрного ринку в цілому;

- відсутність у сільськогосподарських товаровиробників мотивації до дотримання агроекологічних вимог;

- зростання техногенного навантаження на екосистеми;

- диспропорції в галузевій та продукто-вій структурах виробництва, що зумовлює монокультуризацію сільського господарства й демонструє чітку орієнтацію вітчизняного АПК на задоволення зовнішнього, а не внутрішнього попиту;

- надмірна концентрація землекористування, що обмежує доступ до оренди землі малих форм господарювання, ставить під загрозу здійснення державного контролю над певними територіями і через обезземлення се-яні спричиняє зростання соціальної напруженості в суспільстві;

- нестабільність конкурентних позицій вітчизняної сільськогосподарської продукції на зовнішніх ринках внаслідок незавершення процесів адаптації до європейських вимог щодо якості та безпечності харчових продуктів;

- обмежена ємність внутрішнього ринку споживання сільськогосподарської продукції,

що обумовлена низькою платоспроможністю населення;

- недостатня ефективність самоорганізації та саморегулювання ринку сільськогосподарської продукції, складність у виробленні сільськогосподарськими товаровиробниками консолідованої позиції щодо захисту своїх інтересів;

- непоінформованість значної частини сільськогосподарських товаровиробників про кон'юнктуру ринків та умови ведення бізнесу в галузі;

- незавершеність земельної реформи;

- деградація людського капіталу села при зниженні рівня трудової активності й зайнятості сільського населення і посиленні диференціації в доходах різних верств сільських жителів;

- посилення міграції працездатного населення з села;

- занепад села як просторової, природо-ресурсної й соціальної бази сільськогосподарського виробництва.

Також про низький рівень конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції на світовому продовольчому ринку свідчить наступне:

- низька ефективність цієї галузі порівняно з іншими країнами – загрозливим, з точки зору продовольчої безпеки, можна вважати істотне зниження рентабельності основних видів продукції сільського господарства;

- невідповідність структури українського експорту попиту країн ЄС на сільськогосподарську продукцію. Значні порівняльні переваги на ринках країн ЄС Україна має лише в торгівлі жирами, маслами тваринного й рослинного походження та зерновими культурами. Зважаючи на товарну структуру імпорту сільськогосподарської продукції країнами ЄС, вітчизняним аграрним підприємствам варто нарощувати експортний потенціал у таких галузях, як виробництво м'яса, насіння соняшника, вирощування фруктів, виробництво фруктових та овочевих консервів;

- невелика частка підприємств, сертифікованих згідно з міжнародними стандартами (3% м'ясопереробних комбінатів, 34,6% молокопереробних підприємств володіють міжнародними сертифікатами);

- низька якість продукції внаслідок того,

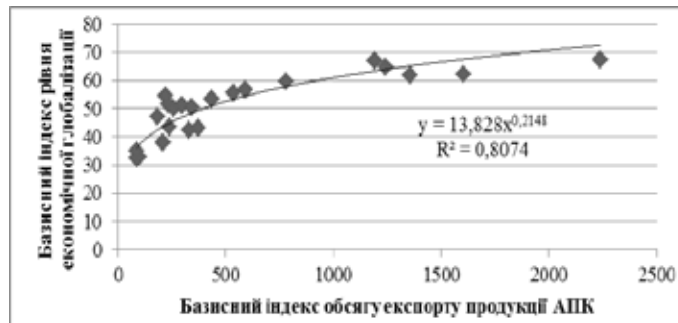
що 60% сільськогосподарської продукції виготовляється дрібними приватними господарствами населення, які обмежені фінансовими, матеріальними, технологічними, інформаційними ресурсами; у виробництві аграрної продукції зайняті переважно особи без належної фахової підготовки, у результаті чого виготовлена в цих господарствах продукція втрачає конкурентні переваги на зовнішньому ринку [13].

Глобалізаційні тенденції починаючи з 90-х років у цілому стали позитивним фактором для економічного зростання аграрного сектора економіки України. А розвиток зовнішньоекономічних відносин, зокрема експортної діяльності, можна також вважати наслідком глобалізації економіки та скороченням бар'єрів для міжнародної торгівлі товарами і послугами.

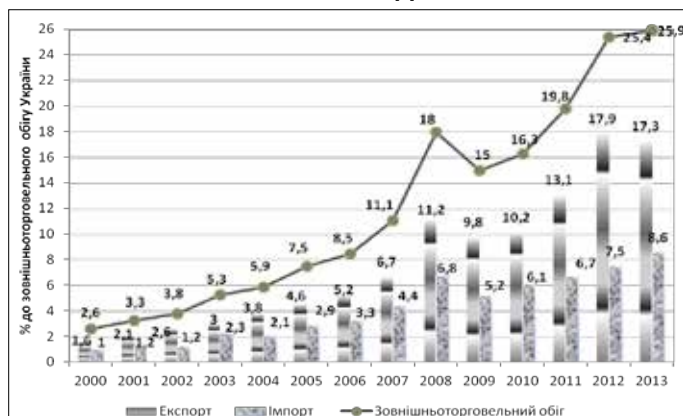
Зокрема, про позитивний вплив на експорт продукції аграрного сектора свідчить модель впливу динаміки економічної глоба-

лізації України на розвиток експортної діяльності АПК в 1991-2013 рр., яка доводить тісний прямопропорційний зв'язок між приростом експорту і збільшенням рівня економічної глобалізації (рис. 1). Збільшення рівня економічної глобалізації на 1% сприяє збільшенню індексу обсягу експорту продукції АПК на 0,2%.

Україна впевнено збільшує обсяги експорту продукції агросфери та закріплює свої позиції на ринках світу (рис. 2) [14]. Судячи з графіку, обсяги сільськогосподарського виробництва мають тенденцію зростання завдяки механізму глобалізації. Це дозволяє аграрним підприємствам виробляти продукцію і здійснювати пошук кращих можливостей її реалізації на ринках, які можуть забезпечити вищий рівень прибутків. Часто це поєднується з необхідністю участі в стратегічних альянсах. Глобалізація вимагає високого рівня конкурентоспроможності аграрних формувань та скорочення витрат на техноло-

Рис. 1. Вплив рівня економічної глобалізації на динаміку експорту продукції АПК України, 1991-2013 рр.

Рис. 2. Зовнішньоторговельний обіг сільськогосподарської продукції України

гічні ланцюги постачання з метою зниження рівня трансакційних витрат. Нині підприємства агропромислового комплексу функціонують у динамічному підприємницькому та соціальному середовищі, орієнтованому на потреби та вподобання споживачів. Глобалізаційні чинники змушують суб'єктів аграрного підприємництва постачати на світовий ринок дешевше продовольство найвищих якісних параметрів. Тому посередники здійснюють диверсифікацію джерел сировини і прагнуть закуповувати продукцію у виробників за мінімальних цін [15].

Сьогодні слід змінювати підходи в управлінні аграрним сектором в умовах глобалізації з протидії потенційно можливим негативним наслідкам цього процесу для українського суспільства до розробки механізмів конкурентоспроможного розвитку галузі в системі світового господарства.

Потрібно не очікувати, а рухатись назустріч глобалізації, стаючи активним її учасником, зокрема й у контексті реальної інтеграції вітчизняного АПК. Подальша трансформація аграрного сектору економіки України має сприяти не тільки його стабілізації та захищеності щодо впливу екзогенних факторів, а й забезпеченню конкурентоспроможного

розвитку, який характеризувався б збільшенням рентабельності, обсягів виробництва та експорту сільськогосподарської продукції, підвищенням технологічності та екологічності галузі, відкриттям нових напрямів та форм міжнародного співробітництва, освоєння нетрадиційних ринків збуту продукції тощо.

Конкурентні переваги є концентрованим проявом переваги над конкурентами в економічній, технічній, організаційній сферах діяльності підприємства, які можна виміряти економічними показниками (додатковий прибуток, більш висока рентабельність, ринкова частка) (рис. 3) [16]. Досягнення конкурентних переваг забезпечується в результаті систематичного моніторингу спрямованості впливу зовнішніх і внутрішніх факторів на конкурентоспроможність підприємства. Конкурентні переваги підприємства за джерелами їх виникнення можна поділити на внутрішні й зовнішні. Внутрішні – це характеристики внутрішніх аспектів діяльності суб'єктів економіки (рівень затрат, продуктивність праці, організація процесів, система менеджменту тощо), які перевищують аналогічні характеристики пріоритетних конкурентів.

Зовнішні конкурентні переваги – це ті, які базуються на спроможності створити більш

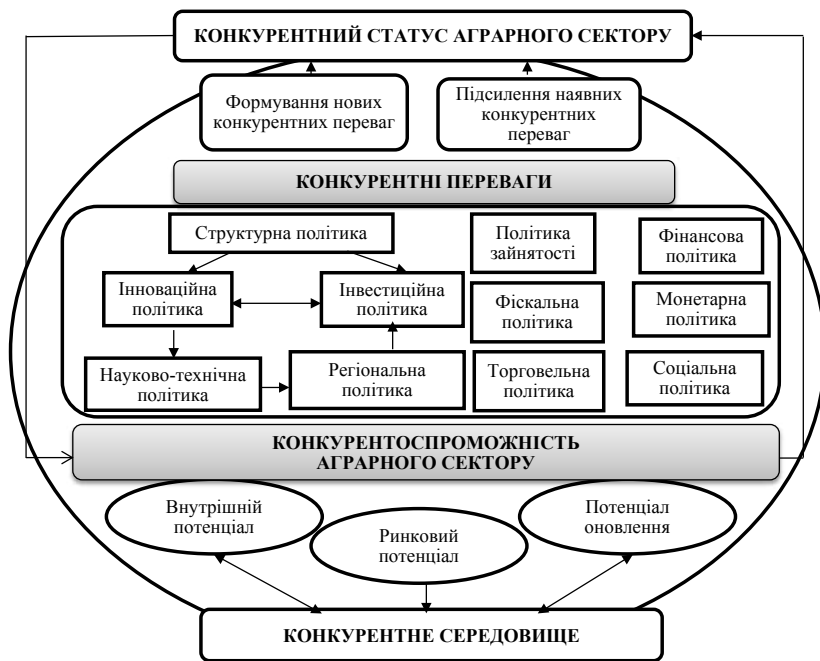

Рис. 3. Інструменти формування конкурентного потенціалу аграрного сектору

значимі цінності для споживачів його продукції, що створює можливості більш повного задоволення їх потреб, зменшення витрат чи підвищення ефективності їх діяльності. Конкурентні переваги забезпечуються за рахунок значного надлишку базових ресурсів (природних, некваліфікованої й напівкваліфікованої робочої сили та ін.), за рахунок значних інвестицій та інноваційного механізму управління.

Досвід країн з розвинутою ринковою економікою свідчить про неможливість стабільного функціонування конкурентного середовища без активного втручання держави, яка за допомогою різних інструментів регулює всі економічні, політичні та суспільні процеси, що відбуваються на її території. А тому проблема формування умов для конкурентоспроможного розвитку аграрного сектора є необхідною передумовою ефективного розвитку економіки України в зовнішньому середовищі. Формування конкурентного ринкового середовища залежить від багатьох факторів, при цьому, особливу роль відіграє активізація інноваційної діяльності, тобто впровадження науково-технічних, соціально-економічних та управлінських нововведень. Означене актуалізується загостренням міжнародної конкурентної боротьби за ринок збуту агропромислової продукції, правилами СОТ та з огляду на євроінтеграційні перспективи.

Також для успішного розвитку АПК країни в умовах глобалізації економіки необхідно проводити державну політику постійного підвищення інвестиційної привабливості аграрного сектора. Збільшення обсягів інвестування стримується недосконалістю чинного законодавства, нестійкою політичною ситуацією в країні та загостренням відносин з Російською Федерацією. Наприклад без впровадження нових енергозберігаючих технологій та використання сучасної техніки неможливо вивести сільське господарство на якісно новий рівень конкурентоспроможності.

Оптимальне регулювання процесів участі в глобалізованому економіці неможливо, якщо всі завдання в цій галузі покладати виключно на державні структури. Така система регулювання буде надзвичайно громіздкою, негнучкою і нездатною приймати завжди кваліфіковані рішення. Процес глобалізації є багаторівневим. Тому важливий розвиток

недержавних форм регулювання участі в процесах глобалізації, які повинні спиратися на широку мережу добровільних об'єднань і асоціацій, що мають відповідні зарубіжні представництва і беруть участь у роботі відповідних їх профілю міжнародних неурядових організацій. Саме через недержавні асоціації та об'єднання можливо найбільш раціональне проникнення на міжнародні ринки нових підприємств, особливо малих і середніх за розміром. Ці структури могли б проводити активну політику впровадження у відповідних галузях міжнародних технологічних і ділових стандартів, надавати учасникам дієву інформаційну та правову допомогу, представляти інтереси учасників у разі виникнення спорів у відносинах з відповідними структурами зарубіжних держав.

Виходячи з того, що важливу роль у процесах адаптації національного аграрного сектора до глобалізаційних процесів відіграє ступінь розвитку інфраструктури, повинні отримати пріоритет питання реалізації низки національних програм інфраструктурного розвитку.

Стратегічною метою забезпечення конкурентоспроможного розвитку аграрного сектора економіки в довгостроковому періоді є збереження основних природних та виробничих ресурсів, забезпечення сучасних технологічних та інституціональних змін з метою задоволення потреб населення в кінцевому продукту виробництва. Опосередковано це означає посилення уваги до збереження родючості ґрунту, водних ресурсів, рослинного та тваринного генетичного потенціалу, а також застосування інноваційно-екологічних технологій і, нарешті, забезпечення економічної незалежності економічних суб'єктів, конкурентоспроможності тощо. При цьому, активізація процесів глобалізації суспільного виробництва в аграрному секторі економіки України вимагають від держави ефективного входження у світовий економічний простір, базисом якого виступає формування конкурентного ринкового середовища. Конкуренція розкриває потенціал суб'єктів аграрного ринку та виконує важливу функцію постійного рушія розвитку агропромислового виробництва.

Отже, основними заходами щодо забезпечення конкурентоспроможності аграрного

сектору економіки України в умовах глобалізації є: удосконалення системи управління агропромисловим комплексом; реалізація ефективної інвестиційно-інноваційної політики; формування досконалої інфраструктури аграрного ринку; посилення роботи щодо диверсифікації виробництва на підприємствах; організації сучасної системи оцінки якості сільськогосподарської продукції та продовольства на рівні європейських вимог; активізації процесу гармонізації вітчизняних стандартів з міжнародними та європейськими; запровадження повноцінного ринку земель сільськогосподарського призначення.

Висновки. В умовах глобалізації та з урахуванням існуючих проблем, а також позитивного зарубіжного досвіду, видається доцільною реалізація заходів щодо підвищення конкурентоспроможності вітчизняного аграрного сектору за такими основними напрямками:

- формування інноваційно-інвестиційного ресурсу розвитку аграрного сектору;
- гармонізація вітчизняних стандартів на сільськогосподарську продукцію згідно зі стандартами ЄС;
- збільшення експортного потенціалу вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції;
- налагодження сучасної інфраструктури аграрного ринку;
- посилення кооперативного руху серед виробників сільськогосподарської продукції;
- налагодження співпраці між товаровиробниками та дослідними установами.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Базилевич В.Д., Базилевич К.С. Ринкова економіка: основні поняття і категорії: Навч. посіб. – 2-ге вид., стер. – К.: Знання, 2008 – 263 с. – (Вища освіта XXI століття).
2. Старостіна А. Суперечливі шляхи економічної глобалізації / А. Старостіна, О. Каніщенко // Економіка України. – 2008. – № 5. – С. 58-65.
3. Moore W. Global Sociology: The World as a Singular System / Wilbert E. Moore // American Journal of Sociology. – 1966. – Vol. LXXI. – № 5. – P. 475-482.
4. McLuhan M. War and Peace in the Global Village / Marshall McLuhan. – N.-Y., 1968. – 192 P. – ISBN: 1-5842-3074-6.
5. Robertson R. Globalization Theory 2000+: Major Problematic / Roland Robertson: [Ed. By G. Ritzer and B. Smart]. – London, 2001. – 219 P. (Handbook of Social Theory).
6. Appadurai A. Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization / Arjun Appadurai. – Minneapolis, 1996. – 224 p. – ISBN: 0-8166-2793-2.
7. Beck U. Was ist Globalisierung? / Ulrich Beck. – Frankfurt, 1998. – 217 p.
8. Білорус О.Г., Лук'яненко Д.Г., Гончаренко М.О., Зленко В.А. та ін. Глобалізація і безпека розвитку: Монографія / Керівник авт. колективу і наук. ред. О.Г. Білорус. – К.: КНЕУ, 2001. – 733 с.
9. Economic growth with equity: which strategy for Ukraine World Bank. Washington, D.C. 2000. 62 p.
10. Соціоекономічна модернізація аграрного сектору України (концептуальні положення) / В. Гець, В. Юрчишин, О. Бородіна, І. Прокопа // Економіка України. – 2011. – № 12. – С. 4-14.
11. Стратегія розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-p>.
12. Зеленська О.О. Агроглобалізація та її можливі наслідки для України / О.О. Зеленська // Економіка АПК. – 2012. – № 7. – С. 128-131.
13. Напрями посилення конкурентоспроможності АПК України на європейському продовольчому ринку в умовах розширення зони вільної торгівлі [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/august08/02.htm>.
14. Юрченко О.Ю. Особливості розвитку АПК України в умовах глобалізації / О.Ю. Юрченко. // Вісник Хмельницького національного університету. – 2011. – № 2, Т. 3. – С. 151-153.
15. Бандурін Р.О. Кооперація і інтеграція як механізм вдосконалення міжгалузевих і міжгосподарських економічних стосунків в АПК / Р.О. Бандурін, В.В. Торіков // Вісник Брянської державної сільськогосподарської академії. – 2008. – № 4. – С. 6-10.
16. Sklair L. Competing conceptions of globalization / L. Sklair // J. of world-systems research. – 1999. – Vol. 2. – P. 143-162.

17. Згуровський М.З., Пахомов Ю.М., Філіпенко А.С. та ін. Геоелекономічні сценарії розвитку України: моногр. – К.: Академія, 2010. – 328 с.

18. Шнипко О.С. Конкуреноспроможність України в умовах глобалізації. – К.: Ін-т екон. та прогнозув. НАН України, 2009. – 456 с.

19. Кирилов Ю.Є. Вплив глобалізації на розвиток аграрного сектора економіки України // Таврійський науковий вісник: науковий журнал. Вип. 62. Частина II. – Херсон: Айлант, 2009. – С. 54-59.

20. Новаторська Н.К. Розвиток переробних підприємств АПК в контексті глобальної економічної кризи / Н.К. Новаторська // Вісник СНАУ. – 2010. – Вип. 5/2. – С. 20-24.

21. Сиденко В.Р. Глобалізація – європейська інтеграція – економічне розвиток: українська модель: В 2-х томах. Т. 1: Глобалізація і економічне розвиток. – К.: Фенікс, 2008. – 376 с.

REFERENCES:

1. Bazylevych V.D., Bazylevych K.S. Rynkova ekonomika: osnovni ponyattya i katehoriyi: Navch. posib. – 2-he vyd., ster. – K.: Znannya, 2008 – 263 s. – (Vyshcha osvita XXI stolittya).

2. Starostina A. Superechlyvi shlyakhy ekonomichnoyi hlobalizatsiyi / A. Starostina, O. Kanishchenko // Ekonomika Ukrainy. – 2008. – No 5. – S. 58-65.

3. Moore W. Global Sociology: The World as a Singular System / Wilbert E. Moore // American Journal of Sociology. – 1966. – Vol. LXXI. – No 5. – R. 475-482.

4. McLuhan M. War and Peace in the Global Village / Marshall McLuhan. – N.-Y., 1968. – 192 R. – ISBN: 1-5842-3074-6.

5. Robertson R. Globalization Theory 2000+: Major Problematic / Roland Robertson: [Ed. By G. Ritzer and B. Smart]. – London, 2001. – 219 R. (Handbook of Social Theory).

6. Appadurai A. Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization / ArjunAppadurai. – Minneapolis, 1996. – 224 r. – ISBN: 0-8166-2793-2.

7. Beck U. Was ist Globalisierung? / Ulrich Beck. – Frankfurt, 1998. – 217 r.

8. Bilorus O.H., Luk'yanenko D.H., Honcharenko M.O., Zlenko V.A. та ін. Hlobalizatsiya i bezpeka rozvytku: Monohrafiya / Kerivnyk avt. kolektyvu i nauk. red. O.H. Bilorus. – K.: KNEU, 2001. – 733 s.

9. Economic growth with equity: which strategy for Ukraine World Bank. Washington,

D.C. 2000. 62 p.

10. Sotsioekonomichna modernizatsiya ahrarynoho sektoru Ukrainy (kontseptual'ni polozhennya) / V. Heets', V. Yurchyshyn, O. Borodina, I. Prokopa // Ekonomika Ukrainy. – 2011. – No 12. – S. 4-14.

11. Stratehiya rozvytku ahrarynoho sektoru ekonomiky na period do 2020 roku [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-r>.

12. Zelens'ka O.O. Ahrohlobalizatsiya ta yiyi mozhlyvi naslidky dlya Ukrainy / O.O. Zelens'ka // Ekonomika APK. – 2012. – No 7. – S. 128-131.

13. Napryamy posylennya konkurentospromozhnosti APK Ukrainy na yevropeys'komu prodovol'chomu rynku v umovakh rozshyrennya zony vil'noyi torhivli [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/august08/02.htm>.

14. Yurchenko O.Yu. Osoblyvosti rozvytku APK Ukrainy v umovakh hlobalizatsiyi / O.Yu. Yurchenko. // Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu. – 2011. – No 2, T. 3. – S. 151-153.

15. Bandurin R.O. Kooperatsiya i intehratsiya yak mekhanizm vdoskonalennya mizhhaluzevykh i mizhhospodars'kykh ekonomichnykh stosunkiv v APK / R.O. Bandurin, V.V. Torikov // Visnyk Bryans'koyi derzhavnoyi sil's'kohospodars'koyi akademiyi. – 2008. – No 4. – S. 6-10.

16. Sklair L. Competing conceptions of globalization / L. Sklair // J. of world-systems research. – 1999. – Vol. 2. – P. 143-162.

17. Z'hurovs'kyy M.Z., Pakhomov Yu.M., Filipenko A.S. та ін. Heoekonomichni stsenariyi rozvytku Ukrainy: monohr. – K.: Akademiya, 2010. – 328 s.

18. Shnytko O.S. Konkurentospromozhnist' Ukrainy v umovakh hlobalizatsiyi. – K.: Ін-т екон. та прогнозув. НАН України, 2009. – 456 с.

19. Kyrylov Yu.Ye. Vplyv hlobalizatsiyi na rozvytok ahrarynoho sektoru ekonomiky Ukrainy // Tavriys'kyy naukovyy visnyk: naukovyy zhurnal. Vyp. 62. Chastyna II. – Kherson: Aylant, 2009. – S. 54-59.

20. Novators'ka N.K. Rozvytok pererobnykh pidpryyemstv APK v konteksti hlobal'noyi ekonomichnoyi kryzy / N.K. Novators'ka // Visnyk SNAU. – 2010. – Vyp. 5/2. – S. 20-24.

21. Sydenko V.R. Hlobalyzatsyya – evropeyskaya yntehratsyya – ekonomycheskoe rozvytye: ukraynskaya model': V 2-kh tomakh. T. 1: Hlobalyzatsyya y ekonomycheskoe rozvytye. – K.: Fenyks, 2008. – 376 s.

AXIOLOGICAL APPROACHES FOR GROUNDING OF STRATEGIC BENCHMARKS OF REGION DEVELOPMENT AS A BASIS FOR STATE REGULATION DIRECTING

АКСІОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ОБҐРУНТУВАННЯ СТРАТЕГІЧНИХ ОРІЄНТИРІВ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ЯК ОСНОВИ НАПРАВЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

УДК 338.23

Kuzmynchuk N.V.

Doctor of Economic Sciences,
Professor,
Professor at Department of
Economic Cybernetics and
Marketing Management
National Technical University
«Kharkiv Polytechnic Institute»

General problem statement and its connection with important scientific or practical tasks. Society is an entire social organization of human vital activity, which historically appeared and is continuously developing; it represents a system of various mutually causal relations. Each independent state is interested in progressive development and well-being of its society. Its importance for general state and consciousness of nation increases in conditions of intensification of European integration processes, political and socio-economic transformations in Ukraine, in particular, in epoch of radical («stormy») changes that starts at the beginning of the third millennium. Perspectives of formation of such an environment in Ukraine in the context of civilizational movement to the principally another development level – from inertial-resource model of economic growth, which prevails for a thousand years, to social-oriented model of economic development on the innovative (post-industrial) basis– require a new viewing on the role and place of a concrete human in society. Providing of the process of economic stability and growth in Ukraine is possible on the assumption of directing of state top-priority actions not to the solving of present, but strategic

The article reviews current approaches to the selection of strategic guidelines development. Proved that the state regional policy should be based on a new paradigm of social development, focused on improving the economic and social living standards for every citizen.

Key words: location, value, human capital, economic growth, social and economic development of the region.

У статті розглянуто існуючі підходи до вибору стратегічних орієнтирів розвитку регіону. Доведено, що державна регіональна політика має бути заснованою на новій парадигмі розвитку суспільства, орієнтованою на підвищення економічних і соціальних стандартів

життя для кожного громадянина.
Ключові слова: регіон, цінність, людський капітал, економічне зростання, соціально-економічний розвиток регіону.

В статье рассмотрены существующие подходы к выбору стратегических ориентиров развития региона. Доказано, что государственная региональная политика должна быть основана на новой парадигме развития общества, ориентированной на повышение экономических и социальных стандартов жизни каждого гражданина.

Ключевые слова: регион, ценность, человеческий капитал, экономический рост, социально-экономическое развитие региона.

tasks of society. Thus, the region strategic benchmarks should be the foundation of region state economic policy.

Analysis of recent studies and publications. In modern theories region is studied as a polyfunctional and multiaspect system. Problems of socio-economic development of economy as a whole, and, in particular, problematic of basing of strategic benchmarks of regions development are considered by I. Aleksandrov [1], T. Artemova [2], V. Byrskyi [4], M. Dolishnii [2], R. Nizhehorodtsev [15], A. Chukhno [12]. Among foreign scholars the works of O. Gaylor and O. Moav [25] should be marked. In economic literature there are many approaches to understanding of the concept «region» depending on the base characteristics of a territory: demographical, natural-geographical, functional, infrastructural, administrative, political, economic, sociological and historical-cultural. Improvement is necessary to the set of questions related to the analysis of approaches to grounding of strategic benchmarks of region development as a basis for state regulation directing. Thus, certain characteristics, which are peculiar to region and put it integrity, should be separated out: common territory, com-

mon ecological environment, common management in the form of administrative-territorial unit, complex of interrelated productive forces, historical and cultural, national and demographical features of population, common system of population life support etc.

Formulation of aims of the article. The aim of the research is an analysis of approaches for grounding of strategic benchmarks of region development as a basis for state regulation directing.

Statement of basic material. In the centre of socio-economic system a post-industrial civilization states service branches that are oriented to the human potential development (education, healthcare, informational technologies, media and so on). If earlier a human was an element, which is liable to nature, and in industrial market system – material wealth, then in the future society the human activity based on the scientific knowledge turn into fundamental element of society functioning and development. Thus it is important to determine how a human separately and a society as a whole evaluate the level of their socio-economic development, i.e. what value key points of society are prevailing in the modern stage.

Studying processes of post-industrial society development, it should be taken into consideration that a lot of them don't have yet their final characteristics, thus it just increase the value of careful investigation of this process.

World community reaches the point when global problems, which can lead to the decay and collapse, became considerably appreciable. The most global problems of humanity are: worsening of ecological situation, reduction of natural resources and increasing of the world countries differentiation by economic development as well as by life quality of citizens. According to aims and tasks indicated in state programs and strategies of development of Ukraine, in particular, its regions, it can be stated that as of today the Ukrainian system of MDG is based on the principles of coordination of human, economic and ecological development [14].

Comparison of Ukraine with other countries in world rankings gives an opportunity to determine the global problems' influence on economy as well as to distinguish specific national problems. World rankings by some indices are given in Table 1.

As can be seen from the Table 1, in Ukraine and its regions it is necessary to solve problems, which are peculiar to the mechanism of development strategy realization, namely:

- increase population living standard by development of socio-economic potential (human, material, social);
- improve business climate, increase investment image and improve trade and economic cooperation with other countries (regions) by means of development and mending of partnership relations;

Table 1

Ukraine in world rankings

Index	Rankings of Ukraine and nearby countries	Amount of countries in ranking
Human Development Index	84 – Armenia; 85 – Ukraine; 86 – Azerbaijan	182
Global Competitiveness Index	81 – Gambia; 82 – Ukraine; 83 – Algeria	133
Index of Economic Freedom	141 – Honduras; 142 – Ukraine; 143 – Kenya	173
Tax Complexity Index	180 – Congo; 181 – Ukraine; 182 – Venezuela	183
Countries' Credit Rating	35 – Montenegro; 36 – Ukraine; 37 – Bosnia and Herzegovina	41
Ecological Index of Production Activity	86 – Moldova; 87 – Ukraine; 88 – Belgium	163
Political Instability Index	15 – Ecuador; 16 – Ukraine; 17 – Angola	165
Government Effectiveness Index	142 – Kenya; 143 – Madagascar; 143 – Ukraine	212
Corruption Perception Index	146 – Sierra Leone; 147 – Ukraine; 148 – Papua New Guinea	180

Source: [23]

- increase quality and effectiveness of public administration, in particular, in the field of financial-budgetary management;
- promote further improvement of inter-budget relations;
- decrease the level of corruption and shadow economy.

On the assumption of stated problems, the prominent role of state in the modern stage lies in development and realization of a concept of economy and social sphere development in regions, gradual elimination of negative phenomena and solving of socio-economic challenges in the line of preservation and development of socio-economic potential (SEP).

Today there is a qualitatively new stage of society development. In spite of powerful integration processes, it is characterized by changeability, eclecticism, variety. As Mykhailova K. H. notes, there are cardinal changes in society, which are related to «transformation» of value foundations of being» [13, p. 22]. Such changes got the name «axiological challenge». Dynamism and variety, which can be connected with the possibility of choosing of mass communication means with the help of world society opening and developing, significantly disrupt traditional value orientations of social subjects' vital activity. Changes taking place in value orientations of modern society have led value systems to the blurriness and uncertainty of many social subjects, which leaves a mark on the processes of their social interaction. This tendency is becoming stronger because it concerns all levels of value consciousness and is peculiar to basic as well as instrumental values. Thus, before considering the concept of socio-economic regional development, the general notions that determine and formulate value orientations of a human in society should be defined: mode of vital activity, kinds of vital activity, lifestyle and way of life.

Mode of vital activity reveals general order, in accordance to which its means of activity by the way of consequence repetitive transformations turn into intermediate products and, eventually, become consumer goods. In every current term of time the mode of vital activity is characterized by relative stability of activity kinds' structure (functions) that perform with some periodicity, typical set of used resources, and also needs satisfaction level.

Mode of vital activity of every active subject

supposes a realization of three kinds of activity: operating, investment and consumer's activities. Operating activity is a source of all benefits of activity's subject. Resources used in activity of this kind, are called operating. Among them there are two prominent kinds that by analogy with enterprises' assets can be called current and capital (non-current) resources. Current resources after their non-repeat target use lost their initial useful qualities and turn into new products. Current resources, besides their main purpose, perform functions of current inventories. Capital resources are reusable.

A composition of necessary for its realization repetitive transformations of one typical resource to other can be determined for every current mode of vital activity. These repetitive transformations are called functional kinds of activity. Structure and connections of such kinds of activity reveal fully enough the essence and structure of considered current mode of vital activity. Each of considered above kinds of activity (operating, investment and consumers') has its own set of functional kinds of activity that are necessary for its realization.

As components of human vital activity as an economic subject there are three kinds of activity in economics: production (labour), consumers' and leisure (rest, amusement). Production activity is a sort of productive one and directed to creation of economic value (goods). Whereupon labour is an opposite of rest, leisure, relaxation.

In psychology the concept of mode of vital activity is closely associated with the concepts of lifestyle and individual style of activity. Lifestyle (style of life) – is a concept introduced by psychologist A. Adler to name a unique mode that is choosing by every human for life adaptation and interaction with life as a whole. According to Adler, habits and features of behaviour, which are considered isolated, get their sense in the full context of life and aims of human, thus all such problems cannot be considered in isolation, – they all are included to the general style of life. People create their vision of themselves and the world as a part of their lifestyle. Adler calls it apperception scheme.

In sociology the concept of mode of life is used for description of mode of human vital activity. Mode of life – is a concept, which characterizes features of everyday life of people that are predetermined by existent socio-economic

formation (for example, bourgeois mode of life, socialist mode of life). Also modes of life of class, social stratum, urban and rural population are distinguished. Their include work, life, forms of free time use, material and nonmaterial needs satisfaction, participation in political social life, norms and rules of people's behaviour [19, p. 907].

In the absence of alternatives to functional mode of activity a human feels objective needs in their saving, which are analogical to vital needs in consumers' goods. In the consciousness a human also spreads his needs to activity's resources that are corresponding to this mode.

Considering the concept of mode and style of life, it is necessary to determine value orientations peculiar to modern society. It should be noted that society is an entire social organization of human vital activity, which historically appeared and is continuously developing. An interpretation of society as a social system, which is constantly in the dynamics of social changes, is given in the work [5, p. 169]. At the same time, there are interactions between elements and parts of this system, as well as between social system and environment; later these interactions are becoming apparent in the common result of activity of different individuals. It is appropriate to add that civilization development is caused not only by objective laws of its functioning, but aspirations, interests and values of people. General is society understanding from the point of view of its spiritual, cultural, historical, intellectual and material values, informational and natural environment, and also natural resources [16].

Modern society is characterized by principal instability of the system of values and value orientations. Philosophical vision of value (from Greek – axia) lies in «idea of that is sacred for human, group, society as a whole» [7]. Sociologists propose the following definition: value – is a special social relation, as a result of which needs and interests of people or social group are carried to faces of goods, objects, nonmaterial phenomena, giving them certain social characteristics [20]. As it can be seen from given interpretations of the concept «value», it is used in philosophical and sociological literature for displaying of human and social meaning of above-mentioned phenomena. In our opinion, more full interpretation of «value» is given in encyclopaedia: «positive or negative significance of objects of surrounding world for human, class, group, society as a

whole, which is specified not by their characteristics themselves, but their attraction to the sphere of human vital activity, interests and needs, social relations; criterion and ways of assessment of this significance are expressed in moral principles and norms, ideals, guidelines, aims» [19, p. 1462].

Substantial contribution to development of knowledge about socio-economic processes and their role in life of human and society was made by famous Russian sociologist and economist Zaslavska T. I., who developed an economic-sociological conception of social mechanism of economy development as a process of interaction of social groups that have different social statuses, interests and value orientations [3, p. 215]. Value orientation – is a selective human attitude toward material and nonmaterial values, system of his guidelines, views, advantages, which is expressed in terms of behaviour. Since value orientations are the main element of behaviour, then value orientation is obviously not restricted by rational advantage or choice of one or another value, i.e. it should become an acquisition for emotional human life, transform into its belief. That is why the process of value orientations' formation is one of the factors of forming of human conscious attitude to values, which arise in terms of modern society.

Conditions of human activity in modern civilization caused social shifts in value orientations and kind of behaviour of a single person as well as various groups and strata of the people. Watching the changes of values, priorities, accents, it is possible to judge of development direction of this society and its readiness to necessary changes. Problem of general tendencies to society value orientations' changes is becoming actual as a rule in crucial epochs when history throws down a challenge to one or other state, demands for rethinking of gathered experience and developing of new orientations of social development.

Taking into account a considerable set of problems facing the humanity, it is necessary to ground the dependence of region development from resources. Modern tendencies of region development need for deep theoretical understanding of socio-economic sense of this process, grounding of mechanisms of correlation between economic growth and human development, determining of impact factors. Actuality of this research is also related with the necessity to solve questions of human potential growth in

region to provide for all spheres of human life development. For it a state in the process of its economic development should create favourable conditions in order that life of people would be healthy and full of creative work.

Therefore an important step in determination of priorities of modern state development, in particular, its regions, is an analysis of concepts of socio-economic development of society and, particularly, regions. It should be noted that conceptions of socio-economic development of society display the development of human, material potential and potential of social relations.

In economically developed countries, along with changes in public production, where knowledge, new technologies and information become the main factors of development, the new living and attitude to human resources in society are forming. These phenomena are highlighted in the concept of human development, which was developed at the beginning of 1990s by the group of experts of the United National Development Programme. It interprets a human development as aim and criterion of social progress, as a tool to increase an income, which acquires value only when it really influence on people's well-being. Human development is determined as a process of increasing people's possibilities – a person should live a long life, not be sick, be educated, use political and economic freedoms, human rights, social respect to personality. The conception determines satisfaction not only physical, but also nonmaterial needs of a person. Development means constant empowerment to satisfy needs. But more important category of this conception is a «choice», i.e. existence of powerful capabilities for realization of own abilities by every person in the context of free choice of own aims, fullest state encouragement – it is the main idea of human development; it covers considerably wider all sides of coexistence and cooperation between person and state, than other conceptions of socio-economic development.

Analysis of modern level of human development and formulated conception determine four foreground directions of human development in Ukraine: increase of the role of every person in society, widening of person's possibilities to decide own destiny independently, i.e. to make a decision and be responsible for it; providing social justice for every person – in distribution of incomes and remuneration of labour depending on their quality,

intensity and quantity, access to education, health protection, work and social goods; achievement of full gainful employment, which in contrast to the current state would ensure not only social status, but employers well-being, stimulate legal effective activity instead of shadow economy orientation; achievement of ecological security.

Human capital is a general concrete form of vital activity that assimilates previous forms, which are adequate to economy's periods, and implements as a result of historical movement of society to its current state. Appearance of considerable concentration of scientists' attentions to the concept of «human capital» can be explained by general regularity of a modern science development in the field of human problems researches, transformation of views about its role in economic growth. It should be noted that systematization of human capital theories is not complete yet; moreover, Ukrainian scientific society is insufficiently acquainted with developments in this field. Thus, along with existent scientific acquirement of scientists concerning this issue, the further researches in the direction of determination of place and role of human capital in reproduction of social production, and the creation of concept of society's human capital reproduction are necessary. An important debatable moment remains the question regarding the essential characteristics and structure of human capital as well as human potential. Thus, the views of researchers concerning the interpretation of analyzed phenomenon should be considered.

From the point of view of sociology the human capital is a set of acquire knowledge, skills, abilities, experience, wisdom, values and norms, which increase chances of individual in labour market in determining of wage rate and labour conditions [21, p. 406]. In turn, academician M. Dolishnii considers that the concept of «human capital» is not an exhaustive account of all human possibilities. Beyond this definition are powerful sources of human viability, natural talents and abilities of a person, in particular, ability to perform various functions, which gives an opportunity to achieve a high efficiency of labour [9, p. 258].

Academician Chukhno A. A. represents the human capital in the form of experience, knowledge, capability for innovations, which are reasonably used in one or another branch of social reproduction, promote the increase in labour and production productivity, and thereby influence on

the income growth [24, p. 358]. However, the newest conceptions of development are based on a hypothesis [17, p. 23-24]: ultimate aim – is not a level of income, but expanding choice in the field of healthcare, education, economic and social activities. Thus, state should promote the enlargement of human capabilities by way of access to resources needed for adequate standard of living.

Russian researcher Nizhehorodtsiev R. M. [15, p. 27] distinguishes two approaches to interpretation of the concept of «human capital». The first one supposes that capital is any asset, which owning allows income receiving. In this term the human capital is a synonym to labour force, all aggregate of natural and social capacities of a person that predominate person's ability to work. This approach washes out a qualitative difference between labour force and other kinds of activity. Second approach, in our opinion, is more constructive; it supposes that the human capital in nature of reproduction is analogical to material fixed capital: it is not spent completely in every labour process and is not to be renewed every day, but has a quality to accumulate and in every moment creates a certain fund of knowledge, abilities and skills.

Along with the conception of «human capital» the conception of «human potential» is used. Human potential is wider concept. Human capital displays possibilities to use human potential for economic purposes. Capital is an economic assessment of potential from the point of view of possibility to obtain economic results. It should be noted that some researches identify these two concepts. Thus, human potential (human capital) in the work [11, p. 15] is represented as acquire knowledge, skills, motivations, creative abilities and energy, which are received with the help of formal education or practical experience, these are human qualities that principally influence on results of activities (U. Bowen and J. Dolan). Essence of human potential is revealed in emergent manifestation of qualitative and quantitative biological, physiological, nonmaterial, moral, creative, social, economic and intellectual characteristics of individual, social groups or population of a country, which only on the assumption of their effective use provide for it extended reproduction.

Growth rate of the economy of regions and state as a whole determines the efficiency of human capital use. In accordance with assessments given by the World Bank for 192 coun-

tries, physical capital (cumulative real assets) accounts on average for 16% of the total wealth, natural capital – 20%, and human capital – 64% [17, p. 23]. Thus, growth of human potential of a state, in particular, its regions, is impossible without accumulation of society's human capital. Degree of achievement of specified strategy of economic growth with the use of human capital in the form of accumulated by means of investment reserve of health, knowledge, skills, abilities, motivations and other capabilities is a characteristic (or index) of human potential.

Human capital formation at the level of society is carried out through the mechanism of redistribution of state budget income on social needs, education and healthcare. In management of human capital value on a national economy scale a special attention should be paid to processes of accumulation of education, health and culture capital of a personality. At the same time the most essential factors are demographic state of population according to age (namely, dynamics of able-bodied population and its reproduction), state of education and vocational training system, and also a human development level, which is determined by the structure of time fund of a society (rest, education and labour activity) [4, p. 7].

Considering approaches to understanding of «human capital» role in the world and strategic enterprise policy (at the microlevel), author of the work [22, p. 104] attracts attention to the intensive use of a concept of «human resources management» in developed countries. The essence of this concept lies in the fact that people are considered as a company acquisition in competitive activity that is necessary to allocate, motivate, develop along with other resources to achieve strategic aims of an enterprise.

In the context of formation of human development concept in the work [8, p. 209] it is proposed to create a human resources development theory, where attention is attracted to factors, which influence on the human potential development: state of healthcare, education, consumption level, living conditions etc. However, in our opinion, this theory should be built first of all based on the identification and classification of all human resources, as well as determination of their role in the human life support. It seems constructive to consider human resource development from the point of view of development and satisfaction level of a set of needs and interests of region's population.

Resources provided for human development, to our mind, include standard of material well-being of a person (real earnings, including remuneration of labour, social payments, availability of goods and services, economic stability of local enterprises' activity and so on), relations with other people, value orientations, conditions of socio-economic and ecological environment of a person.

As the experience implies, the aim of regions' development becomes an all-round development of human abilities and increasingly fuller satisfaction of human's needs. This approach is based on the concept of «broadening of human choice» developed by A. Sen at the turn of the 80s; in the centre of this concept is a person, the fullest satisfaction of person's rights and needs. In accordance with this concept, the well-being should be assessed not by the level of GDP per capita, but people's possibilities to lead that mode of life that they consider deserving (more freedom in choosing, purpose in life and way of life, opportunities in education, healthcare, economic and social activity) [8, p. 210].

Conception of a cycle of society's human capital reproduction is based, on the one hand, on human use from the point of view of public benefit, on the other – on the use by human of health, knowledge, skills, abilities, motivations and other capabilities in order to keep and increase the human potential, that results in the improvement of quality and standard of living, i.e. a maximum of productivity, and promotes the socio-economic development of regions as well as a state in general.

Studying the problem of adaptation of the human development concept to the economic peculiarities of modern Ukraine, Artemova T. I. [2] represents a current system of economic management as a three-level system, in which upper level concerned with production and providing for pure social goods, which ensure reproduction of the necessities of life of society, nation as an entire society; lower level is represented by market of private goods, which are competitive and excepted from consumption; the third level – a market of social goods – stipulates for interrelation between private and social interest, forms economy of trust and ensures prerequisites for transformation of human potential into human capital. On the assumption of this research, it can be concluded that society interests are related to the opportunity to obtain certain benefits to ensure reproduction of the necessities of life.

Features of economic growth that has begun to show in Ukraine at the beginning of the XXI century created prerequisites for embarking of the country on the path of gradual socio-economic development. At the same time this process was found as unstable in time. There remain substantial disproportions in production and spatial structure of the state, deep gap in level and conditions of life between different strata of the population and regions of the country [12, p. 136].

World scientific thought, at first by A. Smith and then other scientists – proved that well-being of life and all riches on other conditions are created only with the help of human labour. Economic progress depends on improvement of technologies and organization of united (integrated) social labour. It should be noted that there is a major modification of labour conditions in modern society, i.e. obliteration of distinctions between conditions of productive and household activity; observed an increase of small business role (obliteration of distinctions between entrepreneurship and labour activity); higher availability of resources of business activity; spread of innovation need from scientific branches to all branches of social production, and other transformations.

Modern development of countries is distinguished by productivity, level of human capital, social institutions' development. Recently the model of economic growth by American researcher E. Denison became popular; it shows all qualitative changes in economy with the help of non-investment expenses – on «human capital» (increase in labour qualification, educational level etc), and also on factors, which not fall under quantitative assessment: entrepreneurship, specialization of labour, structural changes in economy and other. In accordance with his calculations, entrepreneurship, specialization of labour, scientific organization of labour, structural reorganization of economy provide 12% of GDP growth; other part of general growth is obtained owing to progress of technology and management knowledge.

As it seems, many scientists paid attention to the problem of determining of economic growth factors in different periods. In modern theories of economic growth developed in 80-90s of the XX centuries the development of economy is evaluated from the point of view of influence on it by human capital as the main, and in some models – as a single factor of economic growth. One

of first such models was R. Lucas model, other, more complicated and developed on the basis of Solow model – Mankiw-Romer-Weil model that described dependence of average per capita income on population upsurge and accumulation of physical and human capital. According to this model, a contribution of each of those factors to income growth is different. In highly developed countries the contribution of human capital is significantly greater than that one of physical capital (coefficients displaying this contribution are 0,37 and 0,14 correspondingly), in developing countries – is practically equal, with insignificant superiority of the first one (coefficients – 0,30 and 0,29).

Modern native scientists among the factors of economic growth, to which the state should orient while forming prior directions of its policy and levers of economy regulation [18, p. 81], consider the following: investment in fixed capital; increase in quantity and quality of labour resources, i.e. investment in human capital; scientific and technological advance, which achievements' implementation increases productivity of labour, capital and the whole economy; structural-economic, including changes in legislation, state and market institutions, conditions of economic management. Degree of achievement of specified strategy of economic growth with the use of human capital in the form of accumulated by means of investment reserve of health, knowledge, skills, abilities, motivations and other capabilities is a characteristic (or index) of human potential.

Studying sources of modern economic growth, O. Gaylor and O. Moav [25] set up a hypothesis about major modification of advantages: modern family, in their judgment, aims possibly at bigger human capital accumulation rather than bigger number of children. Agreeing with researches, it should be noted that human capital development, in particular, attention focusing at support of those human capabilities, which directly influence on the level of labour productivity, national wealth and economic growth, generation and distribution of incomes, will promote the increase in GDP.

An important role in transition from theories of economic growth to the theory of human development has played a concept of «primary needs», which became a basis for the report of the International Labour Organization, 1976, «Employment, growth and primary needs». This concept supposes formation of socio-economic

policy, figuring on obligatory providing of primary needs with nutrition, clothes, accommodation and household appliances, and also improvement of social services (providing with drinking water of good quality, maintenance of appropriate sanitary state of place of residence, development of public transport, organization of health protection, arrangement of conditions for education).

Listed problems significantly influence on human vital activity, and their satisfaction – on possibility of human potential realization. Proposed concept gives a «narrow» understanding of needs, i.e. means a human attempt to those conditions, without which is impossible to maintain normal physical and psychical states. Moreover, practical implementation of this concept mostly was added up to large-scale state support and not took into account local specifics, ignored feedbacks.

Further realization of the concept of «primary needs» was prevented by economic growth retardation and structural crisis, which became more acute in the middle of the 1970s – at the beginning of the 1980s, thus new priorities of budgetary policy came to the fore: reduction of the national debt, overcoming of economic recession, reduction of the government expenses.

Concept of «sustainable development» is proposed as a response to threatening for further development of world society situation. This paradigm is developed under the direction of L. Brown in the Worldwatch Institute (Washington, USA) [9, p. 20; 22, p. 14]. Determining the existence of planetary boundaries of economic growth, representatives of this school stated about inefficiency and underdevelopment of traditional human society as a cause and effect of excessive demographic increase. Critical threshold of sustainable development of the world community is already passed, because the humanity consumes considerably larger resources than it is allowed by laws of stable functioning of global ecosystems. Therefore an important target orientation of economic changes for the benefit of the people and harmonization of human activities with the laws of natural environment existence is ensuring of renewable features of environment, increasing in level of organization of nature management, taking into account natural and climatic conditions and natural-resources potential on the assumption of saving or securing of their balance. Moreover, M. Dolishnii and O. Moshenets determine

regional development management as purposeful activities of the state and territorial self-administrations directed to maintenance of integrity and intercommunication between components of socio-economic development of region, on the one hand, and intensification of integration processes with environment by means of interchange of labour force, capital, information and energy» [10, p. 16].

Notion «balanced» versus «sustainable development» is more rational in consequence of reflection of process' internal state, specificity of its stability and changeability in a certain period. Dynamic character of ecological-economic balance advantageously distinguishes it from the static «stability». Moreover, ecological-economic balanced development – is historically and socially specified multifarious process, which supposes conservation of proportions between main components of territorial systems and maintains stability in each specific point of time in order to provide comfortable conditions of vital activity for population.

Deepening of disproportions of ecological development in Ukraine needs an intensive search for methods of ecological factors' integration into economic management, taxation, ecological standards, system of national calculations and evaluation of national wealth, and also practical mechanisms of practical including of humanitarian, social parameters to the sustainable development concept. An important role in it is assigned to financial methods of regulation, among which an integral part is the store of state funds of budgetary policy.

Concept of integration of economic, social and ecological policy (J. M. Clark, T. Veblen, J. Commons, F. Perroux, W. Rostow, P. Drucker, R. Coase, R. Richter and others) is oriented to the complex solution of ecological-socio-economic problems by means of decrease in resource intensity of GDP, increase in employment and enhancement of GDP. However, as researches note in the work [1, p. 43], diversity of such a task complicates both development and practical implementation of the strategy.

Conclusions. Considering conceptions of socio-economic development of society, it can be said that all types of resources influence on the increasing of socio-economic processes of the region. It means that their development will increase GDP and promote the economic

growth. Such an approach allows determining of modern civilization as a tool of self-organization of society's vital activity on the basis of determined level development of a human. It should be noted that if in traditional society the main capital was a land, in industrial – natural resources, and later – technologies, than in post-industrial one the more importance is obtaining by human resources and qualitative characteristics of human life.

Thus, the end of the XX – beginning of the XXI centuries is marked by transition to the new society development paradigm, in which Ukraine is initiating a state regional policy that is based on the European values, oriented to increasing of economic and social living standards for every citizen. An especial role is acquiring by economic base of territories development that has to correspond with the key task posed ahead of the state – strengthening of regional development's social constituent, which foresees the ensuring of national regulations and state social guarantees of adequate standard of living of the population. At the same time it is worth to proceed from the understanding that modern principles of formation of socio-economic policy of the state are oriented to the human development priority, which focus are a human, human needs and development. Generalizing indicators of effectiveness and efficacy of the state policy, in particular social, are indicators of socio-economic development. Thus, on the one hand, development of region's socio-economic processes and ensuring of living standard increasing on this basis is the aim of socio-economic development of the region, and on the other side, is the main task and criterion of regional authorities' activities.

In the absence of necessary centralized support from the direction of the state, regions face a problem of effective an adequate regional police, which is directed to the reformation of economy and attracting of investment, developing and implementation of plans for territories development, which would lean not on state financial resources, but count on local potential use. For it there is a necessary of studying and assessing, on the one hand, of interregional interests and needs, and on the other hand, assessing of own opportunities of their satisfaction based on the use of existent socio-economic processes of the region's population, which probably should become a perspective of further investigations in this field.

REFERENCES:

1. Aleksandrov, I. O. Stratehiia staloho rozvytku rehionu [Tekst]: Monohrafiia / I. O. Aleksandrov, O. V. Polovian, O. F. Konovalov, O. V. Lohachova, M. Y. Tarasova; za zah. red. d.e.n. I. O. Aleksandrov / NAN Ukrainy. In-t ekonomiky promyslovosti. – Donetsk: Vyd-vo «Noulidzh», 2010. – 203 s.
2. Artemova, T. I. Institucionalnye predposylki realizatsii koncepii chelovecheskogo razvitiia v ekonomike sovremennoj Ukrainy [Tekst] / T. I. Artemova // Biznes-inform. – 2007. – № 7. – S. 3-7.
3. Babosov, E. M. Jekonomicheskaja sociologija. Voprosy i otvety [Tekst] / E. M. Babosov. – Mn.: TetraSistems, 2004. – 224 s.
4. Byrskiy, V. V. Modeliuvannia liudskoho potencialu derzhavy [Tekst]: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ekonomich. nauk: spets. 08.03.02 «Ekonomiko-matematychni modeliuvannia» / V. V. Byrskiy. – Donetsk, 2006. – 20 s.
5. Borodianskyi, Y. Capitalis [Tekst] / Y. Borodianskyi, Y. Saienko // Sotsiologhiia: teoriia, metody, marketynh. – 2005. – № 4. – S. 155-173.
6. Hlobalizatsiia i bezpeka rozvytku [Tekst]: Monohrafiia / [Bilorus O. H., Honcharenko M. O., Zlenko V. A. ta in.]; ker. avt. kol. i nauk. red. O. H. Bilorus. K.: KNEU, 2001. – 733 s.
7. Gurevich, P. S. Osnovy filosofii [Tekst]: Ucheb. posobie / Gurevich P. S. – M.: Gardariki, 2002. – 438 s.
8. Dluhopolskyi, O. V. Teoriia ekonomiky derzhavnogo sektora [Tekst]: Navchalnyi posibnyk / Dluhopolskyi O. V. – K.: VD «Profesional», 2007. – 592 s.
9. Dolishnii, M. I. Rehionalna polityka na rubezhi XX-XXI stolit: novi priorytety [Tekst] / Dolishnii M. I. – K.: Naukova dumka, 2006. – 512 s.
10. Dolishnii, M. Rynkovi mekhanizmy rehionalnogo upravlinnia [Tekst] / Dolishnii M., Moshenets O. // Rehionalna ekonomika. – 2001. – № 1. – S. 7-17.
11. Zadorozhna, S. M. Vidtvorennia liudskoho potentsialu v umovakh transformatsii rehionalnykh sotsialno-ekonomichnykh system: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ekonomich. nauk: spets. 08.09.01 «Demohrafiia, ekonomika pratsi, sotsialna ekonomika i polityka» / S. M. Zadorozhna. – Kyiv, 2006. – 24 s.
12. Lysiak, L. V. Biudzhetna polityka u systemi derzhavnogo rehuliuвання sotsialno-ekonomichnogo rozvytku Ukrainy [Tekst]: [monohr.] / L. V. Lysiak. – K.: DNU AFU, 2009. – 600 s.
13. Mihajleva, E. G. Intellectualnaja elita v matrice sovremennykh civilizacionnykh izmenenij [Tekst]: Monografija / E. G. Mihajleva; Nar. ukr. akademija. – H.: Izd-vo NUA, 2007. – 576 s.
14. Modernizatsiia Ukrainy – nash stratehichni vybir: Shchorichne Poslannia Prezidenta Ukrainy do Verkhovnoi Rady Ukrainy. – K., 2011. – 416 s. [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: http://www.president.gov.ua/docs/Poslannya_sboroka.pdf – Nazva z tytul. ekrana.
15. Nizhegorodcev, R. M. Rynok truda i problema chelovecheskogo kapitala: teoriia i sovremennaja praktika [Tekst] / R. M. Nizhegorodcev. – Gomel: Centr issledovanija institutov rynku, 2007. – 50 s.
16. Pro osnovy natsionalnoi bezpeky Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 19.06.2003 r. № 964-IV [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu do Zakonu: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=964-15> – Nazva z tytul. ekrana.
17. Rimashevskaja, N. Chelovecheskij potencial Rossii i problemy «sbrezenija naselenija» [Tekst] / N. Rimashevskaja // Rossijskij jekonomicheskij zhurnal. – 2004. – № 9-10. – S. 22-40.
18. Rol derzhavy u dovhostrokovomu ekonomichnomu zrostanni [Tekst] / Za redaktsieiu doktora ekonomichnykh nauk B. Y. Knasniuka. – K.: In-t ekon. prohnovuz., Kh.: Fort, 2003. – 424 s.
19. Sovetskij enciklopedicheskij slovar / Gl. red. A. M. Prohorov. – 2-e izd. – M.: Sovetskaja enciklopedija, 1982. – 1600 s.
20. Sociologija: nauka ob obshchestve [Tekst]. Uchebnoe posobie dlja studentov vysshih uchebnykh zavedenij / [Andrushhenko V. P., Volovich V. I., Gorlach N. I. i dr.]; pod obshh. red. prof. V. P. Andrushhenko, prof. N. I. Gorlacha. – Harkov. Institut vostokovedenija i mezhdunarodnykh odnoszenij. Harkovskij kollegium. Kafedra istorii, filosofii i politicheskikh nauk, 1996. – 688 s.
21. Sociologija: Enciklopedija / Sost. A. A. Gricanov, V. L. Abushenko, G. M. Evelkin, G. N. Sokolova, O. V. Tereshhenko. – Mn.: Knizhnyj Dom, 2003. – 1312 s.
22. Stratehii ekonomichnogo rozvytku v umovakh hlobalizatsii [Tekst]: Monohrafiia / Za red. d-ra ekon. nauk, prof. D. H. Lukianenka. – K.: KNEU, 2001. – 538 s.
23. Stratehiia staloho rozvytku Kharkivskoi oblasti do 2020 roku [Tekst]. – Kh.: Vydavnychi Dim «INZHEK», 2010. – 112 s.
24. Chukhno, A. A. Postindustrialna ekonomika: teoriia, praktyka ta yikh znachennia dlja Ukrainy [Tekst] / Chukhno A. A. – K.: Lohos, 2003. – 632 s.
25. Gaylor O., Moav O. Natural Selection and the Origin of Economic Growth // Quarterly Journal of Economics. 2002. Vol. 117. Issue 4.

REFERENCES:

1. Aleksandrov, I. O. Stratehiia staloho rozvytku rehionu [Tekst]: Monohra ia / I. O. Aleksandrov, O. V. Polovian, O. F. Konovalov, O. V. Lohachova, M. Y. Tarasova; za zah. red. d.e.n. I. O. Aleksandrov / NAN Ukrainy. In-t ekonomiky promyslovosti. – Donetsk: Vyd-vo «Noulidzh», 2010. – 203 s.
2. Artemova, T. I. Institsiionalnye predposylki realizatsii koncepcii chelovecheskogo razvitiia v ekonomike sovremennoj Ukrainy [Tekst] / T. I. Artemova // Biznes-inform. – 2007. – No 7. – S. 3-7.
3. Babosov, E. M. Jekonomicheskaja sociologija. Voprosy i otvety [Tekst] / E. M. Babosov. – Mn.: TetraSistems, 2004. – 224 s.
4. Byrskiy, V. V. Modeliuvannia liudskoho potencialu derzhavy [Tekst]: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ekonomich. nauk: spets. 08.03.02 «Ekonomiko-matematychne modeliuvannia» / V. V. Byrskiy. – Donetsk, 2006. – 20 s.
5. Borodianskyi, Y. Capitalis [Tekst] / Y. Borodianskyi, Y. Saienko // Sotsiologhiia: teoriia, metody, marketynh. – 2005. – No 4. – S. 155-173.
6. Hlobalizatsiia i bezpeka rozvytku [Tekst]: Monohra ia / [Bilorus O. H., Honcharenko M. O., Zlenko V. A. ta in.]; ker. avt. kol. i nauk. red. O. H. Bilorus. K.: KNEU, 2001. – 733 s.
7. Gurevich, P. S. Osnovy loso i [Tekst]: Ucheb. posobie / Gurevich P. S. – M.: Gardariki, 2002. – 438 s.
8. Dluhopolskyi, O. V. Teoriia ekonomiky derzhavnogo sektora [Tekst]: Navchalnyi posibnyk / Dluhopolskyi O. V. – K.: VD «Profesional», 2007. – 592 s.
9. Dolishnii, M. I. Rehionalna polityka na rubezhi XX-XXI stolit: novi priorytety [Tekst] / Dolishnii M. I. – K.: Naukova dumka, 2006. – 512 s.
10. Dolishnii, M. Rynkovi mekhanizmy rehionalnogo upravlinnia [Tekst] / Dolishnii M., Moshenets O. // Rehionalna ekonomika. – 2001. – No 1. – S. 7-17.
11. Zadorozhna, S. M. Vidtvorennia liudskoho potentsialu v umovakh transformatsii rehionalnykh sotsialno-ekonomichnykh system: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ekonomich. nauk: spets. 08.09.01 «Demohra ia, ekonomika pratsi, sotsialna ekonomika i polityka» / S. M. Zadorozhna. – Kyiv, 2006. – 24 s.
12. Lysiak, L. V. Biudzhetna polityka u systemi derzhavnogo rehuliuвання sotsialno-ekonomichnogo rozvytku Ukrainy [Tekst]: [monohr.] / L. V. Lysiak. – K.: DNNU AFU, 2009. – 600 s.
13. Mihajleva, E. G. Intelktualnaja elita v matrice sovremennykh civilizatsionnykh izmenenij [Tekst]: Monogra ja / E. G. Mihajleva; Nar. ukr. akademiia. – H.: Izd-vo NUA, 2007. – 576 s.
14. Modernizatsiia Ukrainy – nash stratehichni vybir: Shchorichne Poslannia Prezydenta Ukrainy do Verkhovnoi Rady Ukrainy. – K., 2011. – 416 s. [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: http://www.president.gov.ua/docs/Poslannya_sboroka.pdf – Nazva z tytul. ekrana.
15. Nizhegorodcev, R. M. Rynok truda i problema chelovecheskogo kapitala: teoriia i sovremennaja praktika [Tekst] / R. M. Nizhegorodcev. – Gomel: Centr issledovanija institutov rynka, 2007. – 50 s.
16. Pro osnovy natsionalnoi bezpeky Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 19.06.2003 r. No 964-IV [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu do Zakonu: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=964-15> – Nazva z tytul. ekrana.
17. Rimashevskaja, N. Chelovecheskij potencial Rossii i problemy «sberezenija naselenija» [Tekst] / N. Rimashevskaja // Rossijskij jekonomicheskij zhurnal. – 2004. – No 9-10. – S. 22–40.
18. Rol derzhavy u dovhostrokovomu ekonomichnomu zrostanni [Tekst] / Za redaktsiieiu doktora ekonomichnykh nauk B. Y. Knasniuka. – K.: In-t ekon. prohnozuv., Kh.: Fort, 2003. – 424 s.
19. Sovetskij enciklopedicheskij slovar / Gl. red. A. M. Prohorov. – 2-e izd. – M.: Sovetskaja enciklopedija, 1982. – 1600 s.
20. Sociologija: nauka ob obshhestve [Tekst]. Uchebnoe posobie dlja studentov vysshih uchebnykh zavedenij / [Andrushhenko V. P., Volovich V. I., Gorlach N. I. i dr.]; pod obshh. red. prof. V. P. Andrushhenko, prof. N. I. Gorlacha. – Harkov. Institut vostokovedenija i mezhdunarodnykh otnoshenij. Harkovskij kollegium. Kafedra istorii, loso i i politicheskikh nauk, 1996. – 688 s.
21. Sociologija: Enciklopedija / Sost. A. A. Gricanov, V. L. Abushenko, G. M. Evelkin, G. N. Sokolova, O. V. Tereshhenko. – Mn.: Knizhnyj Dom, 2003. – 1312 s.
22. Stratehii ekonomichnogo rozvytku v umovakh hlobalizatsii [Tekst]: Monohra ia / Za red. d-ra ekon. nauk, prof. D. H. Lukianenka. – K.: KNEU, 2001. – 538 s.
23. Stratehiia staloho rozvytku Kharkivskoi oblasti do 2020 roku [Tekst]. – Kh.: Vydavnychi Dim «INZHEK», 2010. – 112 s.
24. Chukhno, A. A. Postindustrialna ekonomika: teoriia, praktyka ta yikh znachennia dlja Ukrainy [Tekst] / Chukhno A. A. – K.: Lohos, 2003. – 632 s.
25. Gaylor O., Moav O. Natural Selection and the Origin of Economic Growth // Quarterly Journal of Economics. 2002. Vol. 117. Issue 4.

НАПРЯМИ РЕГУЛЮВАННЯ СЕРЕДОВИЩА КОНКУРЕНЦІЇ НА ВІТЧИЗНЯНОМУ РИНКУ СВІТЛИХ НАФТОПРОДУКТІВ

DIRECTIONS OF REGULATION OF COMPETITIVE ENVIRONMENT IN THE DOMESTIC MARKET OF LIGHT OIL PRODUCTS

У статті проаналізовано середовища конкуренції на вітчизняному ринку світлих нафтопродуктів. Визначено ключові проблеми розвитку внутрішнього ринку бензину та дизельного пального. Обґрунтовано пріоритетні механізми ефективного державного регулювання та збалансування ринку автомобільного пального, запропоновано заходи щодо зменшення імпоротної залежності на ринку.

Ключові слова: середовище конкуренції, регулювання ринку, ринок світлих нафтопродуктів, автомобільне пальне, інфраструктура ринку.

В статті здійснено аналіз середовища конкуренції на вітчизняному ринку світлих нафтопродуктів. Определены ключевые проблемы развития внутреннего рынка бензина и дизельного топлива. Об-

снованы приоритетные механизмы эффективного государственного регулирования и сбалансирования рынка автомобильного топлива, предложены меры по уменьшению импортной зависимости на рынке.

Ключевые слова: среда конкуренции, регулирование рынка, рынок светлых нефтепродуктов, автомобильное топливо, инфраструктура рынка.

The article analyzes the competitive environment in the domestic market of light oil. The key problems of the internal market of petrol and diesel fuel are detected. Priority mechanisms for effective state regulation and balancing fuel market are grounded. Measures to reduce import dependence on the market are proposed.

Key words: competitive environment, market regulation, market of light oil products, fuel, market infrastructure.

УДК 339.137.2:339

Маслак О.І.

д.е.н., професор, завідувач кафедри економіки Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

Постановка проблеми. Сучасна ситуація на вітчизняному ринку світлих нафтопродуктів (бензину і дизельного пального) характеризується значною ціновою нестабільністю, високим рівнем залежності від імпортних поставок, втратою ринкових позицій вітчизняних виробників пального, активізацією проявів недобросовісної конкуренції на ринку. В таких умовах ринок автомобільного пального має значний вплив на всі галузі національної економіки і цінову ситуацію на інших ринках товарів та послуг, і тому впливає на рівень життя населення, соціально-економічний розвиток та енергетичну безпеку держави. У Стратегії сталого розвитку «Україна-2020», схваленої Указом президента № 5/2015 від 12.01.2015 р. [9], зазначається, що пріоритетними напрями розвитку економіки України є проведення реформи захисту економічної конкуренції, входження України до складу 40 кращих країн за рівнем глобальної конкурентоспроможності. Вказане обумовлює важливість розробки дієвих механізмів регулювання середовища конкуренції на вітчизняному ринку світлих

нафтопродуктів, створення передумов для поширення чесної конкуренції на ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження проблем розвитку конкуренції на вітчизняному ринку нафтопродуктів, використання механізмів регулювання ринку та посилення енергетичної безпеки держави зробили такі вітчизняні економісти, як М.С. Дорожкіна [1], А.М. Єріна [12], Н.К. Максишко [2], О.Я. Малинка [10], Д.В. Мамзелєв [3], О.В. Оборіна [4], А.М. Остапко [5], Р.З. Подолець [6], О.Г. Шпак [11] та інші. Проте ще недостатньо висвітлено необхідність державного регулювання конкурентного середовища на ринку світлих нафтопродуктів в умовах системних загроз енергетичній безпеці держави, потенційні наслідки цих процесів для функціонування ключових галузей національної економіки. Потребують системного аналізу проблеми посилення позицій вітчизняних виробників на вітчизняному ринку автомобільного пального.

Постановка завдання. Метою статті є проведення аналізу середовища конкуренції

ції на вітчизняному ринку світлих нафтопродуктів та визначення на цій основі можливостей запровадження ефективних механізмів державного регулювання та збалансування ринку автомобільного пального.

Виклад основного матеріалу дослідження. Середовище конкуренції на внутрішньому ринку світлих нафтопродуктів (бензину та газойлів) формується на всіх стадіях виробництва та збуту продукції і тому має значний взаємозв'язок з конкурентним середовищем на інших ринках товарів та послуг. Світлі нафтопродукти є найважливішим традиційним видом автомобільного пального, що складає понад 90% продажу на вітчизняному роздрібному ринку. Ключовими суб'єктами, які формують середовище конкуренції на вітчизняному ринку, сьогодні виступають вітчизняні нафтопереробні підприємства; імпортери нафти та нафтопродуктів; гуртові та складські підприємства; мережі автозаправних станцій (АЗС); підприємства транспортної інфраструктури (нафтопроводи, бензовози, залізниця тощо); споживачі – власники легкових та комерційних автомобілів, сільськогосподарської техніки, державні організації та установи. На нашу думку, державне регулювання середовища конкуренції на вітчизняному ринку світлих нафтопродуктів повинно ставити собі за стратегічну мету поряд з посиленням енергетичної безпеки держави, також і покращення якості і стандартів обслуговування споживачів як центрального суб'єкта ринку.

До ключових проблем, які впливають на середовище конкуренції на вітчизняному ринку світлих нафтопродуктів, доцільно зарахувати такі:

1. Стрімке зростання вітчизняного виробництва світлих нафтопродуктів. Вітчизняне виробництво представлено шістьма нафтопереробними підприємствами: ВАТ «Лисичанськнафтооргсинтез» (м. Лисичанськ, Луганська обл.), ВАТ «Лукойл-Одеський НПЗ» (м. Одеса), ВАТ «Нафтопереробний комплекс «Галичина» (м. Дрогобич, Львівська область), ВАТ «Нафтохімік Прикарпаття» (м. Надвірна, Івано-Франківська область), ЗАТ «Укртат-

нафта» (м. Кременчук, Полтавська область) та ВАТ «Херсоннафтопереробка» (м. Херсон). На сьогоднішній день серед українських НПЗ фактично функціонує лише один – Кременчуцький НПЗ (річна потужність переробки – 18,6 млн тонн), який переробляє вітчизняну нафту і контролюється групою «Приват». Починаючи з 2006 р., коли почав зростати імпорт нафтопродуктів, загальні потужності вітчизняних підприємств з первинної переробки нафти було завантажено в середньому не більше ніж на 35%. В інших країнах світу цей показник є набагато вищим, зокрема у країнах Європи – 88%, Північної Америки – 92%, Центральної та Південної Америки – 73%, Африки – 72%. У 2014 р. обсяги переробки нафти в Україні знизились порівняно з попереднім роком на 24,5%, виробництво бензину скоротилося на 39,6%, дизельного пального – на 42,1% [7]. До головних причин послаблення конкурентних позицій вітчизняних виробників на ринку доцільно зарахувати насамперед стрімке зростання імпорту світлих нафтопродуктів, а також застарілу матеріально-технічну базу НПЗ та низьку інвестиційну привабливість вітчизняної нафтопереробної сфери.

2. Встановлення лідерських позицій імпортерів на вітчизняному ринку світлих нафтопродуктів. Імпорт нафтопродуктів на вітчизняному ринку почав стрімко зростати внаслідок відкриття Урядом у 2005 р. внутрішнього ринку для імпортного пального і неможливості налагодження вітчизняного виробництва високоякісного пального в умовах застарілої матеріально-технічної бази. В результаті частка продажу моторного бензину, виробленого на території України, через торгову мережу підприємств скоротилась з 96,5% у 2005 р. до 63,6% у 2013 р., а дизельного пального – з 99,7% до 63,1% [8] (рис. 1). Найбільшими імпортерами світлих нафтопродуктів на вітчизняний ринок є Білорусь, а також Польща, Росія, Румунія та Литва. Необхідно додати, що фактично частка імпортової продукції, що реалізується на вітчизняному ринку автомобільного пального є вищою, ніж це декларують офіційні дані, внаслідок поширення контрабандних поставок.

3. Посилення тіньових операцій на ринку світлих нафтопродуктів. Найбільшого поширення на вітчизняному ринку нафтопродуктів набули такі тіньові схеми, як чиста контрабанда нафтопродуктів залізничним та морським транспортом; фіктивний експорт нафтопродуктів з метою незаконного відшкодування ПДВ; використання при імпорті нафтопродуктів фірм-посередників, які мають офшорну юрисдикцію, в результаті прибуток скеровується за кордон; обірваний транзит пального і продаж його в середині країни без акцизних платежів; продаж роздрібним споживачам під виглядом бензину нафтопродуктів на основі бензинових компонентів, які не підпадають під сплату мита; продаж споживачам пального з нижчим рівнем октанового числа тощо. Таким чином, тіньові операції з автомобільним паливом шкодять не лише державі (за рахунок несплати акцизного збору та інших податків), але й споживачам внаслідок продажу неякісного пального.

4. Постійне зростання роздрібних цін на бензин та дизельне паливо. У лютому 2015 р. середні роздрібні ціни на автомобільне паливо були на 83,8% вищими ніж у відповідному місяці попереднього року [8]. Головною причиною підвищення цін є зростання курсу національної валюти, оскільки на вітчизняному ринку реалізується автомобільне паливо переважно імпортного виробництва. Як наслідок, постійне підви-

щення внутрішніх цін на світлі нафтопродукти призводить до зростання витрат у всіх галузях виробництва, підвищення цін на споживчі товари першої необхідності та поглиблення структурних диспропорцій на внутрішньому споживчому ринку.

5. Розвиток мереж сучасних АЗС. Станом на квітень 2014 р. в Україні функціонувало 7 269 АЗС, серед яких провідні мережі – це Укрнафта (563 АЗС), ANP (460 АЗС), WOG (416 АЗС), Авіас плюс (374 АЗС) та ОККО (363 АЗС). Сьогодні провідні мережі АЗС перетворюються на сучасні комплекси, які поряд з роздрібним продажем пального пропонують споживачам широкий перелік супутніх послуг: громадського харчування, міні-маркетів, автомийок тощо. При цьому лояльність покупців забезпечується за рахунок проведення активних рекламних кампаній та інших маркетингових заходів. Зауважимо, що в умовах стрімкого зростання цін на паливо у 2015 р. провідні мережі АЗС почали активно шукати шляхи залучення клієнтів, у тому числі за рахунок маркетингових заходів, що базуються на реалізації соціальних та екологічних програм.

Зважаючи на окреслені проблеми розвитку вітчизняного ринку світлих нафтопродуктів, регулювання середовища конкуренції повинно скеровуватися на посилення енергетичної безпеки держави, відновлення та стимулювання вітчизняного виробництва нафтопродуктів, ско-

Рис. 1. Частка продажу світлих нафтопродуктів, вироблених на території України, через торгову мережу підприємств у 2005–2013 рр., %

Джерело: розроблено автором на основі [8]

рочення неконтрольованого імпорту, ліквідацію тіньових операцій на ринку, підвищення якості пального та стандартів обслуговування споживачів.

На нашу думку, заходи з реконструкції і модернізації вітчизняних НПК повинні узгоджуватися з державною політикою регулювання імпорту нафтопродуктів. У цьому контексті є цінним досвід Румунії, яка стимулювала вкладання іноземних інвестицій у нафтопереробну сферу шляхом посилення боротьби з контрабандою і ліквідації пільг для окремих учасників ринку. Залученню інвестицій у вітчизняне виробництво світлих нафтопродуктів сприятиме зниження або ж скасування мита на імпорт устаткування для нафтопереробної промисловості. Посилення конкурентних позицій вітчизняних НПК на вітчизняному ринку повинне базуватися на збільшенні глибини переробки нафти шляхом скорочення потужностей установок первинної переробки і впровадження сучасних установок вторинної переробки нафти, які базуються на технологіях легкого крекінгу, флюїдкаталітичного крекінгу, сповільненого коксування, гідрокрекінгу тощо.

Сьогодні існують певні труднощі із впровадженням імпортного мита на світлі нафтопродукти, оскільки Україна має зобов'язання у сфері митної політики щодо країн-членів СОТ та ЄС. У цьому контексті мито необхідно встановлювати на нафтопродукти із тих країн, які не є членами СОТ та ЄС і в яких підприємства мають високий рівень глибини переробки нафти, що дозволить підтримувати їм конкурентоспроможну ціну на вітчизняному ринку.

Для покращання рівня чесної конкуренції на вітчизняному ринку світлих нафтопродуктів важливою є активізація діяльності Антимонопольного комітету України у частині виявлення необґрунтовано завищених цін, які встановлюють провідні оператори ринку. Для цього необхідно створити систему моніторингу цін, яка б враховувала динаміку обмінного курсу, імпортних цін на пальне, собівартості господарської діяльності мереж АЗС. Посилення фінансової відповідальності за завищення цін матиме наслідком недопу-

щення зростання рівня цінової доступності автомобільного пального для населення, а також зменшення зловживань при гуртових закупівлях пального державними установами в рамках проведення тендерів.

На законодавчому рівні важливим завданням є забезпечення відповідності вітчизняної конкурентної політики цілям Європейської енергетичної Хартії та Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, приведення галузі відповідно до європейських нормативів, зокрема у частині регулювання конкуренції на ринку та якості автомобільного пального. Необхідно розробити нормативну базу у частині створення стратегічного резерву нафти та нафтопродуктів в країні, створити дієву систему розподілу витрат на формування резерву між державою і приватними компаніями.

Висновки. Державне регулювання вітчизняного ринку світлих нафтопродуктів повинно спрямовуватися на збалансування інтересів держави, бізнесу та споживачів пального. Зважаючи на значні нафтопереробні потужності підприємств України, доцільним є нарощування обсягів переробки нафти на вітчизняних НПК та поступове зменшення імпорту автомобільного пального. Для цього необхідно переглянути митну політику щодо країн, які не є членами СОТ та ЄС, диверсифікувати поставки нафти, створити стратегічний резерв нафти та нафтопродуктів, стимулювати вітчизняні НПК для проведення програм модернізації та поглиблення рівня переробки нафти. Перспективами подальших досліджень у цьому напрямі є розробка механізмів приведення вітчизняної конкурентної політики до європейських вимог і прогнозування розвитку вітчизняного ринку світлих нафтопродуктів в умовах створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Дорожкіна М.С. Світові тенденції та перспективи розвитку ринку нафти та нафтопродуктів / М.С. Дорожкіна // Міжнародна економічна політика. – 2006. – № 5. – С. 57–85.
2. Максишко Н.К. Аналіз прогнозованості динаміки світових цін на нафту та природний газ / Н.К. Максишко, С.С. Чеверда //

Вісник Запорізького національного університету. – 2010. – № 2(6). – С. 122–129.

3. Мамзельєв Д.В. Роль паливно-енергетичного комплексу у формуванні енергетичної безпеки України / Д.В. Мамзельєв // Економіка і регіон. – 2005. – № 4(7). – С. 135–139.

4. Антикризисные стратегии развития региональной энергетики / Е.В. Оборина, Д.В. Волошин, С.Г. Ажнакин, К.Э. Шурда. – Одесса : ИПРЭЭИ НАН Украины, 2010. – 246 с.

5. Остапко А.М. Розвиток нафтового сектору України в умовах глобалізації у контексті забезпечення економічної безпеки / А.М. Остапко, О.В. Лапан // Культура народів Причорномор'я. – 2008. – № 151. – С. 77–81.

6. Подолець Р.З. Енергетичне моделювання: іноземний досвід і напрями перспективних досліджень в Україні / Р.З. Подолець // Економіка і прогнозування. – 2006. – № 1. – С. 126–140.

7. Статистична інформація Міністерства енергетики та вугільної промисловості України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mpe.kmu.gov.ua>.

8. Статистична інформація Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua>.

9. Стратегія сталого розвитку «Україна-2020» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.president.gov.ua.

10. Управління капіталом бренду підприємства на роздрібному ринку нафтопродуктів : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.04 [Електронний ресурс] / О.Я. Малинка ; Івано-Франків. нац. техн. ун-т нафти і газу. – Івано-Франківськ, 2010. – 18 с.

11. Шпак О.Г. Нафта і нафтопродукти : монографія / О.Г. Шпак. – К. : Ясон, 2000. – 370 с.

12. Yerina, A., Lesyk, V., 2005. Price dynamics on the mineral oil market: reasons and consequences for the Ukrainian economy. A Comparative Analysis of the Socio-economic Consequences of Transition Processes in Central and Eastern European Countries: Proceedings of the 12th Polish-Slovak-Ukrainian Scientific Seminar, 8–10 November, 2005. Krynica: Krakow University of Economics (Poland), p. 39–46.

REFERENCES:

1. Dorozhkina M.S. Svitovi tendentsiyi ta perspektyvy rozvytku rynku nafty ta naftoproduktiv / M.S. Dorozhkina // Mizhnarodna

ekonomichna polityka. – 2006. – No 5. – S. 57–85.

2. Maksyshko N.K. Analiz prohnazovanosti dynamiky svitovykh tsin na naftu ta pryrodnyy haz / N.K. Maksyshko, S.S. Cheverda // Visnyk Zaporiz'koho natsional'noho universytetu. – 2010. – No 2(6). – S. 122–129.

3. Mamzelyev D.V. Rol' palyvno-enerhetychnoho kompleksu u formuvanni enerhetychnoyi bezpeky Ukrayiny / D.V. Mamzelyev // Ekonomika i rehion. – 2005. – No 4(7). – S. 135–139.

4. Antykrizysnye stratehyy rozvytya rehional'noy enerhetyky / E.V. Oboryna, D.V. Voloshyn, S.H. Azhnakyn, K.Э. Shurda. – Odessa : YPRЭЭУ НАН Украйны, 2010. – 246 s.

5. Ostapko A.M. Rozvytok naftovoho sektoru Ukrayiny v umovakh hlobalizatsiyi u konteksti zabezpechennya ekonomichnoyi bezpeky / A.M. Ostapko, O.V. Lapan // Kul'tura narodov Prychornomor'ya. – 2008. – No 151. – S. 77–81.

6. Podolets' R.Z. Enerhetychne modelyuvannya: inozemnyy dosvid i napryamy perspektyvnykh doslidzhen' v Ukrayini / R.Z. Podolets' // Ekonomika i prohnazuvannya. – 2006. – No 1. – S. 126–140.

7. Statystychna informatsiya Ministerstva enerhetyky ta vuhil'noyi promyslovosti Ukrayiny [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://mpe.kmu.gov.ua>.

8. Statystychna informatsiya Derzhavnoho komitetu statystyky Ukrayiny [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://ukrstat.gov.ua>.

9. Stratehiya staloho rozvytku «Ukrayina-2020» [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : www.president.gov.ua.

10. Upravlinnya kapitalom brendu pidpryyemstva na rozdrubnomu rynku naftoproduktiv : avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : spets. 08.00.04 [Elektronnyy resurs] / O.Ya. Malynka ; Ivano-Frankiv. nats. tekhn. un-t nafty i hazu. – Ivano-Frankivs'k, 2010. – 18 s.

11. Shpak O.H. Nafta i naftoprodukty : monohrafiya / O.H. Shpak. – K. : Yason, 2000. – 370 s.

12. Yerina, A., Lesyk, V., 2005. Price dynamics on the mineral oil market: reasons and consequences for the Ukrainian economy. A Comparative Analysis of the Socio-economic Consequences of Transition Processes in Central and Eastern European Countries: Proceedings of the 12th Polish-Slovak-Ukrainian Scientific Seminar, 8–10 November, 2005. Krynica: Krakow University of Economics (Poland), p. 39–46.

МЕХАНІЗМИ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ МОРСЬКОГО ПОРТОВОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ: ІНСТИТУЦІЙНИЙ АСПЕКТ

REGULATORY MECHANISMS OF DEVELOPMENT OF MARINE AND PORTS INDUSTRY OF UKRAINE: INSTITUTIONAL ASPECT

У статті розглядаються концептуальні засади регулювання розвитку морських торговельних портів України. На основі аналізу методів державного регулювання економіки визначено методи регулювання розвитку портів, встановлено принципи, цілі й задачі розвитку портів господарства.

Ключові слова: морські порти, державне регулювання, економічні методи.

В статье рассматриваются концептуальные основы регулирования развития морских торговых портов Украины. На основе анализа методов государственного регулирования экономики определены

методы регулирования развития портов, установлены принципы, цели и задачи развития портового хозяйства.

Ключевые слова: морские порты, государственное регулирование, экономические методы.

In the article is looked through conceptual basis of regulation of the development of sea trade ports in Ukraine. On the base of analysis of methods of economics state regulation, are defined principles, aims and tasks of regulating the development of ports, established the principles, objectives and tasks of the development of port economy.

Key words: seaports, government regulation, economic methods.

УДК 338

Наумова Л.М.

д.е.н., доцент
Херсонський національний
технічний університет

Вступ. Стратегічні перспективи розвитку економіки України багато в чому визначаються її статусом морської держави. В умовах занепаду вітчизняного флоту, основою морського транспортного комплексу країни становлять морські порти. Україна має потужний портовий потенціал, утворюваний двадцятьма державними морськими торговельними портами, розташованими по узбережжю Чорного й Азовського морів.

Важливе народногосподарське значення морських портів виражається в тому, що вони є зв'язуючою ланкою між вітчизняними підприємствами та їх іноземними партнерами, обслуговують транзит вантажів, є суттєвим джерелом поповнення бюджету. Провідні морські порти постійно нарощують обсяги переробки вантажів, вишуковують можливості розвитку матеріально-технічної бази, працюють на залучення нових вантажопотоків. Ці позитивні зміни мають відбуватися комплексно та узгоджено, а що можливе лише за умови забезпечення ефективного державного регулювання розвитку портового господарства.

Отже, важливим науковим завданням є визначення концептуальних основ регу-

лювання розвитку морського портового господарства України, яка має враховувати особливості портового господарства, урахування економічних інтересів держави, галузей та регіонів.

Дослідженню проблем розвитку морських торговельних портів сьогодні приділяється значна увага з боку вітчизняних учених. Їх роботами охоплено важливі проблеми розвитку системи морських торговельних портів та морського транспорту. Втім, теоретичні та прикладні підходи до регулювання розвитку портового господарства є опрацьованими недостатньою мірою. Так дискусію викликають концептуальні питання регулювання діяльності портів, підходи, що мають використовуватися для стимулювання прогресивного розвитку.

Постановка завдання. Метою цієї статті є дослідження теоретичних питань регулювання розвитку морських торговельних портів.

Результати. Розвиток морських портів є стратегічно важливим завданням для України. Тому процес розвитку вимагає цілеспрямованого регулюючого впливу держави на всіх його етапах [8-10]. Цей вплив повинен

сприяти переходу до прогресивної стадії розвитку й утриманню позитивних тенденцій.

Поєднання державного регулювання й ринкового саморегулювання забезпечує ефективний розвиток економічної системи морського транспорту і його основи – морських портів. Однак у сьогоденні умовах державні й ринкові регулятори діють не узгоджено й неефективно, що викликає необхідність перегляду змісту та удосконалення інструментів регулюючого впливу держави на економіку морських портів. Для забезпечення розвитку портового господарства необхідно поєднати та узгодити галузевий та територіальний напрями державного регулювання та сформувати відповідну дієву економічну політику.

Економічну політику держави, щодо розвитку морських портів, на нашу думку можна визначити, як діяльність з реалізації державного управління та регулювання на економічні процеси в галузі, що має цільовий характер, створення умов ефективного розвитку відповідно до визначеної стратегії.

Державна економічна політика має на меті досягнення максимально можливого добробуту суспільства, що передбачає всебічний розвиток соціально-економічної системи [11]. Досягнення цієї мети неможливе без ефективного розвитку морського комплексу, і зокрема, морських портів.

В умовах, що склалися, стимулювання розвитку портів вимагає перегляду принципів, на яких має будуватися державне регулювання:

- забезпечення діяльності виключно в правовому полі;
- відповідність стратегічним цілям розвитку економічної системи держави та регіону;
- оптимізація інтересів портів, транспортної системи та суміжних галузей;
- економічна ефективність діяльності портів, що проявляється в оптимальному поєднанні економічного використання ресурсів та підвищення якості послуг;
- забезпечення вимог екологічної безпеки.

Визначені принципи державного регулювання розвитку морських портів мають реа-

лізуватися через використання відповідних методів.

Серед методів державного регулювання розвитку економіки виділяють методи правового регулювання, адміністративні, економічні, соціально-політичні, пропагандистські методи.

Правові методи регулювання розвитку морських портів мають забезпечувати:

- лобіювання інтересів морських портів України, захист від нерівної конкуренції з боку іноземних портів;
- стимулювання збільшення вантажопотоків, шляхом встановлення сприятливих режимів діяльності для вантажовласників та судовласників, стимулювання збільшенню транзитних вантажопотоків;
- узгодження інтересів та встановлення взаємовигідного співробітництва між морськими портами та місцевими органами влади.

Адміністративне регулювання повинне включати:

- перегляд переліку товарів, що підпадають під дію режиму ліцензування та квотування на експорт та імпорт, з метою збільшення обсягів зовнішньоекономічних вантажопотоків;
- оптимізація тарифів з метою залучення вантажопотоків у порти;
- перегляд стандартів та норм, що діють у портах з метою підвищення якості послуг.

Особливого значення для забезпечення розвитку морських портів мають економічні методи регулювання, до яких відносяться: податкова й бюджетна політика, грошово-кредитне регулювання, амортизаційна політика, соціальна політика, пропагандистські методи.

Найважливішу роль у регулюванні розвитку портів відіграє податкова політика.

Провідними напрямками податкової політики в регулюванні розвитку портів мають бути:

- створення умов для економічного розвитку портів;
- залучення коштів для фінансування інвестиційних проектів розвитку портів;
- застосування системи податкових пільг для портів;

– запровадження ефективного механізму взаємодії між портами та податковими органами регіонів.

У сьогоdnішніх умовах система оподаткування стримує залучення коштів іноземних інвесторів у галузі економіки, зокрема в розвиток портів. Отже, забезпечення технічного розвитку портів, ріст якості послуг та швидкості вантажопереробки вимагають, стабілізації податкової політики для стимулювання іноземних і вітчизняних інвесторів.

Важливого значення набуває також бюджетна підтримка розвитку портів. Державна бюджетна політика має бути спрямована на фінансування інвестиційних програм розвитку портів, надання гарантій за кредитами.

Грошово-кредитне регулювання є ще одним важливим елементом державної політики розвитку морських портів. Зазвичай грошово-кредитна політика, що здійснюється Національним банком, спрямована на регулювання всієї економічної системи держави й не може стосуватися окремої галузі чи підприємства. Однак, стимулювання інвестиційної активності приводить до більш активного пошуку інвесторами сфер вкладення коштів. Враховуючи, що діяльність морських портів є досить стабільною, порівняно з іншими галузями народного господарства, політика кредитної експансії може привести до збільшення обсягів інвестицій у розвиток портового господарства.

Амортизаційну політику держави необхідно спрямувати на прискорення оновлення матеріально-технічної бази портів, особливо – перевантажувальної техніки та складів, що може досягатися шляхом використання прискорених систем амортизації.

Додатковими інструментами державного регулювання розвитку морських портів є соціальна політика та пропагандистські методи. Соціальна політика має насамперед забезпечити соціальний захист робітників, покращення умов праці, побуту та дозвілля. Пропагандистські методи мають сприяти підвищенню довіри до портів з боку потенційних клієнтів.

Державна програма розвитку морських портів, на нашу думку, має стати головною передумовою підвищення економічної ефек-

тивності їх діяльності. Стратегічним курсом держави має стати забезпечення сталого розвитку морських портів у відповідності до економічних інтересів держави в контексті інтеграції до світової господарської системи.

Стратегічними цілями розвитку портів є створення високоефективної системи портів, що сприятиме ефективній інтеграції економіки України до світової економічної системи.

Короткострокові цілі розвитку портів полягають у наступному:

- забезпечення росту вантажообігу до проектного рівня та з урахуванням збільшення потужностей портів;
- забезпечення економічного та технічного розвитку портів;
- збільшення асортименту та підвищення якості надання послуг;
- підвищення економічної ефективності виробництва;
- удосконалення системи управління розвитком портів.

Для досягнення встановлених цілей необхідно:

- забезпечити оновлення матеріально-технічної бази портів до рівня світових стандартів та більш ефективного використання перевантажувальної техніки, запроваджувати й поширювати нові перспективні технології. Отже, провідну роль слід відвести стимулюванню інвестиційної діяльності в портах. Виробничі потужності портів сьогодні завантажені неповною мірою, тому, у першу чергу, слід зосередитися на технічному переозброєнні й реконструкції існуючих потужностей. Важливе значення має також технічний розвиток виробничої інфраструктури портів;
- удосконалити відносини портів із місцевими органами влади, інвесторами, із вантажо- та судновласниками, забезпечити сталість господарських зв'язків;
- сприяти утворенню дієвого механізму розподілу вантажопотоків між портами відповідно до їх потужностей, спеціалізації та потреб у найбільш ефективній пропорції.
- посилити державний контроль за процесами діяльності портів;
- посилити дієвість централізованого регулювання розвитку й разом з цим забезпечити самостійність портів;

– забезпечити оптимальне поєднання галузевого й територіального регулювання розвитку портів.

Висновки. Ефективний розвиток портів вимагає удосконалення системи державного регулювання, яка повинна ґрунтуватися переважно на економічних методах, забезпечувати сталість умов розвитку й економічного клімату. Державне регулювання повинне забезпечити оптимізацію інтересів портів та інших транспортних підприємств, місцевих та загальнодержавних інтересів. Механізм регулювання розвитку портів має будуватися на принципі оптимального співвідношення самостійності портів та централізованого впливу держави. Органи влади повинні спрямовувати зусилля на досягнення стратегічних цілей розвитку, пошукання інвестиційної діяльності, розвитку регіонів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Буркинський Б., Котлубай М., Котлубай О. Про роздержавлення морських торгових портів України // *Економіка України*. – 2006. – № 11. – С. 12-18.
2. Іртищева І.О. Стратегічні орієнтири розвитку логістичної інфраструктури в морегосподарському комплексі України / І.О. Іртищева, Т.В. Стройко // *Збірник наукових праць НУК*. – Миколаїв: НУК, 2014. – № 1(451). – С. 12-16.
3. Іртищева І.О. Світ врятує марикультура / І.О. Іртищева, Н.М. Потапенко // *Економіст*. – 2014. – № 4. – С. 35-38.
4. Иванов В. О перспективах морских портов Украины // *Порты Украины*. – 2006. – № 3. – С.16-18.
5. Лесник А. Программа совершенствования управления и развития портового хозяйства Украины // *Порты Украины*. – 2003. – № 5. – С. 10-12.
6. Степанов О. О стратегии развития портов Украины // *Судоходство*. – 2003. – № 9-10. – С. 31.
7. Чекаловець В., Олефір І., Пустовіт О. Реструктуризація портового господарства України: проблеми, принципи та основні напрями // *Економіст*. – 2004. – № 2. – С. 42-45.
8. Един О., Цветов Ю., Соколов Л. Транспортная политика в Украине // *Экономика Украины*. – 2000. – № 1. – С. 24-34.
9. Пащенко Ю. Транспортная политика Украины // *Экономика Украины*. – 2001. – № 12. – С. 38-43.
10. Пащенко Ю., Давиденко А. Развитие международного транспортного сообщения Украины // *Экономика Украины*. – 1999. – № 5. – С. 47-55.
11. Гальчинський А., Геєць В., Кінах А., Семіноженко В. Інноваційна стратегія українських реформ. – К: Знання України. – 2002. – 336 с.

REFERENCES:

1. Burkyns'kyy B., Kotlubay M., Kotlubay O. Pro rozderzhavlennya mors'kykh torhovykh portiv Ukrayiny // *Ekonomika Ukrayiny*. – 2006. – No 11. – S. 12-18.
2. Irtysheva I.O. Stratehichni oryentyry rozvytku lohystychnoyi infrastruktury v morehospodars'komu kompleksі Ukrayiny / I.O. Irtysheva, T.V. Stroyko // *Zbirnyk naukovykh prats' NUK*. – Mykolayiv: NUK, 2014. – No 1(451). – S. 12-16.
3. Irtysheva I.O. Svit vryatuye marykul'tura / I.O. Irtysheva, N.M. Potapenko // *Economist*. – 2014. – No 4. – S. 35-38.
4. Ivanov V. O perspektyvakh morskyykh portov Ukrayny // *Porty Ukrayny*. – 2006. – No 3. – S.16-18.
5. Lesnyk A. Prohramma sovershenstvovanyya upravlenyya y razvytyya portovoho khozyaystva Ukrayny // *Porty Ukrayny*. – 2003. – No 5. – S. 10-12.
6. Stepanov O. O stratehyi razvytyya portov Ukrayny // *Sudokhodstvo*. – 2003. – No 9-10. – S. 31.
7. Chekalovets' V., Olefir I., Pustovit O. Restrukuryzatsiya portovoho hospodarstva Ukrayiny: problemy, pryntsyipy ta osnovni napryamy // *Economist*. – 2004. – No 2. – S. 42-45.
8. Edyn O., Tsvetov Yu., Sokolov L. Transportnaya polityka v Ukrayne // *Ekonomyka Ukrayny*. – 2000. – No 1. – S. 24-34.
9. Pashchenko Yu. Transportnaya polityka Ukrayny // *Ekonomyka Ukrayny*. – 2001. – No 12. – S. 38-43.
10. Pashchenko Yu., Davydenko A. Razvytye mezhdunarodnoho transportnoho soobshchenyya Ukrayny // *Ekonomyka Ukrayny*. – 1999. – No 5. – S. 47-55.
11. Hal'chyns'kyy A., Heyets' V., Kinakh A., Seminozhenko V. Innovatsiyina stratehiya ukrayins'kykh reform. – K: Znannya Ukrayiny. – 2002. – 336 s.

УСТОЙЧИВОЕ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ: СУЩНОСТЬ И МЕТОДИКА ОЦЕНКИ

SUSTAINABLE SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT: ITS CORE IDEA AND METHODS OF ITS EVALUATION

В статье исследованы основные закономерности наличия устойчивого социально-экономического развития государств, рассмотрена дефиниция данного понятия. Обоснованы три группы показателей, которые предложено использовать в качестве составляющих сводного обобщающего индекса устойчивого социально-экономического развития, а также предложена методика его расчета.

Ключевые слова: устойчивое социально-экономическое развитие, показатели, сводный обобщающий индекс, методика расчета.

У статті досліджено основні закономірності наявності стійкого соціально-економічного розвитку держав, розглянуто дефініцію даного поняття. Обґрунтовано три групи показників, які запропоновано використовувати в якості складових зведе-

ного узагальнюючого індексу сталого соціально-економічного розвитку, а також запропонована методика його розрахунку.

Ключові слова: сталий соціально-економічний розвиток, показники, зведений узагальнюючий індекс, методика розрахунку.

In the article the basic laws of presence of sustainable socio-economic development of the states have been researched, the definition of the concept has been discussed. The three groups of indicators have been grounded. These indicators are proposed for use as components of the combined index generalizing sustainable socio-economic development, as well as the technique of its calculation has been introduced.

Key words: sustainable economic and social development, economic indicators, the combined index, calculation method.

УДК 338.242.42

Степочкин А.И.

к.э.н., преподаватель факультета социальных наук и информатики Высшая школа бизнеса – Национальный университет Льюиса, Новый Сонч, Польша

Постановка проблемы. Устойчивое социально-экономическое развитие на сегодняшний день является одной из наиболее важных проблем человечества. Сущность «устойчивого развития» заключается в максимизации экономических и социальных выгод от процесса развития системы национального хозяйства, при условии защиты окружающей среды и обеспечения в долгосрочной перспективе воспроизводства природных ресурсов. В экономическом смысле устойчивое развитие означает не только рост национальной экономики и увеличение доходов на душу населения, а и улучшение всех элементов социального обеспечения. Устойчивое развитие должно сопровождаться необходимыми структурными изменениями в экономической и социальной сферах.

Кризис мировой экономической системы после окончания второй мировой войны, и выход на мировую арену новых претендентов на мировое лидерство, требует от государств создания и практической реализации собственных стратегий устойчивого социально-экономического развития.

Таким образом, исследование теоретических и анализ практических аспектов устойчивого развития социально-экономических систем с последующим формированием на этой основе национальных стратегий развития является актуальным и своевременным.

Анализ последних исследований и публикаций. Исследованию проблем устойчивого развития национальных социально-экономических систем посвящено множество трудов ученых-экономистов, известных во всем мире, таких как: Л. Абалкин [1], И. Булеев [2], А. Гальчинский и В. Геец [3], М. Кастельс и П. Химанена [4], Б. Санто [5], А. Сухоруков и Ю. Харализвили [6], В. Удовиченко [7], Й. Шумпетер [8], Л. Эрхард [9] и другие.

Однако обеспечение устойчивого развития национального хозяйства и постоянного повышения качества жизни населения остается тяжелой задачей практически для всех государств мира. В современных условиях слабость многих национальных социально-экономических систем перед политическим и экономическим воздействиями извне в

ряде случаев нивелирует все преимущества открытости международных рынков и глобализации. Это обуславливает необходимость выработки эффективных государственных программ устойчивого развития.

Цель статьи. Целью статьи является разработка и формирование сводного обобщающего индекса устойчивого развития национальной социально-экономической системы для его применения в программировании государственных стратегий развития, а также определение ключевых точек воздействия на факторы повышения уровня качества жизни населения как основы экономико-политической стабильности в стране.

Изложение основного материала исследования. Понятие «устойчивое развитие» впервые было сформулировано Всемирной комиссией по окружающей среде и развитию, которая была создана в 1983 г. (возглавил Комиссию премьер-министр Норвегии Г.Брунтланд). Концепция устойчивого социально-экономического развития была сформулирована в 1987 г. в отчете этой комиссии «Наше общее будущее» [10]. Сущность концепции заключается в удовлетворении настоящих потребностей человека без создания угрозы удовлетворения потребностей будущих поколений. В связи с этим «устойчивое развитие» включает в себя экономическую (количественный рост и качественные изменения структуры национального хозяйства), социальную (улучшение качества жизни населения) и экологическую (охрана окружающей среды и рациональное использование природных ресурсов) составляющие [11]. В

рамках реализации этой концепции в соответствии с принципами гуманизма и демократии должно быть обеспечено равное удовлетворение потребностей людей в развитии и в качестве жизни, включая качество окружающей среды, уровень культуры и образования, а также обеспечение аналогичных возможностей для будущих поколений [10]. Следует отметить, что все обозначенные составляющие находятся в сфере влияния правительства. Таким образом, следует помнить, что независимо от того что сейчас главным фактором устойчивого развития национального хозяйства считается максимальное использование принципов рыночной экономики основная роль как регулирующего все экономические и социальные процессы в стране отводится органам законодательной и исполнительной власти.

Таким образом, устойчивое социально-экономическое развитие означает реализацию трех взаимосвязанных и взаимообусловленных целей:

- создание более конкурентоспособной, высокоэффективной и низкзатратной экономики;
- повышение жизненного уровня населения;
- улучшение экологической обстановки.

Схематически понятие устойчивого социально-экономического развития можно представить следующим образом (рис. 1).

Логичным является вопрос относительно причин, по которым та или иная национальная экономика требует устойчивого развития. Если говорить о странах-членах ЕС, а также

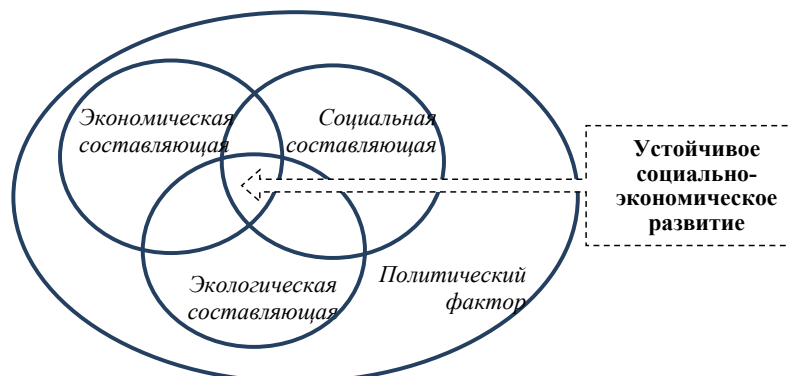

Рис. 1. Структурные составляющие устойчивого социально-экономического развития [12]

о Украине (как о стране, которая стремится в Европу), то главной причиной по которой этим странам необходим не просто рост национальных экономик, а именно устойчивое развитие национальных социально-экономических систем – это государственная безопасность. Вышеперечисленные страны имеют высокую степень зависимости от ископаемых природных ресурсов (нефти, газа и угля), добыча которых в этих странах невелика или практически отсутствует, а также от внешних финансовых ресурсов. Такая ситуация, с одной стороны, «связывает руки» этим странам в плане формирования независимой экономической политики (Европы и Украины от Америки и России), а с другой стороны отрицательно сказывается на состоянии окружающей среды, что в свою очередь ухудшает условия жизни человека. В тоже время, глобальный спрос на природные ресурсы не уменьшается, а постоянно растет, что увеличивает негативное влияние на статью расходов национального бизнеса и окружающую среду. ЕС может помочь уменьшить это влияние, применяя на практике концепцию устойчивого развития.

Другой причиной, по которой Европа и Украина требует устойчивого социально-экономического развития, является необходимость повышения конкурентоспособности национальных экономик в свете современных геополитических парадигм (возрастающей конкуренции со стороны Китая и Северной Америки, а также нового передела товарных рынков между Россией и США). В тоже время, повышение конкурентоспособности национальных социально-экономических систем тесно взаимосвязано с процессом обеспечения их энергетической безопасности.

Решение задач повышения энергетической безопасности и конкурентоспособности национальных хозяйств позволит обеспечить высокий уровень жизни населения, что является дополнительным мультипликатором экономического роста.

Если говорить о системе стратегического планирования устойчивого социально-экономического развития, то такая система для стран-членов ЕС и для Украины, в том числе, должна включать трёхуровневое планирование: стратегии, разработанные и реализуемые на национальном, региональном и мест-

ном уровнях. Естественно все эти стратегии должны являться органическим включением общеевропейской стратегии социально-экономического развития.

Основные направления стратегического программирования устойчивого развития национальных социально-экономических систем можно обозначить следующим образом:

- постоянная реализация мероприятий, направленных на повышение конкурентоспособности национального товаропроизводителя на внешних и внутренних рынках, а также использование преимуществ открытых рынков;

- замедление роста спроса на энергоносители в национальном хозяйстве через одновременное повышение диверсификации источников и каналов поставок импортируемых энергоносителей (включая возобновляемые источники);

- разработка и формирование новых стимулов для привлечения инвестиций и удержание уже имеющихся финансовых резервов в национальной экономике;

- смягчение влияния роста мировых цен на энергоносители на национальную экономику и благосостоянию граждан;

- наличие эффективной программы быстрого реагирования в случае возникновения кризисных явлений в экономической, социальной, экологической, а также политической сферах;

- разработка сводного обобщающего индекса устойчивого социально-экономического развития для отслеживания эффективности действий правительства и выявления возможных слабых мест в национальной экономике.

Таким образом, как первоначальное формирование, так и процесс корректировки существующих программ устойчивого социально-экономического развития, должен опираться на систему показателей – индикаторов устойчивого развития (табл. 1).

Показатели устойчивого развития являются инструментом для получения информации о состоянии и динамике экономической, социальной и экологической составляющих национальной социально-экономической системы и служат основой для поднастройки существующей системы национального хозяйства.

С учетом самой сущности устойчивого роста все индикаторы сгруппированы по трем направлениям: экономическая сфера и социальная сфера (в том числе институциональная сфера), а также экологическая сфера. В каждой из трех сфер выделяется ряд групп показателей.

Если посмотреть на сущность понятия устойчивого социально-экономического развития, то можно сказать, что главная цель устойчивого развития – это повышение качества жизни населения в настоящее время и в будущих периодах. Поэтому главным измерителем (индикатором) эффективности разработки и реализации стратегии устойчивого развития национальных социально-экономических систем является качество жизни населения, которое исходя из существующих сегодня статистических данных можно измерить, только при помощи использования сводного обобщающего индекса (табл. 2).

В предложенной методике, индекс развития составляющих каждой j -й группы показателей предлагается рассчитывать следующим образом:

$$\text{Индекс}_j = \frac{\sum(k_{ij} \cdot s_{ij})}{Q_j}, \quad (1)$$

где Индекс $_j$ – индекс j -й группы показателей;

k_{ij} – темп роста i -го показателя в j -й группе;

s_{ij} – вес i -го показателя в j -й группе;

Q_j – количество показателей в j -й группе.

Исходя из этого, сводный обобщающий индекс для оценки устойчивости социально-экономического развития можно рассчитать по формуле:

$$\text{Индекс}_j = \frac{\sum(k_{ij} \cdot s_{ij})}{Q_j}, \quad (2)$$

где COI – водный обобщающий индекс для оценки устойчивости социально-экономического развития;

Индекс $_j$ – индекс j -й группы показателей;

s_j – вес j -й группы в COI ;

Q – количество показателей используемых при расчете COI .

Предлагается рассчитывать данный показатель с применением базовых методик расчета, а о наличии устойчивого социально-экономического развития судить по наличию роста индекса в течении не менее трех лет. В таком случае, снижение индекса может наблюдаться не более чем 1 раз на каждые четыре года.

Таблица 1

Анализируемые аспекты устойчивого социально-экономического развития [12]

Социальная сфера		Экономическая сфера		Экологическая сфера	
1	Демография	1	Государственные и муниципальные финансы	1	Состояние окружающей среды
2	Образование				
3	Социальная помощь				
4	Здравоохранение	2	Предпринимательство (субъекты хозяйствования и работающие)	2	Охрана природы и окружающей среды
5	Общественная безопасность			3	Охрана лесов
6	Культура, спорт и отдых (образ жизни)	3	Структура субъектов хозяйствования	4	Охрана почв и утилизация отходов
7	Жилищная сфера	4	Уровень и структура занятости	5	Охрана полезных ископаемых
8	Социальная активность	5	Жилищное строительство		
9	Активность на рынке труда; доходы и потребление домашних хозяйств	6	Туризм	6	Охрана поверхностных и подземных вод; качество водных ресурсов; загрязнение и потребление водных ресурсов; защита от наводнений
		7	Промышленность и сельское хозяйство		
10	Политическое и институциональное устройство государства; глобальное и региональное партнерство	8	Технологическая и транспортная инфраструктура	7	Охрана атм. воздуха (качество, выбросы, защита климата)
		9	Использование сырья и материалов (в т. ч. отходов)	8	Защита акустической среды
				9	Возобновляемые источники энергии

Предложенная методика расчета сводного обобщающего индекса также может быть дополнена, а вес каждого показателя либо группы может быть изменен (в данной методике упор делался на три составляющие: экономическую, социальную и экологическую).

Выводы. Предложенная в статье методика расчета сводного обобщающего индекса может быть адаптирована под каждую отдельную страну или регион в зависимости от поставленных целей на ближайшие 10-15 лет, т.е. использоваться в долгосрочном планировании, прогнозировании и оценке

Таблица 2

Методика расчета сводного обобщающего индекса для оценки устойчивости социально-экономического развития

Группа показ.	Показатель*	Вес i-го показателя в j-й группе	Вес группы в СОИ*
I группа. Экономическая составляющая	Реальный уровень ВВП	0,15	0,4
	Реальный уровень ВВП на душу населения	0,15	
	Физический объем производства	0,15	
	Объем капитальных инвестиций	0,15	
	Иностраннные инвестиции в национальную экономику	0,10	
	Сальдо платежного баланса***	0,10	
	Процент перерабатывающей промышленности в общей структуре производства	0,10	
	Процент использования энергетических ресурсов собственного производства	0,10	
II группа. Социальная составляющая	Естественный прирост населения	0,15	0,4
	Изменение численности населения в результате движения граждан через границу государства	0,10	
	Продолжительность жизни населения	0,10	
	Количество экономически активного населения	0,10	
	Процент экономически активного работающего населения	0,15	
	Количество созданных рабочих мест	0,10	
	Сумма денежных ресурсов направленных на образование	0,05	
	Реальные доходы домохозяйств	0,10	
	Часть (процент) доходов домохозяйств направленная на инвестиции	0,10	
	Нагрузка на одного работающего	0,05	
III группа. Экологическая составляющая	Потребление источников энергии на душу населения****	0,20	0,2
	Объем выбросов в атмосферу на 1 квадратный километр площади государства****	0,25	
	Объем производства альтернативных (возобновляемых) источников энергии	0,25	
	Количество умерших в результате онкологических заболеваний****	0,30	

*Темп роста/снижения i-го показателя в сводном обобщающем индексе

**Сводный обобщающий индекс

***Если значение отрицательное – то показатель в расчетах равняется нулю.

****Обратный порядок исчисления, уменьшение считается за положительную динамику

эфективности функціонування національних соціально-економічних систем. Іспользование данного показателя в качестве индикатора соответствия социально-экономической ситуации Украины, ситуации в странах-членах Европейского Союза, может показать перспективы решения таких вопросов, как: открытие безвизового режима, расширение доступа национальных товаропроизводителей на европейский рынок.

БІБЛІОГРАФІЧЕСКИЙ СПИСОК:

1. Абалкин Л.И. Логика экономического роста / Л.И. Абалкин. – М.: Институт экономики РАН, 2002. – 228 с.
2. Булеев И.П. Социальные факторы инвестиционного развития экономики / И.П. Булеев, С.С. Шевцов // Вестник Донбасской государственной машиностроительной академии. Сб. науч. трудов №2 (12). – 2008. – ДГМА, Краматорск, 2008. – С. 52-55.
3. Гальчинський А.С. Інноваційна стратегія українських реформ / А.С. Гальчинський, В.М. Геєць, А.К. Кінах, В.П. Семиноженко. – К.: Знання України, 2002. – 336 с.
4. Кастельс М. Інформаційне суспільство та держава добробуту. Фінська модель / М. Кастельс, П. Хіманен. – К.: Ваклер, 2006. – 256 с.
5. Санто Б. Інновація як средство економічного розвитку / Б. Санто – М.: Прогресс, 1990. – 295 с.
6. Сухоруков А. І. Моделювання та прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів України: монографія / А. І. Сухоруков, Ю. М. Харазішвілі. – К.: НІСД, 2012. – 368 с.
7. Удовиченко В.П. Пошук оптимальної моделі соціально-економічного розвитку України / В.П. Удовиченко // Регіональна економіка. – 2010. – № 1 (11). – С. 35–42.
8. Шумпетер Й. Теорія економічного розвитку / Й. Шумпетер. – пер. с нем. А.С. Автономова и др.; общ. ред. А.Г. Милейковского. – М.: Прогресс, 1989. – 445 с.
9. Эрхард Л. Благосостояние для всех: Репринт. Воспроизведение / пер. с нем.; авт. предисловия Б.Б. Багоряцкий, В.Г. Гребенников. – М.: Начала-Пресс, 1991. – 332 с.
10. Организация Объединенных Наций: Доклад Международной комиссии по окружающей среде и развитию (МКОСР) – перевод с англ. [Электронный ресурс] – режим доступа: <http://www.un.org/ru/ga/pdf/brundtland.pdf>
11. Разумовский. Словарь гендерных терминов. [Электронный ресурс] – режим доступа: <http://www.owl.ru/gender/268.htm>.

12. Wykaz wskaźników Strategii Europa 2020 wraz z danymi dla Unii Europejskiej i Polski znaleźć można na portalu STRATEG. [Электронный ресурс] – режим доступа: <http://strateg.stat.gov.pl>

REFERENCES:

1. Abalkyn L.Y. Lohyka ekonomycheskoho rosta / L.Y. Abalkyn. – M.: Ynstytut ekonomyky RAN, 2002. – 228 s.
2. Buleev Y.P. Sotsyal'nye faktory ynvestytsyonnoho rozvytya ekonomyky / Y.P. Buleev, S.S. Shevtsov // Vestnyk Donbasskoy hosudarstvennoy mashynostroytel'noy akademyy. Sb. nauch. trudov No2 (12). – 2008. – DHMA, Kramatorsk, 2008. – S. 52-55.
3. Hal'chyns'kyy A.S. Innovatsiyna stratehiya ukrayins'kykh reform / A.S. Hal'chyns'kyy, V.M. Heyets', A.K. Kinakh, V.P. Semynozhenko. – K.: Znannya Ukrainy, 2002. – 336 s.
4. Kastel's M. Informatsiynе suspil'stvo ta derzhava dobrobutu. Fins'ka model' / M. Kastel's, P. Khimanen. – K.: Vakler, 2006. – 256 s.
5. Santo B. Ynnovatsyya kak sredstvo ekonomycheskoho rozvytya / B. Santo – M.: Prohress, 1990. – 295 s.
6. Sukhorukov A.I. Modelyuvannya ta prohozuvannya sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku rehioniv Ukrainy: monohrafiya / A.I. Sukhorukov, Yu. M. Kharazishvili. – K.: NISD, 2012. – 368 s.
7. Udovychenko V.P. Poshuk optymal'noyi modeli sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku Ukrainy / V.P. Udovychenko // Rehional'na ekonomika. – 2010. – No 1 (11). – S. 35–42.
8. Shumpeter Y. Teoryya ekonomycheskoho rozvytya / Y. Shumpeter. – per. s nem. A.S. Avtonomova y dr.; obshch. red. A.H. Myleykovskoho. – M.: Prohress, 1989. – 445 s.
9. Erkhart L. Blahosostoyanye dlya vsekhn: Reprynt. Vosproyzednenye / per. s nem.; avt. predysloviya B.B. Bahoryatsky, V.H. Hrebennykov. – M.: Nachala-Press, 1991. – 332 s.
10. Orhanyzatsyya Ob'yedennykh Natsyy: Doklad Mezhdunarodnoy komysyy po okruzhayushchey srede y rozvytyu (MKOSR) – perevod s anhl. [Электронный ресурс] – rezhym dostupa: <http://www.un.org/ru/ga/pdf/brundtland.pdf>
11. Razumovskyy. Slovar' hendernykh termynov. [Электронный ресурс] – rezhym dostupa: <http://www.owl.ru/gender/268.htm>.
12. Wykaz wskaźników Strategii Europa 2020 wraz z danymi dla Unii Europejskiej i Polski znaleźć można na portalu STRATEG. [Электронный ресурс] – rezhym dostupa: <http://strateg.stat.gov.pl>

РОЗДІЛ 4. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ПІДХОДІВ ДО ТРАКТУВАННЯ РОЗВИТКУ БУДІВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА

SYSTEMATIZATION OF APPROACHES TO INTERPRETATION OF BUILDING ENTERPRISE DEVELOPMENT

УДК 658:65.012

Верхоглядова Н.І.

д.е.н., професор, проректор
з науково-педагогічної та
навчальної роботи

ДВНЗ «Придніпровська державна
академія будівництва та
архітектури», Дніпропетровськ

Кононова І.В.

к.е.н., доцент кафедри
обліку, економіки і управління
персоналом підприємства

ДВНЗ «Придніпровська державна
академія будівництва та
архітектури», Дніпропетровськ

У статті розглянуто основні підходи до трактування розвитку підприємств. Систематизовано існуючі підходи за сутнісною та результативно-наслідковою компонентами. Обґрунтовано, що при трактуванні сутності розвитку будівельного підприємства першоосною слід вважати різноманітні зміни внутрішнього і зовнішнього характеру, які результатом взаємодії економічних процесів, їх різних рис і властивостей.

Ключові слова: розвиток, систематизація, підхід, сутнісна компонента, результативно-наслідкова компонента, будівельне підприємство.

В статье рассмотрены существующие подходы к пониманию развития предприятия. Проанализированные подходы систематизированы за сущностью и результативно-следственной компонентами. Проведено сравнение частоты использования существующих подходов применительно к развитию строительных предприятий. Обосновано, что при трактовании сущности понятия

«развитие» строительного предприятия первоосною выступают различные изменения внутреннего и внешнего характера, которые являются результатом взаимодействия экономических процессов, их характерных черт и свойств.

Ключевые слова: развитие, систематизация, подход, сущностная компонента, результативно-следственная компонента, строительное предприятие

The article discusses the main approaches to the treatment of companies. Systematized existing approaches for intrinsic and effectively and effect components. Proved that the interpretation of the nature of the construction company should be considered a fundamental principle of the various changes in internal and external, which results from the interaction of economic process and their different features and properties.

Key words: development, ordering, approach, essential component, effectively-effect component construction company.

Постановка проблеми. Необхідність створення умов для динамічного та прогресивного розвитку підприємств будівельної галузі є одним з найбільш важливих факторів забезпечення ефективності функціонування національного господарства України. Це пов'язане з тим, що на сьогодні будівельна галузь виступає важливою складовою національної економічної системи, яка відіграє провідну роль у забезпеченні належного рівня життя людей і розвитку як суміжних галузей, так і інших сфер матеріального виробництва.

В умовах динамічного та турбулентного середовища функціонування актуальним є пошук нових шляхів і методів подальшого розвитку будівельних підприємств, що має базуватися на ґрунтовному дослідженні феномену розвитку як економічної категорії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню поняття соціально-економічного розвитку підприємства в різні часи присвятили свої праці вітчизняні та іноземні науковці: Акофф Р., Бакаєв Л., Бакаєв О., Бажан Л., Бобер К., Богатирьова І., Бусел В., Василенко В., Гапоненко О., Гриценко В., Джой-Меттьюз Дж., Дунда С., Євдокимова Д., Забродська Л., Забродський В., Капліна А., Кизим М., Коротков Е., Меггинсон Д., Мочерний С., Ожегов М., Пакрухин А., Пономаренко В., Ралко О., Смирнова Е., Сюрте М., Тойнбі А., Тридід О., Шимановська-Діанич Л., Шумпетер Й. тощо. Не зважаючи на те, що визначенням цього терміна займалася велика кількість видатних людей, питання ідентифікації виду розвитку з врахуванням архетипу управління підприємством

залишаються недостатньо вивченими, що робить актуальним подаліше його вивчення. Вивченням сутності архетипів займалися Юнг К., Хіллман Дж., Чейз Р., Фрай Н., Мелетинський Є., Кримський А., Даниленко В., Тарнашинська Л., Шестак А., Зборовська Н.

Формулювання цілей статті. Дослідження теоретико-методологічних аспектів трактування розвитку будівельних підприємств є важливим для забезпечення стабільності у суспільстві. Водночас, потребує уточнення змісту цього поняття в контексті визначення розвитку будівельного підприємства.

Виклад основного матеріалу. Проаналізувавши визначення, надані науковцями поняттю «розвиток» нами було систематизовано підходи до його трактування. За сутнісною компонентою запропоновано виокремлювати три основні підходи: трансформаційний, динамічний та процесний. Характеристика та автори, що дотримуються цих підходів наведена в таблиці 1.

Відповідно до трансформаційного підходу, розвиток визначається як результат трансформації підприємства, що виявля-

ється у зміні його основних характеристик під впливом внутрішніх або зовнішніх сил. Тобто цей підхід враховує зміну стану підприємства або його основних характеристик як результат розвитку, проте не враховує дії, з допомогою яких результат розвитку було досягнуто.

Відповідно до динамічного підходу, розвиток трактується як рух або цілеспрямоване переміщення підприємства з одного стану до іншого, що має певний вектор спрямованості. Отже, цей підхід враховує рух як спрямовані дії, з допомогою яких відбулися певні зміни, тобто досягнуто результат розвитку. Водночас, цей підхід не акцентує увагу на зміні підприємства як результаті розвитку.

Відповідно до процесного підходу, розвиток трактується як певний процес тобто як сукупність цілеспрямованих видів діяльності з допомогою яких відбуваються зміна попереднього стану підприємства майбутнім. Вагомою перевагою цього підходу є те, що він поєднує зміну як результат розвитку і рух як сукупність спрямованих дій, з допомогою яких цей результат було досягнуто. Однак, він передбачає активний характер здійснення

Таблиця 1

Систематизація підходів до трактування розвитку за сутнісною компонентою

	Трансформаційний	Динамічний	Процесний
Автори	Дунда С., Ожегов М., Шумпетер Й., Богатирьова І., Мочерний С., Бакаєв О., Гриценко В., Бажан Л., Бакаєв Л., Боберк., Коротков Е., Пономаренко В., Тридід О., Смирнова Е.	Джой-Меттьюз Дж., Меггинсон Д., Сюрте М., Забродська Л., Гапоненко О., Пакрухин А.	Акофф Р., Капліна А., Шимановська-Діанич Л., Бусел В., Забродський В., Кизим М., Ралко О., Євдокимова Д., Василенко В., Тойнбі А.
Характеристика	Розвиток як результат трансформації підприємства що виявляється у зміні його основних характеристик під впливом внутрішніх або зовнішніх сил	Розвиток як рух або цілеспрямоване переміщення підприємства з одного стану до іншого, що має певний вектор спрямованості	Розвиток як сукупність цілеспрямованих видів діяльності з допомогою яких відбуваються зміна попереднього стану підприємства майбутнім
Переваги	Враховує зміну стану підприємства або його основних характеристик як результат розвитку	Враховує рух як спрямовані дії, з допомогою яких відбулися певні зміни, тобто досягнуто результат розвитку	Поєднує зміну як результат розвитку і рух як спрямовані дії, з допомогою яких цей результат було досягнуто
Недоліки	Не враховує дії, з допомогою яких результат розвитку було досягнуто	Не акцентує увагу на зміні підприємства як результаті розвитку	Виключає пасивний характер розвитку під впливом зовнішніх факторів

Джерело: систематизовано авторами

змін, виключаючи пасивний характер розвитку під впливом зовнішніх факторів.

Згідно результативно-наслідкової компоненти пропонується виокремлювати наступні підходи: спрощений, кількісний, якісний, комбінований, адаптаційний та комплексний (табл. 2).

Представники спрощеного розуміння сутності поняття «розвиток», а саме Тойнбі А,

Ільїн В., Кулагін Ю. та Смирнов Е., не акцентують увагу на характері результатів розвитку. Так, за твердженням Смирнова Е. [18], розвиток може бути охарактеризований незворотними, спрямованими, закономірними змінами матерії та свідомості. У визначенні, запропонованому Тойнбі А.[19], розвитком вважається циклічний ритмічний процес, який відбувається там, де виклик пробуджує

Таблиця 2

Систематизація підходів до трактування розвитку за результативно-наслідковою компонентою

Підхід	Автори	Характеристика	Переваги	Недоліки
Спрощений	Тойнбі А, Ільїн В., Кулагін Ю., Смирнова Е.	Не акцентують увагу на характері результатів розвитку	Простота, загальний характер	Не враховують результати кількісного та якісного характеру, наслідки розвитку
Кількісний	Акофф Р., Шумпетер Й.	Передбачає кількісний характер результатів розвитку	Враховує результати розвитку кількісного характеру	Не враховує результати якісного характеру та здатність підвищення опору зовнішнім факторам
Якісний	Капліна А., Бусел В., Ожегов М., Джой-Метьюз Дж, Меггинсон Д., Сюрте М., Забродська Л.	Передбачає якісний характер результатів розвитку	Враховує результати розвитку якісного характеру	Не враховує результати кількісного характеру та здатність підвищення опору зовнішнім факторам
Комбінований	Ралко О., Євдокимова Д., Шимановська-Діанич Л., Богатирьова І., Мочерний С., Дунда С., Бакаєв О., Гриценко В., Бажан Л., Бобер К., Гапоненко О., Пакрухин А.	Передбачає якісний та кількісний характер результатів розвитку	Враховує результати розвитку як кількісного, так і якісного характеру	Не враховує здатність підвищення опору зовнішнім факторам
Адаптаційний	Василенко В., Коротков Е., Пономаренко В., Тридід О.	Передбачає, що наслідком розвитку є підвищення здатності чинити опір турбулентному середовищу	Враховує здатність підвищення опору зовнішнім факторам	Не враховують результати кількісного та якісного характеру
Комплексний	Забродський В., Кизим М.	Передбачає, що внаслідок розвитку отримують результати кількісного та якісного характеру, підвищується здатність чинити опір турбулентному середовищу	Враховують результати кількісного та якісного характеру, здатність підвищення опору зовнішнім факторам	Складність трактування

Джерело: систематизовано авторами

успішний відгук, котрий породжує подальший і вже відмінний виклик. Ільїн В. та Кулагін Ю. описують розвиток як зміну та рух [11]. Тобто поняття розвитку згідно спрощеного підходу є надто загальним і потребує подальшого уточнення.

Згідно кількісного підходу розвиток передбачає кількісний характер його результатів. Представниками цього підходу є Акофф Р. [1], за визначенням якого розвиток є процес збільшення можливостей та бажання задовольнити власні потреби та потреби інших, та Шумпетер Й. [21], на думку якого, розвитком слід вважати зміну траєкторії руху, зсування стану рівноваги, перехід економічної системи від заданого на певний момент часу центру рівноваги, здійснення нових комбінацій факторів виробництва. За цим підходом не враховуються результати розвитку, що носять якісний характер.

Згідно якісного підходу розвиток передбачає якісний характер його результатів. Представниками цього підходу є Капліна А., Бусел В., Ожегов М., Джой-Меттьюз Дж., Меггинсон Д., Сюрте М., Забродська Л. Так, Капліна А., вважає, що розвиток – це процес реорганізації та переорієнтації усієї економічної та соціальної систем, що поряд зі зростанням прибутків та виробництва сприяє їхнім якісним змінам в інституційній, соціальній та адміністративній структурах [12]. Бусел В. трактує розвиток як процес, унаслідок якого відбувається зміна якості чого-небудь, перехід від одного якісного стану до іншого. Ожегов М. [15] дає власне визначення поняттю «розвиток», трактуючи його як процес закономірної зміни, переходу з одного стану в інший, більш досконалий; перехід від старого якісного стану до нового, від простого до складного, від нижчого до вищого. На думку таких видатних науковців, як Джой-Меттьюз Дж., Меггинсон Д., Сюрте М. розвиток може бути визначений як рух до досконалішого, складного чи розвинутого стану чи реалізації потенційних можливостей [6, с.11]. Схожим, хоча й менш змістовним є визначення розвитку, запропоноване Забродською Л., як просування від простого до складнішого та ефективного [9]. Ці науковці акцентують увагу саме на якісних результатах розвитку, упускаючи кількісні результати.

Комбінований підхід передбачає, що його представники, Ралко О., Євдокимова Д.,

Шимановська-Діанич Л., Богатирьова І., Мочерний С., Дунда С., Бакаєв О., Гриценко В., Бажан Л., Бакаєв Л., Бобер К., Гапоненко О., Пакрухин А., даючи визначення розвитку, враховують як його результати як кількісного, так і якісного характеру.

На думку Ралко О. [17] розвиток може визначатися як процес функціонування та еволюції економічної системи в довгостроковому періоді, що відбувається під впливом економічних суперечностей, потреб та інтересів. За твердженням Євдокимової Д. розвиток являє собою динамічний багатоваріантний циклічний процес, який має спіралеподібну форму та виявляється через кількісні та якісні зрушення у структурі системи при збереженні її цілісності, і стійкість якого забезпечується лише за умов його керованості з боку над системи [8]. Розвиток як процес самопросування від низового рівня (простого) до вищого (складного), внаслідок якого відбуваються розкриття і реалізація внутрішніх тенденцій та сутності явищ, що, у свою чергу, веде до виникнення нового і зумовлює будь-які зміни в різноманітних формах матерії, визначає Шимановська-Діанич Л. [20].

Богатирьова І. [3] розглядає розвиток як сукупність змін різної економічної природи, цілеспрямованості, інтенсивності, які об'єктивно перебігають в соціально-економічній системі під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів, а також ведуть до переходу і фіксації підприємства в різних організаційно-економічних станах. Мочерним С. наводиться визначення розвитку як незворотних, спрямованих, закономірних (кількісно-якісних та сутнісних) змін економічної системи в довготерміновому періоді, що відбувається під впливом економічних суперечностей, потреб та інтересів, зумовленість яких характеризується дією основних законів діалектики, що не виходять за межі глибинної внутрішньої сутності такої системи [14]. Дунда С. вважає, що розвиток є сукупністю спрямованих, інтенсивних та якісних змін економічної природи, що відбуваються на підприємстві внаслідок протиріч у внутрішньому середовищі та впливів факторів зовнішнього середовища [7]. Бакаєв О., Гриценко В., Бажан Л., Бакаєв Л., Бобер К. [2] дають наступну трактовку розвитку як

зміни ринкової та виробничої кон'юнктури за тривалий час, впродовж якого значну роль відіграють інвестиційні, інноваційні, технічні та технологічні фактори економіки, а також фактори економічної власності і господарського механізму.

Розвиток як рух уперед, формування нових рис, становлення нових структурних характеристик об'єкта, його еволюцію, поліпшення, удосконалювання, прогрес, а також зростання і розширення визначають Гапоненко О. та Пакрухин А. [5].

Ці автори дають досить змістовні трактовки поняттю «розвиток», однак не враховують такий його наслідок, як підвищення здатності опору до впливу зовнішнього середовища. Цей наслідок не враховано й у попередніх підходах.

Представники адаптаційного підходу, навпаки у отриманні такої здатності вбачають головний результат розвитку. Так, Василенко В. [4] визначає розвиток як процес, що не припиняється в часі, плин якого не завжди відбувається постійно і безупинно, найчастіше йде стрибкоподібно з подоланням різних за глибиною та охопленням криз. На думку Короткова Е. розвиток постає як сукупність змін, які ведуть до появи нової якості і зміцнення життєвості системи, її здатність чинити опір руйнівним силами зовнішнього середовища [13]. Пономаренко В. та Тридід О. характеризують розвиток як процес змін, що ведуть до підвищення опірності і життєвості системи, здатності чинити опір руйнівним силам зовнішнього середовища [16]. Водночас, у визначеннях цих авторів не конкретизовано, які результати – кількісного чи якісного характеру приносять розвиток.

Забродський В., Кизим М. є представниками комплексного підходу, який враховує результати розвитку кількісного та якісного характеру, а також його наслідок підвищувати здатність чинити опір турбулентному середовищу. Так, на їх думку розвиток може визначатися як процес переходу економіко-виробничої системи у новий, більш якісний стан шляхом нагромадження кількісного потенціалу, зміни й ускладнення структури і складу, наслідком чого є підвищення її здатності чинити опір руйнівному впливу зовнішнього середовища та ефективність функціонування [10].

Таблиця 3

**Популярність застосування
двохкомпонентного підходу
до трактування сутності поняття
«розвиток» будівельних підприємств, %**

Сутнісна компонента	Процесний	Трансформаційний	Динамічний
Результативно-наслідкова компонента			
Спрощений підхід	6,90	3,45	-
Кількісний підхід	3,45	-	3,45
Якісний підхід	6,90	3,45	13,79
Комбінований підхід	10,34	27,59	6,90
Адаптаційний підхід	3,45	6,90	-
Комплексний підхід	3,45	-	-

В таблиці 3 наведено популярність кожної комбінації підходів до визначення сутності розвитку. Як видно з даних таблиці 3, найбільш часто застосовується двохкомпонентний підхід, який передбачає поєднання трансформаційного підходу за сутнісною компонентою та комбінованого підходу за результативно-наслідковою компонентою (27,59%). На другому місці за популярністю серед науковців перебуває двохкомпонентний підхід, який передбачає поєднання динамічного підходу за сутнісною компонентою та якісного підходу за результативно-наслідковою компонентою (13,79%). Третє місце посідає двохкомпонентний підхід, який передбачає поєднання процесного підходу за сутнісною компонентою та комбінованого підходу за результативно-наслідковою компонентою (10,34%).

Не дивлячись, на популярність цих підходів, зваживши всі переваги та недоліки, ми вважаємо найбільш прийнятним до застосування двохкомпонентного підходу до розуміння сутності поняття розвитку, який передбачає поєднання процесного підходу за сутнісною компонентою та комплексного підходу за результативно-наслідковою компонентою

Деякі науковці, розглядаючи сутність поняття «розвиток», акцентують увагу на різних його характеристиках (таблиця 4).

Як свідчать дані таблиці 4, такі науковці, як Бажан Л., Бакаєв О., Бакаєв Л., Бобер К., Гриценко В., Ралко О., Богатирьова І., Мочерний С. в якості характеристики розвитку вказують його протікання під впливом різних факторів, потреб, інтересів, економічних суперечностей.

Мочерний С. та Смирнов Е. вважає, що розвиток має таку характеристику, як незворотність змін. Богатирьова І., Мочерний С., Смирнов Е. вважають, що розвиток характеризується спрямованістю. Про закономірність розвитку говорять Мочерний С., Ожегов М. та Смирнов Е.

Такі автори, як Василенко В., Тойнбі А., Євдокимова Д., Мочерний С. стверджують,

що розвиток характеризується стрибкоподібністю та циклічністю. Бажан Л., Бакаєв О., Бакаєв Л., Бобер К., Гриценко В., Ралко О. та Мочерний С. стверджують, що розвиток протікає в довгостроковому періоді.

Інші автори надаючи визначення розвитку не уточнюють його характеристики. На нашу думку, всі характеристики, наведені в таблиці є справедливими та точно характеризують розвиток підприємства в різних аспектах в залежності від поставленої мети дослідження.

Висновки. Отже, у загальнотеоретичному аспекті категорія розвиток розкриває характер змін, що відбуваються в такій системі як підприємство. Іншими словами, це

Таблиця 4

Систематизація поглядів науковців щодо сутності поняття «розвиток»

Автор (група авторів)	Характеристики поняття «розвиток»						
	Протікання під впливом різних факторів, потреб, інтересів, економічних суперечностей	Незворотність	Спрямованість	Закономірність	Стрибкоподібність, циклічність	Довгостроковий період	Не уточнюються
Акофф Р.							*
Бажан Л., Бакаєв О., Бакаєв Л., Бобер К., Гриценко В., Ралко О.	*					*	
Богатирьова І.	*		*				
Дунда С., Ільїн В., Кулагін Ю.							*
Василенко В., Тойнбі А.					*		
Гапоненко О., Пакрухин А.							*
Джой-Меттьюз Дж., Меггинсон Д., Сюрте М.							*
Євдокимова Д.					*		
Забродська Л.							*
Забродський В., Кизим М.							*
Капліна А.							*
Коротков Е.							*
Мочерний С.	*	*	*	*	*	*	
Ожегов М.				*			
Пономаренко В., Тридід О.							*
Смирнов Е.		*	*	*			
Шимановська-Діанич Л.							*
Шумпетер Й.							*

Джерело: систематизовано автором

послідовність переходів соціально-економічної системи підприємства з одного стану в інший від початку його створення до дати припинення його діяльності.

Розвиток підприємства є незворотнім процесом, який забезпечує спонтанні чи керовані переходи від одного неповторного стану до іншого через процеси змін. Незворотність кожного конкретного економічного стану підприємства забезпечується неможливістю повного повторення різноманітності, якості, кількості і сили впливу факторів, які його визначили.

При трактуванні сутності розвитку підприємств першоосною слід вважати різноманітні зміни (внутрішнього і зовнішнього характеру), які виступають результатом взаємодії економічних предметів (об'єктів), їх різних рис і властивостей. Соціально-економічні зміни в системі підприємства носять об'єктивний характер, тобто не залежать від волі і бажання людини (власників, менеджерів, працівників, інвесторів, кредиторів тощо).

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Акофф Р. О менеджменте / Р. Акофф : пер. с англ. – СПб: Питер, 2002. – 448 с.
2. Бакаєв О.О. Економіко-математичні моделі економічного зростання : Наук. вид. / О.О. Бакаєв, В.І. Гриценко, Л.І. Бажан, Л.О. Бакаєв, К.А. Бобер; НАН України. МОН України. Міжнар. наук.-навч. центр інформ. технологій та систем. – К. : Наук. думка, 2005. – 189 с.
3. Богатирьов І.О. Управління розвитком підприємства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / І.О. Богатирьов. – К. : КНЕУ, 2004. – 20 с.
4. Василенко В.А. Организационно-циклическая и структурно-функциональная модели развития организации / В.А. Василенко // Культура народов Причерноморья. – С. 100–107.
5. Гапоненко А.Л. Стратегическое управление: учеб. Для вузов, обучающихся по специальности 061100 «Менеджмент организаций» / А.Л. Гапоненко, А.П. Панкрухин. – 2-е изд., стер. – М.: Издательство ОМЕГА–Л, 2006. – 464 с.
6. Джой-Меттьюз Д. Развитие человеческих ресурсов: Пер. с англ. / Д. Джой-Меттьюз, Д. Меггинсон, М. Сюрте. – 3-е изд. – М.: Эксмо, 2006. – 432 с.
7. Дунда С.П. Теоретичні підходи до визначення поняття «розвиток підприємства» / С.П. Дунда // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури праць. – 2011. – Вип. 32. – 213 с.
8. Євдокимова Д.М. Державне регулювання економічного розвитку: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.01.01 «Економічна теорія» / Д.М. Євдокимова. – К., 2002. – 20 с.
9. Забродська Л.Д. Стратегічне управління: реалізація стратегії: Навч. посібник для студ. екон. спец. / Л. Д. Забродська – Харків: Консул, 2004. – 208 с.
10. Забродский В.А. Развитие крупномасштабных экономико-производственных систем / В.А. Забродский, Н.А. Кизим. – Харьков: Бизнес-Информ, 2000. – 72 с.
11. Ільїн В., Кулагін Ю. Людина і світ. Навчальний посібник / В. Ільїн, Ю. Кулагін. – К.: Київ: Київ.нац.торг.-екон.ун. – Т, 2003. – 283 с.
12. Капліна А.С. Поняття «розвиток» у категоріальному апараті теорії розвитку / А.С. Капліна // Економіка Менеджмент Підприємництво. – 2012. – № 24 (II). – С. 57-63
13. Коротков Э.М. Концепция менеджмента / Э.М. Коротков. – М.: Дека, 1997. – 304 с.
14. Мочерний С.В. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.1. / С.В. Мочерний. – К.: Видавничий центр «Академія», 2000. – 864 с.
15. Ожегов М.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка / Русская академия наук / М.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова. – М.: Азбуковник, 1998. – 944 с.
16. Пономаренко В.С. Стратегія розвитку підприємства в умовах кризи: [Текст] / В.С. Пономаренко, О.М. Тридід, М.О. Кизим. – Харків: ВД «ІНЖЕК», 2003. – 328 с.
17. Ралко О.С. Еволюція поняття організаційний розвиток підприємства / О.С. Ралко // Наук. праці Нац. ун-ту харч. технологій – К.: НУХТ. – 2010. – №36 – с. 38-41.
18. Смирнов Э.А. Основы теории организации: Учебное пособие для вузов / Э.А. Смирнов. – М.: ЮНИТИ, 2000. – 375 с.
19. Тойнбі А. Дослідження історії. Ско-рочена версія томів VII / А. Тойнбі; пер. з англ. В. Митрофанова, П. Тарашук. Т. 2. – К.: Основи. 1995. – 406 с.
20. Шимановська-Діанич Л.М. Управління розвитком персоналу організації: теорія і практика : монографія / Л.М. Шимановська-

Діанич; ВНЗ Укоопспілки "Полтав. ун-т економіки і торгівлі". – Полтава : ПУЕТ, 2012. – 462 с.

21. Шумпетер Й. Теория экономического развития (Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры) / Й. Шумпетер; пер. с англ. – М.: Прогресс, 1982. – 456 с.

REFERENCES:

1. Akoff R. O menedzhmente / R. Akoff : per. s anhl. – SPb: Pyter, 2002. – 448 s.

2. Bakayev O.O. Ekonomiko-matematychni modeli ekonomichnoho zrostantnya : Nauk. vyd. / O.O. Bakayev, V.I. Hrytsenko, L.I. Bazhan, L.O. Bakayev, K.A. Bober; NAN Ukrayiny. MON Ukrayiny. Mizhnar. nauk.-navch. tsentr inform. tekhnolohiy ta system. – K. : Nauk. dumka, 2005. – 189 s.

3. Bohatyrov I.O. Upravlinnya rozvytkom pidpryyemstva : avto-ref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ekon. nauk : spets. 08.06.01 «Ekonomika, orhanizatsiya i upravlinnya pidpryyemstvamy» / I.O. Bohatyrov. – K. : KNEU, 2004. – 20 s.

4. Vasylenko V.A. Orhanyzatsyonno-tsylklycheskaya y strukturno-funktsyonal'naya modely rozvytyya orhanyzatsyy / V.A. Vasylenko // Kul'tura narodov Prychernomor'ya. – S. 100–107.

5. Haponenko A.L. Stratehicheskoe upravlenye: ucheb. Dlya vuzov, obuchayushchysya po spetsyal'nosti 061100 «Menedzhment orhanyzatsyy» / A.L. Haponenko, A.P. Pankrukhnyn. – 2-e yzd., ster. – M.: Yzdatel'stvo OMEHA–L, 2006. – 464 s.

6. Dzhoy-Mett'yuz D. Razvytye chelovecheskykh resursov: Per. s anhl. / D. Dzhoy-Mett'yuz, D. Mehynson, M. Syurte. – 3-e yzd. – M.: Эkсмо, 2006. – 432 s.

7. Dunda S.P. Teoretychni pidkhody do vyznachennya ponyattya «rozvytok pidpryyemstva» / S.P. Dunda // Problemy pidvyshchennya efektyvnosti infrastruktury prats'. – 2011. – Vyp. 32. – 213 s.

8. Yevdokymova D.M. Derzhavne rehulyuvannya ekonomichnoho rozvytku: avto-ref. dys... kand. ekon. nauk: 08.01.01 «Ekonomichna teoriya» / D.M. Yevdokymova. – K., 2002. – 20 s.

9. Zabrods'ka L.D. Stratehichne upravlinnya: realizatsiya stratehiyi: Navch. posibnyk dlya stud. ekon. spets. /

L. D. Zabrods'ka – Kharkiv: Konsul, 2004. – 208 s.

10. Zabrods'ky V.A. Razvytye krupnomasshtabnykh ekonomykorozvodstvennykh system / V.A. Zabrods'ky, N.A. Kyzym. – Khar'kov: Byznes-Ynform, 2000. – 72 s.

11. Il'yin V., Kulahin Yu. Lyudyna i svit. Navchal'nyy posibnyk / V. Il'yin, Yu. Kulahin. – K.: Kyiv: Kyiv.nats.torh.-ekon.un. – T, 2003. – 283 s.

12. Kaplina A.S. Ponyattya «rozvytok» u katehorial'nomu aparati teorii rozvytku / A.S. Kaplina // Ekonomika Menedzhment Pidpryyemnytstvo. – 2012. – No 24 (II). – S. 57-63

13. Korotkov Э.М. Kontseptsyya menedzhmenta / Э.М. Korotkov. – M.: Deka, 1997. – 304 s.

14. Mochernyy S.V. Ekonomichna entsyklopediya: U tr'okh tomakh. T. 1. / S.V. Mochernyy. – K.: Vydavnychy tsentr «Akademiya», 2000. – 864 s.

15. Ozhehov M.Y., Shvedova N.Yu. Толковыи slovar' russkogo yazyka / Russkaya akademya nauk / M.Y. Ozhehov, N.Yu. Shvedova. – M.: Azbukovnyk, 1998. – 944 s.

16. Ponomarenko V.S. Stratehiya rozvytku pidpryyemstva v umovakh kryzy: [Tekst] / V.S. Ponomarenko, O.M. Trydid, M.O. Kyzym. – Kharkiv: VD «INZhEK», 2003. – 328 s.

17. Ralko O.S. Evolyutsiya ponyattya orhanizatsiyyny rozvytok pidpryyemstva / O.S. Ralko // Nauk. pratsi Nats. un-tu kharch. tekhnolohiy – K.: NUKhT. – 2010. – No36 – S. 38-41.

18. Smyrnov Э.А. Основы teory orhanyzatsyy: Uchebnoe posobie dlya vuzov / Э.А. Smyrnov. – M.: YuNYTY, 2000. – 375 s.

19. Toynbi A. Doslidzhennya istoriyi. Skorochena versiya tomiv VII / A. Toynbi; per. z anhl. V. Mytrofanova, P. Tarashchuk. T. 2. – K.: Osnovy. 1995. – 406 s

20. Shymanovs'ka-Dianykh L.M. Upravlinnya rozvytkom personalu orhanizatsiyi: teoriya i praktyka : monohrafiya / L.M. Shymanovs'ka-Dianykh; VNZ Ukoopspilky "Poltav. un-t ekonomiky i torhivli". – Poltava : PUET, 2012. – 462 с.

21. Shumpeter Y. Teoryya ekonomycheskoho rozvytyya (Yssledovanye predprynimatel'skoy prybyly, kapytala, kredyta, protsenta y tsykla kon'yunktury) / Y. Shumpeter; per. s anhl. – M.: Prohress, 1982. – 456 s.

УПРАВЛІННЯ МАРКЕТИНГОВИМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ НА СТАДІЯХ ЖИТТЄВОГО ЦИКЛУ ТОВАРУ

MANAGEMENT OF MARKETING SUPPORT AT THE STAGES OF THE PRODUCT LIFE CYCLE

УДК 658.8

Гавкалова Н.Л.

д.е.н., професор, завідувач кафедри державного управління, публічного адміністрування та регіональної економіки Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

Узагальнено та обґрунтовано складові маркетингового забезпечення діяльності підприємства. Запропоновано структуру маркетингових рішень в залежності від стадії життєвого циклу товару. Розроблено рекомендації щодо підвищення ефективності управління маркетингом забезпеченням з урахуванням стадій життєвого циклу продукції.

Ключові слова: маркетингове забезпечення, життєвий цикл товару, стадії життєвого циклу, управління маркетингом забезпеченням, оптимізація маркетингових витрат.

Обобщены и обоснованы составляющие маркетингового обеспечения деятельности предприятия. Предложена структура маркетинговых решений в зависимости от стадии жизненного цикла товара. разрабо-

таны рекомендации по повышению эффективности управления маркетинговым обеспечением с учетом стадий жизненного цикла продукции.

Ключевые слова: маркетинговое обеспечение, жизненный цикл товара, стадии жизненного цикла, управление маркетинговым обеспечением, оптимизация маркетинговых затрат.

Marketing ensuring the components of enterprise are generalized and justified. Structure of marketing solutions depending on the stage of the product life cycle is proposed. Recommendations for improving the management of marketing ensuring on the basis of stages of the life cycle of products are developed.

Key words: marketing support, product life cycle, life cycle stages, management of marketing support, optimization of marketing costs.

Постановка проблеми. Забезпечення стабільного розвитку вітчизняних промислових підприємств є важливою проблемою української економіки, яка потребує новачій та вдосконалення процесів управління. В останні роки актуалізується значення маркетингового забезпечення, як системи ефективно організації виробництва та збуту за умов високої конкуренції та глобалізації ринків. У зв'язку з чим, ефективно маркетингове забезпечення стає важливим атрибутом ефективного управління діяльністю підприємства. Окрім цього, на сучасному етапі розвитку економіки України підвищується необхідність та своєчасність дослідження маркетингового забезпечення з урахуванням життєвого циклу товару. Пов'язано це переважно зі зростанням жорсткості конкуренції, зміною акцентів конкурентної боротьби та швидкістю виникнення та старіння нової продукції, злиттям та поглинанням одних підприємств іншими, що виробляють новітню та конкурентоспроможну продукцію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Накопичено значний теоретичний і практичний досвід щодо маркетингового забезпе-

чення діяльності підприємства та управління ним. Напрацювання класиків маркетингу – І. Ансоффа, К. Келлера, Ф. Котлера, Ж-Ж. Ламбена тощо у дослідженні аспектів, пов'язаних з маркетингом забезпеченням, неможливо недооцінити. Д. Дей, Б. Берман, А. Будрин, В. Татаренко та ін. внесли чималий вклад у розвиток теорії маркетингового забезпечення, так, зокрема, ними були досліджені складові маркетингового забезпечення, його роль у розвитку підприємства. Але незважаючи на опрацьованість багатьох аспектів досліджуваної проблематики, слід резюмувати наступне: недостатня увага приділена проблемі врахування стадій життєвого циклу товару в управлінні маркетингом забезпеченням підприємства.

Постановка завдання. Метою статті є узагальнення теоретичних підходів та обґрунтування комплексу заходів щодо управління маркетингом забезпеченням підприємства з урахуванням стадій життєвого циклу продукції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Головним орієнтиром виробничої, науково-технічної та збутової діяльності будь-

якого промислового підприємства є ринковий попит, тобто вимоги споживача. При цьому важливою та обов'язковою умовою прибуткової діяльності є випуск конкурентоспроможної продукції, яка буде доставлена до цільової аудиторії. Тому необхідним завданням для підприємства стає вивчення індивідуальних та суспільних потреб, запитів ринку та інноваційно-технологічних досягнень у виробництві.

Для успішного та вмілого вирішення завдання вивчення потреб суспільства й задоволення їх у найбільш повній мірі необхідний цілий комплекс стратегічних та оперативних маркетингових дій на підприємстві. Як базова філософія бізнесу, маркетингове забезпечення орієнтує менеджмент розглядати споживання результатів діяльності підприємства як демократичний процес, при якому споживачі «голосують» за потрібний їм результат наявними в них коштами. Маркетингові дослідження, розробку стратегії маркетингу, формування концепції маркетингу, програма маркетингу, бюджет маркетингу та реалізація заходів щодо маркетингового забезпечення підприємства є основними складовими маркетингового забезпечення діяльності підприємства [1; 3–6; 8].

Одним з найважливіших елементів маркетингової концепції діяльності підприємства є модель життєвого циклу продукції. Адже на різних фазах життєвого циклу здійснюються різні маркетингові заходи і при цьому тактика маркетингу також істотно змінюється залежно від стадії життя продукту [8, с. 223]. Розуміючи під життєвим циклом товару процес існування товару на ринку, що характеризується динамікою змін обсягів збуту та величини прибутку від цього товару, з моменту його розробки й впровадження до моменту зняття з виробництва й продажу, необхідно виокремити відповідні етапи (стадії), кожний з яких потребує від підприємства конкретної стратегії й тактики ринкового поведіння. Враховуючи існування цілого ряду підходів в економічній теорії і практиці господарювання до пояснення особливостей життєвого циклу товару, спроб визначити його місцезнаходження в контексті оцінки фаз на кривій графіку, розглянемо найбільш обґрунтовані та відомі: дослідження й розробка, впровадження, зростання, зрілість та спад [6, с. 89].

Концепція життєвого циклу товару є фундаментом для формування комплексу завдань та заходів й обґрунтування маркетингової стратегії на кожному етапі. Більш детальний опис маркетингових дій на різних стадіях життєвого циклу товару представлено за допомогою структури маркетингових рішень на різних стадіях життєвого циклу товару (рис. 1).

Так, роль маркетингу на першому етапі – дослідження й розробка, полягає в супроводі процесу створення товару від ідеї до її втілення у виріб. Найбільш витратним для підприємства є другий етап – впровадження, адже маркетингові витрати, що становлять значну частку обсягу продажів, спрямовані на те, щоб стимулювати збут й інформувати ринок. Тому для отримання доходів головним завданням маркетингу стає не тільки обрати оптимальні канали збуту товару, визначити відповідний момент виходу на ринок з новим товаром, спрогнозувати варіанти реакції конкурентів, але й донести до потенційних покупців всі переваги нового товару та переконати їх ризикнути його придбати. Як правило, першими купують товар найактивніші споживачі – суперноватори та новатори. Коли новий товар задовольняє потреби споживачів, обсяг продажів починає підвищуватися та відповідно розпочинається етап «зростання».

До активних покупців, що повторно купують новий товар, приєднується велика кількість інших покупців, інерція яких, нарешті, змінилася увагою до даного товару [4]. На даному етапі підприємству слід всі зусилля спрямувати на збільшення часу зростання обсягу реалізації шляхом підвищення якості продукції, освоєння нових ділянок ринку, знаходження неохоплених каналів збуту, посилення активності реклами тощо.

Пріоритетна стратегічна мета підприємства на стадії зрілості – збереження та розширення власної частки ринку та забезпечення стійкої конкурентної переваги перед прямими конкурентами. Реалізувати цю мету доцільно наступними засобами: диференціація товарів за якістю, пропозиція ринку нових або поліпшених наборів властивостей товару, пошук ринкових ніш або сегментів тощо. На стадії зрілості головну роль починають грати споживачі-консерватори.

Щоб запобігти стадії спаду, застосовуються заходи для «підбадьорення» продажу, у тому числі значне зниження ціни. А. Альпеншталь вважає що на етапі спаду, як правило, не впроваджують новий товар, а розпродають запаси. Неминучим стає використання стратегії зниження ціни аж до рівня граничних витрат або стратегії проходження за ринковою ціною, стимулюючи комплексні витрати [1, с. 112]. Але іноді, щоб розпродати залишки цих товарів, ціни доводиться встановлювати навіть нижче граничних витрат, тобто йти на збитки.

Таким чином, своєчасні маркетингові дослідження, встановлення пріоритетних цілей, вибір та зміна концепції маркетингу та коректування маркетингових програм, а також вибір необхідної маркетингової стратегії на відповідній стадії життєвого циклу товару дозволять підприємству максимально задовольнити існуючі та знов виникаючі

потреби споживачів, а, відповідно, дозволять отримати максимальний економічний ефект від розробки товару, його впровадження та реалізації.

Задля забезпечення ефективної збутової діяльності підприємства, важливо знати основні сегменти споживачів на кожній зі стадій життєвого циклу товару. Так, в табл. 1 подано характеристику споживачів по сегментах ринку з акцентуванням стадії життєвого циклу.

Таким чином, при управлінні маркетинговим забезпеченням на підприємстві необхідно чітко відслідковувати рух кожної одиниці продукції за кривою життєвого циклу товару, оскільки це допоможе більш ефективно задовольняти існуючі та знов виникаючі потреби споживачів та своєчасно реагувати на можливі зміни ринкової кон'юнктури.

Необхідно акцентувати увагу, що у часи кризових процесів слід скорочувати витрати,

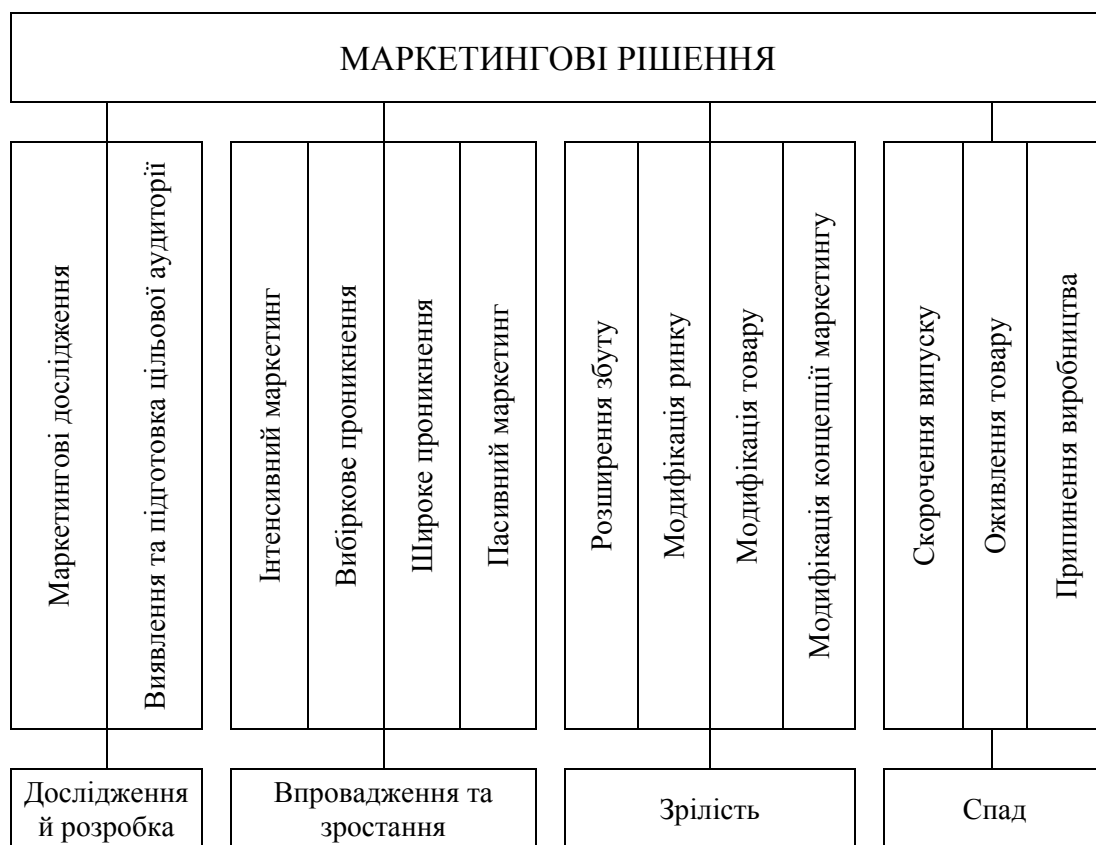

Рис. 1. Структура маркетингових рішень в залежності від стадії життєвого циклу товару

але зменшувати маркетингові витрати необхідно обґрунтовано. Не варто автоматично «різати» витрати на маркетингове забезпечення. Пояснюється це складністю відновлення власної частки ринку за умови стабілізації ситуації. Також не слід брати рекламну паузу підприємствам, що працюють на конкурентних ринках. Отже, важливо не скорочувати витрати на маркетингове забезпечення, а оптимізувати їх з урахуванням ситуації у кризових умовах. Управлінню маркетингом більшості вітчизняних промислових підприємств необхідна оптимізація з таких причин: використання нових можливостей для маркетингового забезпечення; максимізація прибутку (для чого потрібна грамотна оцінка й постійний пошук ефективних методів); обґрунтована робота. Отже, подальші дії стосовно оптимізації маркетингового забезпечення рекомендується проводити з урахуванням життєвого циклу товарів.

Детальний аналіз діяльності промислових підприємств Харківського регіону дозволив зробити наступні висновки: на більшості підприємств відсутня чітка цінова позиція стосовно усіх видів продукції, в зв'язку з чим посилюється вплив з боку конкурентів, які збільшують свою частку на ринку; існуюча

цінова політика не в змозі забезпечити максимізацію прибутків; збутова та комунікаційна політика не досить ефективна; при визначенні витрат на маркетингове забезпечення та формуванні маркетингової стратегії недостатньо уваги на підприємствах приділяють стадіям життєвого циклу кожної марки продукції, розподіляючи її лише на нову (вихідну) та стару (освоєну). Враховуючи це, запропоновано при розробці планових показників діяльності підприємства, а саме обсягів реалізації, ціни продукції, суми маркетингових витрат, враховувати стадію життєвого циклу кожної одиниці продукції. Реалізувати це можливо за допомогою побудови множинної регресійної моделі залежності змін обсягу реалізації від ціни продукції, ціни основних конкурентів та питомої ваги витрат на маркетингове забезпечення з метою виявлення адекватного зв'язку між факторами та проведення кластерної процедури класифікації з метою діагностування стадій життєвого циклу кожного виду (марки) продукції.

Отже, для оптимізації маркетингових витрат необхідне проведення діагностики стадій життєвого циклу товару та засобів економіко-математичного моделювання (побудови регресійної моделі та використання

Таблиця 1

Характеристика споживачів по сегментах ринку

Сегмент ринку	Характеристика споживачів	Стадія життєвого циклу товару, на якій цей сегмент є основним
Суперноватори	Схильні до ризику, експерименту, мають високий соціальний статус, входять у вищу групу по доходах	Впровадження
Новатори	Мають подібні із суперноваторами характеристики, але в меншому ступені схильні до ризику	Впровадження та зростання
Звичайні споживачі	Уникають ризику, не мають прагнення до лідерства, є переважно жителями невеликих міст або сільських районів	Зростання та зрілість
Консерватори	Обережні, не люблять змін, мають переважно непрестижні професії, входять у відносно низьку доходну групу	Зрілість
Супер-консерватори	Ставляться негативно до будь-яких змін, як правило, позбавлені творчої уяви, можуть належати до верств, як з високими, так і низькими доходами	Зрілість та спад
Прихильники марки	Схильні до «фірмового» способу життя, як правило, мають високі доходи, переважно старше 40 років, готові переплачувати за престижні товари	Зрілість та спад

кластерної процедури класифікації). Оптимізація витрат на маркетингове забезпечення полягає, по-перше, в перерозподілі витрат між групами товарів, що знаходяться на різних стадіях життєвого циклу, та по-друге, у перерозподілі маркетингових витрат між окремими видами (марками) товарів у середині групи. Так, для товарів, що знаходяться на стадіях впровадження на ринок та зростання потрібні значні маркетингові витрати, щоб товари успішно перейшли на нові стадії й забезпечувався ріст прибутків підприємства. Для товарів на стадії зрілості потрібні помірні витрати на маркетингове забезпечення, щоб залишати товар на цій стадії та «віддалити» стадію спаду. На стадії спаду товарам потрібні мінімальні маркетингові витрати, оскільки ці товари вже не мають перспективи, а основна мета для підприємства реалізувати усі існуючі залишки та поступово відмовлятися від цього товару. Ці заходи дозволять підвищити заплановані обсяги реалізації нової продукції, визначити цінову нішу товарів та допоможуть ефективно розподіляти та використовувати кошти на збутову та комунікаційну політику.

Висновки з проведеного дослідження. Розроблені та обґрунтовані заходи щодо управління маркетинговим забезпеченням підприємства з урахуванням стадій життєвого циклу можуть бути використані вітчизняними підприємствами на практиці. Визначено, що при врахуванні стадій життєвого циклу товару та при обліку найважливіших факторів, а саме, власної ціни, ціни конкурентів та коштів на маркетингове забезпечення, стає можливе планування обсягів реалізації продукції, а оптимізація витрат на маркетингове забезпечення сприяє значному підвищенню обсягів реалізації окремих видів (марок) продукції.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Багіев Г.Л. Маркетинг / Л.Г. Багіев, В.М. Тарасевич, Х. Анн. – СПб. : Питер, 2012. – 736 с.
2. Дей Дж. Стратегічний маркетинг /

Джордж Дей. – К. : ЕКСМО-Пресс, 2006. – 640 с.

3. Діксон Пітер Р. Управління маркетингом / Пітер Р. Діксон. – [пер. з англ.]. – М. : ЗАО Вид-во БІНОМ», 2006. – 98 с.

4. Котлер Ф. Маркетинг менеджмент / Ф. Котлер, К. Келлер. – 14-е изд. – СПб. : Питер, 2015. – 800 с.

5. Ламбен Жан-Жак. Стратегічний маркетинг. Європейська перспектива. Пер. з французького. – К. : Наука, 2001. – 589 с.

6. Маркетинг / Н.Д. Ериашвілі, К. Ховард, Ю.А. Ципкін та ін.; під ред. Н.Д. Ериашвілі. – 3-є вид., перераб. і доп. – К. : ЮНИТИ-ДАНА, 2005. – 631 с.

7. Татаренко В. Н. Маркетинговое обеспечение предприятия / В.Н. Татаренко, А.Г. Будрин // Проблемы современной экономики. – 2012. – № 1(41). – С. 208–211.

8. Управление проектами / Мазур И.И., Шапиро В.Д., Ольдерогге Н.Г., Полковников А.В. – 5-е изд. – М. : Омега-Л, 2014. – 960 с.

REFERENCES:

1. Bahyev H.L. Marketynh / L.H. Bahyev, V.M. Tarasevych, Kh. Ann. – SPb. : Pyter, 2012. – 736 s.

2. Dey Dzh. Stratehichnyy marketynh / Dzhordzh Dey. – K. : EKSMO-Press, 2006. – 640 s.

3. Dikson Piter R. Upravlinnya marketynhom / Piter R. Dikson. – [per. z anhl.]. – M. : ZAO Vyd-vo BINOM», 2006. – 98 s.

4. Kotler F. Marketynh menedzhment / F. Kotler, K. Keller. – 14-e yzd. – SPb. : Pyter, 2015. – 800 s.

5. Lamben Zhan-Zhak. Stratehichnyy marketynh. Yevropeys'ka perspektyva. Per. z frantsuz'koho. – K. : Nauka, 2001. – 589 s.

6. Marketynh / N.D. Eryashvyli, K. Khovard, Yu.A. Tsyppkin ta in.; pid red. N.D. Eryashvyli. – 3-ye vyd., pererab. i dop. – K. : YuNYTI-DANA, 2005. – 631 s.

7. Tatarenko V. N. Marketynhovoie obespechenye predpryyatyya / V.N. Tatarenko, A.H. Budryn // Problemy sovremennoy ekonomyy. – 2012. – No 1(41). – S. 208–211.

8. Upravlenye proektamy / Mazur Y.Y., Shapyro V.D., Ol'derohhe N.H., Polkovnykov A.V. – 5-e yzd. – M. : Omega-L, 2014. – 960 s.

ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРЕДИТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКУ

EUROPEAN EXPERIENCE IN SUPPORTING INNOVATIVE SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES

У статті досліджено методологічні засади формування інформації про обліково-аналітичне забезпечення кредитної діяльності банку як основи для прийняття зважених управлінських рішень у діяльності банку. Надано визначення обліково-аналітичного забезпечення щодо кредитних операцій банку, виділено основні функції системи обліково-аналітичного управління кредитною діяльністю банку.

Ключові слова: обліково-аналітична інформація, управлінські рішення, інформаційне забезпечення системи управління, обліково-аналітичне забезпечення управління, обліково-аналітичне забезпечення кредитної діяльності банку.

В статье исследованы методологические основы формирования информации об учетно-аналитическом обеспечении кредитной деятельности банка как основы для принятия взвешенных управленческих решений в деятельности банка. Дано определение учетно-аналитического обеспечения кредитных операций

банка, выделены основные функции системы учетно-аналитического управления кредитной деятельностью банка.

Ключевые слова: учетно-аналитическая информация, управленческие решения, информационное обеспечение системы управления, учетно-аналитическое обеспечение управления, учетно-аналитическое обеспечение кредитной деятельности.

Article explores the methodological principles of formation information concerning accounting-analytical support of bank credit activities as a basis for weighted decision-making of the bank activities. Definition of accounting-analytical support concerning bank credit activities are presented and allocated the main functions of accounting-analytical management of the bank credit activities.

Key words: accounting-analytical information, management decisions, information providing of management system, accounting-analytical support of management, accounting-analytical support bank credit activities.

УДК 657.44:336.717.061

Глебова Н.В.

к.е.н., доцент кафедри бухгалтерського обліку Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

Постановка проблеми. Нині, в умовах швидких змін економічної ситуації, висуваються нові вимоги до управління сучасною банківською установою з метою швидкого та адекватного реагування на відповідні виклики. Саме тому зростає роль систем інформаційно-аналітичного забезпечення фінансово-господарської діяльності банку, які надають можливість своєчасно та адекватно вирішувати проблеми, з якими стикаються банки.

Одним із основних видів банківського бізнесу, що надає банку найбільшу частину швидких доходів, є кредитні операції. Кредитна діяльність любого сучасного банку є складною посередницькою діяльністю, що потребує наглядку, належного сприйняття, вимірювання, реєстрації з метою прийняття управлінського рішення. Для оцінки кредитної діяльності банку потрібна інформаційна обліково-аналітична під-

тримка такої діяльності. Завдання вартісної оцінки, документальної реєстрації, сприйняття та фіксації кредитної діяльності виконує бухгалтерський облік. Саме завдяки відображенню в обліку вартості кредитних операцій, фіксації їх руху виникає можливість формування інформаційно-аналітичного забезпечення регулювання кредитної діяльності банку.

Бухгалтерський облік у банках України здійснюється з метою надання користувачам для прийняття економічних рішень повної, правдивої та неупередженої інформації про фінансовий стан, результати діяльності та грошові потоки банку. Формою подання цієї інформації є банківська звітність, яка складається на основі бухгалтерського обліку.

Бухгалтерський облік є основою усього інформаційного забезпечення системи управління. Важливим джерелом отри-

мання інформації для прийняття управлінського рішення виступає також економічний аналіз. У поєднанні їх можна назвати системою обліково-аналітичного забезпечення управління діяльністю банку.

Обліково-аналітичне забезпечення присутнє в діяльності будь-якої банківської установи, що веде бухгалтерський облік згідно до законодавства України, вимог Національного банку України (НБУ) та Міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ), але нерідко рівень такого забезпечення не є достатнім для повноцінного інформаційного забезпечення управління діяльністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Пошуком відповідей на питання щодо напрямків удосконалення методологічних підходів бухгалтерського обліку займається значна кількість вітчизняних науковців: Ф.Ф. Бутинець [1], О.В. Пархоменко [2], М.С. Пушкар [3], Т.М. Сльозко [4]; серед науковців, що присвячують свої роботи обліку банківських установ, можливо виділити О.В. Васюренко [5], Л.М. Кіндрацьку [6], Л.В. Нападовську [7], Л.П. Снігурську [8]; у контексті формування інформації про обліково-аналітичне забезпечення суб'єктів господарювання особливої уваги заслуговують роботи, присвячені розвитку методології обліково-аналітичного забезпечення, А.А. Пилипенко [9-11], А.М. Кузьмінського [12], О.А. Лаговської [13], Т.М. Безродної [14].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте найбільшого опрацювання у роботах науковців отримали методологічні та організаційні аспекти бухгалтерського обліку з точки зору поточного управління, а питання розробки інформаційної бази для подальшого (стратегічного) управління у системі бухгалтерського обліку та аналізу на сьогоднішній день не отримали належного висвітлення.

Перед кожним сучасним банком постає питання мінімізації ризиків, притаманних фінансово-кредитним установам, їх ефективного управління, що передбачає проведення постійного моніторингу і мінімізацію їх рівня (наприклад, створення системи

моніторингу кредитного ризику в режимі реального часу із застосуванням спеціальних комп'ютерних програм обліку та аналізу даних).

У зв'язку з суттєвими змінами, які відбулися за останні роки в банківській системі у світі в цілому та в Україні зокрема, сталися відповідні зміни й у поглядах на банківські і в першу чергу на кредитні ризики. Стає очевидним, що чинникам і джерелам кредитного ризику притаманні неоднозначність проявів, дискретність змін та зникнення. Крім того, кредитний ризик є найбільш небезпечним для кожної банківської установи і займає домінуюче положення у системі банківських ризиків. Саме тому банкам необхідно приділяти значної уваги щодо управлінських рішень за кредитними операціями банку, зменшення їх ризиків.

Для використання інструментарію мінімізації ризиків необхідно отримувати належну якісну інформацію про обліково-аналітичне забезпечення діяльності банку.

Постановка завдання. Отже, метою статті є дослідження методологічних засад формування інформації про обліково-аналітичне забезпечення кредитної діяльності банку як основи для прийняття зважених управлінських рішень у діяльності банку.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогоднішній день більшість науковців розглядають обліково-аналітичне забезпечення управління як сукупність облікових і аналітичних процесів, об'єднаних у обліково-аналітичну систему та спрямованих на задоволення інформаційних потреб користувачів шляхом перетворення первинної інформації в узагальнюючу згідно з визначеними цілями, а також нормативно-правовим, методичним, організаційним, програмним, математичним забезпеченнями [15, 2].

Концепція бухгалтерського обліку має ґрунтуватися на засадах управлінської парадигми, доповнюючи та розвиваючи її. Саме таку думку висловлюють сучасні науковці. А.А. Пилипенко розглядає розвиток облікової парадигми з точки зору її обліково-аналітичного забезпечення системи менеджменту та процесу прийняття рішень, можливостей інтеграції в систему

стратегічного управління підприємством [9; 11]. О.А. Лаговська у своїх дослідженнях вказує на інформаційно-комунікативну роль бухгалтерського обліку в системі управління як одного з ключових елементів, що зумовлює ефективність системи управління в цілому [13].

Щодо прийняття управлінських рішень в діяльності банків можливо погодитись з визначенням, що надає Т.М. Безродна. Обліково-аналітичне забезпечення вона розглядає як процес підготовки обліково-аналітичної інформації, забезпечення її кількості та якості, а «забезпечення» – як виконання, гарантування здійснення процесу постачання обліково-аналітичної інформації системі управління. У це поняття має включатися комплекс дій з підготовки обліково-аналітичної інформації [14].

Можливо визначити обліково-аналітичне забезпечення як сукупність процесу збору, підготовки, реєстрації та зведення облікової інформації банківської установи залежно від законодавчо встановленої системи ведення обліку (законодавча база, інструкції, положення, нормативні акти НБУ) і проведеного на основі цієї інформації детального аналізу із застосуванням певних методів і прийомів. Обліково-аналітичне забезпечення дозволяє ефективно реалізувати основні функції управління банком – бухгалтерський облік і фінансову (статистичну, податкову, управлінську) звітність банку, контроль, аудит і регулювання, аналіз і планування його діяльності, що представляють собою процес безперервних, взаємопов'язаних дій, що утворюють ефективно постійне управління.

Обліково-аналітичне забезпечення управління кредитних операцій банку існує завдяки обліково-аналітичній інформації. У цій категорії важливе значення мають визначення понять «облікова інформація» та «аналітична інформація».

У загальному виді під аналітичністю інформації слід розуміти її здатність задовольняти вимоги і завдання економічного аналізу. Аналітичність даних бухгалтерського обліку є деталізацією даних, які містяться у ньому, та їх групування за важливими економічними ознаками. Наприклад,

А.М. Кузьмінський стверджує, що під аналітичною інформацією насамперед слід розуміти результативні показники, необхідні при проведенні аналізу. Для отримання таких показників використовують різну економічну інформацію: облікову, планову, оперативну [12].

Таким чином, обліково-аналітичне забезпечення включає інформацію, яку надає бухгалтерський облік, та методи економічного аналізу. Облікова інформація стає аналітичною після опрацювання її економічним аналізом. Тому доцільно розглядати термін інформаційне забезпечення для прийняття управлінських рішень у складі саме обліково-аналітичної інформації (підтримки) як єдиної складової.

Обліково-аналітичне забезпечення управління кредитною діяльністю банку є ширшим за поняття обліково-аналітичної інформації. Слово «забезпечення» у даному терміні означає виконання процесу постачання обліково-аналітичної інформації в систему управління банку. Обліково-аналітичне забезпечення – це процес підготовки обліково-аналітичної інформації, забезпечення її кількості та якості. Таким чином, поняття обліково-аналітичного забезпечення щодо кредитних операцій банку можливо розглядати як:

1) діяльність банку, що пов'язана зі збором, реєстрацією, узагальненням, збереженням, передачею та аналітичним опрацюванням інформації щодо кредитних операцій банку;

2) забезпечення системи управління відповідною кількістю необхідної якісної інформації для прийняття своєчасного та якісного управлінського рішення.

Метою обліково-аналітичного забезпечення має стати поєднання процедур бухгалтерського обліку та економічного аналізу формування інформації щодо кредитних операцій банку: історичного, що узагальнює результати діяльності; аналітичного, що передуює прийняттю обґрунтованого управлінського рішення.

Управлінські рішення спираються на результати оцінки кредитної діяльності банку, яка окрім обліку та внутрішньобанківського аудиту, включає складання звітів

ності, розроблення систем показників та їх аналізу. Умовно оцінку кредитної діяльності можна розподілити на три складові: статистичну оцінку як основу отримання інформації про закономірність і тенденції розвитку кредитної діяльності банку, фінансову оцінку як джерело формування вартісних показників кредитної діяльності банку та управлінську оцінку як засіб визначення показників для регулювання кредитної діяльності банку.

При використанні обліково-аналітичної інформації за кредитними операціями банку обов'язково аналізується управлінська (внутрішня) звітність.

Управлінська звітність – це звітність про стан та результати діяльності банку, яка використовується керівником (Правлінням банку) для планування, контролю та прийняття відповідних управлінських і економічних рішень. Метою управлінської звітності є надання можливості оперативно управляти банківськими ресурсами та оцінювати ризики.

Управлінська звітність за кредитними операціями банку розкриває інформацію про:

- фінансові результати діяльності банку;
- кредитні ризики та результати управління (активами і зобов'язаннями);
- результати діяльності, пов'язані з продажем кредитних продуктів і послуг;
- відхилення фактичних результатів діяльності банку від планових показників банку та надання поновлених прогнозів щодо очікуваних результатів;
- моніторинг стратегічних ключових показників кредитної діяльності банку.

Управлінська звітність складається відповідним кредитним підрозділом банку (відділом, департаментом) шляхом корекції та деталізації фінансової звітності, наприклад:

- виключення залишків за взаємними розрахунками при консолідації;
- перекласифікація за суттю значних сум, що обліковуються на транзитних та технічних рахунках;
- корекція відповідних активів (зобов'язань);

- корекція відповідності звітних періодів;

- виправлення помилок згідно з інформацією та поясненнями, наданими відповідними підрозділами.

Важливого значення при прийнятті управлінських рішень за даними обліково-аналітичної інформації набуває результат, отриманий під час проведення внутрішньобанківського аудиту, що знаходиться в органічному зв'язку з іншими основними функціями управління банком взагалі та його кредитними операціями. За допомогою аудиту повинні вироблятися і прийматися управлінські рішення щодо забезпечення ефективного розвитку банківського бізнесу. Внутрішньобанківський аудит взаємопов'язаний з плануванням. Планування за оперативними даними дозволить системі аудиту бути ефективною. Використання даних управлінського обліку дозволить банку розробляти обґрунтовані внутрішні нормативні документи та приймати виважені управлінські рішення.

Систему внутрішньобанківського аудиту за кредитними операціями банку необхідно постійно перевіряти й оцінювати, щоб визначити загальні витрати на його проведення. Система банківського контролю також повинна бути достатньо гнучкою, щоб реагувати на зміни за новітніми технологіями, зміни динаміки зростання кредитних операцій, валютного курсу, появу нових конкурентних кредитних продуктів тощо.

Своєчасна адаптація до зовнішніх умов, аналіз альтернативних варіантів розвитку, розробка механізмів їх реалізації багато в чому базуються на оперативній (управлінській) інформації, яка може бути отримана при ефективній системі обліково-контрольного забезпечення, що дозволить банку проаналізувати, оцінити інформацію та визначитися з альтернативним варіантом управлінського рішення.

Висновок і перспективи подальших розробок. Отже, основні функції системи обліково-аналітичного управління кредитною діяльністю банку можливо визначити як:

- інформаційна – забезпечення інформацією про кредитну діяльність банку вну-

трішніх (керівництво) і зовнішніх користувачів (НБУ, потенційні інвестори, кредитори, податкові органи тощо);

- облікова – відображення кредитної діяльності банку на регістрах бухгалтерського обліку (документальне підтвердження проведених операцій, бухгалтерські проводки щодо проведених операцій);

- аналітична – здійснення на підставі первинних даних економічного аналізу поточної та перспективної діяльності банку за кредитними операціями, з метою оперативного управління банківськими ресурсами та оцінки кредитних ризиків;

- контрольна (здійснення внутрішньо-банківського аудиту та контролю за кредитними операціями банку з метою здійснення оперативних управлінських рішень).

Вирішувати проблеми підвищення ефективності кредитної діяльності можливо, спираючись на власний досвід банку, а також на сторонні поради і рекомендації, використовуючи досвід інших банківських установ. У сучасних умовах для швидкого прийняття виважених і дієвих управлінських рішень цей інструментарій не завжди достатній. Використання непереконливих заходів може не лише не поліпшити результативних показників кредитної діяльності банку, а й поглибити наявні проблеми і створити додаткові складності. Тому важливо не просто виявити проблеми чи розробити типові рекомендації для їх розв'язання, а й знайти методологічне забезпечення, за допомогою якого банк зможе найдостовірніше здійснювати оцінку ефективності власної кредитної діяльності.

Для отримання належного інформаційного забезпечення системи управління кредитною діяльністю банку необхідно сформулювати комплекс завдань для досягнення ефективних управлінських рішень:

- розробити критерії та порядок оцінки якості інформації, яка створюється у системі бухгалтерського обліку та аналізу;

- визначити власну методику оцінки якості кредитних операцій та процесу аналітичної обробки отриманої облікової інформації;

- встановити порядок генерування необхідної управлінню кількості даних у системі обліку та порядок подальшої трансформації облікових даних в аналітичну інформацію;

- затвердити вимоги щодо проведення внутрішньобанківського аудиту за кредитними операціями та форми звіту за отриманими результатами з метою подальшої обробки інформації для подальшого аналізу, планування та прийняття управлінського рішення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Сучасний бухгалтерський облік і контроль: проблеми розвитку : монографія / Ф.Ф. Бутинець, Т.А. Бутинець, Р.О. Савченко, М.А. Вахрушина, О.П. Колумбет; ред.: Ф.Ф. Бутинець; Вінниц. фінанс.-екон. ун-т, Житомир. наук. бух. шк. – Житомир : Рута, 2014. – 378 с.

2. Пархоменко О.В. Інтелектуальний капітал як інтегрований чинник інноваційного розвитку : монографія / О.В. Пархоменко, А.О. Пархоменко. – Хмельницький : ХмЦНІІ, 2012. – 162 с.

3. Пушкар М.С. Креативний облік (створення інформації для менеджерів) : [монографія] / М.С. Пушкар. – Тернопіль, Карт-Бланш, 2006. – 334 с.

4. Сльозко Т.М. Бухгалтерський облік в умовах інституційних перетворень: теорія і практика : монографія / Сльозко Т.М. – К. : ЦУЛ., 2013. – 304 с.

5. Васюренко О.В. Облік і аудит у банках. Бібліотека українських підручників [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://libfree.com/183980826-buhgalterskiy_oblik_ta_auditoblik_i_audit_u_bankah_vasyurenko_ov.html.

6. Кіндрацька Л.М. Фінансовий та управлінський облік у банках : підручник. – К. : КНЕУ, 2008. – 816 с.

7. Нападовська Л.В. Управлінський облік : підручник. – Київ : КНТЕУ, 2010. – 647 с.

8. Снігурська Л.П. Облік у банках (у схемах і таблицях) : навч. посібн. / Л.П. Снігурська ; за заг. ред. д.е.н., проф. Л.М. Кіндрацької. – К. : КНЕУ 2009. – 519 с.

9. Пилипенко А.А., Пилипенко Д.А. Технологія формування обліково-аналітичного забезпечення управління витратами в системі стратегічного розвитку підприємств // Проблеми економіки – 2010. – № 3. – С. 76-83.

10. Пилипенко А.А. Розвиток облікової парадигми в контексті сучасних теорій

менеджменту та процесів поширення інноваційних знань / А.А. Пилипенко, Д.Р. Пилипенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eztuir.ztu.edu.ua/1396/1/48.pdf>.

11. Пилипенко А.А. Формування обліково-аналітичного забезпечення управління витратами підприємств та їх об'єднань : монографія / А.А. Пилипенко, І.П. Дзьобко, О.В. Писарчук ; за заг. ред. докт. екон. наук, доцента Пилипенко А.А. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2011. – 344 с.

12. Кузьминский А.Н. Учетная и аналитическая информация в объединении / А.Н. Кузьминский. – К. : Вища школа, 1999. – 96 с.

13. Лаговська О.А. Бухгалтерський облік як інформаційно-комунікативна система: конструктивний підхід / О.А. Лаговська // Вісник ЖДТУ. 2011. – № 3(57). – С. 76-78.

14. Безродна Т.М. Обліково-аналітичне забезпечення управління підприємством: визначення сутності поняття [Електронний ресурс] / Т.М. Безродна. – Режим доступу : <http://dSPACE.snu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/523/8/bezrodna.pdf>.

15. Юзва Р.П. Обліково-аналітичне забезпечення управління діяльністю підприємств спиртової промисловості : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.09 / Р.П. Юзва; Терноп. нац. екон. ун-т. – Т., 2011. – 20 с.

REFERENCES:

1. Suchasnyy bukhgalters'kyy oblik i kontrol': problemy rozvytku : monohrafiya / F.F. Butynets', T.A. Butynets', R.O. Savchenko, M.A. Vakhrushyna, O.P. Kolumbet ; red.: F.F. Butynets' ; Vinnyts. finans.-ekon. un-t, Zhytomyr. nauk. bukh. shk. – Zhytomyr : Ruta, 2014. – 378 с.

2. Parkhomenko O.V. Intel'ktual'nyy kapital yak intehrovanyy chynnyk innovatsiynoho rozvytku : monohrafiya / O.V. Parkhomenko, A.O. Parkhomenko. – Khmel'nyts'kyy : KhmTsNII, 2012. – 162 s.

3. Pushkar M.S. Kreatyvnyy oblik (stvorennya informatsiyi dlya menedzheriv) : [monohrafiya] / M.S. Pushkar. – Ternopil', KartBlansh, 2006. – 334 s.

4. Sl'ozko T.M. Bukhgtalters'kyy oblik v umovakh instytutysyynnykh peretvoren': teoriya i praktyka : monohrafiya / Sl'ozko T.M. – K. : TsUL., 2013. – 304 s.

5. Vasyurenko O.V. Oblik i audyt u

bankakh. Biblioteka ukrayins'kykh pidruchnykiv [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : http://libfree.com/183980826-buhgalterskiy_oblik_ta_auditoblik_i_audit_u_bankah_vasyurenko_ov.html.

6. Kindrats'ka L.M. Finansovyy ta upravlins'kyy oblik u bankakh : pidruchnyk. – K. : KNEU, 2008. – 816 s.

7. Napadovs'ka L.V. Upravlins'kyy oblik : pidruchnyk. – Kyiv : KNTEU, 2010. – 647 s.

8. Snihurs'ka L.P. Oblik u bankakh (u skhemakh i tablytsyakh) : navch. posibn. / L.P. Snihurs'ka ; za zah. red. d.e.n., prof. L.M. Kindrats'koyi. – K. : KNEU 2009. – 519 s.

9. Pylypenko A.A., Pylypenko D.A. Tekhnolohiya formuvannya oblikovo-analitychnoho zabezpechennya upravlinnya vytratamy v systemi stratehichnoho rozvytku pidpryyemstv // Problemy ekonomiky – 2010. – No 3. – S. 76-83.

10. Pylypenko A.A. Rozvytok oblikovoyi paradyhmy v konteksti suchasnykh teoriy menedzhmentu ta protsesiv poshyrennya innovatsiyynykh znan' / A.A. Pylypenko, D.R. Pylypenko [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://eztuir.ztu.edu.ua/1396/1/48.pdf>.

11. Pylypenko A.A. Formuvannya oblikovo-analitychnoho zabezpechennya upravlinnya vytratamy pidpryyemstv ta yikh ob'yednan' : monohrafiya / A.A. Pylypenko, I.P. Dz'obko, O.V. Pysarchuk ; za zah. red. dokt. ekon. nauk, dotsenta Pylypenko A.A. – Kh. : Vyd. KhNEU, 2011. – 344 s.

12. Kuz'mynskyy A.N. Uchetnaya y analyticheskaya ynformatsyya v ob'yedynenyy / A.N. Kuz'mynskyy. – K. : Vyshcha shkola, 1999. – 96 s.

13. Lahovs'ka O.A. Bukhgtalters'kyy oblik yak informatsiyno-komunikatyvna systema: konstruktyvnyy pidkhid / O.A. Lahovs'ka // Visnyk ZhDTU. 2011. – No 3(57). – S. 76-78.

14. Bezrodna T.M. Oblikovo-analitychne zabezpechennya upravlinnya pidpryyemstvom: vyznachennya sutnosti ponyattya [Elektronnyy resurs] / T.M. Bezrodna. – Rezhym dostupu : <http://dSPACE.snu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/523/8/bezrodna.pdf>.

15. Yuzva R.P. Oblikovo-analitychne zabezpechennya upravlinnya diyal'nisty pidpryyemstv spyrtovoyi promyslovosti : avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.09 / R.P. Yuzva; Ternop. nats. ekon. un-t. – Т., 2011. – 20 с.

АГРОЛІЗИНГ ЯК ДЖЕРЕЛО ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

AGROLEASING AS A SOURCE OF AGRARIAN ENTERPRISES' FINANCIAL POTENTIAL

У статті розглянуто можливості використання послуг лізингових компаній сільськогосподарськими підприємствами з метою формування фінансового потенціалу. Виявлено зв'язок лізингового механізму й активізації інвестиційних процесів сільськогосподарських підприємств на інноваційних засадах. Визначено, що можливості технологічного оновлення виробництва пов'язані із конкурентними позиціями сільськогосподарських підприємств, що підтверджує необхідність розширення обсягів і темпів розвитку агролізингу.

Ключові слова: фінансовий потенціал, інвестування, агролізинг, об'єкти лізингу, державна підтримка.

В статье рассмотрены возможности использования услуг лизинговых компаний сельскохозяйственными предприятиями с целью формирования финансового потенциала. Выявлено связь лизингового механизма и активизации инвестиционных процессов сельскохозяйственных пред-

приятый на инновационной основе. Определено, что возможности технологического обновления производства связаны с конкурентными позициями сельскохозяйственных предприятий, что подтверждает необходимость расширения объемов и темпов развития агролизинга.

Ключевые слова: финансовый потенциал, инвестирование, агролизинг, объекты лизинга, государственная поддержка.

The article discusses the possibility of using the leasing companies' services by agrarian enterprises in order to form their financial capacity. The connection between leasing mechanism and innovative investment processes of agrarian enterprises is revealed. It was determined that the possibility of production's technological renovation is related to the competitive position of farms, which is confirmed by the necessity to expand the agroleasing development, its scope and pace.

Key words: financial potential, investment, agroleasing, leasing facilities, governmental support.

УДК 658.9:631.16

Костирко А.Г.

старший викладач кафедри обліку й аудиту
Миколаївський національний аграрний університет

Постановка проблеми. Фінансування діяльності сільськогосподарських підприємств за сучасних умов є пріоритетним завданням керівників. Окрім поточних витрат підприємства мають нагальну потребу у фінансуванні інвестиційно-інноваційної діяльності. Через низький рівень технічного забезпечення й темпів оновлення матеріально-технічної бази більшість сільськогосподарських підприємств не в змозі ефективно вести свою діяльність. Недостатність фінансових ресурсів перешкоджає формуванню потужного фінансового потенціалу, який здатний забезпечити достатні обсяги фінансування з метою придбання техніки, обладнання та устаткування.

Серед методів фінансової підтримки інвестиційних процесів і технічного оновлення виробництва вагомим джерелом є лізинг. Лізинговий механізм з певною долею ризику допомагає усунути першо-

причини, які стримують розвиток сільськогосподарських підприємств на інноваційних засадах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аспекти розвитку лізингових відносин у сільському господарстві розглядаються в роботах В. Андрійчука, А. Даниленка, М. Дем'яненка, С. Іванюти, В. Івашина, К. Ковальчук, О. Ляхова, Ю. Макаренко, В. Міщенко, Г. Підлисецького, Л. Прилуцького, П. Саблука, О. Слав'янської, Н. Коваленко та інших науковців.

Проте, сучасні умови функціонування сільськогосподарських підприємств вимагають адаптації діючих способів і моделей застосування агролізингу з урахуванням інтеграційних процесів.

Мета статті. Метою статті є оцінка сучасних тенденцій і визначення перспектив розвитку агролізингу з метою формування фінансового потенціалу, технічного оновлення виробництва і підвищення кон-

курентних позицій сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Лізинг, як одна із форм бізнесу, включає в себе одночасно властивості кредиту, а також фінансово-інвестиційної і орендної діяльності. Ефективне ведення цього бізнесу позитивно впливає на результативність діяльності всіх учасників цього процесу. Серед переваг лізингу варто відмітити те, що найбільш вигідно узгоджені інтереси виробника й споживача. Для сільськогосподарських підприємств лізинг надає можливість формувати й оновлювати техніко-технологічний потенціал. Крім того, знижується ризик освоєння нової техніки лізингоотримувачем. Характерною рисою агролізингу є те, що крім технічних (техніка, обладнання, будівлі), об'єктами лізингу є також біологічні (тварини, насіння), що особливо актуальним є для сільськогосподарських підприємств.

На основі опрацьованих літературних джерел визначено вплив агролізингу на формування фінансового потенціалу сільськогосподарських підприємств (рис. 1).

Використовуючи лізинг сільськогосподарські підприємства не мають необхідності вилучати з обігу відразу значні фінансові ресурси на відміну від придбання техніки. Це надає можливість використовувати вільні грошові кошти на інші цілі. За

умови укладання договору лізингові платежі можуть бути адаптованими до інтересів сільськогосподарських підприємств за згодою сторін. Покращення техніко-технологічного оснащення стимулює розширене виробництво, що забезпечує формування фінансового потенціалу сільськогосподарських підприємств.

В Україні розвиток ринку лізингових послуг було розпочато із прийняттям Закону України «Про лізинг» у грудні 1997 року [1]. Постановою Кабінету Міністрів України, з метою поліпшення матеріально-технічного й сервісного забезпечення сільськогосподарського виробництва, було прийнято рішення щодо створення державного лізингового фонду, що повинно було сприяти технічному переоснащенню виробництв.

Згодом правонаступником даного фонду стало державне лізингове підприємство «Укragenrolізинг». У 2001 році на його базі створено Національну акціонерну компанію «Укragenrolізинг», яка функціонує дотепер. Відмінністю вітчизняного агролізингу від західного аналогу полягає в тому, що основним інвестором виступає держава, надаючи НАК «Укragenrolізинг» бюджетні кошти на певний термін. Однак через фінансову обмеженість державного бюджету фінансовий лізинг не має активного запровадження.

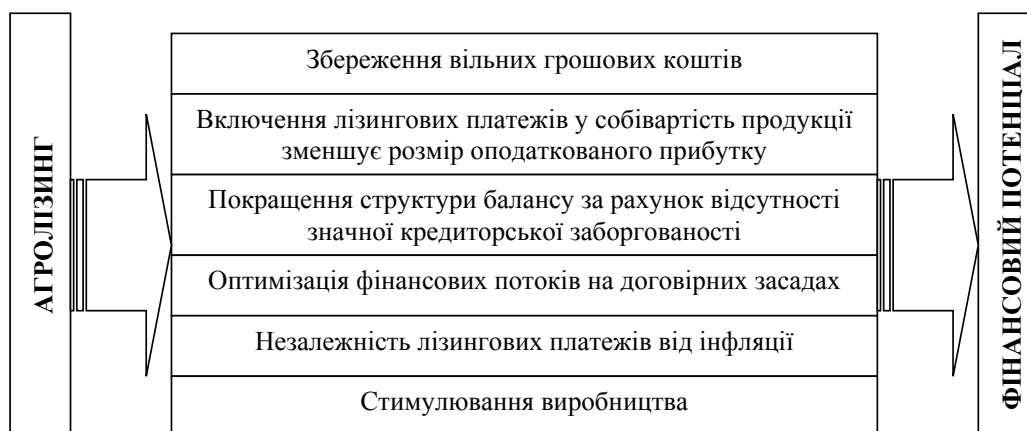

Рис. 1. Вплив агролізингу на формування фінансового потенціалу сільськогосподарських підприємств

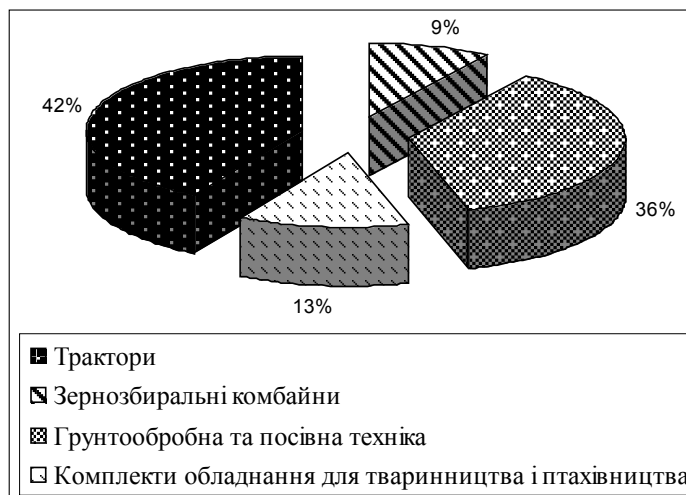
Джерело: побудовано автором з використанням ідеї [2]

У світовій економіці лізинг займає друге місце за обсягом інвестицій після банківського кредиту, тому, що дозволяє користувачам мати широкий доступ до техніко-технологічного оновлення. Ринок лізингу вважається розвиненим, якщо частка лізингових операцій у загальних обсягах інвестицій в основний капітал перевищує 10%. У США цей показник становить 31%, у Канаді – 20%, у Великобританії – 15%. В Україні протягом 2007-2012 років через

НАК «Украгролізинг» у середньому було придбано 4% сільськогосподарської техніки. У 2013 році – лише 1,3% [3].

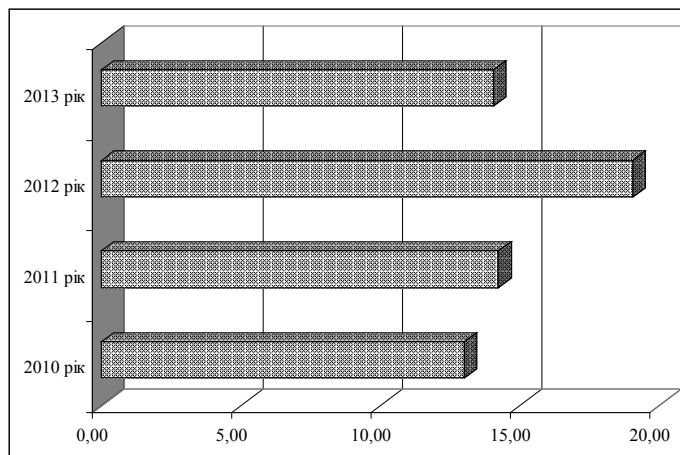
Незважаючи на різноманітність об'єктів лізингу, вітчизняні аграрії віддають перевагу лізинговим операціям з оренди тракторів, ґрунтообробної й посівної техніки (рис. 2).

Найбільшу потребу сільськогосподарські підприємства мають у тракторах і посівній техніці. Нами виявлено, що на

Рис. 2 Питова вага об'єктів агролізингу за державними програмами в період 2009-2013 роки, %

Джерело: побудовано автором за даними [3]

Рис. 3. Питова вага сільського господарства у вартісному розподілі договорів фінансового лізингу в динаміці, %

Джерело: побудовано за даними [5; 6; 7; 8]

умовах фінансового лізингу сільськогосподарськими підприємствами було отримано 42% тракторів та 36% ґрунтообробної й посівної техніки від загального обсягу об'єктів агролізингу.

Державні лізингові програми, крім підтримки аграрного сектора, направлені також на підтримку вітчизняних виробників сільськогосподарської техніки й обладнання для галузі. Проте, досвід свідчить, що сільськогосподарські товаровиробники віддають перевагу імпортній техніці, звертаючись навіть до послуг вторинного ринку. У 2013 році питома вага імпорту становила 83,8% від загальних залучених фінансових ресурсів сільськогосподарськими підприємствами з метою придбання техніки [4]. Серед причин такої ситуації варто відмітити незначні обсяги власного виробництва й не завжди відповідність за якісними критеріями іноземним аналогам техніки та обладнання.

Поряд із НАК «Украгролізинг» в Україні діє ряд приватних лізингових компаній, які надають технічні засоби в лізинг. Станом на 30.06.2014 року кількість юридичних осіб – лізингодавців становила 255, а фінансових компаній, що надають послуги фінансового лізингу – 171. Послугам лізингу надає перевагу транспортна галузь (до 80%). Щодо сільського господарства, то в середньому за 2010-2013 роки його частка в загальній вартості договорів фінансового лізингу становила близько 15%, динаміка якої представлена на рис. 3.

Дані рисунку 3 свідчать, що з 2010 року по 2012 рік зростала вартість договорів фінансового лізингу у аграрному секторі. Однак у 2013 році відмічається скорочення даного показника порівняно із 2012 роком на 5 в.п. У 2014 році спостерігається різке скорочення обсягів лізингових угод у сільському господарстві, яке склало близько 50% порівняно із 2013 роком.

Сільськогосподарські товаровиробники, крім вітчизняних лізингодавців, користуються послугами міжнародного фінансового лізингу. Протягом багатьох років лізинг виступав рушійною силою модернізації сільськогосподарської техніки, а саме: майже кожна третя одиниця

(трактор, комбайн тощо) була профінансована такими міжнародними компаніями, як «ОТП Лізинг», «УніКредит Лізинг» та «Райффайзен Лізинг Аваль», які вважали надійність агробізнесу основою ефективного інвестування. На сьогодні в сфері агролізингу відмічається уповільнення темпів, що пов'язане, перш за все, із захищеністю прав кредиторів. Зниження платоспроможності сільськогосподарських товаровиробників призвело до неповернення значної частини кредитів.

На основі оцінки тенденцій розвитку агролізингу нами виявлено, що відсутність якісного й доступного інформаційного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників, високі кредитні ставки, а також якісні характеристики вітчизняної сільськогосподарської техніки та попиту на неї, який залишається низьким, здійснює негативний вплив на техніко-технологічне оновлення виробництв сільськогосподарських підприємств.

Висновки. Незважаючи на складність економічної ситуації, аграрний сектор економіки України, забезпечуючи продовольчу безпеку, потребує системної державної підтримки. Однією із форм такої підтримки, яка є необтяжливою для державного бюджету, є ефективна реалізація механізму агролізингу через державні програми. Достатній рівень інформаційного забезпечення щодо практичної реалізації механізму й доступність для сільськогосподарських товаровиробників надає можливість активізувати процес технічного й технологічного оновлення виробництв та нарощування фінансового потенціалу.

За сучасних умов, у тому числі через недостатній рівень захищеності прав кредиторів, уповільнено темпи розвитку агролізингу. Така ситуація негативно впливає на інвестиційний клімат, що потребує системного вирішення даного питання на державному рівні. Зв'язок лізингової діяльності й технічного оновлення сільськогосподарського виробництва є значним, що підтверджує досвід діяльності сільськогосподарських підприємств у країнах Європейського Союзу, США, Канаді, Австралії. Можливості технологічного оновлення пов'язані із конку-

рентними позиціями сільськогосподарських підприємств, що підтверджує необхідність розширення обсягів і темпів розвитку агролізингу, у тому числі з метою нарощування фінансового потенціалу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Про фінансовий лізинг: закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1381-15>.
2. Колодій А.В. Переваги лізингової діяльності в аграрній сфері України / А.В. Колодій, О.Б. Садура // Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнології імені С.З. Гжицького. – 2012. – №4(54). – Том 14. – С. 215-218.
3. Офіційний сайт аграрного інформаційного агентства «Agravery» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agravery.com/ua/tehnika/show/kozhna-grivnja-vkladena-derzhavnoju-v-agrolizing-povernetsja-v-bjudzhet-z-ponad-30-vidsotkami-pributku-ekspert>.
4. Офіційний сайт ННЦ «Інститут аграрної економіки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iae.com.ua/presscentre/archnews/661-l-r-.html>.
5. Підсумки діяльності лізингодавців за 2010 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uul.com.ua/files/2010_ukr.pdf.
6. Підсумки діяльності лізингодавців за 2011 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uul.com.ua/files/2011_ukr.pdf.
7. Підсумки діяльності лізингодавців за 2012 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uul.com.ua/files/Q4_2012_ukr.pdf.

8. Підсумки діяльності лізингодавців за 2013 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uul.com.ua/files/2013_ukr.pdf.

REFERENCES:

1. Pro finansovyy lizynh: zakon Ukrainy [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1381-15>.
2. Kolodiy A.V. Perevahy lizynhovoyi diyal'nosti v ahraryi sferi Ukrainy / A.V. Kolodiy, O.B. Sadura // Naukovyy visnyk L'viv's'koho natsional'noho universytetu veterynarnoyi medytsyny ta biotekhnolohiyi imeni S.Z. Hzyts'koho. – 2012. – No4(54). – Tom 14. – S. 215-218.
3. Ofitsiyyny sayt ahraryo informatsiynoho ahentstva «Agravery» [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://agravery.com/ua/tehnika/show/kozhna-grivnja-vkladena-derzhavnoju-v-agrolizing-povernetsja-v-bjudzhet-z-ponad-30-vidsotkami-pributku-ekspert>.
4. Ofitsiyyny sayt NNTs «Instytut ahraryi ekonomiky» [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.iae.com.ua/presscentre/archnews/661-l-r-.html>.
5. Pidsumky diyal'nosti lizynhodavtsiv za 2010 rik [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.uul.com.ua/les/2010_ukr.pdf.
6. Pidsumky diyal'nosti lizynhodavtsiv za 2011 rik [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.uul.com.ua/les/2011_ukr.pdf.
7. Pidsumky diyal'nosti lizynhodavtsiv za 2012 rik [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.uul.com.ua/les/Q4_2012_ukr.pdf.
8. Pidsumky diyal'nosti lizynhodavtsiv za 2013 rik [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.uul.com.ua/les/2013_ukr.pdf.

СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ БЕЗПЕЧНІСТЮ ХАРЧОВОЇ ПРОДУКЦІЇ: ЗАПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ ХАССП НА ПІДПРИЄМСТВАХ КРУП'ЯНОЇ ІНДУСТРІЇ

SYSTEM OF FOOD SAFETY MANAGEMENT: INTRODUCTION OF HACCP SYSTEM AT ENTERPRISES OF GRAIN INDUSTRY

У статті розглянуто особливості системи управління безпечністю харчової продукції та можливості застосування системи ХАССП на підприємствах круп'яної індустрії. При цьому особлива увага направлена на критичні точки контролю, в яких всі види ризиків, пов'язані з використанням харчових продуктів, можуть бути попереджені, усунені або знижені до припустимих рівнів внаслідок цілеспрямованих заходів контролю. Найбільш дієвим рішенням є введення єдиних міжнародних стандартів, вимог до забезпечення безпеки харчових продуктів.

Ключові слова: круп'яна індустрія, ХАССП, єдині міжнародні стандарти, безпека харчової продукції.

В статье рассмотрены особенности системы управления безопасностью пищевой продукции и возможности применения системы HACCP на предприятиях крупяной индустрии. При этом особое внимание направлено на критические точки контроля, в которых все виды рисков, связанных с использованием пищевых продук-

тов, могут быть предупреждены, устранены или снижены до допустимых уровней вследствие целенаправленных мер контроля. Наиболее действенным решением является введение единых международных стандартов, требований к обеспечению безопасности пищевых продуктов.

Ключевые слова: крупяная индустрия, HACCP, единые международные стандарты, безопасность пищевой продукции.

In the article, he features of food safety management system and the possibility of HACCP system introduction at enterprises of grain industry. Special attention is paid to critical control points, where all types of risks associated with the use of food can be prevented, eliminated or reduced to acceptable levels as a result of targeted control measures. The most effective solution is the introduction of uniform international standards, requirements for food safety.

Key words: cereal industry, HACCP, common international standards for food safety.

УДК 338.439

Орленко О.В.

к.е.н., доцент кафедри фінансів і банківської справи
Міжнародний університет бізнесу і права

Постановка проблеми. Система аналізу небезпек і критичних точок контролю (англ. HACCP – Hazard Analysis Critical Control Point) – є науково обґрунтованою системою, що дозволяє створити на підприємстві умови для виробництва безпечної продукції шляхом визначення (ідентифікації) і контролю небезпечних чинників. Система HACCP є єдиною системою управління безпечністю харчової продукції, яка довела свою ефективність і прийнята міжнародними організаціями. В законодавстві України прийнято вживати англomовну аббревіатуру в назві концепції – HACCP, однак популярності набула кирилична транслітерація ХАССП.

Система аналізу небезпек і критичних точок контролю забезпечує контроль на всіх етапах виробництва харчових продуктів, будь-якій точці процесу виробництва, зберігання та реалізації продукції, де можуть

виникнути небезпечні ситуації. При цьому особлива увага направлена на критичні точки контролю, в яких всі види ризиків, пов'язані з використанням харчових продуктів, можуть бути попереджені, усунені або знижені до припустимих рівнів внаслідок цілеспрямованих заходів контролю. Для запровадження системи HACCP виробники зобов'язані не лише досліджувати свій власний продукт та засоби виробництва, але й використовувати цю систему та її вимоги до постачальників сировини, допоміжним матеріалам, а також системи оптової та роздрібною торгівлі. Система HACCP не є системою відсутності ризиків. Вона розрахована на зменшення ризиків, що викликані можливими проблемами з безпекою харчовою продукцією.

Основними методами системи є аналіз ризиків та небезпек, визначення потенційних дефектів продукції по відношенню до

виробничих факторів (критичні контрольні точки), профілактичний (превентивний), а не подальший (реагуючий) контроль, звітність та відповідальність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відомо, що екологічний стан нашої держави змушує зосереджувати увагу на таких факторах, як якість сировини, контроль за станом її зберігання та переробки. Над окремими аспектами проблеми якості продукції аграрного сектора в умовах членства України у Світовій організації торгівлі працювали такі вчені, як П.Т. Саблук, А.Н. Мамцев, Д.М. Чибісов та ін. [1–5]. Систему управління безпечністю продуктів харчування на основі принципів HACCP в своїх роботах висвітлювали вчені України: Ж.Т. Ахметова, В.В. Власенко, І.Г. Власенко та ін. [6–9], але, незважаючи на це, проблема потребує подальшого вирішення.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Вивчення можливостей управління якістю харчових продуктів на основі принципів системи аналізу ризику і контролю критичних точок.

Виклад основного матеріалу дослідження. Концепція HACCP була розроблена в 60-х роках спільними зусиллями компанії «Пілсбурі», Лабораторії збройних сил США і Національного управління з аеронавтики і космонавтики (NASA) під час роботи над Американською космічною програмою. Перед NASA стояло завдання розробити систему, що виключає можливість утворення токсинів у харчовій продукції, і, як наслідок, запобігти харчовим отруєнням. Вибіркові та навіть і тотальні випробування кінцевого продукту або напівфабрикатів не могли гарантувати безпечності продукції, проте суттєво ускладнювали технологічний процес і збільшували вартість виробництва. Для вирішення цієї проблеми була ініційована розробка концепції HACCP, представлена компанією «Пілсбурі» у 1971 р. на I Американській національній конференції з питань безпечності харчових продуктів. Після цього Управління США з контролю за харчовими продуктами і лікарськими засобами (United States Food and Drug Administration) стало вимагати застосування системи HACCP під час виробництва рибних продуктів, а Департамент сільськогосподарства США при

переробці м'яса та птиці. Національна академія наук США (НАУ США) в 1985 р., після проведення оцінки ефективності регулювання харчової промисловості США, рекомендувала всім регулятивним установам прийняти підхід HACCP і обов'язкове застосування системи для виробників харчових продуктів. Всесвітня організація охорони здоров'я та Міжнародна продовольча та сільськогосподарська організація (FAO) також схвалили використання системи HACCP. З цього часу система HACCP поширилася практично на всі країни світу як засіб надійного захисту споживача. Обов'язкове запровадження HACCP вимагає законодавство США, Канади, Японії, Нової Зеландії, інших країн.

На сьогоднішній момент глобалізація ринку харчової продукції призвела до необхідності вирішувати проблему безпеки продуктів харчування й необхідності зменшити ризики їхнього негативного впливу на здоров'я людини. Проблема має настільки серйозний і масштабний характер, що уряди країн і провідні асоціації виробників харчової продукції все частіше торкаються питань безпеки харчової продукції й шукають шляхи її забезпечення й контролю. Найбільш дієвим рішенням називають введення єдиних міжнародних стандартів, вимог до забезпечення безпеки харчових продуктів. У світлі вступу України у Світову організацію торгівлі нашим підприємствам – виробникам харчової продукції доводиться випробовувати на собі дію цих міжнародних вимог. Держави – члени СОТ обмежують доступ на свій ринок українським товарам, які не відповідають вимогам цих країн щодо безпечності. Для того щоб наші підприємства одержали конкурентні переваги на ринку, їм необхідно впроваджувати передові розробки по забезпеченню безпечності продуктів харчування. Ігнорування міжнародних норм може негативно вплинути на конкурентоспроможність українських харчових продуктів та завдати шкоду вітчизняним виробникам, як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках.

Наразі системи управління безпечністю харчових продуктів застосовують практично в усьому світі як надійний захист споживачів від небезпек, які можуть супроводжувати харчову продукцію. Запровадження систем управління безпечністю харчових продук-

тів вимагає законодавство Європейського Союзу, США, Канади, Японії, Нової Зеландії та багатьох інших країн світу (рис. 1).

Основні переваги ХАССП. Виробники харчової продукції на будь-яких ринках, особливо на українському, стикаються з купою проблем:

- підвищення конкуренції;
- глобалізація мереж роздрібної торгівлі та постачання;
- вимоги покупців;
- ціновий тиск;
- нечітке законодавство;
- скандали в ЗМІ.

Система ХАССП здатна не тільки потужно їм протистояти, але й, забезпечивши безпечність продукції, збільшити її продаж, скоротити витрати та мінімізувати ризики ведення бізнесу.

ХАССП – це інструмент управління, що забезпечує більш структурований підхід до контролю ідентифікованих небезпечних факторів у порівнянні з традиційними методами, такими як інспектування та контроль якості. Використання системи ХАССП дозволяє перейти від випробування кінцевого продукту до розробки превентивних методів. Поява міжнародних стандартів ISO серії 22000 започатковує наближення та встановлення еквівалентних (рівнозначних) вимог до рівня безпечності харчових продуктів для всіх учасників глобалізованого продовольчого ринку (рис. 2).

Прийняті комісією Codex Alimentarius нормативи, основні принципи і рекомендації з безпечності харчової продукції визнані угоді СОТ «Про санітарні та фітосанітарні заходи» як основа для гармонізації санітарних заходів, при цьому ХАССП створює надійне організаційне підґрунтя забезпечення безпечності продовольства та кормів. Отже ХАССП буде відігравати все зрос-

таючу роль у практичних заходах з безпечності харчових продуктів не лише як система, обрана окремими країнами, але й на загальносвітовому рівні, вносячи свій вклад у розширення міжнародної торгівлі.

ХАССП – це потужна система, що може застосовуватися до великого спектру простих і складних операцій. Вона використовується для забезпечення безпечності харчових продуктів протягом усього ланцюга виробництва і реалізації харчового продукту. Для впровадження системи ХАССП виробники повинні досліджувати не тільки їх власний продукт і методи його виготовлення. Постає завдання застосовувати такі ж вимоги і до постачальників сировини і допоміжних матеріалів, системи дистрибуції та роздрібної торгівлі. Правильне запровадження системи ХАССП надає виробнику багато переваг економічного та управлінського характеру (рис. 3):

- застосування ХАССП є підтвердженням виконання виробником законодавчих і нормативних вимог;
- ХАССП засвідчує високий рівень свідомості та відповідальності виробника перед споживачем;
- ХАССП дозволяє підприємствами забезпечити стабільно високий рівень безпечності харчових продуктів і завдяки довірі споживачів в умовах зростаючої конкуренції зберегти та розширити свою частку на внутрішньому ринку України;
- запровадження ХАССП дозволяє здійснити розширення експортних ринків, адже в

Рис. 1. Система ХАССП як бізнес-інструмент

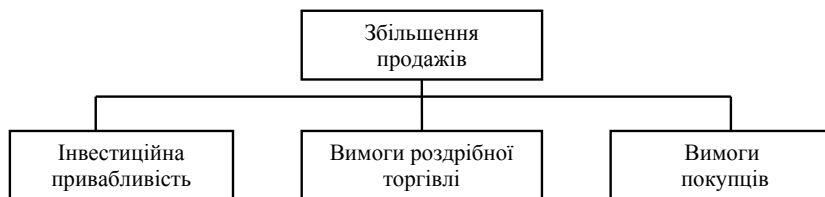

Рис. 2. Фактори які ведуть до збільшення продажів продукції за системою ХАССП

багатьох країнах світу ХАССП є обов'язковою законодавчо встановленою вимогою;

- застосування ХАССП переносить акценти з випробування кінцевого продукту на використання превентивних методів забезпечення безпечності під час виробництва та реалізації продукції, сприяючи більш раціональному використанню ресурсів;

- правильно проведений аналіз небезпечних чинників дозволяє виявити приховані небезпеки і направити відповідні ресурси в критичні точки процесу;

- зменшення втрат, пов'язаних із негативними наслідками повернень продукції, харчових отруєнь та інших проблем безпечності харчових продуктів.

ХАССП може інтегруватися в загальну систему управління, достатньо органічно поєднуючись з іншими управлінськими концепціями – управління якістю (стандарти ISO серії 9000), управління довкіллям (стандарти ISO серії 14000) тощо.

У більшості випадків ефективність системи ХАССП залежить від групи експертів, які займаються розробкою системи так званої групи ХАССП. У групу, відповідальну за розробку системи ХАССП, повинні входити спеціалісти різних галузей, таких як мікробіологія, хімія, технологія виробництва, забезпечення якості. При розробці системи ХАССП команда експертів використовує ряд принципів. Такий підхід включає ідентифікацію й аналіз небезпечних чинників, пов'язаних із усіма етапами виробництва харчових продуктів, починаючи з приймання сировини і закінчуючи відвантаженням продукції кінцевому споживачу. Біологічні, хімічні і фізичні небезпечні чинники розглядаються з огляду їх впливу на безпеку продукту. У результаті аналізу небезпечних чинників визначаються критичні точки контролю (КТК). Потім розробляються критичні межі для кожної КТК, а також процедури моніторингу і ведення запи-

сів. Ефективність системи ХАССП залежить від процедур перевірки, застосовуваних для підтвердження того, що система працює.

Таким чином, в основу системи покладено сім основоположних принципів:

- проведення аналізу небезпечних чинників;

- визначення критичних точок контролю (КТК);

- встановлення критичної межі (меж);

- встановлення процедур моніторингу КТК (Хто? Коли? Як?);

- встановлення коригувальних дій, що мають вживатися коли моніторинг вказує на вихід конкретної КТК з-під контролю;

- встановлення процедур перевірки для упевненості, що система ХАССП працює ефективно;

- встановлення документування всіх процедур та записів, що мають відношення до цих принципів та їх застосування.

Щоб провести аналіз небезпечних чинників для розробки плану ХАССП, виробнику харчової продукції необхідно мати робочі знання про потенційні джерела небезпеки. Метою плану ХАССП є контроль всіх небезпечних факторів, які з достатньою імовірністю можуть загрожувати безпеці харчових продуктів. Такі небезпечні чинники можна розділити на три групи: біологічні, хімічні та фізичні. В ДСТУ ISO 22000:2007 небезпечний чинник харчового продукту (food safety hazard) визначається як біологічний, хімічний або фізичний агент у харчовому продукті або стан харчового продукту, що потенційно може спричинити негативний вплив на здоров'я. Також зазначається, що термін «небезпечний чинник» не слід плутати з терміном «ризик», який у контексті безпечності харчових продуктів означає функцію ймовірності виникнення негативного впливу на здоров'я (наприклад, захворювання) та істотності наслідків такого впливу (наприклад, смерть, госпіталізація,

відсутність на робочому місці тощо) в разі ураження цим небезпечним чинником. Ризик визначено в ISO/IEC Guide 51 як комбінацію ймовірності виникнення шкоди

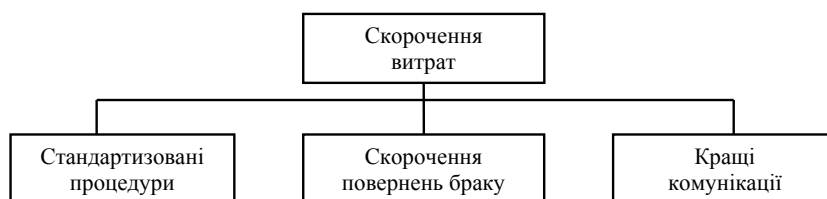

Рис. 3. Фактори які ведуть до скорочення витрат за системою ХАССП

та істотності наслідків цієї шкоди. Згідно стандарту до небезпечних чинників харчових продуктів відносять алергени.

Харчовим продуктам можуть загрозувати небезпечні чинники біологічного походження. Їх джерелом може бути сировина, або вони можуть виникати на певних етапах технологічної обробки, що застосовується для виробництва кінцевого продукту. Біологічні чинники поділяються на такі групи:

- мікроорганізми;
- бактерії;
- віруси;
- паразити;
- гриби;
- дріжджі.

Забруднення хімічного характеру може трапитися на будь-якому етапі процесу виробництва та обробки. Хімічні речовини можуть бути корисними та спеціально додаватися до деяких продуктів, наприклад, пестициди застосовуються у вирощуванні фруктів та овочів. Хімічні речовини не становлять небезпеки, якщо вони використовуються правильно або перебувають під контролем. Потенційний ризик для споживачів підвищується, коли вміст хімічних речовин не контролюється або коли рекомендовані норми перевищуються. Присутність хімічної речовини не завжди становить небезпеку. Чи є вона небезпечною, чи ні, залежить від її кількості. Токсичний ефект деяких хімічних речовин виявляється тільки у випадку піддавання їхньому впливу протягом тривалого часу. Щодо таких речовин, нормами встановлюються певні обмеження.

Хімічні небезпечні чинники можна розділити на три категорії:

- хімічні речовини, що виникають природним шляхом;
- спеціально додані хімічні речовини;
- не спеціально або випадково додані хімічні речовини.

До небезпечних чинників фізичного походження відносяться будь-які потенційно шкідливі сторонні предмети, яких звичайно у харчових продуктах немає. Якщо помилково ужитий сторонній матеріал або предмет, це, вірогідно, призведе до задухи, фізичного пошкодження або інших шкідливих наслідків для здоров'я. Саме на фізичні небезпечні чинники споживачі скаржаться найчастіше,

тому що травма виникає одразу або незабаром після споживання їжі, і джерело небезпеки виявити легко.

Прикладами матеріалів, які можуть становити фізичну небезпеку, можуть бути скло, метал, каміння. В разі потрапляння в продукти харчування вони спричиняють порізи, кровотечі, пошкодження ротової порожнини та шлунково-кишкового тракту; для виявлення або видалення може бути потрібне хірургічне втручання.

Практичний досвід та вивчення літератури з безпечності харчових продуктів свідчить, що успіх розроблення, запровадження, моніторингу та перевірки системи ХАССП залежить від комплексу управлінських, організаційних та технічних факторів. Стикаючись з безліччю цих взаємопов'язаних даних, навіть дуже великі фірми, що мають значні фінансові ресурси, технічний досвід та високу культуру управління, можуть відчувати суттєві труднощі, а на малих та середніх підприємствах може складатись відчуття, що труднощі ХАССП потенційно не подоланні. Хоча не існує однозначного, чіткого та загально визнаного визначення малих та середніх підприємств, такі підприємства класифікуються за кількістю працівників, товарообігом та рівнем прибутку. Малі та середні підприємства зазвичай обслуговують місцевих споживачів, вони займають обмежену частку ринку, їх власниками є одна або кілька осіб; управляються вони своїми ж власниками, які вирішують всі питання менеджменту самі з незначною допомогою інших осіб. Слід зазначити, що впровадження системи керування безпечністю харчових продуктів на підприємстві – процес тривалий, який стоїть усіх служб і всього персоналу. Він не обмежується розробкою документації й створенням зовнішньої подоби порядку. Для впровадження системи управління безпечністю харчових продуктів необхідне навчання фахівців робочої групи й осіб, відповідальних за здійснення оперативного контролю, коригування технологічної документації, іноді – заміна обладнання та перепланування приміщень.

Немаловажним стає й той факт, що в процесі впровадження змінюється психологія співробітників, приходить усвідомлення важливості питань, пов'язаних з безпекою

продукції, формується розуміння того, яким повинне бути управління сучасною організацією, яке забезпечує найкращі результати її діяльності. Тому вкладені кошти, як правило, швидко окупаються, тому що на підприємстві з'являється гармонійна система, що дозволяє не тільки гарантувати якість і безпечність продукції, що випускається, але й оптимізувати виробництво, тим самим, виявляючи й зменшуючи невинуваті витрати.

Система аналізу небезпечних чинників і критичних точок контролю є науково обґрунтованою системою, що дозволяє гарантувати виробництво безпечної продукції шляхом ідентифікації та контролю небезпечних чинників. Система ХАССП є єдиною системою забезпечення безпечності харчової продукції, що довела свою ефективність і прийнята міжнародними організаціями. Використання системи ХАССП дозволяє перейти від випробувань кінцевого продукту до розробки запобіжних методів забезпечення безпечності харчової продукції.

Висновки. Особливістю малих та середніх підприємств круп'яної індустрії є те, що типові малі та середні підприємства зазвичай мають обмежені ресурси (персонал, час, кваліфікація, досвід, технічна компетентність та фінанси). В контексті ХАССП особливе значення має технічна компетентність, необхідна для розроблення системи. Знання з методології ХАССП, яких можна набути під час навчання, повинні бути обов'язково підкріплені відповідними знаннями у сфері мікробіології та харчової хімії. Іншим і, можливо, найбільш важливим порівняно з відсутністю технічних знань чинником є те, що сам цей факт часто навіть не усвідомлюється. Така самовпевненість може бути особливо небезпечною, якщо підприємство функціонує протягом багатьох років. Відносно невелика кількість працівників дозволяє всю «глибину» та «ширину» організації представити у вигляді однієї команди, досягаючи при цьому більш високого ступеня причетності до спільної справи. Досить часто менеджери малих та середніх підприємств проходять свій шлях нагору, починаючи роботу з виробничих ділянок, і таке знання виробничих процесів «з перших рук» прискорює та полегшує процес аналізування небезпечних чинників, визначення критичних точок тощо. В той же час

чим менше малих та середніх підприємств, тим складніше вивільнити співробітників для участі у робочих зустрічах групи ХАССП. Доводиться зменшувати склад групи до мінімальної кількості осіб та залучати до її роботи інших учасників за необхідності. Для дрібного бізнесу такий підхід все одно не вирішує проблеми, оскільки лише для ядра групи ХАССП може бути необхідно більше половини всієї робочої сили. В таких обставинах необхідні новаторські методи командної роботи, залучення зовнішніх експертів тощо.

Технічні перешкоди є не єдиною перешкодою до успішного запровадження ХАССП. Досвід свідчить, що головною проблемою є розробка такої системи, яка буде справді працювати в реальних виробничих умовах; але така система майже невідворотно потребуватиме змін в культурі праці, «кліматі» підприємства. Фактично в контексті безпечності харчових продуктів найважливіші люди – це виробничий персонал (оператори), які контролюють критичні точки. Але ці посади, як правило, є найбільш низькооплачуваними, недооціненими та найменш мотивованими. ХАССП передбачає шлях удосконалення організації, заснований на залученні та подальшій причетності. Якщо операторам, по-перше, пояснили, що вони відповідають за критично важливий процес, по-друге, попросили приєднатися до команди для розробки стратегії вирішення цього завдання, і, по-третє, їм допомогли написати реальні процедури їхньою «мовою», то це суттєво підвищить їх мотивацію та відповідальність при повсякденному виконанні процедур забезпечення безпечності харчових продуктів. Така участь в технологічних змінах та делегування контролю тим, хто має безпосереднє відношення до виробничого процесу, є рушійним механізмом запровадження необхідних змін та важливою умовою успішного запровадження ХАССП. В цьому контексті спостерігається така закономірність: чим більше підприємство, тим складніше ініціювати та підтримувати такого роду зміни в культурі виробництва та відносинах між людьми. Тут малі та середні підприємства з їх менш формальними структурами управління та більш простими каналами комунікації мають очевидну перевагу. Чим менше підприємство, тим вірогідніше, що всі особи, які мають відношення до ХАССП, володіють практичним

досвідом, що підвищує можливості команди розробити таку систему, до якої виробничий персонал та управлінська ланка будуть однаково причетні та зацікавлені в підвищенні ефективності її функціонування.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Саблук П.Т. Аграрний сектор в умовах членства України у Світовій організації торгівлі: здобутки і перспективи / П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2011. – № 3. – С. 3–8.
2. Мамцев А.Н. Управление безопасностью пищевых продуктов на основе принципов ХАССП / А.Н. Мамцев, Е.В. Кузнецова // Достижения науки и техники АПК. – 2007. – № 12. – С. 30–31.
3. Чибісов Д.М. Окремі теоретичні аспекти щодо переосмислення механізму управління фінансово-економічною безпекою підприємства в умовах вступу України до СОТ / Д.М. Чибісов // Матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції «Фінансово-економічна безпека в Україні: стан та перспективи розвитку», 24 грудня 2010 р. – Одеса : ОДУВС, 2010. – С. 109–110.
4. Чибісов Д.М. Україна та Світова організація торгівлі: питання узгодження бізнес-інтересів та державної торговельної політики / Д.М. Чибісов // Південноукраїнський правничий часопис. – 2010. – № 4. – 233 с.
5. Аронов И.З. О выборе системы управления / И.З. Аронов, В.Г. Версан // Методы менеджмента качества. – 2008. – № 2. – С. 10–12.
6. Ахметова Ж.Т. Внедрение системы ХАССП в производство / Ж.Т. Ахметова // Эффективность функционирования сельскогосподарських підприємств. Матеріали I міжнародної науково-практичної конференції (22 травня 2012 р). – Львів. – 2012. – С. 19–21.
7. Власенко В.В. Оцінка якості та безпеки харчових продуктів на основі принципів ХАССП / [В.В. Власенко, І.Г. Власенко, Ю.О. Савко] // Проблеми зооінженерної та ветеринарної медицини ; зб. наук. праць. – Харків. – 2010. – Вип. 21, Ч. 1. – С. 72–76.
8. Власенко І.Г. Сучасний стан нормативно-правової бази в Україні та ЄС: якість та безпека молока / І.Г. Власенко // Збірник статей «Євроатлантична інтеграція України: можливості та перспективи». ВТЕІ КНТЕУ. – Вінниця, 2008. – С. 12–15.
9. Замятина О.В. Принципы ХАССП. Безопасность продуктов питания и медицинского оборудования / О.В. Замятина ; пер. с

англ. О.В. Замятиной. – М. : РИА «Стандарты и качество», 2006. – 232 с.

REFERENCES:

1. Sabluk P.T. Ahrarnyy sektor v umovakh chlenstva Ukrayiny u Svitoviy orhanizatsiyi torhivli: zdobutky i perspektyvy / P.T. Sabluk // Ekonomika APK. – 2011. – No 3. – S. 3–8.
2. Mamtsev A.N. Upravlenye bezopasnost'yu pyshchevykh produktov na osnove pryntsyrov KhASSP / A.N. Mamtsev, E.V. Kuznetsova // Dostyzhennya nauky y tekhniky APK. – 2007. – No 12. – S. 30–31.
3. Chybisov D.M. Okremi teoretychni aspekty shchodo pereosmyslennya mekhanizmu upravlinnya finansovo-ekonomichnoyu bezpekoyu pidpryyemstva v umovakh vstupu Ukrayiny do SOT / D.M. Chybisov // Materialy I Vseukrayins'koyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi «Finansovo-ekonomichna bezpeka v Ukrayini: stan ta perspektyvy rozvytku», 24 hrudnya 2010 r. – Odesa : ODUVS, 2010. – S. 109–110.
4. Chybisov D.M. Ukrayina ta Svitova orhanizatsiya torhivli: pytannya uz•hodzhennya biznesinteresiv ta derzhavnoyi torhivel'noyi polityky / D.M. Chybisov // Pivdenoukrayins'kyy pravnychyy chasopys. – 2010. – No 4. – 233 s.
5. Aronov Y.Z. O vybere systemy upravlenyya / Y.Z. Aronov, V.H. Versan // Metody menedzhmenta kachestva. – 2008. – No 2. – S. 10–12.
6. Akhmetova Zh.T. Vnedrenye systemy KhASSP v proyzvodstvo / Zh.T. Akhmetova // Efektyvnist' funktsionuvannya sil's'kohospodars'kykh pidpryyemstv. Materialy I mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi (22 travnya 2012 r). – L'viv. – 2012. – S. 19–21.
7. Vlasenko V.V. Otsinka yakosti ta bezpeky kharchovykh produktiv na osnovi pryntsyrov KhASSP / [V.V. Vlasenko, I.H. Vlasenko, Yu.O. Savko] // Problemy zoonzhenernoyi ta veterynarnoyi medytsyny ; zb. nauk. prats'. – Kharkiv. – 2010. – Vyp. 21, Ch. 1. – S. 72–76.
8. Vlasenko I.H. Suchasnyy stan normatyvno-pravovoyi bazy v Ukrayini ta YeS: yakist' ta bezpeka moloka / I.H. Vlasenko // Zbirnyk statey «Yevroatlants'ka intehratsiya Ukrayiny: mozhlyvosti ta perspektyvy». VTEI KNTEU. – Vinnytsya, 2008. – S. 12–15.
9. Zamyatyna O.V. Pryntsyry KhASSP. Bezopasnost' produktov pytannya y medytsynskoho oborudovannya / O.V. Zamyatyna ; per. s anhl. O.V. Zamyatynoy. – M. : RYA «Standarty y kachestvo», 2006. – 232 s.

ОСНОВНІ АСПЕКТИ МОНІТОРИНГУ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

KEY ASPECTS OF MONITORING OF ENTERPRISE

УДК 339.13.025

Шмиголь Н.М.

д.е.н., професор, завідувач
кафедри обліку та аудиту
Запорізький

національний університет

Маница Л.В.

аспірант кафедри обліку

та аудиту

Запорізький

національний університет

У статті розглянуто сутність та завдання моніторингу економічної ефективності капіталовкладень підприємств в розвиток системи управління підприємства. Визначені ключові показники, які характеризують стан об'єкту та його значення в системі прийняття управлінських рішень на підприємстві. Наведено критерії моніторингу за сферами функціонування.

Ключові слова: моніторинг, фінансові коефіцієнти, економічна ефективність, цільові показники, організація моніторингу.

В статье рассмотрены сущность и задачи мониторинга экономической эффективности капиталовложений предприятий в развитие системы управления предприятия. Определены ключевые показатели, характеризующие состояние объекта и его

значение в системе принятия управленческих решений на предприятии. Приведены критерии мониторинга по сферам функционирования.

Ключевые слова: мониторинг, финансовые коэффициенты, экономическая эффективность, целевые показатели, организация мониторинга.

The article deals with the nature and task of monitoring the economic efficiency of enterprises investment in system development company. The key indicators that characterize the state of the object and its value in the system of management decisions at the company. An criteria for monitoring areas of functioning.

Key words: monitoring, financial ratios, economic efficiency, targets, monitoring organization.

Постановка проблеми. У сучасних умовах складовою частиною проблем ефективності діяльності підприємства у конкурентному середовищі є оцінка економічного стану підприємства. Ефективність діяльності підприємства виступає одним з основних об'єктів системи моніторингу на підприємстві, які в свою чергу є актуальними для підприємств котрі функціонують в різних галузях економіки та різних форм власності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження проблем моніторингу діяльності підприємств внесли вчені-економісти: А. А. Антонюк, Т. А. Бутова, І. Є. Давидович, І. М. Вєтрова, В. М. Вовк, В. М. Гончаров, П. В. Єгоров, А. І. Ковальов, Л. В. Максимова, В. В. Полякова, Ю. П. Маркін, Т. І. Олійник, І. І. Савенко, Г. В. Савицька, Т. А. Шатунова, Н. М. Шмиголь та інші науковці. Дослідженню сутності моніторингу діяльності підприємств як системи постійного спостереження за показниками присвячено праці вітчизняних та закордонних вчених, таких як В. К. Галіцин, О. А. Круглова, В. О. Козуб, Н. І. Мелент'єва, Б. І. Сюркало, О. О. Терещенко, Л. О. Українська та інших.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення основних критеріїв

моніторингу діяльності підприємства за сферами функціонування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Моніторинг – це вид управлінської діяльності, який передбачає спостереження за станом, параметрами та характеристиками певного об'єкта з метою формування інформаційної бази щодо його поведінки та прийняття обґрунтованих управлінських рішень. Важливим є вибір діапазону моніторингу, оскільки йдеться про обмежений у часі період, який розглядають у поточній площині (години, дні, тижні, декади тощо) [1].

Моніторинг допомагає проводити спостереження за процесами та об'єктами підприємства на всіх етапах життєвого циклу, та робити висновки щодо впливу змін зовнішніх та внутрішніх чинників на стан та розвиток об'єкту.

Система організації моніторингу включає до себе такі елементи: суб'єкти моніторингу, об'єкти моніторингу, система підтримки прийняття управлінських рішень, інструменти моніторингу.

Традиційно до етапів моніторингу відносять наступні:

- збір інформації,
- первинне оброблення інформації,

- формулювання гіпотези,
- твердження гіпотези,
- висновки і пропозиції [2].

Сюркало Б. І. у своєму дослідженні виокремлює 2 етапи моніторингу, які основані на періоди: збір, систематизація, обробка інформації та складання попередніх прогнозів діяльності; збір, систематизація, обробка інформації та складання прогнозів діяльності в час настання заданого періоду ретроспективного аналізу (це може бути місяць, декада, тиждень або робочий день) [3].

До головних характеристик моніторингу можемо віднести:

- обмеженість щодо періоду здійснення,
- поточне спрямування,
- діяльнісний характер,
- періодичність виконання,
- інформаційна націленість тощо[1].

Основою на дані характеристики, можемо відмітити, що моніторинг взаємопов'язан із функціями менеджменту контролювання, але все ж таки моніторинг полягає у поточному контролюванні системи менеджменту підприємства.

Зауважемо, що моніторинг стану підприємства здійснюється для оперативної діагностики, яка в свою чергу повинна своєчасно надавати інформацію про негативні тенденції змін в діяльності підприємства. Саме тому, фінансові показники, які використовуються у моніторингу, повинні бути більш інформативними.

Зазначимо, що існує одна специфічна властивість системи показників, які можуть використовуватись для моніторингу. Ці показники повинні відображати стан та оперативну динаміку підприємства. Кількість та склад показників для моніторингу обираються на основі важливості отримання даних, які впливають на ті чи інші фактори стану діяльності. Зауважимо, що для моніторингу слід використовувати саме ті показники, які визначають оперативні характеристики бізнесу. На обрані показники менеджмент підприємства повинен мати можливість впливати на прийняття тактичних рішень.

Отже моніторинг стану підприємства створює перш за все систему виявлення факторів кризи, яка загрожує діяльності підприємства.

При виборі списку показників для проведення моніторингу розглядаються всі групи

фінансових коефіцієнтів. Із кожної групи обираються ті показники, які підходять за критеріями для проведення моніторингу.

Вибір показників для моніторингу є індивідуальним, але все ж таки деякі рекомендації слід дотримуватись.

Наведемо основні показники з усієї чисельності фінансових коефіцієнтів, які, як мінімум, слід було б враховувати при моніторингу:

- 1) відносний валовий дохід;
- 2) тенденція зміни виручки;
- 3) середній період погашення дебіторської заборгованості;
- 4) коефіцієнт швидкої ліквідності;
- 5) оборотність товарно-матеріальних запасів [4].

Показник відносного валового доходу характеризує динамічну характеристику бізнесу – собівартість проданих товарів. Даний показник розраховується за формулою:

$$ВД_{від} = \frac{ВД}{ВТ},$$

де $ВД$ – валовий дохід;

$ВТ$ – валовий товарообіг.

Даний показник розраховується в цілому для підприємства та для кожного виду продукції. Останнє дає можливість виконати порівняльний аналіз прибутковості в складі портфелю продукції підприємства. Якщо спостерігається зменшення даного показника, то це призведе до зростання витрат або зниження продуктивності. Причинами зростання витрат можуть бути зростання цін на енергоносії, надмірні відходи і втрати, погана політика закупок. Зниження продуктивності підприємства пов'язане із збільшенням виробничого циклу та слабкою організацією виробничих потоків ресурсів.

Для зменшення собівартості проданих товарів слід проаналізувати структуру витрат по кожному виду продукції, переглянути рівні витрат та оцінити шляхи їх зниження, оцінити наслідки відмови від виробництва видів продукції з низьким відносним валовим доходом [4].

Дані заходи менеджмент підприємства повинен проводити за результатами моніторингу в наступній послідовності: пройшов місяць – якщо результати несприятливі, плануємо та здійснюємо зміни, аналізуємо

результати наступного місяця – якщо поліпшення не спостерігається, то вдаємося до нових змін і т.д.

Показник тенденції зміни виручки є одним із важливіших показників, так як являється індикатором успішності підприємства. На онові даних тренду виручки оцінюється коефіцієнт зміни виручки, за наведеною формулою:

$$K_v = \frac{V_{\text{пот}} - V_{\text{мин}}}{V_{\text{мин}}},$$

де $V_{\text{пот}}$ – виручка за поточний період;

$V_{\text{мин}}$ – виручка за минулий період.

На показник виручки досить часто має вплив сезонний характер, який встановлюється на основі статистики минулих періодів роботи підприємства. Даний показник відображає частіше порівняння фактичних та планових об'ємів продажу. Якщо виручка нижче планових показників то це може призвести до наслідку неможливості покриття операційних витрат, що може призвести також до втрати платоспроможності підприємства. Основними причинами негативного тренду виручки є: жорстка конкуренція, відсутність адекватної маркетингової стратегії, неефективні засоби продажу, низька якість товару, неадекватне ціноутворення, погана якість обслуговування клієнтів.

Спостерігаючи негативні зміни виручки, менеджмент підприємства повинен якомога скоріше приймати рішення, не чекаючи кінця року, коли підводяться остаточні підсумки. Ринкові зміни потребують розробки нових стратегій, та слід враховувати що те що вчора було прийнятним, сьогодні може бути менш ефективним. В якості найбільш тактичного засобу слід переглянути політику та менеджмент продажу. Одним з методів може бути посилення реклами, введення системи заохочення, організувати нові маршрути доставки товару, створити нові канали продажу товару, розглянути засоби прямого впливу на користувачів і т.д.

Наступними важливими факторами є показники оборотності. Тому в якості третього показника слід використовувати показник оборотності дебіторської заборгованості, наприклад у вигляді середнього періоду погашення дебіторської заборгованості. При розрахунку даного показника слід використовувати більш короткий проміжок часу, напри-

клад квартал. В такому випадку даний показник розраховується за формулою:

$$C_{\text{пнДз}} = \frac{ДЗ_{\text{сер}} * 90 \text{ днів}}{V_{3,м}},$$

де $ДЗ_{\text{сер}}$ – середнє значення дебіторської заборгованості;

$V_{3,м}$ – виручка за три місяці.

Даний показник є інформативним, так як служить мірою якості дебіторської заборгованості, показуючи, наскільки швидко дебіторська заборгованість перетворюється в гроші. Чим менше середній період погашення дебіторської заборгованості, тим краще. Високе значення показника свідчить про наявність проблем з дебіторами. Середній період погашення дебіторської заборгованості повинен бути порівняно з терміном надання кредиту дебітором. До типових причин великого значення періоду погашення дебіторської заборгованості слід віднести погане управління дебіторською заборгованістю, повільні темпи продажу, що призводять до високого кредитного ризику. Отримавши негативні зміни дебіторської заборгованості необхідно знаходити шляхи покращення. До шляхів покращення можна віднести перегляд та зміну існуючої політики продажу в кредит, для чого необхідно зменшити терміни кредитів, оцінювати та контролювати споживачів, використовувати скидки або інші мотивації для прискорення платежів зі сторони дебіторів [4].

Розглянемо також показник оборотності товарно-матеріальними запасами, який в свою чергу заморожує гроші підприємства в короткостроковій перспективі. Даний показник може бути розрахований на різному часовому базисі, починаючи від кварталу і закінчуючи роком. Якщо продукція підприємства має високу сезонність, то слід розрахунок показника виконувати на основі показників за 12 місяців, що дозволить встановити деякі постійні нормативні значення показника. Для розрахунку даного показника використовується наступна формула:

$$O_{\text{тмц}} = \frac{C_{\text{пт}}}{З_{\text{сер}}},$$

де $C_{\text{пт}}$ – собівартість проданих товарів за останні 12 місяців;

$З_{\text{сер}}$ – середнє значення запасів.

Причинами низької оборотності товарно-матеріальних запасів слід шукати в занадто

великих обсягах наявних запасів (в т.ч. і застарілих) запасів.

Для покращення показника оборотності товарно-матеріальних запасів необхідно переглянути існуючі положення по управлінню запасами, до яких можна віднести такі шляхи:

- створення системи контролю товарно-матеріальними запасами;
- продати залежавші запаси зі скидками;
- списати з балансу запаси, втративши цінності;
- виробляти продукцію згідно до заказів.

Наступним розгуляним показником є показник ліквідності, який доповнює два останніх показника. Показники оборотності впливають в свою чергу на показник ліквідності, так як можуть призвести до погіршення ліквідності підприємства, що призведе до зменшення можливості отримання вигідних кредитів. Для характеристики ліквідності може бути використано як коефіцієнт загальної ліквідності, так і коефіцієнт швидкої ліквідності, які розраховуються за формулами:

1) коефіцієнт загальної ліквідності:

$$K_{зл} = \frac{ПА}{ПЗ},$$

де ПА – поточні активи;

ПЗ – поточні зобов'язання.

2) коефіцієнт швидкої ліквідності:

$$K_{шл} = \frac{ГК + ЦП + Р}{ПЗ},$$

де ГК – грошові кошти;

ЦП – ринкові цінні папери;

Р – рахунки к отриманню.

Погіршення ліквідності підприємства може призвести до банкрутства. Та слід зауважити що банки можуть припинити кредитування за овердрафтом. Одними із шляхів покращення ліквідності підприємства є збільшення грошових коштів за рахунок:

- продажу зайвих запасів, устаткування та активів;
- перегляд термінів та умов кредитів та позик;
- зменшення кредиторської заборгованості за рахунок зміни політики закупівель та діючих договорів на закупівлю [4].

Існує ще один основний показник, який досить часто використовують у моніторингу – це продуктивність праці. Даний показник,

представляє собою відношення виручки без НДС до кількості працівників підприємства. Слід зауважити, що стимулювання працівників та залучення нових трудових ресурсів є одним із ефективних засобів збільшення виручки та прибутку підприємства. Відмітимо, що в такому випадку не слід забувати що фонд оплати праці повинен знаходитись в залежності від того, який обсяг додаткового прибутку ці працівники можуть принести для підприємства.

Перелік показників для моніторингу в залежності від поставлених задач може бути розширено та доповнено, але не слід захоплюватись. Так як чим більше показників, тим складніше розібратися у всіх взаємопов'язаних даних, в результаті чого менеджменту підприємства доведеться стикатися с відповідальністю за прийняття рішення на стратегічному рівні.

Визначимо основні критерії моніторингу відповідно до сфер діяльності підприємства:

- до критеріїв сфери матеріально-технічного забезпечення належать: залишки матеріалів, сировини, комплектування на складі, відповідність норм використання матеріалів, сировини, комплектування факту, рівень виконання поточного та капітального ремонту основних фондів, рівень використання інструменту, рівень виробничих запасів сировини, матеріалів, палива, рівень виконання норми встановлення обладнання, рівень трудомісткості на ремонт одиниці обладнання, рівень виконання норми часової продуктивності агрегатів, апаратів, рівень виконання норми режимів їх роботи, рівень змінності роботи обладнання, рівень використання середньої потужності, рівень витрат сировини і основних матеріалів за окремими виробами, рівень витрат допоміжних матеріалів для технологічних цілей, рівень витрат матеріалів на ремонтно-експлуатаційні потреби, рівень витрат палива та енергії на технологічні цілі, рівень витрат інструменту, рівень витрат палива та енергії для комунально-господарських потреб, рівень витрат купівельних напівфабрикатів і комплектування зі сторони, рівень обслуговування, норми часу на обслуговування;
- до критеріїв виробничої сфери зараховують: рівень виробітку, рівень відходів,

браку та витрат, рівень виробництва продукції на одиниці обладнання, рівень тривалості виробничих циклів виготовлення продукції, відповідність норм часу на виконання виробничих операцій;

– до критеріїв фінансової сфери відносять: рівень використання коштів з рахунків, період розрахунків з дебіторами і кредиторами, рівень розрахунків з кредиторами, рівень розрахунків з дебіторами, рівень дотримання «золотого правила економіки», рівень відповідності фактичних витрат нормативним;

– до критеріїв маркетингової сфери належать: обсяги відвантаження продукції зі складів, рівномірність (інтенсивність) збуту продукції, рівень гарантійного обслуговування, рівень реакції на рекламації, рівень виконання зобов'язань посередником, рівень дієвості маркетингових заходів, ціни на продукцію, рівень відповідності фактичних витрат, витрати на утримання запасів готової продукції, рівень дефіциту продукції, рівень надійності поставок, норми обслуговування, норми часу на обслуговування;

– до критеріїв продуктової сфери відносять: рівень незавершеного виробництва продукції, показники якості елементів незавершеної продукції [1].

Висновки з проведеного дослідження.

Проведене дослідження показало, що в економічних умовах моніторинг є одним із важливіших елементів системи управління підприємством, які обумовлені необхідністю забезпечення прийняття управлінських рішень. Організація моніторингу повинна мати на меті контроль за показниками ефективності діяльності підприємств, підвищення ефективності управління інвестиційною діяльністю підприємств, а також своєчасне реагування на зміни системи зовнішніх та внутрішніх чинників впливу на діяльність підприємств.

Для одержання повнішої інформації та ефективнішого її використання у моніторингу сліді обирати кількість та склад показників на основі власних уявлень о важливості впливу тих чи інших факторів на стан біз-

несу. Для моніторингу слід використовувати ті показники, які визначають оперативні характеристики бізнесу та порівнювати їх в часовому аспекті. Але не слід захоплюватися виборами показників, так як чим більше показників, тим складніше розібратися у всіх взаємопов'язаних даних, в результаті чого менеджменту підприємства доведеться стикатися с відповідальністю за прийняття рішення на стратегічному рівні.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Мельник О.Г. Моніторинг діяльності підприємства [Електронний ресурс] / О.Г. Мельник. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/natural/Vnulp/Menegment/2012_722/73.pdf

2. Удалих О.О. Організація моніторингу економічної ефективності капіталовкладень в системи водопостачання промислових підприємств [Електронний ресурс] / О.О. Удалих – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3821>

3. Сюркало Б.І. Методологічні засади організації фінансового моніторингу / Б.І. Сюркало // Вісник Української академії банківської справи. – № 2 (15). – 2003. – С. 34-37.

4. Савчук, В. Моніторинг текущего состояния предприятия [Текст] / В. Савчук // Финансовый директор. – 2009. – № 1. – С. 23.

REFERENCES:

1. Mel'nyk O.H. Monitorynh diyal'nosti pidpryyemstva [Elektronnyy resurs] / O.H. Mel'nyk. – Rezhym dostupu: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/natural/Vnulp/Menegment/2012_722/73.pdf

2. Udalykh O.O. Orhanizatsiya monitorynhu ekonomichnoyi efektyvnosti kapitalovkladen' v systemy vodopostachannya promyslovykh pidpryyemstv [Elektronnyy resurs] / O.O. Udalykh – Rezhym dostupu: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3821>

3. Syurkalo B.I. Metodolohichni zasady orhanizatsiyi finansovoho monitorynhu / B.I. Syurkalo // Visnyk Ukrayins'koyi akademiyi bankivs'koyi spravy. – No 2 (15). – 2003. – S. 34-37.

4. Savchuk, V. Monitorynh tekushcheho sostoyanyya predpryyatyya [Tekst] / V. Savchuk // Fynansovyyi dyrektor. – 2009. – No 1. – S. 23.

РОЗДІЛ 5. РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

СПОСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ВНУТРІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ INNOVATIVE WAYS OF ENSURING DOMESTIC TRADE OF UKRAINE IN MODERN CONDITIONS

У статті визначено способи інноваційного розвитку внутрішньої торгівлі в сучасних умовах трансформації національної економіки України. На основі узагальнення результатів досліджень учених-економістів проведено класифікацію способів забезпечення інноваційного розвитку внутрішньої торгівлі з їх поділом за рівнями національної економіки. З урахуванням систематизованих способів забезпечення інноваційного розвитку внутрішньої торгівлі за рівнями національної економіки, відібрано саме ті способи, що повинні сприяти ефективному розвитку внутрішньої торгівлі в сучасних умовах.

Ключові слова: внутрішня торгівля, інноваційний розвиток, спосіб, забезпечення, національна економіка, ефективність.

В статье определены способы инновационного развития внутренней торговли в современных условиях трансформации национальной экономики Украины. На основе обобщения результатов исследований ученых-экономистов проведена классификация способов обеспечения инновационного развития внутренней торговли с их разделением по

уровням национальной экономики. С учетом систематизированных способов обеспечения инновационного развития внутренней торговли по уровням национальной экономики, отобраны именно те способы, которые должны способствовать эффективному развитию внутренней торговли в современных условиях.

Ключевые слова: внутренняя торговля, инновационное развитие, способ, обеспечение, национальная экономика, эффективность.

In the article the ways of innovative development of domestic trade in modern conditions of transformation of the National economy of Ukraine. On the basis of summarizing the research results of scientists and economist's classification ways to provide innovative development of domestic trade division of the levels of the National economy. Given the systematic way to ensure innovation development of domestic trade at the level of National economy, selected precisely the methods that should facilitate efficient development of internal trade in the modern conditions.

Key words: domestic trade, innovative development, the way, National economy, effectiveness.

УДК 330.34:339.3:338.1

Барна М.Ю.

д.е.н., доцент,
перший проректор, професор
кафедри митного та технічного
регулювання
Львівський торговельно-
економічний університет

Постановка проблеми. Виконання глобальної ролі внутрішньої торгівлі в інноваційному розвитку національних економік на сучасному та прогнозованому періоді переходу до шостого технологічного укладу та постіндустріального суспільства потребує розглядати інноваційну складову в якості ключового напрямку підвищення ефективності розвитку галузі на всіх рівнях – від локального до національного.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вченими, на основі результатів досліджень яких розкрита сутність інноваційного розвитку внутрішньої торгівлі на

різних рівнях національної економіки, не враховано взаємозв'язок самого процесу інноваційного розвитку з трансформаційними змінами у національній економіці. З проаналізованих першоджерел [1-14], у яких розглядається інноваційний розвиток торгівлі під різними кутами та на різних рівнях національної економіки, лише в одному враховується такий взаємозв'язок, а саме: В. М. Геєць і А. А. Мазаракі констатують, що «Важливою складовою характеристики розвитку сучасного етапу як світового ринку в цілому, так і його споживчого сегмента є його інноваційне оновлення

через упровадження трьох хвиль базових інновацій в ХХ ст., що радикально змінили структуру торгівлі та пов'язані із засвоєнням і розповсюдженням технологічних укладів» [10, с. 87]. При цьому, остання «четверта хвиля», на думку цих учених-економістів, «тільки розпочинається на базі освоєння досягнень шостого технологічного укладу і досягне свого піку в 10-20-тих роках ХХІ ст.» [10, с. 87]. Отже, у дослідженнях цих учених інноваційного розвитку безпосередньо пов'язується не тільки з трансформаційними змінами у національній економіці, але й зі світовими тенденціями переходу на більш високий рівень технологічних укладів економік розвинутих країн, що зумовлює, з нашої точки зору, прискорення розвитку внутрішньої торгівлі на інноваційній основі задля можливості забезпечення нею потреб економік і суспільства у необхідних товарах і послугах. У цьому, на наше переконання, полягає глобальна роль внутрішньої торгівлі на найближчий час – до того періоду, коли «четверта хвиля» досягне свого піку у 20 роках ХХІ ст. при формуванні шостого технологічного укладу.

Окремі аспекти виділення інноваційної складової в якості ключового напрямку підвищення ефективності розвитку галузі розкриті у дослідженнях О. Л. Яременко [13], М. С. Молодожені [9], М. С. Защук [5], В. В. Іжевського [6] та А. В. Владико [3].

Отже, при узагальненні думок учених щодо виділення ними інноваційної складової в якості ключового напрямку підвищення ефективності розвитку внутрішньої торгівлі на різних рівнях національної економіки, можна дійти наступних висновків: інноваційний розвиток, що характеризується впровадженням інновацій та реалізацією інноваційного потенціалу суб'єктами торговельної діяльності, дозволяє отримати корисний ефект у вигляді покращення економічних показників і, відповідно, забезпечити ефективний розвиток як самої галузі, так і національної економіки; управління інноваційним розвитком на будь-якому рівні національної економіки є стратегічним завданням для профільного міністерства та передумо-

вою отримання корисного ефекту; процес управління інноваційним розвитком внутрішньої торгівлі потребує розробки галузевої інноваційної системи метою отримання корисного ефекту на кожному рівні національної економіки.

Постановка завдання. Метою даного наукового дослідження є визначення способів інноваційного розвитку внутрішньої торгівлі в сучасних умовах трансформації національної економіки України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Адаптація внутрішньої торгівлі до трансформаційних змін на інноваційній основі, отримання ефекту від упровадження інновацій та забезпечення інноваційного розвитку галузі потребує від суб'єктів торговельної діяльності та профільного міністерства використання відповідних способів. На основі узагальнення результатів досліджень учених-економістів нами проведено класифікацію способів забезпечення інноваційного розвитку внутрішньої торгівлі з їх поділом за рівнями національної економіки (див. табл. 1).

Отже, на основі даних табл. 1 можна зробити висновок, що вченими-економістами досліджуються всі рівні національної економіки з метою забезпечення інноваційного розвитку внутрішньої торгівлі. При цьому, якщо проаналізувати сутність визначених способів забезпечення інноваційного розвитку внутрішньої торгівлі, то можна дійти висновку, що вони охоплюють також усі складові внутрішньої торгівлі, які необхідно вдосконалювати з метою підвищення їх ефективності та забезпечення розвитку галузі в сучасних умовах трансформації.

Таким чином, виходячи з сутності інноваційного розвитку внутрішньої торгівлі та визначених способів його забезпечення на всіх рівнях національної економіки, можна визначити ті з них, які повинні бути використаними з урахуванням мети підвищення ефективності розвитку внутрішньої торгівлі в Україні в умовах трансформації. У цьому полягає практична значущість проведених наукових досліджень з метою доказу безальтернативності розгляду інноваційного розвитку в якості ключового

Таблиця 1

Способи забезпечення інноваційного розвитку внутрішньої торгівлі за рівнями національної економіки

Рівень національної економіки	Способи забезпечення інноваційного розвитку внутрішньої торгівлі
Національний	Удосконалення державної політики та правового середовища щодо стимулювання інноваційної діяльності у галузі, розробка дієвої нормативно-правової бази щодо розвитку і функціонування внутрішньої торгівлі; створення інституціонально-обґрунтованої організаційної структури регулювання і управління внутрішньою торгівлею; формування сприятливого іміджу галузі з метою залучення інвестицій у розвиток галузевої інноваційної діяльності; відбудова систем інформаційного забезпечення та експертизи, сертифікації та просування інноваційних розробок, підготовки та перепідготовки кадрів у галузевій інноваційній сфері.
Регіональний	Формування системи ринкової інфраструктури (кластерів) із суб'єктів торговельної діяльності та венчурних (інноваційних) фірм в регіоні.
Локальний (підприємство)	Удосконалення організації праці шляхом освоєння нових методів (наукова організація праці), та вдосконалення торгово-технологічних процесів; розробка нових форм стимулювання збуту (наприклад, удосконалення мерчандайзингу); впровадження на підприємствах системи стимулювання інноваційної діяльності та інноваційної праці персоналу; удосконалення асортиментної політики розробки та впровадження нових видів торговельних послуг при обслуговуванні споживачів; активізації інноваційної діяльності на підприємствах шляхом підвищення інвестиційної привабливості для залучення фінансових джерел на основі моніторингу зовнішнього та внутрішнього середовища, оцінки ефективності інноваційних проектів; впровадження сучасних методів управління на основі розробки та реалізації нової або значно зміненої корпоративної стратегії; застосування сучасних систем контролю якості, сертифікації робіт, товарів і послуг, впровадження нових логістичних схем, впровадження інформаційних систем управління (в т.ч. автоматизованих); удосконалення процесу управління персоналом шляхом застосування нових управлінських інструментів, нові методи розподілу відповідальності та повноважень серед працівників при виконанні робіт у межах окремих видів діяльності в організації та між різними видами діяльності чи структурними одиницями; реалізація нових способів організації зв'язків із зовнішніми установами (інституціями), інтеграції з партнерами, постачальниками в межах виробництва, забезпечення, розподілу ресурсів, товарно-матеріальних цінностей; використання передових технологій торгівлі, прогресивних методів продажів і управління.
Галузевий (охоплює національний, регіональний, локальний)	Адаптація діяльності торговельних підприємств до диверсифікації господарських зв'язків із виробниками, пов'язаних із трансформацією; реалізація нових форм стратегічних альянсів, партнерів та інших видів кооперації торговельних підприємств зі споживачами та постачальниками у галузі; відбудова спеціалізованих інститутів підтримки й розвитку інноваційно-інвестиційної діяльності в галузі на основі інституціональних механізмів інноваційно-інвестиційного розвитку (створення спеціальних банківських і кредитних установ, що підтримують перехід до такого типу розвитку, введенні відповідних інституціональних змін у податкову, бюджетну систему, регуляторну політику тощо); прискорення формування національних торговельних марок, об'єднань різного рівня.

Джерело: розроблено автором із урахуванням джерел [3, с. 39, 41; 6, с. 31-32, 51; 8, с. 30-31; 9, с. 173; 14, с. 16, 230, 235]

напрямку підвищення ефективності розвитку внутрішньої торгівлі України в сучасних умовах трансформації.

Виходячи з необхідності підвищення ефективності розвитку внутрішньої торгівлі в умовах трансформації та з урахуванням систематизованих способів забезпечення інноваційного розвитку внутрішньої торгівлі за рівнями національної економіки, відібрано саме ті способи, що повинні сприяти ефективному розвитку внутрішньої торгівлі в сучасних умовах.

Так, для удосконалення державної фінансової підтримки суб'єктів торгівлі; спрощення доступності суб'єктів галузі до отримання «вигідних» кредитів; спрощення і пом'якшення системи оподаткування торгівлі найбільш ефективними способами забезпечення інноваційного розвитку з метою підвищення рівня інвестування в основний капітал на національному рівні є удосконалення державної політики та правового середовища щодо стимулювання інноваційної діяльності у галузі, розробка дієвої нормативно-правової бази щодо розвитку і функціонування внутрішньої торгівлі; формування сприятливого іміджу галузі з метою залучення інвестицій у розвиток галузевої інноваційної діяльності. На локальному рівні: активізація інноваційної діяльності на підприємствах шляхом підвищення інвестиційної привабливості для залучення фінансових джерел на основі моніторингу зовнішнього та внутрішнього середовища, оцінки ефективності інноваційних проектів; реалізація нових способів організації зв'язків із зовнішніми установами (інституціями), інтеграції з партнерами, постачальниками в межах виробництва, забезпечення, розподілу ресурсів, товарно-матеріальних цінностей. На галузевому рівні: відбудова спеціалізованих інститутів підтримки й розвитку інноваційно-інвестиційної діяльності в галузі на основі інституціональних механізмів інноваційно-інвестиційного розвитку (створення спеціальних банківських і кредитних установ, що підтримують перехід до такого типу розвитку, введенні відповідних інституціональних змін у податкову, бюджетну систему, регуляторну політику тощо).

З метою підвищення рівня ефективності менеджменту на підприємствах; вдосконалення режиму роботи підприємств; створення позитивного іміджу підприємств; продовження життєвого циклу інтенсивного (інноваційного) розвитку підприємств, що в свою чергу впливатиме на чисельність економічно активного населення, на національному рівні необхідною є відбудова систем інформаційного забезпечення та експертизи, підтвердження відповідності, просування інноваційних розробок, підготовки та перепідготовки кадрів у галузевій інноваційній сфері. На локальному рівні: удосконалення організації праці шляхом освоєння нових методів (наукова організація праці), та вдосконалення торгово-технологічних процесів; розробка нових форм стимулювання збуту (наприклад, удосконалення мерчандайзингу); впровадження на підприємствах системи стимулювання інноваційної діяльності та інноваційної праці персоналу; удосконалення процесу управління персоналом шляхом застосування нових управлінських інструментів, нові методи розподілу відповідальності та повноважень серед працівників при виконанні робіт у межах окремих видів діяльності в організації та між різними видами діяльності чи структурними одиницями.

На розширення ємності товарного ринку та вдосконалення асортиментної і цінової політики підприємств, що призведе до оптимізації структури системи внутрішньої торгівлі істотний вплив на національному рівні має створення інституціонально-обґрунтованої організаційної структури регулювання і управління внутрішньою торгівлею; формування сприятливого іміджу галузі з метою залучення інвестицій у розвиток галузевої інноваційної діяльності. Щодо регіонального рівня, то важливим способом забезпечення інноваційного розвитку є формування системи ринкової інфраструктури (кластерів) із суб'єктів торговельної діяльності та венчурних (інноваційних) фірм в регіоні.

На локальному рівні: розробка нових форм стимулювання збуту (наприклад, удосконалення мерчандайзингу); удосконалення асортиментної політики шляхом

розробки та впровадження нових видів торговельних послуг при обслуговуванні споживачів; впровадження сучасних методів управління на основі розробки та реалізації нової або значно зміненої корпоративної стратегії; застосування сучасних систем контролю якості, сертифікації робіт, товарів і послуг, впровадження нових логістичних схем, впровадження інформаційних систем управління (в т.ч. автоматизованих); реалізація нових способів організації зв'язків із зовнішніми установами (інституціями), інтеграції з партнерами, постачальниками в межах виробництва, забезпечення, розподілу ресурсів, товарно-матеріальних цінностей; використання передових технологій торгівлі, прогресивних методів продажів і управління.

На галузевому рівні важливими є: адаптація діяльності торговельних підприємств до диверсифікації господарських зв'язків із виробниками, пов'язаних із трансформацією; реалізація нових форм стратегічних альянсів, партнерів та інших видів кооперації торговельних підприємств зі споживачами та постачальниками у галузі; прискорення формування національних торговельних марок, об'єднань різного рівня.

Очевидно, що використання суб'єктами управління внутрішньою торгівлею в Україні відібраних способів забезпечення інноваційного розвитку галузі, є необхідною передумовою досягнення мети підвищення ефективності розвитку внутрішньої торгівлі в сучасних умовах трансформації. При цьому, використання відібраних способів на національному рівні профільним міністерством є необхідною передумовою, що дозволить підвищити ефективність внутрішньої торгівлі за кожною з підсистем і, таким чином, вирішити у них проблеми ефективного розвитку галузі в Україні.

На відміну від національного рівня, на регіональному рівні пріоритетними є забезпечення інноваційного розвитку щодо формування системи ринкової інфраструктури (кластерів) із суб'єктів торговельної діяльності та венчурних (інноваційних) фірм в регіоні. При цьому, на відміну від національного рівня, використовуються всі способи забезпечення інноваційного розвитку на

локальному та галузевому рівнях, що зумовлено важливістю концентрації уваги для підвищення ефективності внутрішньої торгівлі в окремому регіоні України – як складової підсистеми національної економіки.

Висновки з даного дослідження. Підсумовуючи результати проведеного дослідження, звертає на себе увагу той факт, що як сам інноваційний розвиток внутрішньої торгівлі, так і використання способів забезпечення такого розвитку повинен базуватись на застосуванні інновацій, що є необхідною умовою ефективного функціонування системи внутрішньої торгівлі в сучасних умовах розвитку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Активізація інноваційної діяльності: організаційно-правове та соціально-економічне забезпечення : монографія / [О. І. Амоша, В. П. Антонюк, А. І. Землянкін та ін.] ; НАН України. Інститут економіки промисловості. – Донецьк, 2007. – 328 с.
2. Антонюк Л. Л. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації : монографія / Л. Л. Антонюк, А. М. Поручник, В. С. Савчук. – К. : КНЕУ, 2003. – 394 с.
3. Владыко А. В. Оценка состояния и направлений инновационного развития торговой отрасли и торговых организаций Республики Беларусь / А. В. Владыко // Экономика Крыма. – 2009. – № 26. – С. 38-41.
4. Воронкова А. Е. Потенціал підприємства як основа його довгострокового розвитку / А. Е. Воронкова, Ю. С. Погорелов // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 4. – С. 77-84.
5. Защук М. С. Управління інноваційним розвитком торговельного підприємства : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / Защук Марина Сергіївна. – Донецьк, 2012. – 162 с.
6. Іжевський В. В. Інноваційний розвиток роздрібною торгівлі та ресторанного господарства : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / Іжевський Володимир Віталійович. – Львів, 2011. – 189 с.
7. Ілляшенко С. М. Інноваційний менеджмент : підручник / С. М. Ілляшенко. – Суми : Університетська книга, 2010. – 334 с.
8. Концепція гуманітарного розвитку (проект) : матеріали Всеукр. форуму інтелігенції ; К., 27.03.2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.weforum.org>.

9. Молодоженя М. С. Управління результативністю інноваційної діяльності підприємств торгівлі : дис. канд. екон. наук за спец. 08.00.04 – Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) / Марина Сергіївна Молодоженя ; Київський національний торговельно-економічний університет, 2012. – 166 с.

10. Пріоритети національного економічного розвитку в контексті глобалізаційних викликів : монографія : у 2 ч. Ч. 2 / [за ред. В. М. Геєця, А. А. Мазаракі]. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. – 273 с.

11. Рощка М. С. Інноваційний розвиток торговельного підприємства: поняття та вибір напрямку / М. С. Рощка, О. Ф. Веремейчик // Європейський вектор економічного розвитку : зб. наук. праць ; Дніпропетровський національний університет. – Дніпропетровськ, 2010. – Вип. 2. – С. 183-190.

12. Соціогуманітарний аспект інноваційно-технологічного розвитку економіки України / [за ред. Л. І. Федулової]. – К. : Ін-т економіки та прогнозування, 2007. – 472 с.

13. Управління розвитком суб'єктів господарювання : монографія / [за ред. О. Л. Яременко, Г. В. Строкович]. – Х. : Вид-во НУА, 2008. – 500 с.

14. Юрченко Ю. Ю. Трансформація інституту оптової торгівлі України : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.03 / Юрченко Юлія Юріївна. – Донецьк, 2013. – 370 с.

REFERENCES:

1. Aktyvizatsiya innovatsiyanoi diyal'nosti: orhanizatsiyno-pravove ta sotsial'noekonomichne zabezpechennya : monohrafiya / [O. I. Amosha, V. P. Antonyuk, A. I. Zemlyankin ta in.] ; NAN Ukrayiny. Instytut ekonomiky promyslovosti. – Donets'k, 2007. – 328 s.

2. Antonyuk L. L. Innovatsiyi: teoriya, mekhanizm rozrobky ta komertsializatsiyi : monohrafiya / L. L. Antonyuk, A. M. Poruchnyk, V. S. Savchuk. – K. : KNEU, 2003. – 394 s.

3. Vladyko A. V. Otsenka sostoyannya y napravlenyy unnovatsyonnoho razvytyya torhovoy otrasly y torhovyykh orhanyzatsyy Respublyky Belarus' / A. V. Vladyko // Ekonomyka Kryma. – 2009. – No 26. – S. 38-41.

4. Voronkova A. E. Potentsial pidpryyemstva yak osnova yoho dovhostrokovoho rozvytku / A. E. Voronkova, Yu. S. Pohoryelov // Aktual'ni

problemy ekonomiky. – 2009. – No 4. – S. 77-84.

5. Zashchuk M. S. Upravlinnya innovatsiynym rozvytkom torhovel'noho pidpryyemstva : dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.04 / Zashchuk Maryna Serhiyivna. – Donets'k, 2012. – 162 s.

6. Izhevs'ky V. V. Innovatsiynyy rozvytok rozdrubnoyi torhivli ta restorannoho hospodarstva : dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.04 / Izhevs'ky Volodymyr Vitaliyovych. – L'viv, 2011. – 189 s.

7. Ilyashenko S. M. Innovatsiynyy menedzhment : pidruchnyk / S. M. Ilyashenko. – Sumy : Universytet's'ka knyha, 2010. – 334 s.

8. Kontsepsiya humanitarnoho rozvytku (proekt) : materialy Vseukr. forumu intelihentsiyi ; K., 27.03.2008 r. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.weforum.org>.

9. Molodozhnya M. S. Upravlinnya rezul'tatyvnisty innovatsiyanoi diyal'nosti pidpryyemstv torhivli : dys. kand. ekon. nauk za spets. 08.00.04 – Ekonomika ta upravlinnya pidpryyemstvamy (za vydamy ekonomichnoi diyal'nosti) / Maryna Serhiyivna Molodozhnya ; Kyiv's'kyy natsional'nyy torhovel'no-ekonomichnyy universytet, 2012. – 166 s.

10. Priorytety natsional'noho ekonomichnoho rozvytku v konteksti hlobalizatsiynykh vykykiv : monohrafiya : u 2 ch. Ch. 2 / [za red. V. M. Heyetsya, A. A. Mazaraki]. – K. : Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, 2008. – 273 s.

11. Roshka M. S. Innovatsiynyy rozvytok torhovel'noho pidpryyemstva: ponyattya ta

1. vybir napryamu / M. S. Roshka, O. F. Veremeychik // Yevropeys'kyy vektor ekonomichnoho rozvytku : zb. nauk. prats' ; Dnipropetrovs'kyy natsional'nyy universytet. – Dnipropetrovs'k, 2010. – Vyp. 2. – S. 183-190.

12. Sotsiohumanitarnyy aspekt innovatsiyno-tekhnolohichnoho rozvytku ekonomiky Ukrayiny / [za red. L. I. Fedulovoyi]. – K. : In-t ekonomiky ta prohnozuvannya, 2007. – 472 s.

13. Upravlinnya rozvytkom sub'yektiv hospodaryuvannya : monohrafiya / [za red. O. L. Yaremenko, H. V. Stokovych]. – Kh. : Vyd-vo NUA, 2008. – 500 s.

14. Yurchenko Yu. Yu. Transformatsiya instytutu optovoyi torhivli Ukrayiny : dys. ... d-ra ekon. nauk : 08.00.03 / Yurchenko Yuliya Yuriyivna. – Donets'k, 2013. – 370 s.

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ЯК ПЕРЕДУМОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

DECENTRALIZATION AS A PREREQUISITE FOR SUSTAINABLE RURAL DEVELOPMENT

Стаття присвячена питанням фінансового забезпечення сталого розвитку сільських територій в умовах децентралізації. Проаналізовано проблеми місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. Визначено зміст і необхідність проведення процесу децентралізації влади в Україні. Охарактеризовано доцільність запровадження елементів програмно-цільового методу для сільських бюджетів за рахунок ефективного здійснення процесу децентралізації. Проведено моніторинг чинного Бюджетного й Податкового кодексів України та проекту змін щодо бюджетної децентралізації. Охарактеризовано переваги фінансового забезпечення сільських бюджетів за умов децентралізації.

Ключові слова: сталий розвиток, децентралізація, сільські бюджети, адміністративна реформа, територіальні громади.

Статья посвящена вопросам финансового обеспечения устойчивого развития сельских территорий в условиях децентрализации. Проанализированы проблемы местного самоуправления и территориальной организации власти в Украине. Определено содержание и необходимость проведения процесса децентрализации власти в Украине. Охарактери-

зовано цілесобразність введення елементів програмно-цільового методу для сільських бюджетів за счет ефективного здійснення процесу децентралізації. Проведено моніторинг діючого Бюджетного і Податкового кодексів України і проекту змін до бюджетної децентралізації. Охарактеризовано переваги фінансового забезпечення сільських бюджетів в умовах децентралізації.

Ключевые слова: устойчивое развитие, децентрализация, сельские бюджеты, административная реформа, территориальные общины.

The article is devoted to the financial sustainable rural development under decentralization. The problems of local self-government and territorial organization of power in Ukraine. The content and the need for decentralization of power in Ukraine. Characterized feasibility of introducing elements of program budgeting for rural budgets through the effective implementation of the decentralization process. An effective monitoring of the Budget and Tax Code of Ukraine and the draft amendments on fiscal decentralization. The characteristic advantages of providing rural financial budgets in the decentralized.

Key words: sustainable development, decentralization, rural budgets, administrative reform, local communities.

УДК 338.1:338.23

Стегней М.І.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри обліку
та фінансів
Мукачівський державний
університет

Постановка проблеми. Сучасна соціально-економічна ситуація сільських територій України характеризується проблемами, що перешкоджають їх переходу до сталого розвитку. Зокрема, досі не досягнуто дореформеного рівня виробництва в аграрному секторі, зберігається тенденція скорочення ресурсного потенціалу сільського господарства, не завершено процес формування економічно-активних суб'єктів сільського бізнесу. Погіршується демографічна та екологічна ситуація, продовжується руйнування соціальної інфраструктури, знижується тривалість життя сільського населення. Євроінтеграційні процеси України актуалізують питання

децентралізації влади як передумови переходу розвитку сільських територій на принципи сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень. Питання забезпечення передумов сталого розвитку сільських територій України вже давно обговорюється серед науковців. Ці питання висвітлюються в працях О.М. Алімова [12], Ш.І. Ібатуліна [13], І.О. Іртищевої [14], І.М. Лицура [12], Е.М. Лібанової [16], В.В. Микитенко [12], Я.В. Остафійчука [11], Т.В. Стройко [15], В.В. Толкованова [3], М.А. Хвесика [10; 13] та інших. Вивчення вказаної проблематики на етапі проведення децентралізації влади в Україні стає особливо актуальним і потребує безперервного моніторингу.

Постановка завдання. Завдання дослідження полягає у визначенні необхідності реформ пов'язаних з децентралізацією влади в Україні, які забезпечать можливості сталого розвитку сільських територій.

Виклад основного матеріалу досліджень. Децентралізація – процес перерозподілу або диспергування функцій, повноважень, людей або речей від центрального управління [1].

За тлумаченням Великого тлумачного словника сучасної української мови [2], який значною мірою базується на матеріалах одинадцятитомного тлумачного «Словника української мови» (1970-1980) – це система управління, за якої частина функцій центральної влади переходить до місцевих органів самоуправління; скасування або послаблення централізації.

На даний час ефективного та швидкого розв'язання потребують такі проблеми місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [3]:

- погіршення якості та доступності публічних послуг внаслідок ресурсної неспроможності переважної більшості органів місцевого самоврядування здійснювати власні й делеговані повноваження;

- зношеність теплових, каналізаційних, водопостачальних мереж і житлового фонду та ризик виникнення техногенних катастроф в умовах обмеженості фінансових ресурсів місцевого самоврядування;

- складна демографічна ситуація в більшості територіальних громад (старіння населення, знелюднення сільських територій та монофункціональних міст);

- неузгодженість місцевої політики щодо соціально-економічного розвитку з реальними інтересами територіальних громад;

- нерозвиненість форм прямого народовладдя, неспроможність членів громад до солідарних дій, спрямованих на захист своїх прав та інтересів, у співпраці з органами місцевого самоврядування й місцевими органами виконавчої влади та досягнення спільних цілей розвитку громади;

- зниження рівня професіоналізму посадових осіб місцевого самоврядування, зокрема, внаслідок низької конкуренто-

спроможності органів місцевого самоврядування на ринку праці, зниження рівня престижності посад, що призводить до низької ефективності управлінських рішень;

- корпоратизація органів місцевого самоврядування, закритість і непрозорість їх діяльності, високий рівень корупції, що призводить до зниження ефективності використання ресурсів, погіршення інвестиційної привабливості територій, зростання соціальної напруги;

- надмірна централізація повноважень органів виконавчої влади та фінансово-матеріальних ресурсів;

- відсторонення місцевого самоврядування від вирішення питань у сфері земельних відносин, посилення соціальної напруги серед сільського населення внаслідок відсутності повсюдності місцевого самоврядування.

Зазначені проблеми ускладнюються внаслідок проблем правового та інституційного характеру, а також неузгодженості реформ у різних сферах з реформуванням системи місцевого самоврядування та адміністративно-територіального устрою держави.

Метою Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні є визначення напрямів, механізмів і строків формування ефективного місцевого самоврядування та територіальної організації влади для створення й підтримки повноцінного життєвого середовища для громадян, надання високоякісних та доступних публічних послуг, становлення інститутів прямого народовладдя, задоволення інтересів громадян в усіх сферах життєдіяльності на відповідній території, узгодження інтересів держави та територіальних громад [3].

Бюджетний кодекс України [4] визначає правові засади функціонування бюджетної системи України, її принципи, пояснює основи бюджетного процесу й міжбюджетних відносин та визначає відповідальність за порушення бюджетного законодавства.

01.01.2011 набув чинності Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI (далі – БК України), який був покликаний активізувати розвиток програмно-цільового методу бюджетування, адже в ньому [5]:

– визначено поняття:

1) програмно-цільового методу в бюджетному процесі – метод управління бюджетними коштами для досягнення конкретних результатів за рахунок коштів бюджету із застосуванням оцінки ефективності використання бюджетних коштів на всіх стадіях бюджетного процесу; 2) управління бюджетними коштами – сукупність дій учасника бюджетного процесу відповідно до його повноважень, пов'язаних із формуванням і використанням бюджетних коштів, здійсненням контролю дотримання бюджетного законодавства, які спрямовані на досягнення цілей, завдань і конкретних результатів своєї діяльності та забезпечення ефективного, результативного й цільового використання бюджетних коштів;

– розкрито сутність складових програмно-цільового методу бюджетування: бюджетної програми, її результативних показників та відповідального виконавця, паспорту бюджетної програми (п. 3, 40 ст. 2, ч. 4, 5 ст. 20 «Застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі»);

– передбачено обов'язковість застосування програмно-цільового методу на державному й місцевому рівнях (за рішенням відповідної місцевої ради) із проведенням оцінки ефективності бюджетних програм (ч. 1 ст. 20 «Застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі»);

– передбачено складання головними розпорядниками бюджетних коштів плану діяльності на наступні за плановим два бюджетних періоди (ч. 2 ст. 21 «Складання прогнозу бюджету на наступні за плановим два бюджетні періоди», п. 1 ч. 5 ст. 22 «Розпорядники бюджетних коштів»);

– передбачено застосування програмної класифікації видатків та кредитування державного бюджету (ч. 1 ст. 10 «Класифікація видатків та кредитування»);

– передбачено формування програмної класифікації видатків та кредитування місцевого бюджету з урахуванням типової програмної класифікації видатків та кредитування місцевого бюджету (абз. 2 ч. 2 ст. 10 «Класифікація видатків та кредитування»).

Відповідно до Бюджетного кодексу одним із принципів, на якому ґрунтується бюджетна система України, є принцип єдності, який забезпечується, зокрема, єдиною правовою базою, єдиною бюджетною класифікацією, єдністю порядку виконання бюджетів.

При застосуванні ПЦМ тільки на рівні державного бюджету цей принцип не реалізується в повному обсязі в частині застосування єдиної бюджетної класифікації, оскільки на рівні державного бюджету застосовується програмна класифікація видатків та кредитування державного бюджету, а на рівні місцевих бюджетів – тимчасова класифікація видатків та кредитування місцевих бюджетів.

З огляду на значну соціальну складову місцевих бюджетів запровадження ПЦМ на рівні місцевих бюджетів, у тому числі сільських бюджетів, дає змогу значно підвищити ефективність використання бюджетних механізмів для досягнення стратегічних цілей держави в бюджетній сфері.

Застосування бюджетування, орієнтованого на результат, є однією із вимог для країн – членів ЄС. З огляду на актуальність євроінтеграційних процесів в Україні застосування ПЦМ на місцевому рівні є одним із необхідних кроків у цьому напрямі.

З 2012 року було здійснено запровадження елементів ПЦМ в усіх обласних бюджетах, бюджетах міст республіканської Автономної Республіки Крим та обласного значення та бюджеті міста Севастополя; з 2013 року – в усіх районних бюджетах [6].

Запровадження елементів ПЦМ у сільських бюджетах має свої переваги, проте воно можливе тільки за рахунок ефективного здійснення процесу децентралізації. ПЦМ збільшить повноваження сільських рад та забезпечить оптимізацію їх витрат. Проте ПЦМ вважається доцільним для територіальних об'єднаних громад з чисельністю населення понад 5000 чол.

В Україні здійснюються певні кроки до децентралізації влади. Розроблено Проект закону України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України» (щодо бюджетної децентралізації) [7], визначено основні напрями реформування:

– забезпечення бюджетної автономії та фінансової самостійності місцевих бюджетів;

– децентралізація видаткових повноважень та чіткий розподіл компетенції, сформований за принципом субсидіарності (зі сфери компетенції органів виконавчої влади мають бути вилучені та передані до відання місцевого самоврядування повноваження, які можуть бути більш ефективно реалізовані територіальними громадами);

– надання нових видів трансфертів та посилення відповідальності профільних міністерств за реалізацію державної політики у відповідних галузях;

– закріплення за місцевими бюджетами стабільних джерел доходів та розширення дохідної бази місцевих бюджетів;

– визначення нового механізму бюджетного регулювання та вирівнювання;

– стимулювання громад до об'єднання та формування спроможних територіальних громад.

З метою дослідження шляхів збільшення місцевих бюджетів та бюджетів сільських рад нами проведено порівняльний

аналіз окремих статей чинного Бюджетного кодексу України та Проекту закону України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України» (табл. 1).

Як бачимо, зміни передбачені в Проекті закону України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України» у розрізі екологічного податку збільшують надходження бюджетів сільських рад. Саме тому доцільним є розширення кола податкових агентів по екологічному податку, запровадження місцевих екологічних зборів.

Позитивні зміни стосуються й податку на доходи фізичних осіб. Згідно чинного законодавства, до доходів бюджетів сіл, їх об'єднань, селищ, міст районного значення зараховується 25 відсотків податку на доходи фізичних осіб, що сплачується (перераховується) згідно з Податковим кодексом України на відповідній території. А після реформ до бюджетів міст обласного значення, району, об'єднаної громади буде потрапляти 60 відсотків, що відображено на наступному рисунку.

Проведений моніторинг чинного Бюджетного кодексу України [4], про-

Таблиця 1

Порівняльний аналіз чинного Бюджетного кодексу України [4] та проекту змін щодо бюджетної децентралізації [7] у розрізі екологічного податку

Зміст положення (норми) чинного законодавство	Зміст відповідного положення (норми) проекту акта
<p>Стаття 69. Доходи місцевих бюджетів</p> <p>2. До надходжень спеціального фонду місцевих бюджетів належать:</p> <p>10) 35 відсотків екологічного податку (крім податку, що справляється за утворення радіоактивних відходів (включаючи вже накопичені) та/або тимчасове зберігання радіоактивних відходів їх виробниками понад установлені особливими умовами ліцензії строк), у тому числі: до сільських, селищних, міських бюджетів – 25 відсотків, обласних бюджетів та бюджету Автономної Республіки Крим – 10 відсотків, бюджетів міст Києва та Севастополя – 35 відсотків;</p>	<p>Стаття 69. Доходи місцевих бюджетів</p> <p>Стаття 69¹. Доходи спеціального фонду місцевих бюджетів</p> <p>10) 80 відсотків екологічного податку (крім екологічного податку, визначеного пунктом 4 частини третьої статті 29 цього Кодексу), у тому числі: до сільських, селищних, міських бюджетів – 25 відсотків, обласних бюджетів та бюджету Автономної Республіки Крим – 55 відсотків, бюджетів міст Києва та Севастополя – 80 відсотків; Розподіл коштів екологічного податку, що надходять до обласних бюджетів та бюджету Автономної Республіки Крим, бюджетів міст Києва та Севастополя здійснюється обласними державними адміністраціями, Радою міністрів Автономної Республіки Крим, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями за напрямками, визначеними частиною 13 статті 91 цього Кодексу.</p>

екту змін щодо бюджетної децентралізації [7] та Податкового кодексу України [8] дає можливість стверджувати, що існує потреба подальшого врегулювання нормативно-правової бази розвитку сільських територій.

Так наприклад, якщо суб'єкт підприємницької діяльності зареєстрований у місті, а здійснює свою діяльність на сільській території, то кошти від сплати єдиного податку надходять у бюджет за місцем реєстрації, а не в бюджет за місцем здійснення діяльності. Адже згідно п. 4 статті 295 Податкового кодексу України, сплата єдиного податку здійснюється за місцем податкової адреси [8]. Підприємницька діяльність наносить шкоду природному середовищу за місцем її здійснення, а не за місцем реєстрації. Сільські громади повинні активізуватися й вимагати, щоб податкові збори від такої діяльності над-

ходили саме в їх бюджет і це повинно бути підкріплено законодавчо.

Особливої уваги потребує питання оренди землі через корпорації, ФПГ (фінансово-промислові групи), ТНК (транснаціональні компанії), юридична адреса й власники яких знаходяться за межами сіл, районів, областей і навіть України, оскільки корпорації забираючи землі як економічну базу розвитку, не сприяють самовідтворенню сіл, не забезпечують робочими місцями селян, фактично знищуючи їх, пласт культури. Тому, задля збереження села, необхідно встановити нормативи працевлаштування селян на підприємствах розташованих на сільських територіях і зорієнтувати політику держави на розукрупнення виробництва. Крім того необхідно врахувати, що підприємницька діяльність наносить шкоду природному середовищу за місцем її здійснення, а не

Рис. 1. Проект нормативного розмежування податку на доходи фізичних осіб

Джерело: складено на основі [7]

за місцем реєстрації. Сільські громади повинні активізуватися й вимагати, щоб податкові збори від такої діяльності надходили саме в їх бюджет і це повинно бути підкріплено законодавчо.

Із розвитком сільських територій найбільше пов'язані податки, що сплачуються в Україні за використання сільськогосподарських угідь, які охоплюють земельний податок, плату за оренду землі державної та комунальної власності а також фіксований сільськогосподарський податок.

Вищеперерахована сукупність податків має регулювати земельні відносини в аграрній галузі економіки та забезпечувати формування частини доходів сільських бюджетів. Бюджетні кошти необхідні для здійснення заходів щодо охорони та відновлення сільськогосподарських угідь, а також для виконання інших господарських завдань.

Земельний податок забезпечує наповнення суттєвої частки місцевих бюджетів (100% потрапляє в місцевий бюджет). Проте зазначений податковий платіж має ряд недоліків, зокрема, він є загальнодержавним податком, саме тому ці кошти, у першу чергу використовуються на споживання (на утримання бюджетних установ, на заробітну плату, на комунальні послуги, та інше). Все це обмежує можливості використання сплачених сум на фінансування потреб, пов'язаних з охороною та поліпшенням агро угідь.

Розширення фінансової бази місцевих органів влади може бути досягнуте шляхом надання місцевим бюджетам додаткових джерел доходів. Однак, додаткові статті доходів місцевих бюджетів повинні стати основою бюджету розвитку. Це не лише створить належну фінансову базу для соціально-економічного розвитку окремих територій, а й сформує пряму залежність між фіскальною активністю місцевих органів влади та інвестиційним потенціалом відповідних територій.

Надходження від орендної плати за користування майновим комплексом та іншим майном, що перебуває в комунальній власності є реальним джерелом поповнення бюджету розвитку. Спрямування орендної плати до бюджету розвитку

сприяє проведенню капітальних ремонтів та оновленню основних засобів. Плата за оренду земельних угідь державної й комунальної власності – це єдиний в Україні податок, розміри якого з гектара угідь зазначені не у Податковому Кодексі України чи інших нормативно-правових актах стосовно оподаткування, а визначаються договорами оренди земельних ділянок [9]. Саме це дає можливість регулювати надходження до місцевого бюджету у відповідності до попиту на оренду землі.

З метою збільшення надходжень від плати за землю доцільно удосконалити адміністрування плати за землю, прискоривши завершення процесу інвентаризації земель та проведення її грошової переоцінки. Необхідно визначити відповідальність землекористувача чи орендаря землі за порушення земельного законодавства з конкретизації санкцій: а) за порушення визначених землевласником термінів оформлення документів на землю; б) за використання землі без правовстановлюючих документів з моменту виникнення права власності на майно шляхом відшкодування збитків відповідній місцевій владі. Встановлення контролю за використанням земельних ділянок за призначенням можна забезпечити за рахунок надання більших повноважень адміністративним комісіям при сільських радах.

Для агропромислового виробництва характерним є спеціальний режим прямого оподаткування, за рахунок фіксованого сільськогосподарського податку (ФСП). За базу цього податку прийнято оцінку земельних угідь, тому ФСП можна вважати різновидом земельного податку. В основу розрахунку ФСП покладена оцінка землі проведена ще в 1995 році, яка значно менша за реальну вартість. Цей факт, штучно зменшує доходи місцевих бюджетів.

Зокрема, одним із недоліків ФСП є те, що відповідно до статті 8 Закону України «Про фіксований сільськогосподарський податок», у разі перевищення доходу від несільськогосподарської діяльності 25% валового доходу платника передбачено перехід такого підприємства на загальну систему оподаткування лише з наступного

року [9]. Цей недолік дає можливість легко переорієнтувати аграрне підприємство на отримання доходу від несільськогосподарської діяльності після переходу на спеціальний режим прямого оподаткування. А несільськогосподарська діяльність, до прикладу – торгівля нафтопродуктами чи іншими несільськогосподарськими товарами, часто призводить до порушення екологічної безпеки сільської території. Поряд із цим, підприємство до кінця календарного року буде платником ФСП і ніякі санкції йому не загрожують.

Висновки. Проаналізувавши можливості фінансово-економічного механізму процесу децентралізації та врахувавши результати попередніх розвідок дослідників [10-16], можна узагальнити, що підвищення рівня автономії місцевих бюджетів та ефективності використання бюджетних коштів можливе за рахунок широкого впровадження програмно-цільового методу (ПМЦ) складання та виконання місцевих бюджетів; збільшення частки власних доходів місцевих бюджетів в умовах децентралізації забезпечить посилення фінансової спроможності місцевих бюджетів, проте наявність фінансових коштів в об'єднаних територіальних громадах не є запорукою успішного їх розвитку за умови обмеженості їх у прийнятті рішень щодо використання цих коштів. Чим ширший спектр політичних функцій можуть виконувати об'єднані територіальні громади, тим більша їх автономія в питаннях реалізації політичної влади, а із зростанням обсягів наявних фінансових активів розширюється спектр функціональних дій.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. The Free Dictionary. Definition of decentralization [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.thefreedictionary.com/decentralization>.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lingvo.ua/uk/Interpret/uk-uk/Децентралізація>.
3. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 р. № 333-р «Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організа-

ції влади в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minregion.gov.ua/attachments/content-attachments/3557/Rozyasnennya_zmin.pdf.

4. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI (Редакція станом на 26.10.2014) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/2456-17.

5. «Загальна характеристика Бюджетного кодексу України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.obljust.dp.ua/3pr2011.doc>.

6. Про внесення змін до Основних підходів до запровадження програмно-цільового методу складання та виконання місцевих бюджетів. Наказ Міністерства фінансів України №.59 від 30.01.2012 [електронний ресурс] режим доступу: http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/2012/9th%20Forum/%D0%9D%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B7_59.pdf.

7. Проект закону України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України» [електронний ресурс] Режим доступу: w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=51901.

8. ЗУ «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності» [електронний ресурс] Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4014-17>.

9. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI – [Електронний ресурс] – Режим доступу: – <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

10. Капіталізація природних ресурсів: [монографія] / за заг. ред. д. е. н., проф. акад. НААН України М.А. Хвесик. – К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2014. – 268 с.

11. Концептуальні засади соціально-економічного розвитку сільських територій / [Бородіна О.М., Заяць Т.А., Куценко В.І. та ін.]; за наук. ред. Я.В. Остафійчука; Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук». – К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2014. – 48 с.

12. Потенціал сталого розвитку України на шляху реалізації інтеграційного вибору держави: монографія / О.М. Алимов, І.М. Лицур, В.В. Микитенко та ін. – К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2014. – 520 с.

13. Стан та перспективи капіталізації земельних ресурсів регіону в контексті сталого розвитку України: монографія / Ш.І. Ібатуллін, М.А. Хвесик, Й.М. Дорош. – К.: НВП «Видавництво «Наукова думка», 2014. – 198 с.

14. Стройко Т.В. Моніторинг екологічно сталого розвитку сільських територій в умовах глобальних викликів / І.О. Іртищева, Т.В. Стройко, М.І. Стегней // Економіка природокористування і охорони довкілля [зб. наук.пр.]. / Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук». – К.:ДУ ІЕПСР НАН України, 2014. – С. 109-111.

15. Стройко Т.В. Раціональне природокористування як елемент сталого розвитку сільських територій / І.О. Іртищева, Т.В. Стройко, М.І. Стегней // Економіст. – 2014. – № 2. – С. 34-37.

16. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів: національна доповідь / за ред. акад. НАН України Е.М. Лібанової, акад. НААН України М.А. Хвесика. – К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2014. – 776 с.

REFERENCES:

1. The Free Dictionary. De nition of decentralization [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.thefreedictionary.com/decentralization>.

1. Velykyy tlumachnyy slovnyk suchasnoyi ukrayins'koyi movy [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.lingvo.ua/uk/Interpret/uk-uk/Detsentralizatsiya>.

2. Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 01.04.2014 r. No 333-r «Pro skhvalennya Kontseptsiyi reformuvannya mistsevoho samovryaduvannya ta terytorial'noyi orhanizatsiyi vlady v Ukraini» [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: [http://www.minregion.gov.ua/ attachments/content-attachments/3557/ Rozyasnennya_zmin.pdf](http://www.minregion.gov.ua/attachments/content-attachments/3557/ Rozyasnennya_zmin.pdf).

3. Byudzhetnyy kodeks Ukrainy vid 08.07.2010 No 2456-VI (Redaktsiya stanom na 26.10.2014) [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: zakon.rada.gov.ua/go/2456-17.

4. «Zahal'na kharakterystyka Byudzhetnoho kodeksu Ukrainy» [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.obljust.dp.ua/3pr2011.doc>.

5. Pro vnesennya zmin do Osnovnykh pidkhodiv do zaprovadzhennya prohramno-tsil'ovoho metodu skladannya ta vykonannya mistsevykh byudzhetiv. Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy No.59 vid 30.01.2012 [elektronnyy resurs] rezhym dostupu: http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/2012/9th%20Forum/%D0%9D%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B7_59.pdf.

6. Proekt zakonu Ukrainy «Pro

vnesennya zmin do Byudzhetnoho kodeksu Ukrainy» [elektronnyy resurs] Rezhym dostupu: w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=51901.

7. ZU «Pro vnesennya zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta deyakykh inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo sproshchenoyi systemy opodatkuvannya, obliku ta zvitnosti» [elektronnyy resurs] Rezhym dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4014-17>.

8. Podatkovyy kodeks Ukrainy vid 2 hrudnya 2010 roku No 2755-VI – [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

9. Kapitalizatsiya pryrodnykh resursiv: [monohrafiya] / za zah. red. d. e. n., prof. akad. NAAN Ukrainy M.A. Khvesyk. – K.: DU ІЕПСР НАН України, 2014. – 268 s.

10. Kontseptual'ni zasady sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku sil's'kykh terytoriy / [Borodina O.M., Zayats' T.A., Kutsenko V.I. ta in.]; za nauk. red. Ya.V. Ostafiychuka; Derzhavna ustanova «Instytut ekonomiky pryrodokorystuvannya ta staloho rozvytku Natsional'noyi akademiyi nauk». – K.:DU ІЕПСР НАН України, 2014. – 48 s.

11. Potensial staloho rozvytku Ukrainy na shlyakhu realizatsiyi intehratsiynoho vyboru derzhavy: monohrafiya / O.M. Alymov, I.M. Lytsur, V.V. Mykytenko ta in. – K.:DU ІЕПСР НАН України, 2014. – 520 s. 13. Stan ta perspektyvy kapitalizatsiyi zemel'nykh resursiv rehionu v konteksti staloho rozvytku Ukrainy: monohrafiya / Sh.I. Ibatullin, M.A. Khvesyk, Y.M. Dorosh. – K.: NVP «Vydavnytstvo «Naukova dumka», 2014. – 198 s.

12. Stroyko T.V. Monitorynh ekolohichno staloho rozvytku sil's'kykh terytoriy v umovakh hlobal'nykh vyklykiv / І.О. Іртищева, Т.В. Stroyko, М.І. Stehney // Економіка природокористування і охорони довкілля [зб. наук.пр.]. / Derzhavna ustanova «Інститут економіки природокористування та сталoho rozvytku Natsional'noyi akademiyi nauk». – K.:DU ІЕПСР НАН України, 2014. – С. 109-111.

13. Stroyko T.V. Ratsional'ne pryrodokorystuvannya yak element staloho rozvytku sil's'kykh terytoriy / І.О. Іртищева, Т.В. Stroyko, М.І. Stehney // Економіст. – 2014. – No 2. – С. 34-37.

14. Sotsial'no-ekonomichnyy potensial staloho rozvytku Ukrainy ta yiyi rehioniv: natsional'na dopovid' / za red. akad. NAN Ukrainy E.M. Libanovoyi, akad. NAAN Ukrainy M.A. Khvesyka. – K.: DU ІЕПСР НАН України, 2014. – 776 s.

РОЗДІЛ 6. ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

СУЧАСНІ СКЛАДОВІ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ MODERN COMPONENTS OF THE HUMAN CAPITAL

УДК 331.1

Князева О.А.

д.е.н., професор,
професор кафедри економіки
підприємства та корпоративного
управління

Одеська національна академія
зв'язку імені О.С. Попова

Кривцова О.Б.

студент

Одеська національна академія
зв'язку імені О.С. Попова

У статті розглянуто існуючі підходи до трактування терміну «людський капітал» та наведено власне бачення цього терміну. Доведена необхідність уведення до переліку складових людського капіталу емоційного чинника. Запропоновано змістовне наповнення складових людського капіталу.

Ключові слова: людський капітал, складові капіталу, емоційний капітал, розвиток.

В статье рассмотрены существующие подходы к трактовке понятия «человеческий капитал» и приведено его авторское видение. Доказана необходимость введения в перечень составляющих человеческого

капитала эмоционального фактора. Предложено смысловое наполнение составляющих человеческого капитала.

Ключевые слова: человеческий капитал, составляющие капитала, эмоциональный капитал, развитие.

In articles existing approaches to treatment of concept «the human capital» are considered and its own vision is resulted. Necessity of introduction for the list of components of the human capital of the emotional factor is proved. Semantic filling of components of the human capital is offered.

Key words: the human capital, capital components, the emotional capital, development.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасному соціально-економічному середовищі людський капітал набуває першорядного значення та стає одним з головних джерел розвитку підприємств, сфер економічної діяльності та суспільства в цілому. Саме людський капітал в період побудови інформаційного суспільства (яке ще має назву «суспільство знань») є визначальним фактором підвищення конкурентоспроможності та виробничої ефективності підприємств. Перманентний розвиток науково-технічного прогресу, множення нових знань, поява та розвиток новітніх методів передачі інформації підвищує вимоги до інтелектуальних збірностей людини, призводячи до зростання наукового та практичного інтересу до проблеми розвинення людського капіталу у напрямку його інтелектуалізації.

У Стратегії державної кадрової політики на 2012 – 2020 роки [1, с. 2] визначено, що основними цілями реалізації державної кадрової політики, серед іншого, є державна підтримка цільових науково-

практичних досліджень у сфері розвитку людського потенціалу. Тобто розвиток людського капіталу та потенціалу є пріоритетною державною задачею.

У зв'язку з цим постає нове наукове завдання уточнення змістовного наповнення терміну «людський капітал», пов'язане з безліччю змін у соціально-економічному середовищі, які впливають на структуру людського капіталу, його розвиток та ефективність використання в період формування інформаційного суспільства, що і обумовлює актуальність тематики дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Треба визнати, що проблемою людського капіталу на протязі останніх років займалися низка вчених, які здійснили вагомий внесок у розвиток теорії людського капіталу. Особливої уваги потребують праці закордонних вчених Дж. Беккера (Becker G.), М. Гроссмана (Grossman M.), О. Нордхауга (Nordhaug O.) [2-4] та інших. Ці вчені навели теоретичні основи сучасного погляду на людський капітал, який, на відміну від тих, що існували у XIX сто-

річчі та базувалися переважно на визнанні першості фізичних здібностей людини до праці (наприклад, погляди А. Маршалла [5, с. 218]), довели, що у сучасному світі на перший план виходять інтелектуальні здібності людини.

Втім, багато проблем розвитку людського капіталу та його ролі в діяльності сучасних підприємств до тепер залишаються невирішеними. Зокрема, дискусійним залишається поняття та складові людського капіталу, роль психофізичних та емоційних аспектів в його розвитку.

Формулювання цілей статті. Виходячи із існуючих дискусійних питань, метою статті є визначення поняття, складових людського капіталу та їх змістовного наповнення із урахуванням особливостей, притаманних сучасному суспільству.

Виклад основного матеріалу. Багаторічні наукової дослідження зарубіжних та вітчизняних вчених призвели до того, що в науковому обігу виникло багато різнопланових визначень терміну «людський капітал». Автори узагальнили існуючі наукові надбання зарубіжних авторів у цьому напрямку (таблиця 1).

Аналізуючи наукові надбання авторів пострадянського простору щодо терміну «людський капітал», автори визначили найбільш суттєві (табл. 2).

Усі наведені визначення людського капіталу можна поділити на два принципово різних напрямки, які стосуються джерел та форми виникнення цього капіталу, а саме:

- визначення, які базуються на природному походженні людського капіталу, тобто розглядаються як сукупність наданих природою людині запасів здібностей і якостей, які він може застосовувати в процесі життя та праці;

- визначення, які віддають перевагу процесу зовнішнього інвестування (фінансового, освітнього, інтелектуального тощо) як джерелу формування та накопичення людського капіталу.

На підставі доопрацювання існуючих доробок, автори дійшли до висновку, що обидва напрямки у сучасних умовах мають право на існування. Інвестицій в розвиток

людського капіталу будуть малоефективними, якщо у людини немає здібностей до певного виду праці. Тому вважаємо, що людський капітал – це своєрідний фонд здібностей, наданих природою, а також знань, навичок, досвіду та здатності завдяки їм отримувати дохід, якість та шляхи використання якого впливають як на життя самої людини, так і суспільства у цілому, та розвивається завдяки різноспрямованим інвестиціям в нього.

Аналізуючи складові людського капіталу, можна виділити такі основні складові, які докладно описано у науковій літературі [6, с. 105]:

1. Капітал здоров'я. До нього відноситься фізична сила, витривалість, працездатність, імунітет до хвороб, становлення до шкідливих звичок, період активної трудової діяльності.

2. Трудовий капітал. До цього елемента слід віднести знання, компетенції, професійні та інші здібності, досвід роботи, здатність до навчання, швидкість оволодіння новими знаннями та здатність ефективно їх використовувати.

3. Інтелектуальний капітал. Це наявні нематеріальні активи, які можуть бути застосовані у трудовій діяльності, та визначаються рівнем та якістю освіти індивіда, рівнем інтелектуальних та творчих здібностей.

4. Організаційно-підприємницький капітал. Він трактується як здатність до інноваційно-творчої діяльності, формування плідних бізнес-ідей. Цей капітал, за думкою І. Шумпетера [7, с. 154], формується та накопичується в процесі оволодіння знаннями, набуття навичок і досвіду в процесі трудової та підприємницької діяльності та розвивається завдяки освіті.

5. Культурно-моральний капітал. Цей капітал визначає загальний культурний розвиток суспільства та конкретного індивіду, його морально-етичні якості. Він узагальнює існуючу в суспільстві систему цінностей, рівень загальної культури, етичні норми тощо. У підсумку культурно-моральний сприяє духовному розвитку індивіду.

Усі перелічені складові людського капі-

Таблиця 1

Визначення поняття «людський капітал» зарубіжних авторів

Автор	Зміст поняття «людський капітал»
Армстронг М.	Знання, вміння та здібності працівника організації.
Беккер Г.	Наявний у кожного запас знань, навичок, мотивацій. Інвестиціями в нього можуть бути освіта, накопичення професійного досвіду, охорона здоров'я, географічна мобільність, пошук інформації.
Бен-Порет І.	Фонд, функція якого-виробництво трудових послуг в загальноприйнятих одиницях виміру і який в цій своїй якості аналогічний будь-якій машині як представниці речового капіталу.
Долан Е. Дж.	Капітал у вигляді розумових здібностей, отриманий через формальне навчання або освіту або через практичний досвід.
Маршалл А.	Частина багатства людини, яку він виділяє на отримання доходу в формі грошей за допомогою торгово-промислової діяльності.
Туроу Л.	Здатність індивідуума до виробництва товарів і послуг, його продуктивні здібності, обдарування і знання.
Фішер С.	Міра втілення в людині здатності приносити дохід.

Джерело: складено авторами на основі дослідження низки праць зарубіжних авторів

Таблиця 2

Визначення поняття «людський капітал» авторів пострадянського простору

Автор	Зміст поняття «людський капітал»
Абалкін Л. І.	Сума вроджених здібностей загальної і спеціальної освіти, придбаного професійного досвіду, творчого потенціалу, морально-психологічного і фізичного здоров'я, мотивів діяльності, що забезпечують можливість приносити дохід.
Волгін Н. А.	Сформований в результаті інвестицій запас знань, умінь, навичок і мотивацій, що відображає сукупність фізичних, інтелектуальних і психологічних якостей і здібностей особистості.
Дирка С.	Частина людського ресурсу, що капіталізується, та відноситься до реально функціонуючого працівника, працездатної частини населення, досвід і знання якої залучені, задіяні і розвиваються, приводячи до створення доданої вартості і множенню доходів.
Егоршин А. П.	Сукупність природних і накопичених якостей, здатних бути джерелом доходу для людини і визначати вартість робочої сили і продуктивність праці.
Кокорев І. А.	Накопичене суспільством багатство загальнолюдських знань, що виражається в сукупності професійної компетентності, культури, здоров'я та мотивації працівників, що підвищує їх конкурентоспроможність на ринку праці.
Кураков Л. П.	Особливий вид капіталовкладень, сукупність витрат на розвиток відтворювального потенціалу людини, підвищення якості і поліпшення функціонування робочої сили.
Трунін С. Н.	Сформований в результаті відповідних інвестицій і накопичений індивідом певний потенціал здоров'я, знань, умінь і навичок, а також соціальних характеристик (духовних, моральних якостей, ціннісних орієнтацій), який використовується в умовах ринкової економічної системи в різних сферах суспільного виробництва, забезпечує підвищення продуктивності праці.

Джерело: складено авторами на основі дослідження низки праць авторів пострадянського простору

талу є на сьогодні актуальними та значущими для розвитку суспільства та індивіда. Проте, у сучасних складних соціально-економічних умовах – з одного боку, та формуванні нового інформаційного суспільства – з іншого боку, виникає потреба в урахуванні не лише тих чинників, які прямо чи опосередковано сприяють підвищенню рівня доходу особистості. Превалювання нефізичної праці (яка потребує значних психо-емоційних та інтелектуальних витрат) на фоні загального нестійкого середовища формують передумови для появи інших складових людського капіталу та вимагають урахування емоційних чинників, оскільки емоційний дискомфорт, у більшості випадків, призводить як до зниження активності розвитку більшості складових людського капіталу, так і до більш негативних наслідків.

Так, на сьогодні порушення психічного здоров'я та психоемоційного стану людини відноситься до числа серйозних проблем, що постають перед всіма країнами, оскільки в той або інший період життя такі проблеми виникають принаймні в кожній четвертій людини. За даними Всесвітньої організації з охороною здоров'я [8], показники кількості порушень психічного здоров'я в Європейському регіоні дуже високі: близько 100 млн. чол. переживають стан тривоги та депресії, понад 21 млн. страждають від розладів, пов'язаних із уживанням алкоголю, понад 8 млн. – біполярними афективними чи панічними розладами.

Психічні розлади – друга (після серцево-судинних захворювань) по значу-

щості причина появи хронічних захворювань та смертності. Зокрема, в Європі до 40 % хронічних захворювань – це саме психічні розлади, а 35-45% випадків невиходу на роботу пов'язані із проблемами психічного здоров'я чи депресіями. Також статистка свідчить, що у розвинених країнах серед людей у віковій групі 15-35 років самогубство у стані депресії посідає друге місце серед причин смертності після дорожньо-транспортних подій.

Як свідчить державна статистика України [9], за останні роки в нашій країні також спостерігається негативні тенденції щодо стану психологічного здоров'я населення (табл. 3), що пов'язано із низкою чинників.

Дані таблиці 3 свідчать, що за останні роки спостерігається значене підвищення частки безробітного працездатного населення (майже вдвічі), що призводить до зростання кількості осіб, які знаходяться за межею бідності (на 14,6%). Ці тенденції, на фоні зростання індексу споживчих цін та скорочення реальної заробітної плати, опосередковано призводять до суттєвого зростання злочинності (більш, ніж на 60%). Ці та інші чинники (економічна криза, ризики загострення політичної нестабільності, наявність значної кількості переміщених осіб в наслідок геополітичних змін тощо) у підсумку сприяють проявам емоційної нестабільності багатьох людей. Про це свідчать дані щодо кількості захворювань, пов'язаних із емоційним станом людини, які за останні роки збільшуються. Суттєво зростає кількість звернень за пси-

Таблиця 3

Деякі соціальні показники країни

Показники	2008 р.	2010 р.	2012 р.	2014 р.
Безробітне населення, % (від загальної кількості працездатного населення)	6,4	8,1	7,5	9,3
Індекс споживчих цін, %	+22,3	+9,1	-0,2	+24,9
Динаміка реальної заробітної плати, %	+6,3	+10,2	+14,4	-6,5
Частка населення із загальними доходами у місяць, нижчими прожиткового мінімуму, %	7,5	8,6	9,0	8,6
Кількість злочинів на 100 чол., од	0,8	1,1	0,9	1,3
Кількість випадків психічних захворювань на 100 чол., од.	1,62	1,63	1,80	1,81

хологічною допомогою та центрів надання цієї допомоги.

Світові тенденції та національні умови обумовлюють потребу в урахуванні емоційного чиннику при аналізі людського капіталу та уведенні до переліку складових цього капіталу емоційного капіталу як окремого елементу. Визначимо, що, на нашу думку, емоційний капітал – це сукупність наявних від народження та отриманих в процесі життя якостей, які формують в людини:

- здатність до інтеграції в соціум;
- вміння правильно аналізувати особистісні проблеми та зовнішнє оточення;
- відповідно реагувати на стресові ситуації та керувати емоціями;
- приймати рішення, керуючись у необхідних обсягах і раціональними мисленням, і інтуїцією;

– будувати відносини з оточуючими на базі оптимального компромісу та толерантності, зводячи до мінімуму негативні емоції від чинників, які неможливо чи досить складно змінити.

Враховуючи вищевикладене, наведемо власне бачення складових людського капіталу та їх змістовного наповнення (табл. 4).

Кожна з визначених складових потребує формування відповідних показників задля можливості її кількісного визначення, практичних рекомендації щодо її урахування в ході атестації персоналу підприємства. Також виникає необхідність розробки методичного підходу для розрахунку інтегральної оцінки рівня людського капіталу окремо для індивіда та в цілому для суб'єкта підприємницької діяльності, який використовує найманий труд.

Таблиця 4

Складові людського капіталу

Складові людського капіталу	Основні характеристики
Капітал здоров'я	Здатність людини до накопичення та збереження власного фізичного здоров'я та здатності до праці, яка накопичуються завдяки заходам охорони здоров'я як власного, так і загальнодержавного рівня.
Трудовий капітал	Здатність людини до трудової діяльності, яка формується завдяки загальнодержавній системі науки і освіти, підготовки і перепідготовки, перекваліфікації, а також власному саморозвиненню та індивідуальним науково-освітнім та професійним програмам.
Інтелектуальний капітал	Здатність людини до генерування власних ідей чи ефективного використання запозичених в процесі навчання та загального інтелектуального розвитку індивіду.
Організаційно підприємницький капітал	Здатність людини до організації власної підприємницької діяльності чи ефективної інтеграції в існуючі бізнес-процеси, яка формується в процесі освіти і підвищення кваліфікації та підтримується інвестиціями (державними, приватними та іншими) в розвиток бізнесу.
Культурно-моральний капітал	Наявні у індивіда якості соціально-культурного характеру, рівень його освіти і загальнокультурного розвитку, моральні та етичні цінності, які формуються суспільством та родиною на протязі життя завдяки системі виховання, освіти, розвинення установ культури, дозвілля і відпочинку, національним традиціям та менталітету.
Емоційний капітал	Здатність людини до адекватної самосвідомості в області внутрішнього «я», критичного самоаналізу, гармонійного саморозвитку та самореалізації, самоконтролю та стресостійкості, що формується на підставі наявних від народження та отриманих в процесі життя якостей та здібностей людини із урахуванням соціальної відповідальності індивіда, толерантності, асертивності та раціонального мислення, що у підсумку призводить до загально позитивного сприйняття дійсності та попередження психоемоційних проблем, шкідливих для індивіда та соціуму.

Висновки з проведеного дослідження. Людський капітал – міждисциплінарна категорія, яка перевертає увагу різних науковців на протязі багатьох років. Ця категорія цікава і як з точки зору розвитку особистості, так і з точки зору впливу рівня розвитку людського капіталу на бізнес-процеси, стан соціально-економічної сфери регіонів та держави, розвинення міжнародних зв'язків.

Реалії сьогодення призводять до того, що суспільство відчуває прояви нестабільності, які впливають на психоемоційний стан індивідів що, в свою чергу, певним чином впливає на розвиток підприємницької діяльності, на соціальні відносини в колективі та загальний соціокультурний рівень територій. Дослідження цього аспекту стає важливим не лише для суто поведінкових наук, а й для наук, пов'язаних з економікою та менеджментом підприємств. Тому у статті запропоновано імплантацію до переліку складових людського капіталу складової, яка характеризує емоційний капітал людини. Урахування цієї складової на сучасному етапі розвитку соціально-економічного середовища сприятиме більш адекватній оцінці працівників, загального потенціалу підприємств та сфер економічної діяльності.

У подальших дослідженнях планується обґрунтування та розробка методичних основ та прикладних інструментів кількісного визначення рівня емоційного капіталу індивіду та його впливу на загальний людський капітал.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Указ президента України № 45/2012 «Про Стратегію державної кадрової політики на 2012 – 2020 роки». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents>
2. Becker G. S. Investment in Human Capital: A Theoretical Analysis / G. S. Becker // Journal of Political Economy. – 1962. – № 5. – P. 9–49.
3. Grossman M. On the Concept of Health Capital and the Demand for Health / M. Grossman // Journal of Political Economy. – 1972. – № 2. – С. 223–255.
4. Nordhaug O. Human Capital in Organizations: Competence, Training and Learning /

O. Nordhaug // Oslo: Scandinavian University Press. – 1993. – P. 288.

5. Маршалл А. Принципы экономической науки. В 3-х т. / А. Маршалл // М.: Прогресс, 1993. – Т. 1. – 415 с.

6. Каменських О.О. Концептуалізація формування людського капіталу в соціально-економічній системі регіону / О.О. Каменських // Наукові повідомлення. Економіка та управління. – № 5. – 2010. – С. 102–110.

7. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Й. Шумпетер // М: Прогрес, 1982. – 445 с.

8. Офіційний сайт Всесвітньої організації з охорони здоров'я [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.who.int/ru/>

9. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

REFERENCES:

1. Ukaz prezidenta Ukrainy No 45/2012 «Pro Stratehiyu derzhavnoyi kadrovoyi polityky na 2012 – 2020 roky». [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.president.gov.ua/documents>
2. Becker G. S. Investment in Human Capital: A Theoretical Analysis / G. S. Becker // Journal of Political Economy. – 1962. – No 5. – P. 9–49.
3. Grossman M. On the Concept of Health Capital and the Demand for Health / M. Grossman // Journal of Political Economy. – 1972. – No 2. – S. 223–255.
4. Nordhaug O. Human Capital in Organizations: Competence, Training and Learning / O. Nordhaug // Oslo: Scandinavian University Press. – 1993. – P. 288.
5. Marshall A. Pryntsyry ekonomicheskoy nauky. V 3-kh t. / A. Marshall // M.: Prohress, 1993. – T. 1. – 415 s.
6. Kamens'kykh O.O. Kontseptualizatsiya formuvannya lyudskoho kapitalu v sotsial'noekonomichniy systemi rehionu / O.O. Kamens'kykh // Naukovi povidomlennya. Ekonomika ta upravlinnya. – No 5. – 2010. – S. 102–110.
7. Shumpeter Y. Teoryya ekonomicheskoho razvytya / Y. Shumpeter // M: Prohres, 1982. – 445 s.
8. Ofitsynny sayt Vsesvtn'oyi orhanizatsiyi z okhorony zdorov'ya [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.who.int/ru/>
9. Ofitsynny sayt Derzhavnoho komitetu statystyky Ukrainy [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

РОЗДІЛ 7. ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ МЕЖДУНАРОДНОГО
ДЕНЕЖНОГО ОБРАЩЕНИЯ

SOME ASPECTS OF INTERNATIONAL MONEY CIRCULATION

Интеграционные процессы в мире продолжают и ускоряются. В статье рассматривается механизм денежных взаиморасчетов между странами при проведении международных торговых операций с использованием уравнения макроэкономического равновесия. Теоретической и методологической базой исследования явились концепция равенства предложения и спроса классической экономической теории, кейнсианская концепция по определению национального производства по совокупным расходам в экономике и уравнение обмена количественной теории денег, которое является основой монетарной экономической теории. В процессе исследования использовались экономико-математический и логический методы, а также методы анализа и синтеза. Результатом исследования явилось создание механизма денежных отношений между странами при проведении международных торговых операций и предложены практические рекомендации по применению результатов исследования.

Ключевые слова: совокупные расходы, совокупные доходы, денежная масса, мировая валюта, экспорт, импорт.

сыка концепція щодо визначення національного виробництва по сукупним витратам в економіці і рівняння обміну кількісної теорії грошей, яке є основою монетарної економічної теорії. У процесі дослідження використовувалися економіко-математичний і логічний методи, а також методи аналізу та синтезу. Результатом дослідження стало створення механізму грошових відносин між країнами при проведенні міжнародних торгових операцій і запропоновані практичні рекомендації щодо застосування результатів дослідження.

Ключові слова: сукупні витрати, сукупні доходи, грошова маса, світова валюта, експорт, імпорт.

The process of integration in the world are continuing and accelerating. In the article we considered mechanism of monetary settlements between countries in international trade transactions using equation macroeconomic equilibrium. Theoretical and methodological base of research is the concept of equality the supply and demand of classical economic theory, Keynesian concept for determining national production on total expenditures in the economy and the equation of exchange quantity theory of money, which is the basis of monetary economic theory. During the research were used economic and mathematical and logical methods and the methods of analysis and synthesis. The result of the study was the establishment of a mechanism of monetary relations between countries in international trading and were offered practical recommendations on the use of research results.

Key words: total cost, total income, money supply, world currency, export, import.

УДК 339.72

Горлов С.Н.

доктор философии в области экономики, доцент кафедры гуманитарных и естественно-экономических дисциплин Кировоградский институт Межрегиональной академии управления персоналом

Интеграційні процеси у світі продовжуються і прискорюються. У статті розглядається механізм грошових взаєморозрахунків між країнами при проведенні міжнародних торгових операцій з використанням рівняння макроекономічної рівноваги. Теоретичною та методологічною базою дослідження є концепція рівності пропозиції і попиту класичної економічної теорії, кейнсіан-

Постановка проблемы. Одной из важных проблем в международных отношениях является проблема денежных взаиморасчетов по экспортно-импортным операциям между странами, которые оказывают существенное влияние на социально-экономическое развитие национальных экономик.

Основной задачей правительства любой страны является обеспечение стабильности национальной денежной единицы и уровня цен, что обеспечивается не только денежно-кредитной политикой, но и активным участием государства в инвестиционной деятельности и международных торговых отношениях.

В этом аспекте возникает необходимость исследования механизма денежных взаиморасчетов между странами при проведении экспортно-импортных операций, разработки современных подходов к решению возникающих проблем в международных расчетах на основе усовершенствования экономических теорий, что обуславливает актуальность темы данной работы.

Анализ последних исследований и публикаций. Вопросом исследования влияния международных торговых отношений на денежный оборот в экономике занимались Стэнли Л. Брю, Кэмпбелл Р. Макконнелл, П. Самуэльсон, М. Фридмен, Ф.А. Хайек, Дж.Р. Хикс, а также российские экономисты Л. Белецкая, А. Нестеренко, П. Симонов и др. Среди украинских экономистов данными проблемами занимались М. Савлук, А. Морозов, А. Дзюблук и А. Филипенко.

Несмотря на значительное количество исследований в аспекте влияния экспортно-импортных операций на денежный оборот в странах мира, остается нерешенным значительный круг вопросов по установлению взаимодействия и взаимозависимости международных торговых операций и денежной массы в обращении в национальных экономиках государств.

Постановка задачи. Одной из основных проблем в экономической теории было и остается достижение равновесия между производством национального продукта и денежной массой в обращении. Существенное влияние на проблемы денежного обращения и в стране и в мире оказывают международные экономические отношения.

Предметом исследования является процесс взаимодействия при проведении международных торговых операций агрегатов национального производства и агрегатов денежного обращения.

Целью исследования является определение механизма денежных взаиморасчетов между странами в международных отношениях. В этом аспекте возникает необходимость исследования концепции достижения агрегатного равновесия в

макроэкономике на основе изучения взаимодействия международных торговых операций и агрегатов денежного обращения.

Предложенная автором концепция построена на математических методах экономических исследований на основе классических, кейнсианских и монетарных экономических подходов. Теоретические выкладки учитывают взаимодействие составляющих агрегатов национального производства и денежного обращения и являются математически обоснованными.

Изложение основного материала. Согласно классической концепции предложение создает и балансирует собственный спрос, что можно записать в виде формулы [1, с. 295]:

$$P \times Q_s = P \times Q_D, \quad (1)$$

где P – уровень цен в национальной экономике;

Q_s , Q_D – соответственно количество произведенных и потребленных товаров и услуг в национальной экономике.

Кейнсианская формула определения ВВП по сумме всех расходов имеет следующий вид (2, С. 139):

$$R = C + I_g + G + X_n, \quad (2)$$

где C – личные потребительские расходы домохозяйств;

I_g – валовые частные внутренние инвестиции;

G – государственные закупки товаров и услуг;

X_n – чистый экспорт, равняется разности экспорта и импорта товаров и услуг.

Валовой национальный продукт по сумме всех доходов определяется по следующей формуле (3, С. 65):

$$\text{ВВП}(Y) = Y_C + Y_g + Y_G + N + A, \quad (3)$$

Y_C – доходы домохозяйств;

Y_g – доходы бизнеса;

Y_G – доходы государственного сектора экономики;

N – косвенные налоги на предприятия всех форм собственности;

A – амортизационные отчисления на восстановление потребленного в течение года капитала в национальной экономике.

В соответствии с подходом монетаристов количество денег в обращении определяется количеством и ценой реализуемых товаров и услуг, то есть суммой их цен. Одна денежная единица может обслуживать несколько товарных сделок. Эти зависимости отражаются следующей формулой [4]:

$$M \times V = P \times Q, \quad (4)$$

где M – масса денег в обращении;

P – уровень цен;

Q – количество произведённых товаров и услуг;

V – скорость оборота денежной единицы.

Совокупный спрос равняется сумме потребленных в экономике товаров и услуг и соответственно равняется совокупным расходам, поэтому можно записать:

$$P \times Q_D = R = C + I_g + G + X_n. \quad (5)$$

Совокупное предложение равняется сумме произведенных в экономике товаров и услуг и соответственно равняется совокупным доходам, поэтому имеем:

$$P \times Q_S = Y = Y_C + Y_g + Y_E + N + A. \quad (6)$$

И совокупные расходы и совокупные доходы обслуживает денежная масса, поэтому:

$$\begin{aligned} P \times Q_D &= R = C + I_g + G + X_n = \\ &= P \times Q_S = Y = Y_C + Y_g + Y_E + N + A = M \times V. \end{aligned} \quad (7)$$

Если принять, что совокупные доходы в экономике расходуются на потребление не полностью (фактор сбережений) и вместо «чистого» экспорта подставить его слагаемые, тогда уравнение (7) будет иметь следующий вид:

$$\begin{aligned} P \times Q_D + S \times V &= R + S \times V = C + I_g + G + X_E - X_I + S \times V = \\ &= P \times Q_S = Y = Y_C + Y_g + Y_E + N + A = M_A \times V + S \times V, \end{aligned} \quad (8)$$

где S – сумма неиспользуемых в обороте «доходы – расходы» денежных средств в экономике за рассматриваемый период;

M_A – активная денежная масса, которая обслуживает процесс «доходы – расходы» в экономике.

Подчеркнем также, что экспорт это приток валюты в страну, а импорт – отток валюты из страны.

В связи с ростом интеграционных процессов (в финансах, торговле, обмена рабочей силой и т.д.) в мире, в разных странах широкое распространение получили национальные валюты других стран. В этом случае эффективность применения количественной теории денег снижается, поскольку спрос на разные валюты нельзя сложить в общую сумму. Так Фридрих Август фон Хайек, экономист и философ, представитель новой австрийской школы, сторонник либеральной экономики и свободного рынка, лауреат Нобелевской премии 1974 г. [5], писал: «Решающее соображение, важное для наших целей, состоит в том, что в мультивалютной системе не существует такой вещи как *данная* величина спроса на деньги. Спрос на различные виды валют будет различным; но, поскольку эти валюты не будут являться полностью взаимозаменяемыми, совершенными субститутами, показатели спроса на них просто нельзя сложить в общую сумму» [6, с. 66-67].

Мультивалютность является результатом расширения торговых отношений между странами с различными национальными валютами. При классическом экономическом подходе, при экспортно-импортных операциях, торгующие страны обмениваются между собой национальными валютами для купли-продажи товаров и услуг одна у другой. Страна с положительным торговым сальдо имеет излишек валюты другой страны. Этот излишек может быть расходован на торговые операции в будущем, а также может увеличиваться и накапливаться. Страна, имеющая отрицательное торговое сальдо фактически является должником другой страны.

Проблемой при определении стоимости экспортных и импортных товаров является курс национальных валют. На сегодня курс национальных валют всех стран мира привязан к доллару США. Исходя из основ экономической теории, количество денег в обращении с учетом скорости оборота денежной единицы должно равняться количеству произведенных товаров и услуг (без учета фактора сбережений). Т.е., стоимость национальных валют опре-

деляется количеством и качеством производимых в обществе товаров и услуг. С другой стороны, стоимость национальных валют может определяться и наличием драгоценных металлов в резервах центральных банков.

Многие страны международные торговые отношения строят на основе доллара США. В этом случае ущемляются национальные валюты торгующих стран и не только на международных рынках, но и на национальных рынках, поскольку применение в стране вместе с национальной и валюты другой страны не позволяет национальной валюте полноценно выполнять функции денег. В этом аспекте гривна в Украине никогда не выполняла полноценно функции денег и всегда была придатком к доллару США. На сегодня оказалось, что украинскую экономику обслуживает n-гривень и более 40 млрд долларов США. Фактически украинское правительство вытесняет национальную валюту с внутреннего рынка и не создает условий для ее укрепления на внешних рынках.

Экономически доллар США в Украине, при проведении национальной денежно-кредитной политике в интересах национальной валюты, является простой бумажкой, не обеспеченной товарным наполнением или наполнением драгоценными металлами. Доллар в Украине необходим для приобретения товаров за границей, и то при условии отказа от гривневых операций в международных отношениях.

В данной ситуации оказалась не только Украина, но и многие страны мира, которые в угоду бумажного доллара идут на ущемление собственных валют.

Доллары США необходимы тем странам, которые имеют торговые отношения с США. Доллары в оборот выпускает Федеральная резервная система США. В этом аспекте проблемным является вопрос: сколько долларов выпущено в обращение и какое их количество обслуживает национальную экономику США, и какое – другие страны мира? Валюта одной страны является одновременно и национальной

и мировой, что является экономическим абсурдом и искусственным строением. При данном варианте присутствует высокий уровень различных финансовых рисков, заключающихся в следующем:

1) невозможность учёта количества валюты, находящейся в мировом обращении и в сбережениях;

2) мировую валюту выпускает в обращение (эмиссия) центральный банк страны, в которой эта валюта является национальной, и, как правило, национальные интересы преобладают над мировыми интересами;

3) отток и приток валюты в страну, где одна мировая и национальная единица, может привести к различной степени кризисам в этой стране, поскольку отток ещё можно восполнить эмиссией, но нерегулируемый приток устраняется в большинстве случаев с потерями;

4) в конечном счёте, нерегулируемое количество мировой валюты может привести, в один прекрасный день, к покупке страны, в которой национальная валюта является мировой, другими странами и корпорациями.

5) обесценивание мировой валюты (национальной валюты какой-то страны) приведёт к финансовым потерям многие страны и международные корпорации, имеющих в обращении и сбережениях эту обесценивающуюся валюту, что может привести к нерегулируемому её возврату (притоку) в страну-эмитента этой денежной единицы.

Именно поэтому автор статьи утверждает, что в недалеком будущем доллар США может стать всеобщей мировой проблемой. Исходя из этого, основной целью мирового сообщества должно стать создание всеобщей независимой мировой валюты, количество которой на первом этапе должно быть тесно увязано с экспортно-импортными операциями и на втором этапе – с мировым производством. Эта миссия может быть возложена на Международный валютный фонд.

Рассмотрим несколько вариантов денежных отношений между разными странами.

Каждая отдельно взятая страна производит валовой продукт в национальной валюте. Если в экономических отношениях между странами действуют какие-то мировые цены, тогда валовой продукт любой страны можно привести в соответствие с мировыми ценами. На основании этого можно определить курс национальной валюты по отношению к мировым ценам:

$$\text{курс нац. валюты} = \frac{\text{ВВП в нац. единицах}}{\text{ВВП в мировых ценах}};$$

где ВВП — валовой продукт.

Мировое производство валового продукта в мировых ценах равно:

$$\text{МВП (мировой валовой продукт)} = \sum (\text{ВВП в мировых ценах каждой страны}).$$

Как отмечалось выше, страны, торгуя между собой, обмениваются национальными валютами. Страна, которая больше продаёт другой стране, чем покупает у неё, имеет положительный торговый баланс с этой страной. Другая страна, которая меньше продаёт, чем покупает, имеет отрицательный торговый баланс. Если одна страна производит экспортно-импортные операции со многими странами, тогда возможно с одними странами у неё положительный торговый баланс, с другими — отрицательный. Количество задействованных в международной торговле стран соответствует количеству задействованных в этих операциях национальных валют.

Данная система взаимоотношений может быть эффективной при «точечном» подходе, когда экспорт и импорт торгующих стран примерно равны между собой или такая торговля взаимовыгодна. В целом данная система международной торговли довольно сложная. Необходим строгий учёт финансовых операций между странами и определение платёжного баланса страны не только в целом, но и по каждой национальной валюте в отдельности с торгующими странами. Высокий уровень финансового риска в международных отношениях заключается также в том, что каждая страна имеет неограниченные возможности по эмиссии своей национальной валюты вне зависимости от развития наци-

ональной экономики. Довольно тяжело проследить за количеством национальных валют, вращающихся в обороте, находящихся на счетах финансовых институтов и на руках у населения различных стран мира.

Обесценивание национальной валюты какой-то страны приводит не только к возможному увеличению её экспортных возможностей, но и к финансовым потерям стран, имеющих в обращении государственные и корпоративные ценные бумаги в обесценивающейся валюте и имеющих на счетах своих финансовых институтов валюту страны, которая обесценивается. Национальные валюты, имея различную реальную стоимость, оказывают влияние и на фактор сбережений. К накоплению склонны «твёрдые валюты», от «слабых валют» стараются избавиться, поэтому курс первых завышается, курс вторых занижается.

Как один из этапов перехода на единую мировую единицу возможен вариант применения мировой денежной единицы в международной торговле и отношениях между странами, которая не является национальной валютой ни одной из стран мира. Курс национальных валют будет привязан к этой новой мировой единице. Количеством мировой валюты в обращении будет экономическими методами регулировать мировой банк, в единственном числе имеющий право производить эмиссию мировых денежных знаков. Как известно в мировом сообществе сумма экспорта равна сумме импорта ($X_E = X_I$), поэтому количество мировых денег в обращении с учётом скорости оборота денежной единицы должно быть равно:

$$M_Z \times V = X_E = X_I, \quad (9)$$

где M_Z — количество мировых денег в обращении.

Рассмотрим вариант, когда в мировом сообществе имеется одна мировая денежная единица и для международных расчетов и для национальных экономик. Введение единой денежной единицы должно привести к применению единых, или близких к ним, мировых цен, в том числе и в

национальных экономиках. В этом случае, используя уравнение (8), сформулируем равенство экономического равновесия для мировой экономики:

$$\begin{aligned} \Sigma(P \times Q_D) + \Sigma(S \times V) &= \Sigma R + \Sigma(S \times V) = \Sigma(C + I_g + G + \\ + S \times V) &= \Sigma(P \times Q_S) = \Sigma Y = \Sigma(Y_C + Y_g + Y_G + N + A) = \\ &= \Sigma((M_A + S) \times V). \end{aligned} \quad (10)$$

Все экономические агрегаты суммируются по каждой стране, также учитываем, что $\Sigma X_E = \Sigma X_i$ и тогда $\Sigma X_E - \Sigma X_i = 0$. Равенство (10) запишем в следующем виде:

$$\begin{aligned} P_Z \times Q_{DZ} + S_Z \times V_Z &= R_Z + S_Z \times V_Z = C_Z + I_{gZ} + G_Z + S_Z \times \\ \times V_Z &= P_Z \times Q_{SZ} = Y_Z = Y_{CZ} + Y_{gZ} + Y_{GZ} + N_Z + A_Z = \\ &= (M_{AZ} + S_Z) \times V_Z, \end{aligned} \quad (11)$$

где нижний индекс Z означает показатель для мировой экономики.

При данном варианте возможен полный учёт и контроль денежной массы в мировом сообществе. Мировой контроль и учёт – это один из основных способов предотвращения экономических (финансовых) кризисов в мире.

Сегодняшние усилия экономистов должны быть направлены на создание мировой экономической модели, которая имела бы постоянный непрекращающийся экономический рост, высокий уровень экономической и социальной свободы, ответственности и защищённости каждого законопослушного гражданина (предприятия, организации, общества) на Земле.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК:

1. Горлов-Марченко С.Н. Кризисы. Выход: кадры, управление, экономикс / С.Н. Горлов-Марченко. – Кировоград: ПОЛИМЕД-Сервис, 2000. – 370 с.
2. Макконнелл К.Р. Экономикс: принципы, проблемы и политика / К.Р. Макконнелл, С.Л. Брю; пер. с англ. 2-го изд. Е.С. Иванова, И.Ю. Лаврова, В.Ф. Максимова, Л.В. Максимова, А.Р. Маркова, В.Д. Мед-

винской, П.А. Отмахова, Р.И. Столпера, С.В. Черпакова (руководитель группы). – К.: Хагар-Демос, 1993. – 785 с.

3. Горлов С.М. Экономика-XXI. Теория і практика / С.М. Горлов. – Кировоград: Приватне підприємство «Ексклюзив-Систем», 2011. – 360 с.

4. Ирвинг Фишер. Покупательная сила денег / И. Фишер. – М.: Дело, 2001. – 198 с. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.klex.ru/8zv>.

5. Хайек Ф. [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://wikipedia.org/wiki/Хайек_Фридрих_Август_фон.

6. Хайек Ф.А. Частные деньги / Ф.А. Хайек. – М.; Баком, 1996. – 116 с. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.klex.ru/6q>.

REFERENCES:

1. Horlov-Marchenko S.N. Kryzysy. Vыход: kadry, upravlenye, ekonomyks / S.N. Horlov-Marchenko. – Kyrovohrad: POLYMED-Servys, 2000. – 370 s.
2. Makkonnell K.R. Ekonomyks: pryntsyry, problemy y polityka / K.R. Makkonnell, S.L. Bryu; per. s anhl. 2-ho yzd. E.S. Ivanova, Y.Yu. Lavrova, V.F. Maksymova, L.V. Maksymova, A.R. Markova, V.D. Medvynskoy, P.A. Otmakhova, R.Y. Stolpera, S.V. Cherpakova (rukovodytel' hruppy). – K.: Khahar-Demos, 1993. – 785 s.
3. Horlov S.M. Ekonomika-KhKhI. Teoriya i praktyka / S.M. Horlov. – Kirovohrad: Pryvatne pidpryyemstvo «Eksklyuzyv-System», 2011. – 360 s.
4. Yrvynh Fysher. Pokupatel'naya syla deneh / Y. Fysher. – M.: Delo, 2001. – 198 s. [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupa: <http://www.klex.ru/8zv>.
5. Khayek F. [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupa: http://wikipedia.org/wiki/Khayek_Frydrykh_Avhust_fon.
6. Khayek F.A. Chastnye den'hy / F.A. Khayek. – M.; Bakom, 1996. – 116 s. [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupa: <http://www.klex.ru/6q>.

БІЗНЕС-ПЛАНУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗДІЙСНЕННЯ ФІНАНСОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

BUSINESS PLANNING AS A TOOL FOR THE IMPLEMENTATION OF FINANCIAL MANAGEMENT IN CONDITIONS OF MODERN DEVELOPMENT OF UKRAINE

УДК 338.2

Данік Н.В.

к.е.н., доцент кафедри фінансів та кредиту
Миколаївський
національний університет
імені В.О. Сухомлинського

У даній статті проведений аналіз сучасного стану бізнес-планування на підприємствах України. Виявлені основні проблемні моменти і слабкі місця українських бізнес-планів. Розглянуті основні недоліки при замовленні бізнес-плану як специфічної послуги.

Ключові слова: бізнес-план, фінансовий план, організаційний план, маркетинговий план, ризики, ціна, бізнес-ідея, інвестор.

В данной статье проведен анализ современного состояния бизнес-планирования на предприятиях Украины. Выявлены основные проблемные моменты и слабые места украинских бизнес-планов. Рассмотрены основ-

ные недостатки при заказе бизнес-плана как специфической услуги.

Ключевые слова: бизнес-план, финансовый план, организационный план, маркетинговый план, риски, цена, бизнес-идея, инвестор.

This article analyzed the current state of business planning in the Ukraine, identified key problematic aspects and weaknesses of Ukrainian business plans, and considered the basic disadvantages in the ordering business plan as a specific service.

Key words: business plan, financial plan, organizational plan, marketing plan, risks, Price, business idea, investor.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день нестабільність факторів навколишнього середовища вимагає від підприємств детального прогнозування своєї стратегічної та поточної діяльності, врахування загроз і можливостей подальшого розвитку та досягнення поставлених цілей. Сучасність вимагає від менеджменту будь-якої організації вміння приймати відповідні управлінські рішення. Важливим елементом стратегічного планування, який вирішальною мірою може передбачати реакцію підприємства на вимоги зовнішнього середовища та підтримувати його відповідну поведінку на ринку, є бізнес-планування, яке можна розглядати як дієвий інструмент сучасного менеджменту, завдяки якому підприємства можуть визначити мету і завдання свого функціонування, розробляти систему заходів щодо поліпшення результатів діяльності або запобігання небажаним явищам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання складання бізнес-планів з урахуванням економічної ситуації розглянуті у наукових працях відомих вчених: Н. Крилової, В.А. Чичина [1], К. Кіпермана,

І.В. Ліпсіса, Алексєєва М.М. [2], Г.Д. Львовського, В.Д. Маркової, Покропивного С. Ф. [3], М. Муллей, О.І. Пальчик, Смаковська Ю. [4], Г. Пітерса, А.Р. Полякова, Х. Роузена, Ю.І. Скірко, В. Хруцького та ін.

Водночас, багато аспектів цієї проблеми з огляду на особливості розвитку сучасної економіки потребують більш повного та предметного дослідження. На сьогодні існує декілька наукових підходів до розробки бізнес-планів на підприємстві, які обґрунтовані зарубіжними економістами і менеджерами: П. Тіффані, Стівеном Д. Пітерсоном, Х. Роузеном, Р. Уотерменом, та іншими. Але всі ці наукові розробки повинні підлягати ретельній адаптації до українських реалій та стану перехідної економіки.

Постановка завдання. Основною метою дослідження є проведення аналізу сучасного стану бізнес-планування в Україні та виявлення основних проблемних моментів і слабких місць процесу бізнес-планування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Бізнес-планування – це сучасний і досить популярний термін на сьогодні в бізнес-середовищі. Але розробка бізнес-

планів і ведення діяльності в руслі постійного бізнес-планування з урахуванням всіх нюансів даного поняття (постійний моніторинг ринку, стану конкурентної середовища, складання планів для впровадження будь-яких змін і т.д.) на вітчизняних просторах знаходяться на відчутній відстані від європейських практик розвинених країн.

Багато бізнесменів, які опрацювали не одне зарубіжне видання з розробки бізнес-планів і намагаються дотримуватися рекомендацій, викладених у них, стикаються з нерозглянутими там, та й невідомими на Заході труднощами. На відміну від західних країн, ділове планування в Україні має ряд особливостей [1, с. 59].

Українське законодавство на сьогодні не закріплює обов'язковості розробки бізнес-плану. Останній є новим документом для більшості українських підприємств [2, с. 115]. Незважаючи на прагнення країни приєднатися до європейської спільноти та підвищити стандарти якості продукції, послуг та принципів ведення бізнесу, значно поширена позиція, яка заперечує доцільність розробки розгорнутого бізнес-плану і передбачає, як альтернативу, стисле техніко-економічне обґрунтування. Іноді вважається, що відсутність проробленого бізнес-плану може бути компенсована знанням "глибин" вітчизняного бізнесу й інтуїцією.

Для такого стану подій в Україні існує багато передумов. Неконкурентоспроможність українських бізнес-планів пояснюється цілим рядом помилкового ставлення до цього питання перш за все зі сторони замовників бізнес-планів (під замовником розуміється юридична або фізична особа, яка володіє певною бізнес-ідеєю і прагне до її реалізації). Для цього необхідно знайти інвестора, якого можна залучити саме якісним бізнес-планом. Цей документ власник ідеї може доручити розробити своїм внутрішнім спеціалізованим підрозділам, які частіше всього в дрібному та середньому бізнесі просто відсутні, або ж замовити у сторонньої організації, яка пропонує такі послуги, маючи висококваліфікованих досвідчених фахівців у сфері бізнес-планування та консалтингу. Розглянемо саме

останню ситуацію і, впливаючи з української практики, проблеми [4, с. 435].

Бізнес-план повинен коротко та чітко відображати план реалізації проекту. Він дає змогу інвестору оцінити якість проекту та можливості учасників. Тобто це основний документ, переглянувши який, інвестор може прийняти рішення про вкладення своїх коштів у конкретну ідею. В той же час цей документ надає можливість особі, яка має певну бізнес-ідею, донести її до інвестора і отримати кошти на її реалізацію [5, с. 67]. Отже, можна зробити висновок, що даний документ являється корисним для кожного учасника бізнес-проекту і сприяє розвитку підприємництва та розвитку економіки і суспільства в цілому. Але дійсність і практичні аспекти відрізняються від теоретичних.

Окрім ціни бізнес-плану замовник зацікавлений у результаті. А щоб його отримати, важливо виокремити та позбавитися від певних помилкових позицій та поглядів, що супроводжують українських підприємців при замовленні даної специфічної послуги. Отже, розглянемо основні помилки замовників бізнес-планів.

Перш за все, найпоширеніша проблема полягає у обсязі робіт, який замовник бажає отримати від розробників. Замовник вважає, що бізнес-план у нього вже є і все, що необхідно, це консолідувати цифри у таблиці, які потім буде легко аналізувати інвесторові. Але в більшості випадків при детальному ознайомленні спеціаліста з об'ємом робіт виявляється, що замовник має лише опис своєї ідеї а для того, щоб фінансовий план був переконливим, потрібно ще серйозно попрацювати [4, с. 436]. Тобто на практиці бізнес-середовище зіштовхується з проблемою недостатньої обізнаності керівників у питаннях бізнес-планування і звідки беруться цифри, здатні вразити інвестора.

Отже, будь-який бізнес-план включає в себе три блоки: маркетинговий, організаційний і фінансовий. Перші два блоки бізнес-плану можна фактично розглядати, як підготовку вихідних даних для третього, фінансового. У маркетинговому блоці готуються вихідні дані для дохідної частини фінансового плану, в організаційному – для

видаткової. Ось якщо всі ці цифри у вас є, тоді все готово для головного фінансового планування, оскільки в переважній більшості випадків саме там будуть зосереджені дані, що цікавлять інвесторів і замовників бізнес-плану [5, с. 68]. Фінансовий блок в обов'язковому порядку містить [6, с. 257]:

- бюджет доходів і витрат, який ілюструє прибутковість проекту;
- бюджет руху грошових коштів, який розраховується для визначення розміру інвестицій, термінів їх використання і повернення;
- розрахунок фінансових показників, що відображають прибутковість і стійкість проекту.

Але не варто робити швидких висновків і ставати прихильником поширеного погляду, що єдиним вагомим результатом бізнес-плану є фінансовий план. Безумовно, прогноз фінансових показників цікавить інвестора в першу чергу. Але, як правило, гарні цифри потрібно обґрунтувати і в цій справі будуть корисні і грамотний аналіз ринку, і переконлива програма просування та продуманий план розвитку продукту [1, с. 60]. А у випадку, якщо бізнес-план розробляється і для «внутрішнього користування», організаційний план повинен бути опрацьований максимально детально, щоб стати реальним керівництвом до дії.

На жаль, іноді замовники взагалі вважають, що інвестор читає тільки резюме бізнес-плану, основу якого складають ключові фінансові показники. Але далеко не всі інвестори такі легковажні, адже не варто забувати про те, що він інвестує свої кошти і напевно прагнутиме бути максимально детально ознайомлений з бізнес-проектом [1, с. 61]. Саме тому бізнес-план повинен розроблятися поступово, починаючи з опрацювання маркетингової частини, щодо якої знову ж в українському бізнесі існують помилкові стереотипи, план – це все, маркетинг – ніщо. Навіть розуміючи необхідність обґрунтування дохідної частини, деякі замовники намагаються викреслити зі складу робіт аналіз ринку і опрацювання тактики маркетингу, вважаючи це зайвою тратою коштів за

інформацію, яка не відіграє кардинальної ролі в їх діяльності.

У багатьох випадках маркетинговий блок, що включає дослідження ринку – це найбільш трудомістка частина бізнес-плану: ємність і динаміку ринку, виявлення конкурентів, їх слабкі і сильні сторони, розробка стратегії конкуренції, аналіз можливих постачальників, розробка тактики діяльності на ринку: ціноутворення, способи продажів і просування товару, перспективи розвитку і т.д.

Розглянемо ще один проблемний аспект бізнес-плану, а саме аналіз ризиків. Незважаючи на той факт, що даний пункт входить у структуру бізнес-плану практично кожного стандарту, частіше за все до цього пункту підходять без особливої відповідальності, вставляючи в документ шаблонний примірник, навіть не корегуючи його з огляду до специфіки бізнес-проекту. Такий підхід являється вкрай непрофесійним [6, с. 259]. Розробник зобов'язаний виявити всі ймовірні ризики, тобто можливі обставини, здатні привести до істотного погіршення показників проекту. Потім по кожному ризику розробляються заходи, спрямовані на його запобігання або компенсацію його негативного впливу. На завершення проводиться кількісна оцінка наслідків негативного розвитку подій і розрахунок фінансових показників за умови такого сценарію. Таким чином, в результаті роботи над цим пунктом бізнес-плану замовник отримує відповіді на два питання [5, с. 70]:

- які ризики найбільш небезпечні для життєздатності проекту?
- що робити, щоб запобігти найбільш небезпечним ризикам та їх негативним наслідкам?

Слід відмітити також один із основних і частіше за все вирішальних аспектів специфіки бізнес-планування в Україні – ціна. Якісний, достовірний бізнес-план створюється висококваліфікованими спеціалістами під конкретний проект з урахуванням цілого ряду індивідуальних особливостей. Такий документ являється каталізатором розвитку підприємства або основним важелем старт-апів. Звісно, його ціна не низька, як і аналогічні консалтингові послуги.

Саме тому замовники часто обирають не весь документ, а певні його частини, які являються для них найбільш складними і важливими при аналізі. Таке положення справ і являється передумовою появи всіх вище перерахованих помилок і хибного ставлення до певних структурних підрозділів бізнес-плану.

Якісний бізнес-план дасть змогу розв'язати чимало завдань, основними серед яких є такі [2, с. 143-144]:

- 1) обґрунтування економічної доцільності нових напрямків розвитку;
- 2) розрахунок очікуваних фінансових результатів діяльності, насамперед обсягів продажу, прибутку, доходів на капітал;
- 3) визначення джерел фінансування обраної стратегії, тобто способів концентрації фінансових ресурсів;
- 4) підбір працівників, спроможних реалізувати такий план.

Висновки з проведеного дослідження. Незважаючи на відсутність законодавчих актів, які прямо зобов'язують розробку бізнес-планів, сьогодні в Україні прийнята значна кількість указів, які формують ділове середовище підприємства. Функціонування в ньому передбачає необхідність розробки бізнес-плану для одержання фінансування проекту. Підвищення обізнаності підприємців і управлінців та переймання зарубіжного досвіду стосовно бізнес-планування приведе український бізнес на новий більш високий рівень розвитку.

Наявність обґрунтованого бізнес-плану сприяє залученню капіталу, визначенню планів на майбутнє, ретельному вивченню передбачуваних ризиків і можливих труднощів, які можуть перешкодити практичній реалізації бізнес-проекту. Його впровадження дозволить значно підвищити ефективність діяльності підприємства, його конкурентоспроможність і скоротити витрати.

В умовах ринкової системи господарювання бізнес-план – це активний робочий інструмент управління, відповідний пункт усієї планової та виконавчої діяльності підприємства. Бізнес-план дає змогу аналізувати, контролювати й оцінювати успішність діяльності в процесі реалізації підприємницького проекту, виявляти відхилення від

плану та своєчасно коригувати напрямки розвитку бізнесу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Чичун В.А., Паламарчук В.Д. Бізнес-планування як фактор успішної підприємницької діяльності // Соціум. Наука. Культура. – 2010. – 21(18). – 86 с. – С. 58-63.
2. Планування діяльності фірми: навч.-метод. посібник / Алексєєва М. М. – К.: Фінанси і статистика, 2011. – 248 с.
3. Бізнес-план: технологія розробки та обґрунтування : навч. посібник / Покропивний С. Ф., Соболев С. М., Швиденко Г. О., Дерев'яно О. Г. – [Вид. 2-ге, доп.]. – К.: КНЕУ, 2010. – 379 с.
4. Смаковська Ю. Критерії експертної оцінки бізнес-плану підприємницького проекту // Формування ринкової економіки в Україні. – 2009. – №19. – 518 с. – С. 434-438.
5. Пашута М. Бізнес-планування як фактор успішної підприємницької діяльності // Персонал. – 2006. – № 10. – 258 с. – С. 66-74.
6. Пугачевська К.Й., Плют Т.С. Значення бізнес-планування як чинника господарської діяльності в ринковій економіці // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – № 21.1. – 469 с. – С. 256-260.

REFERENCES:

1. Chychun V.A., Palamarchuk V.D. Biznesplanuvannya yak faktor uspishnoyi pidpryyemnyts'koyi diyal'nosti // Sotsium. Nauka. Kul'tura. – 2010. – 21(18). – 86 s. – S. 58-63.
2. Planuvannya diyal'nosti firmy: navch. metod. posibnyk / Aleksyeyeva M. M. – K.: Finansy i statystyka, 2011. – 248 s.
3. Biznes-plan: tekhnolohiya rozrobky ta obgruntuвання : navch. posibnyk / Pokropyvnyy S. F., Sobol' S. M., Shvydenko H. O., Derev'yanko O. H. – [Vyd. 2-he, dop.]. – K.: KNEU, 2010. – 379 s.
4. Smakovs'ka Yu. Kryteriyi ekspertnoyi otsinky biznes-planu pidpryyemnyts'koho projektu // Formuvannya rynkovoyi ekonomiky v Ukraini. – 2009. – No19. – 518 s. – S. 434-438.
5. Pashuta M. Biznes-planuvannya yak faktor uspishnoyi pidpryyemnyts'koyi diyal'nosti // Personal. – 2006. – No 10. – 258 s. – S. 66-74.
6. Puhachevs'ka K.Y., Plyut T.S. Znachennya biznes-planuvannya yak chynnyka hospodars'koyi diyal'nosti v rynkoviy ekonomitsi // Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny. – 2011. – No 21.1. – 469 s. – S. 256-260.

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФОРМУВАННЯ І ВИКОРИСТАННЯ ОБОРОТНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

INCREASE IN EFFECTIVENESS OF FORMATION AND USE OF ENTERPRISE CIRCULATING CAPITAL

УДК 658.14

Коваленко О.В.

д.е.н., завідувач кафедри економіки підприємства
Запорізька державна інженерна академія

Отченко Ю.С.

магістр кафедри економіки підприємства
Запорізька державна інженерна академія

У статті досліджено підвищення ефективності формування і використання оборотного капіталу підприємства. Існує ряд теоретичних і практичних проблем, які все ще залишаються невирішеними як на рівні економіки у цілому, так і на рівні підприємства, зокрема. Практичне впровадження запропонованих у статті заходів по підвищенню ефективності формування та використання оборотного капіталу дозволить максимально ефективно використовувати власні ресурси для забезпечення стабільної фінансової діяльності.

Ключові слова: оборотний капітал, підприємство, фінансові інвестиції, продукція.

В статье исследовано повышение эффективности формирования и использования оборотного капитала предприятия. Существует ряд теоретических и практических проблем, которые все еще остаются нерешенными как на уровне экономики в целом, так и на уровне предприятия, в част-

ности. Практическое внедрение предложенных в статье мер по повышению эффективности формирования и использования оборотного капитала позволит максимально эффективно использовать собственные ресурсы для обеспечения стабильной финансовой деятельности.

Ключевые слова: оборотный капитал, предприятие, финансовые инвестиции, продукция.

The article studies the increase in effectiveness of formation and use of circulating capital of an enterprise. There are a number of theoretical and practical problems, which are still being unsolved at the level of economy as a whole as well as at the level of an enterprise, in particular. Practical implementation of proposed in the article measures to increase effectiveness of formation and use of circulating capital allows the most effective use of own resources in order to provide stable financial activity.

Key words: circulating capital, enterprise, financial investment, production.

Актуальність дослідження. Світова фінансова криза з усією гостротою поставила перед підприємствами проблему виживання та адаптації до принципово нових умов господарювання. Мінімізація витрат, підвищення операційної мобільності, зниження рівня заборгованості, забезпечення платоспроможності та фінансової стійкості – всі ці та інші питання постають сьогодні дуже гостро. Визначені проблеми так чи інакше пов'язані з питаннями ефективного управління оборотними активами промислового підприємства. Удосконалення управління оборотними активами – один із найважливіших чинників підвищення загальної економічної ефективності виробництва та фінансової стійкості підприємств в сучасних умовах. Проблема формування та ефективного використання оборотних активів підприємства була та залишається досить актуальною як для вітчизняних, так і закордонних вчених. В наукових працях західних авторів

Ю. Ф. Бриггема, Р. Брейлі, Д. К. Ван Хорна, Б. Коласса, С. Майерса, С. Росса, Р. Самуельсона, Д. Сигела, А. Шапіро, Д. Шима та інших особлива увага зосереджена на розгляді окремих теоретичних аспектів та практичного досвіду управління оборотним капіталом.

Проте існує ряд теоретичних і практичних проблем, які все ще залишаються невирішеними як на рівні економіки у цілому, так і на рівні підприємства, зокрема. Так, незважаючи на значну кількість публікацій, що освітлюють окремі аспекти проблем формування та використання оборотного капіталу, дослідження цього процесу, його сутності, особливостей, факторів, що впливають на ефективність його використання підприємствами вимагають подальшої розробки. Існуючі роботи вчених не повною мірою враховують усі особливості сучасного стану формування оборотних активів підприємств, залишається невирішеною низка дискусійних питань, а саме:

відсутній єдиний підхід до управління формуванням оборотних активів підприємств, який дозволяв би встановити величину оборотних активів і їх елементів з урахуванням поставлених цілей, особливостей операційної діяльності та критеріїв формування оборотних активів підприємств. Тому дослідження системи формування та використання оборотного капіталу як важливого чинника підвищення ефективності функціонування промислового підприємства набуває особливої актуальності.

Викладення основного матеріалу. Становлення і розвиток в Україні ринкової інфраструктури суттєво змінюють економічне, інформаційне і правове середовище функціонування підприємств, зміст фінансово-господарської діяльності. Фінансовий стан підприємства промисловості значною мірою залежить від наявності та ефективності використання оборотних коштів. Перш ніж почати обґрунтування проекту підвищення ефективності формування і використання оборотного капіталу підприємства розглянемо сутність оборотного капіталу.

Термін «оборотний капітал» походить від англійського поняття «*circulating capital*» і з'явився у словниковому обігу у зв'язку з активним використанням англійських джерел економічної літератури. В українськомовних джерелах з економічної теорії його синонімами є «оборотні засоби», «оборотні кошти», «оборотні активи», «поточні активи». Проте, незважаючи на неоднорідність термінів, економічна сутність поняття, що ними визначається, трактується у вітчизняній та зарубіжній літературі досить однозначно. Це сукупність грошових коштів, авансованих підприємством для формування оборотних виробничих фондів і фондів обігу, які використовуються в межах одного відтворювального циклу або в короткостроковому періоді (до одного року), що забезпечують безперервний процес виробничо-господарської діяльності [4, с. 104] та приносять економічну вигоду [1, с. 195].

А.М. Поддєрьогін поняття «оборотний капітал» і «оборотні кошти» розглядає як синоніми і дає таке визначення: «оборотний капітал (оборотні кошти) – це кошти,

авансовані в оборотні виробничі фонди й у фонди обігу для забезпечення безперервності процесу виробництва, реалізації продукції та отримання прибутку» [6, с. 189].

О.П. Пархоменко пропонує таке визначення: «оборотний капітал – це авансована вартість в елементи оборотних виробничих фондів і фондів обігу на рік чи операційний цикл для забезпечення безперервного процесу виробництва та реалізації продукції з метою досягнення достатнього рівня прибутковості підприємства» [5].

Управління оборотним капіталом полягає у пошуку ефективних форм його фінансування, оптимізації обсягу, удосконаленні структури, забезпеченні прийняттого рівня ліквідності та підвищенні ефективності використання [3, с. 77; 4, с. 104].

До оборотних активів належать: запаси, дебіторська заборгованість, поточні фінансові інвестиції, грошові кошти та їх еквіваленти, витрати майбутніх періодів тощо. Вони перебувають у постійному русі, набуваючи форми грошей, запасів сировини, матеріалів, напівфабрикатів та готової продукції. Ефективність використання оборотних коштів характеризується швидкістю їхнього обертання, оборотністю. Прискорення оборотності цих коштів зумовлює: по-перше, збільшення обсягу продукції на кожну грошову одиницю поточних витрат підприємства; по-друге, вивільнення частини коштів і завдяки цьому створення додаткових резервів для розширення виробництва. Підвищення ефективності формування і використання оборотного капіталу підприємства повинно, в першу чергу, забезпечити пошук компромісу між ризиком втрати ліквідності і ефективністю роботи. Це зводиться до рішення двох важливих задач:

1. Забезпечення платоспроможності підприємства. Тобто підприємство повинно мати можливість вчасно оплачувати рахунки, виконувати зобов'язання. Підприємство, що не має достатнього рівня оборотного капіталу, може зіткнутися з ризиком неплатоспроможності.

2. Забезпечення прийняттого об'єму, структури і рентабельності активів. Наприклад, високий рівень виробничо-матері-

альних запасів потребує відповідно значні поточні витрати.

Одним з ключових факторів підвищення ефективності виробництва є прискорення обігу коштів. На жаль, кризові явища у розвитку української економіки спричинили істотні негативні зміни як у тривалості обігу більшості підприємств, так і його структури. Повний обіг коштів включає в себе такі структурні складові: час виробництва, час обігу; період перебування обігових коштів у сферах виробництва й обігу, не пов'язаних з основним напрямом виробничої діяльності підприємств. Прискорення оборотності оборотних коштів з обороту приводить до вивільнення матеріальних ресурсів і джерел їх формування, при уповільненні – до обороту залучаються додаткові кошти. Тобто кожне підприємство повинно намагатися, як можна більше прискорити оборотність оборотного капіталу, задля досягнення абсолютного та відносного вивільнення оборотного капіталу.

Абсолютне вивільнення має місце, якщо фактичні залишки оборотних коштів менше нормативу або залишків попереднього періоду при збереженні або перевищенні об'єму реалізації за даний період. Відносно вивільнення оборотних коштів має місце в тих випадках, коли прискорення їх оборотності відбувається одночасно із зростанням виробничої програми підприємства, причому темп зростання об'єму виробництва випереджає темп зростання залишків оборотних коштів. За нинішніх умов господарювання через інфляційні процеси найбільш реальним є відносно вивільнення оборотних коштів. Ураховуючи це, слід більше уваги приділяти реалізації заходів, які сприяють відносному вивільненню оборотних коштів.

Підвищення ефективності формування та використання оборотного капіталу на діючих підприємствах в сучасних умовах має досягатися наступними шляхами:

На стадії створення виробничих запасів підприємства необхідно впроваджувати економічно обґрунтовані та доцільні норми запасів матеріалів; наближення постачальників сировини, напівфабри-

катів, комплектуючих виробів і інших до споживачів; широке використання прямих тривалих зв'язків; розширення складської системи матеріально-технічного забезпечення, комплексна механізація й автоматизація вантажно-розвантажувальних робіт на складах, використання сучасного обладнання, новітніх технологій. Обґрунтовуючи проект підвищення ефективності формування та використання оборотного капіталу на діючих підприємствах слід додати, що криза збуту виробленої продукції і неплатежі призводять до уповільнення обороту оборотного капіталу. Тому кожне підприємство повинно випускати таку продукцію, яку можна достатньо швидко і вигідно продати, припиняючи або значно скорочуючи випуск продукції, що не має поточного попиту. Таким чином, проект підвищення ефективності формування та використання оборотного капіталу на діючих підприємствах має включати наступні дії, відповідно до стадії виготовлення продукції [2, с. 145].

На стадії незакінченого виробництва: прискорення науково-технічного прогресу (включає впровадження прогресивної техніки і технологій), розвиток стандартизації, уніфікації, типізації; удосконалення форм організації промислового виробництва, вживання дешевших конструкційних матеріалів; удосконалення системи економічного стимулювання економічного використання сировинних і паливно-енергетичних ресурсів; збільшення питомої ваги продукції, що користується значним попитом.

На стадії обігу: наближення споживачів продукції до її виробників; вдосконалення системи розрахунків; збільшення об'єму реалізованої продукції унаслідок виконання замовлень по прямих зв'язках, дострокового випуску продукції, виготовлення продукції із заощаджених матеріалів; ретельна та своєчасний підбір продукції по партіях, асортименту, транзитній нормі, відвантаження в точній відповідності з укладеними договорами.

Значні резерви підвищення ефективності та використання оборотних коштів на підприємстві криється безпосередньо в самому підприємстві. Керівництво кож-

ного підприємства повинно проводити постійний моніторинг оборотних активів. У табл. 1 представлена частка оборотних активів різних галузей економіки України. З наведених даних видно, що у цьому аспекті будівництво наближене до сільського господарства, бо має схожу частку оборотних активів. Зауважимо, що ця частка значно більша за долю оборотних активів, наприклад, у промисловості. Отже готова продукція у будівництві створюється більшою мірою за рахунок оборотних активів.

Таблиця 1

**Частка оборотних активів
в активах будівельної галузі, (%) [7]**

Рік	Частка оборотних активів по Україні		
	Сільське господарство	Промисловість	Будівництво
2007	44,8	47,1	58,0
2008	59,8	49,5	57,2
2009	59,4	48,9	56,3
2010	64,4	52,0	58,1
2011	74,0	49,2	60,3
2012	63,0	45,1	62,8
2013	62,3	44,8	63,5

Слід визначити також ще одну особливість будівельної галузі: порівняно незначний розмір власного капіталу, який навіть не покриває необоротні активи підприємств. Причому дефіцит фінансових ресурсів є досить значним, на відміну, наприклад, від тієї ж промисловості. Звідси маємо наочне підтвердження тези, що підприємства будівельної галузі вкрай потребують запозичених коштів, які цілком і повністю ідуть на фінансування оборотних активів та частки необоротних. У процесі аналізу необхідно з'ясувати причини утворення понаднормативних або менших за нормативи оборотних коштів. Здійснювати аналіз нормованих оборотних коштів, як в цілому, так і за окремими балансовими статтями, всередині статей –

за групами, усередині груп – за видами для виявлення змін або нестач цінностей. Стан виробничих запасів слід аналізувати за даними аналітичного обліку сировини, матеріалів, палива та інших цінностей, що його ведуть на складах матеріально відповідальні особи і бухгалтерія.

Щоб підвищити ефективність формування та використання оборотного капіталу на підприємстві потрібно:

- удосконалити рух товару і нормалізувати розміщення оборотних коштів;
- повністю і ритмічно виконувати плани господарської діяльності;
- удосконалювати організацію торгівлі, упроваджувати прогресивні форми і методи продажу;
- удосконалювати розрахунки з постачальниками і покупцями;
- покращувати претензійну роботу;
- прискорювати оборот грошових коштів за рахунок поліпшення інкасації торгової виручки, строгої лімітації залишків грошових коштів в касах торгових підприємств, в дорозі, на розрахунковому рахунку в банку;
- звести до мінімуму запаси господарських матеріалів, малоцінних предметів, інвентарю, спецодягу на складі, скоротити підзвітні суми, витрати майбутніх періодів;
- не допускати дебіторської заборгованості [3, с. 91].

Тобто, ефективність використання оборотних коштів на підприємстві залежить, перш за все, від уміння управляти ними, покращувати організацію торгівлі, підвищувати рівень комерційної і фінансової роботи.

Особливого значення для підвищення ефективності формування та використання оборотного капіталу має дебіторська заборгованість підприємства. Можна запропонувати наступні пропозиції з ефективного управління нею:

- своєчасно здійснювати контроль за співвідношенням дебіторської і кредиторської заборгованості;
- контролювати стан розрахунків за простроченими заборгованостями;
- своєчасно виявляти недопустимі види дебіторської заборгованості.

Отже, пропонуємо наступний проект підвищення ефективності формування та використання оборотного капіталу на підприємстві:

1. Встановлення термінів відстрочки платежів для різних груп покупців [6, с. 110]. Існує практика коли, ці терміни встановлюються залежно від періоду часу, протягом якого конкретний покупець може реалізувати придбаний товар. Наприклад, клієнт реалізовує товар за 10 днів, тому немає сенсу надавати йому відстрочку оплати на довший термін, ніж ті самі 10 днів. Але враховуючи, що підприємство не може проаналізувати реалізацію товару кожним своїм клієнтом відстрочка платежів має надаватися лише покупцям обсяг реалізації яких перевищує визначені обсяги. Так, для підприємства, з середньою одноденною виручкою більше 50000 тис. грн., необхідно встановити наступні терміни відстрочки платежів для різних груп покупців (табл. 2).

Таблиця 2
Встановлені терміни відстрочки платежів для різних груп покупців

Обсяг реалізації, тис. грн.	Відстрочка, днів
від 10000 до 20000	3
від 20001 до 45000	10
від 45001 до 70000	20
більше 70001	30

З таблиці 2 слід, що найбільший термін відстрочки платежу на підприємстві буде складати 30 днів, для цього покупець має купити товар на суму від 70001 тис. грн.

2. Встановлення лімітів величини дебіторської заборгованості для кожного покупця (або групи покупців), які залежатимуть від обсягів реалізації та історії кредитних відносин з ними. Як правило, коли обсяг реалізації продукції клієнту є значним, і до цього часу він справно погашав свою заборгованість, то для нього встановлюється більший ліміт дебіторської заборгованості [6, с. 99]. Для дрібного ж клієнта цей ліміт є меншим. Якщо ліміт перевищується, то подальше відвантаження продукції з від-

строчкою платежу не повинно здійснюватися. В залежності від обсягів реалізації всі покупці підприємства необхідно поділити на наступні групи (за умови одноденної виручки більше 50000 тис. грн.), представлені у таблиці 3.

Таблиця 3
Групи покупців в залежності від обсягів реалізації

Обсяг реалізації, тис. грн.	Група покупців
до 10000	дрібні
від 10001 до 20000	дрібнооптові
від 20001 до 45000	середні
від 45001 до 70000	крупні
більше 70001	крупнооптові

Поділ саме на такі групи дозволить підприємству розмежовувати покупців по обсягу реалізації та строку погашення ними своїх зобов'язань.

Необхідно встановити наступні максимальні обсяги дебіторської заборгованості покупців підприємства в залежності від групи, тобто пропонується встановити максимальну дебіторську заборгованість для кожної групи покупців окремо, наприклад, для дрібнооптових він складатиме 18000 тис. грн. (рис. 1). Слід зазначити, що покупець, який більше трьох разів вчасно не сплатив свою заборгованість не може потрапити до наступної групи.

Отже, підприємство має виділити п'ять груп покупців в залежності від обсягу закупівель цими підприємствами. Саме від групи покупця буде залежить максимальний обсяг дебіторської заборгованості при якій відвантаження товару буде припинено.

3. Ефективне використання запровадженої системи стимулюючих знижок для клієнтів, які працюватимуть на умовах передплати.

При цьому важливо прорахувати економічний ефект від продажів із знижками, визначити, що підприємству вигідніше: отримувати менший дохід від реалізації з передплатою, чи більший дохід, але із затримкою платежів.

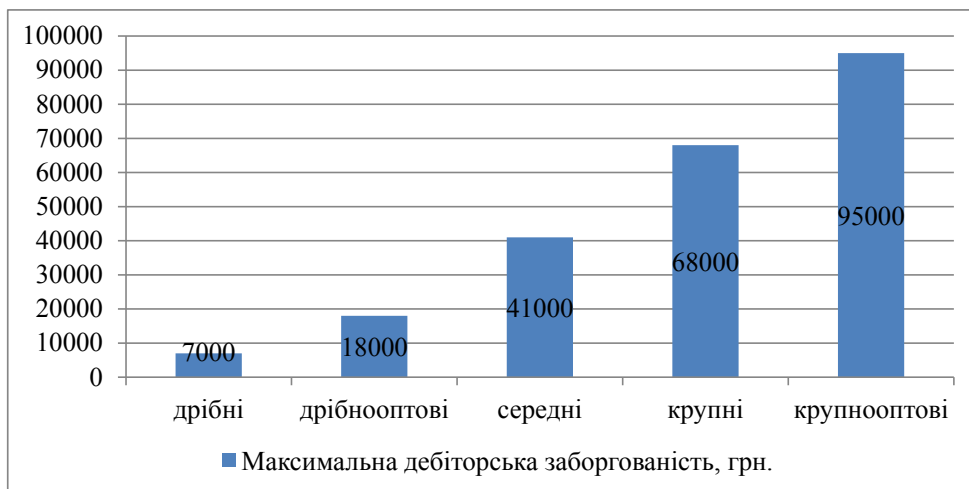

Рис. 1. Максимальні обсяги дебіторської заборгованості покупців підприємства

4. Запровадження системи знижок в період року, коли рівень продажів найменший.

Враховуючи, що частина продукції підприємств користується сезонним попитом, то керівництву підприємства необхідно прийняти рішення надавати сезонні знижки на партії товарів від певної суми реалізації.

5. Розробка системи договорів, в яких чітко будуть зазначені умови та терміни оплати, а також відповідальність покупця у випадку порушення термінів розрахунків.

На підприємствах необхідно розробити типовий договір поставки в якому врахувати всі вимоги нормативно-правових актів, що регулюють договірні відносини. Головна вимога до змісту договору полягає у тому, щоб він містив у собі такі юридичні норми, які б дозволили регулювати весь комплекс взаємовідносин з клієнтом (позичальником).

Узагальнюючим показником, що характеризує управління оборотними активами і виступає в якості генерального завдання при їх формуванні, є оборотність оборотних активів, що відображає продуктивність їх використання. Саме прискорення оборотності оборотних активів підприємства формує раціональний обсяг оборотних активів, що сприяє вивільненню капіталу підприємства та збільшенню прибутку.

Як **ВИСНОВОК**, слід зазначити, що наслідком впровадження проекту підвищення ефективності формування та використання оборотного капіталу мають стати:

- забезпечення безперебійної роботи підприємства;
- зниження обсягів вільних поточних активів, і, як наслідок, зниження витрат на їх фінансування;
- прискорення обороту оборотних активів
- максимізація прибутку підприємства при збереженні ліквідності.

Практичне впровадження запропонованих заходів по підвищенню ефективності формування та використання оборотного капіталу дозволить максимально ефективно використовувати власні ресурси для забезпечення стабільної фінансової діяльності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ватченко О. Б. Управління оборотним капіталом підприємства / О. Б. Ватченко, І. Б. Тахмазова // Економічний простір. – 2011. – № 50. – С. 193–200.
2. Дукаль Г.С. Управління обіговим капіталом та його вплив на фінансовий стан підприємств / Г.С. Дукаль [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/chem_bioll/nvnltsu//19_1/181_Dukal_19_1.pdf

3. Єрмак С.О. Концептуальні основи ефективного управління оборотним капіталом на підприємствах роздрібною торгівлі побутовим обладнанням / С.О. Єрмак // Вісник Донецького університету економіки та права. – 2008. – № 1 – 2. – С. 76–83.

4. Кустріч Л.О. Підвищення рівня управління оборотним капіталом / Л.О. Кустріч // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 3. – С. 103–106.

5. Пархоменко О.П. Уточнення визначення сутності поняття оборотний капітал: [Електрон.ресурс] / О.П. Пархоменко. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua>.

6. Фінанси підприємств / [А.М. Поддєрьогін, М.Д. Білик, Л.Д. Буряк та ін.] – К.: КНЕУ, 2004. – 546 с.

7. Державний комітет статистики України. Офіційний веб-сайт. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

2. Dukal' H.S. Upravlinnya obihovym kapitalom ta yoho vplyv na finansovyy stan pidpryyemstv / H.S. Dukal' [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: http://archive.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvnlru//19_1/181_Dukal_19_1.pdf

3. Yermak S.O. Kontseptual'ni osnovy efektyvnoho upravlinnya oborotnym kapitalom na pidpryyemstvakh rozdribnoyi torhivli pobutovym obladnanniam / S.O. Yermak // Visnyk Donets'koho universytetu ekonomiky ta prava. – 2008. – No 1 – 2. – S. 76–83.

4. Kustrich L.O. Pidvyshchennya rivnya upravlinnya oborotnym kapitalom / L.O. Kustrich // Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu. – 2010. – No 3. – S. 103–106.

5. Parkhomenko O.P. Utochnennya vyznachennya sutnosti ponyattya oborotnyy kapital: [Elektron.resurs] / O.P. Parkhomenko. – Rezhym dostupa: <http://www.nbu.gov.ua>.

6. Finansy pidpryyemstv / [A.M. Poddyer'ohin, M.D. Bilyk, L.D. Buryak ta in.] – K.: KNEU, 2004. – 546 s.

7. Derzhavnyy komitet statystyky Ukrayiny. Ofitsiyyny veb-sayt. – [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

REFERENCES:

1. Vatchenko O. B. Upravlinnya oborotnym kapitalom pidpryyemstva / O. B. Vatchenko, I. B. Takhmazova // Ekonomichnyy prostir. – 2011. – No 50. – S. 193–200.

РОЗДІЛ 8. МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ
ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІLATEST TRENDS OF STATE REGULATION
IN TELECOMMUNICATIONSНОВІТНІ ТЕНДЕНЦІЇ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ
У СФЕРІ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙ

The article is devoted to outlining the current problems and prospects of state regulation in the domestic tariff area of telecommunications. An imperfection and reasonable regulatory support tariff system of state regulation of the telecommunications sector, the main disadvantages of this process and the consequences to which they lead in the national economy.

Key words: government regulation, national economy, telecommunications, telecommunications operators, tariff.

Стаття присвячена окресленню сучасних проблем та перспектив державного регулювання тарифоутворення у вітчизняній сфері телекомунікацій. Наведено та обґрунтовано недосконалість нормативно-правового забезпечення тарифоутворення в системі державного регулювання розвитку сфери телекомунікацій, визначено основні недоліки цього процесу та

наслідки, до яких вони призводять в національній економіці.

Ключові слова: державне регулювання, національна економіка, сфера телекомунікацій, оператори телекомунікацій, тарифоутворення.

Стаття посвячена описанию современных проблем и перспектив государственного регулирования тарифообразования в отечественной сфере телекоммуникаций. Приведено и обосновано несовершенство нормативно-правового обеспечения тарифообразования в системе государственного регулирования развития сферы телекоммуникаций, определены основные недостатки этого процесса и последствия, к которым они приводят в национальной экономике.

Ключевые слова: государственное регулирование, национальная экономика, сфера телекоммуникаций, операторы телекоммуникаций, тарифообразование.

УДК 338.47:621.395

Shaposhnykov K.S.

Doctor of Economics, Professor,
Head of Black Sea Research
Institute of Economy and Innovation
(Odessa)

State regulation of the telecommunications sector is an integral system of state regulation of the national economy. Under Article 16 of the Law of Ukraine «On Telecommunications» «The purpose of government regulation in telecommunications is the maximum satisfaction of consumer demand for telecommunications services, creating favorable institutional and economic conditions to attract investment, increase services and improve their quality of development and modernization of telecommunication networks taking into account the interests of national security» [1].

Logically, the state regulation of tariff in the telecommunications sector should be carried out according to the nature, forms and methods of state regulation of the national economy.

Analysis of recent research and publications. The problems of tariff regulation in the telecommunications sector in particular and features of state regulation of the telecommunications sector in general are discussed in scientific publications of local scientists, as D. Oliynyk [4], V. Orlov [5], K. Tanaschuk [6], M. Filon [7], L. Shostak [9] and others.

However important is the study of modern problems and prospects of tariff regulation in the telecommunications sector of the national economy.

Setting objectives. The aim of our research is outlining current issues and prospects of state regulation in the domestic tariff area of telecommunications.

The main material research. Consider the basic regulations governing tariff in the telecommunications sector.

During the 2005-2014 years Ukraine in the telecommunications sector experienced significant changes. So-called framework (similar to the EU) in Ukraine have become the Law of Ukraine «On Telecommunications» to «On the National Commission for State Regulation of Communications and Informatization of Ukraine (NCSRCIU)» license conditions of the operator of the rules of providing and telecommunication services, markets for telecommunications services, market analysis procedure telecommunication services, laws on regulatory policy, prices and pricing, economic competition, etc. [1; 2].

Promoting open and fair competitive telecommunications market based on balancing the interests of the state, operators, telecommunications providers and consumers of telecommunications services is the main task of the National Commission for State Regulation of Communications and Informatization (hereinafter – NCSRCIU) as the organ of state regulation. However, today the law Ukraine insufficiently regulated relations in the field of telecommunications in the introduction of modern principles of government regulation.

It should be noted that the powers of the NCSRCIU by the Law «On Telecommunications» [1], are not sufficient to ensure market competition and protection of consumers of telecommunications services, which in turn will definitely affect the tariff. M. Filon identifies imperfections such signs of this trend of state regulation [7]:

1. Gaps in the regulatory and methodological framework for the analysis of the telecommunications market.

2. Identified telecommunications market Ukraine is not aligned to seven telecommunications market that encourages EU.

3. EU Guidelines define such markets services crossing traffic: traffic termination services markets for fixed-line networks; services markets termination traffic to mobile networks (mobile) communication; traffic transit services market for fixed and mobile networks (mobile) communication. However, the list of approved markets NCSRCIU them not.

4. NCSRCIU of missing documents on the analysis of competition on types of mar-

kets telecommunications services in the list of approved markets.

5. Declarative most items Procedure analysis kinds of small particles telecommunications market results in narrowing the analysis to calculate the share of revenues of operators that significantly limits the information content and quality component analysis.

6. The same way the analysis of markets, given the current scientific requirements and the latest revision of this trend, in our view, lacks many modern items.

7. Insufficient reflected in the legislation of Ukraine NCRC and mechanisms of interaction of the Antimonopoly Committee in the regulation of the telecommunications market, which is inconsistent with Directive 21/EU.

8. One of the most significant inconsistencies in the legislation on telecommunications Ukraine and the EU is also the lack of Ukrainian legislation mechanisms to ensure provision of public telecommunications services specified quality and price throughout the territory of Ukraine, which does not comply with all the above Directives.

9. Requires also view a list of public services, taking into account the principle of technological neutrality.

10. Law of Ukraine «On Telecommunications» provides for the licensing of most types of telecommunications services, which is inconsistent with Directive 77/EU. Legislation on the radio of Ukraine does not provide for the transfer of radio frequencies to other businesses and NCCIR procedures for the transfer, which is inconsistent with Directive 21/EU on a common regulatory framework.

11. Under Article 38 of the Law «On Telecommunications», the operator has the right to connect telecommunication networks is its ownership or use, with the networks of other operators, but in law mechanisms to ensure this right is not sufficient and does not allow for performance this norm.

12. Also not reflected in the Ukrainian legislation the issue of sharing network infrastructure operators (equipment and facilities, areas for its location, etc.). In particular, the Law «On Telecommunications» NCCIR no authority and appropriate mechanisms for the adoption of regulatory decisions and resolv-

ing disputes specified matters not consistent with Directive 21/EU.

13. There are a number of issues regarding the regulation of economic components of the operators (providers) telecommunications.

14. Article 31 of the Law «On Telecommunications» entitles customers building networks of telecommunications lines lay across bridges, tunnels, sewers, streets, roads, buildings, forests and water use Power lines based on agreements with their owners procedure. However, procedures for dealing with these issues are not determined by the competent authorities, which is inconsistent with Directive 21/EU.

15. There are a number of discrepancies Ukrainian legislation with the above directives on issues related to consumer protection.

16. Terminology Ukrainian legislation on telecommunications also requires revision.

The comparative analysis of these EU directives and Ukrainian legislation on telecommunications demonstrates the need for systemic changes and additions to the Law «On Telecommunications». In addition, there is a need to develop new and amending existing regulations, including the development of legislation to determine the procedures for dealing with applications for rights to install telecommunications equipment on, over or under state and municipal property, changes to the Rules of interconnection of telecommunications networks (Directive 19/EU), the Rules provide and obtain telecommunication services (Directive 22/EU) and other regulations.

In addition, D. Oliynyk in 2004 noted [4] that the impact of competition prompts the operator to increase productivity, and after taking into account the cost of production services – to the distribution of income among consumers by reducing tariffs. Formula maximum tariffs aimed at achieving the same effect.

Adjust the maximum tariffs (RGO) is a means of regulation of tariffs for a certain period of time and the difference between annual inflation and the level of performance.

The formula determines how much can be raised tariffs on the entry level, which are usually set by the regulatory body on the basis of calculating the costs and the likely income from increased productivity. Alternatively, the regulator may introduce a transitional period, at the end of which the operator must achieve the planned level or range. Formula maximum tariffs allows the operator to annually increase its tariffs by an amount equal to the inflation rate, excluding an amount equal to the intended level of productivity. That is, when the annual inflation rate to 5% and increase productivity of 3% operator is allowed to raise rates by 2%. Years passed, but the principles are still not changed.

So, in theoretical and applied and the legal plane today can recognize the inadequacy of scientific basis, methodological and legal support and methods of determination procedures and analysis of the entire range of telecommunications markets, concepts, criteria and mechanisms for determining operators with significant market power, and it is natural means problems with state regulation of tariff setting.

Conclusions and prospects for further research. Lack of efficiency of state regulation of tariff in the telecommunications sector and the development of competition on it adversely affects the business entities operating in the telecommunications sector and consumers of telecommunications services. All this leads to the need to develop scientifically-based mechanism of state regulation of competition in the telecommunications market, which would allow to improve the methods and tools of state regulation of the telecommunications sector and to take into account the peculiarities of this sphere and social value services.

Determine that you first need to improve the existing system of analyzing telecommunications market as methodological and statistical basis for regulating the telecommunications market. For this it is necessary to develop a new method of market analysis, to be consistent with good practice and EU regulatory framework.

REFERENCES:

1. On Telecommunications [electronic resource]: Law of Ukraine of 18.10.2003 p. Number 1280-IV. – Email. data. – Access mode: <http://zakon.rada.gov.ua>.
2. Legislation NCSRCIU [electronic resource]. – Email. data. – Access mode: <http://www.nkrz.gov.ua/>.
3. On approval of licensing of activities in the field of telecommunications to provide fixed telephony services using wireless access to a telecommunications network with the right of maintenance and leased telecommunications: local, long distance, international [electronic Resource]: Solution NCSRCIU 29.07.2010 p. № 348. – Email. data. – Access mode: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0688-10>.
4. D. Oliynyk Analysis of the mechanisms of regulation of tariffs in telecommunications / D.I. Oliynyk // Scientific works of ONAT named after Popov: [Collected Works]. – 2004. – № 3. – P. 110 – 112.
5. Orlov V.M. Organizational-economic mechanism of communication sector Ukraine: Author. Dis. on competition sciences. the degree of Dr. Sc. Sciences specials. 08.07.04 «Economics of Transport and Communications' / V.N. Orlov. – Odessa, 2002. – 36 p.
6. Tanaschuk K.O. Problems of the system of tariff regulation of the telecommunications market of Ukraine / K.O. Tanaschuk // Scientific works of ONAT. – 2008. – № 1. – P. 114–118.
7. Philon M. Investigation of the effectiveness of regulation in the telecommunications sector of Ukraine / M. Philon // Business Inform. – 2013. – № 3 (422). – P. 191–195.
8. Shaposhnykov K.S. Competitive relations in the field of telecommunications: European experience and domestic realities / K.S. Shaposhnikov // Economics: innovation in the economy and transfers management technologies: [Collected Works]. – Zhytomyr: ZSTU, 2013. – P. 145–148.
9. Shostak L. Regulatory factors influence the competitive relationship between the operators of telecommunications: Author. Dis. on competition sciences. degree candidate. Econ. Sciences specials. 08.07.04 «Economics of Transport and Communications» / L. Shostak. – Lutsk, 2006. – 20 p.
10. InfoDev: Telecommunications. Regulation. Handbook [Electronic resource] : Tenth Anniversary Edition / The International Bank for Reconstruction and Development, The World Bank, InfoDev, and The International Telecommunication Union. – 2011. – Mode of access: http://www.wto.org/english/news_e/pres97_e/refpap-e.htm.

Наукове видання

ІНФРАСТРУКТУРА РИНКУ

Електронний науковий журнал

Випуск 1

Коректура • *Н. Ігнатова*

Комп'ютерна верстка • *Н. Ковальчук*

Засновник видання:

ПУ «Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій»

Адреса редакції: вул. Сегедська 18, кабінет 432,

м. Одеса, Україна, 65009

Телефон: +38 (048) 709-38-69

Веб-сайт журналу: www.market-infr.od.ua

E-mail редакції: journal@market-infr.od.ua